

ISSN (Print) 2079-620X
ISSN (Online) 2617-5193

**ECONOMIC SERIES
OF THE BULLETIN OF
L.N. GUMILYOV ENU**

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ВЕСТНИКА ЕНУ ИМЕНИ
Л.Н. ГУМИЛЕВА**

**Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕҰУ
ХАБАРШЫСЫНЫҢ
ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ**

№ 3•2019

2010 жылдан бастап шығады
Издается с 2010 года
Founded in 2010

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Нұр-Сұлтан, 2019
Нур-Султан, 2019
Nur-Sultan, 2019

Бас редакторы
С.Б. Мақыш
э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары

А.М. Бакирбекова, э.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Редакция алқасы

Акимова Б. Ж.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Алибекова Б.А.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Аманова Г. Д.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Арын Е. М.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Байжолова Р.А.	э.ғ.д., проф.(Қазақстан)
Бейсенова Л.З.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Дуйсембаев А. А.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Егембердиева С.М.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Есенова Г. Ж.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Кирдасинова К.А.	э.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Кучукова Н.К.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Лавровский Б.Л.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Мадиярова Д.М.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Майдырова А.Б.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Муталиева Л.М.	э.ғ.к., доцент(Қазақстан)
Мухияева Д. М.	PhD, доцент м.а. (Қазақстан)
Никифорова Е.В.	э.ғ.д., проф.(Ресей)
Палешкевич Д.	PhD, проф. (Польша)
Петрова М.	PhD, доцент (Болгария)
Санг Кю Ли	PhD, проф.(Оңтүстік Корея)
Сембиева Л.М.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сидорович А.В.	э.ғ.д., проф. (Ресей)
Сыздықбаева Б.У.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Толысбаев Б.С.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Урузбаева Н.А.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шалболова У.Ж.	э.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шаш Н.Н.	э.ғ.д., проф. (Ресей)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті, 402 б.
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-357)
E-mail: vest_econom@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген:
Қ.Ж. Жұмабекова

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы

Меншіктенуші: ҚР БжҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 18.02.14ж.

№ 14171-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 25 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті

тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-357)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief

S.B. Makysh

Doctor of Economic Sciences, Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief

A.M. Bakirbekova, Can. of Economic Sciences, Assoc.prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Akimova B.	Doctor of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Alibekova B.A.	Doctor of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Amanova G.D.	Doctor of Economic Sciences, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Aryn Y. M.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Baizholova R.A.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Beisenova L.Z.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Duissembayev A.A.	Doctor of Economic Sciences, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Yegemberdiyeva S. M.	Doctor of Economic Sciences , Prof. (Kazakhstan)
Yessenova G. Zh.	Doctor of Economic Sciences, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Kirdasinova K.A.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof.(Kazakhstan)
Kuchukova N.K.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Lavrovskii B.L.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Russia)
Madiyarova D.M.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Russia)
Maidyrova A.B.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Mutaliyeva L.M.	Can. of Economic Sciences, Assoc.Prof. (Kazakhstan)
Mukhiyayeva D. M.	PhD, acting Associate Prof. (Kazakhstan)
Nikiforova E.V.	Doctor of Economic Sciences, Prof.(Russia)
Paliszkievicz J.	PhD, Prof. (Poland)
Sembieva L.M.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Petrova M.	PhD, Assoc. Prof. (Bulgaria)
Shalbolova U. Zh.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Sidorovich A.V.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Russia)
Sung-Kyu Lee	PhD, Prof. (South Korea)
Syzdykbayeva B.U.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Tolysbayev B.S.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Urusbayeva N.A	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Shash N.N.	Doctor of Economic Sciences, Prof. (Russia)

Editorial address: L.N.Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str. 2, of.402, Nur-Sultan,
Kazakhstan, 010008

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-357)

E-mail: vest_econom@enu.kz

Responsible secretary, computer layout:

K.Zh. Zhumabekova

Economic Series of the bulletin of the L.N. Gumilyov ENU

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry culture and information of Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 14171-Ж from 18.02.14

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 25 copies

Address of printing house: L.N.Gumilyov Eurasian National University, Kazhimukan str. 13/1, Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-357)

© L.N.Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор

С.Б. Макыш

д.э.н., профессор (Казахстан)

Зам. главного редактора

А.М. Бакирбекова, к.э.н., доцент (Казахстан)

Редакционная коллегия

Акимова Б. Ж.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Алибекова Б.А.	к.э.н. доцент (Казахстан)
Аманова Г. Д.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Арын Е.М.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Байжолова Р.А.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Бейсенова Л.З.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Дуйсембаев А. А.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Егембердиева С.М.	д.э.н. проф. (Казахстан)
Есенова Г.Ж.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Кирдасинова К.А.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Кучукова Н.К.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Лавровский Б.Л.	д.э.н., проф. (Россия)
Мадиярова Д.М.	д.э.н. проф. (Россия)
Майдырова А.Б.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Муталиева Л.М.	к.э.н., доцент (Казахстан)
Мухияева Д. М.	PhD, и.о. доцента (Казахстан)
Никифорова Е.В.	д.э.н., проф.(Россия)
Палешкевич Д.	PhD, проф. (Польша)
Петрова М.	PhD, доцент (Болгария)
Санг Кю Ли	PhD, проф. (Юж. Корея)
Сембиева Л.М.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Сидорович А.В.	д.э.н., проф. (Россия)
Сыздыкбаева Б.У.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Толысбаев Б.С.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Урузбаева Н.А.	д.э.н., проф. (Казахстан)
Шалболова У.Ж.	д.э.н., проф.(Казахстан)
Шаш Н. Н.	д.э.н., проф. (Россия)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. К. Сатпаева, 2, каб. 402

Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-357)

E-mail: vest_econom@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка:

К.Ж.Жумабекова

Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 14171-Ж от 18.02.14 г.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 25 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-357)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

МАЗМҰНЫ

Экономикалық теория

<i>Бельгибаева А.С.</i> Қазақстан экономикасындағы бейресми жұмыспен қамтудың даму ерекшеліктері	8
<i>Догалов А.Н., Қайранбеков Б.О., Досмаганбетов Н.С.</i> Мұстафа Шоқайдың Қазақстанда және Орталық Азия елдеріндегі ұжымдастыру туралы экономикалық көзқарастары	18
<i>Курманова Г.Қ., Уразова Б.А., Суханбердина Б.Б.</i> «Қаржылық тұрақтылық» мазмұнын ашу ұғымдарына теориялық көзқарас	25
<i>Разакова А.А., Елпанова М.А., Шошанов С.В.</i> Аутсорсинг тиімділігі және мұнай-газ компанияларының қызметінде пайдалану	37
<i>Рахметулина Ж.Б., Карипова А.Т.</i> «Жібек жолы экономикалық белдеуі» және дамудың ұлттық стратегиялары	46
<i>Таубаев А.А., Амирова Г.Н., Борисова Е.И.</i> Еуразиялық Экономикалық Одақ елдерінің қайта индустрияландыруы жағдайында ғылыми сыйымды экономика дамуының негізгі үрдістері	55
<i>Шалболова У.Ж., Егембердиева С.М., Хойч А.</i> Тұрғын-үй коммуналдық қызметтердің сапасын жоғарылату жолдары	64
<i>Шінет Г.Ғ., Бугубаева Р.О., Беспяева Р.С.</i> Ауыл шаруашылығының экономикалық тиімділігі мен халықтық шаруашылықтағы ерекшеліктері	77

Есеп және аудит

<i>Петровская М.В., Сапарбаева С.С., Туребекова Б.О.</i> Бухгалтерлік есеп объектілеріне арналған әділ құнын бағалау сұрақтары	89
<i>Рейдолда С.</i> Ұлттық шоттар жүйесіндегі жиынтық ұлттық өнім мен жиынтық ішкі өнімнің экономикалық табиғаты	96

Туризм

<i>Тлеубаева А.Т.</i> Ақмола облысының ауыл туризмі дамуының басым бағыттары	105
--	-----

Қаржы

<i>Ахметов Ж.Т., Ажмухамедова А.А.</i> Төлем жүйелеріндегі тәуекелдер	116
<i>Конуспаев Р.Қ., Демесінов Т.Ж.</i> Кәсіпорын капиталының оңтайлы қаржылық құрылымын қалыптастыру мәселелері	123
<i>Саякбаева А.А., Таалайбек Темірлан</i> Қырғыз Республикасының Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорының қаржылық қызметіне диагностика	132

Менеджмент

<i>Жабытай Б.Н., Жетесова М.Т., Айтхожина Л.Ж.</i> Қалалық инфрақұрылымның инновациялық дамуын басқарудың негізгі бағыттары мен жетілдіру жолдары	141
<i>Увалеева Ж.Б., Кирдасинова К.А.</i> Жоғары білім беру жүйесіндегі инновациялар мен оны басқару механизмдерінің жіктелуі	153
<i>Шеримова Н.М.</i> Өнеркәсіптік секторды инновациялық басқару тетігі	173

CONTENTS

Economic theory

- Belgibaeva A.S.** Features of unofficial employment development of in the economics of Kazakhstan 8
- Dogalov A.N., Kairanbekov B.O., Dosmaganbetov N.S.** Mustafa Shokay about collectivization in Kazakhstan and the republic of Media Asia 18
- Kurmanova G.K., Urazova B. A., Sukhanberdina B.B.** Theoretical approaches to the disclosure of the content of the concept “financial stability” 25
- Razakova A.A., Yelpanova M.A., Shoshanov S.B.** The efficiency of outsourcing and the issues of its USE in the activities of oil and gas companies 37
- Rakhmetulina Zh.B., Karipova A.T.** Silk road economic belt and national development strategies 46
- Taubayev A.A., Amirova G.N., Borisova E.I.** The main trends in the development of science-intensive economy in the conditions of reindustrialization of the countries of the Eurasian economic union 55
- Shalbolova U.Zh., Yegemberdiyeva S.M., Khoich A.** Ways to improve the quality of housing-communal services 64
- Shinet G.G., Bugubayeva R.O., Bespayeva R.S.** Economic efficiency of agriculture and its features in personal husbandaries 77

Accounting and Auditing

- Petrovskaya M.V., Saparbayeva S.S., Turebekova B.O.** Fair value measurement issues for accounting objects 89
- Reydolda S.** Economic nature of total national product and total domestic product in the system of national accounts 96

Tourism

- Tleubayeva A.T.** Priority directions of development of rural tourism of Akmola region 105

Finance

- Akhmetov Zh.T., Azhmukhamedova A.A.** Risks in payment systems 116
- Konuspayev R.K., Demessinov T. Zh.** Problems of formation of the optimal financial structure of the enterprise capital 123
- Sayakbayeva A.A. , Taalaibek Temirlan** Diagnosis of the financial activities of the State Savings Pension Fund of the Kyrgyz Republic 132

Management

- Zhabytay B.N., Zhetesova M.T., Aitkhozhina L.Zh.** The main directions and ways to improve the management of innovative development of urban infrastructure 141
- Uvaleeva Zh.B., Kirdasinova K. A.** Classification of innovations in higher education system and mechanisms of their management 153
- Sherimova N. M.** The mechanism of innovative management of industrial sector 173

СОДЕРЖАНИЕ

Экономикалық теория

<i>Бельгибаева А.С.</i> Особенности развития неформальной занятости в экономике Казахстана	8
<i>Доголов А.Н., Кайранбеков Б.О., Досмаганбетов Н.С.</i> Мустафа Шокай о коллективизации в Казахстане и республиках Средней Азии	18
<i>Курманова Г.К., Уразова Б.А., Суханбердина Б.Б.</i> Теоретические подходы к раскрытию содержания понятия «финансовая устойчивость»	25
<i>Разакова А.А., Елпанова М.А., Шошанов С.В.</i> Эффективность аутсорсинга и проблемы его использования в деятельности нефтегазовых компаний	37
<i>Рахметулина Ж.Б., Карипова А.Т.</i> «Экономический пояс Шелкового пути» и национальные стратегии развития	46
<i>Таубаев А.А., Амирова Г.Н., Борисова Е.И.</i> Основные тенденции развития наукоемкой экономики в условиях реиндустриализации стран Евразийского Экономического Союза	55
<i>Шалболова У.Ж., Егембердиева С.М., Хойч А.</i> Пути повышения качества жилищно-коммунальных услуг	64
<i>Шинет Г.Ф., Бугубаева Р.О., Беспаева Р.С.</i> Экономическая эффективность сельского хозяйства и ее особенности в хозяйствах населения	77

Учет и аудит

<i>Петровская М.В., Сапарбаева С.С., Туребекова Б.О.</i> Вопросы оценки справедливой стоимости для объектов учета	89
<i>Рейдолда С.</i> Экономическая природа совокупного национального продукта и совокупного внутреннего продукта в системе национальных счетов	96

Туризм

<i>Тлеубаева А.Т.</i> Приоритетные направления развития сельского туризма Акмолинской области	105
---	-----

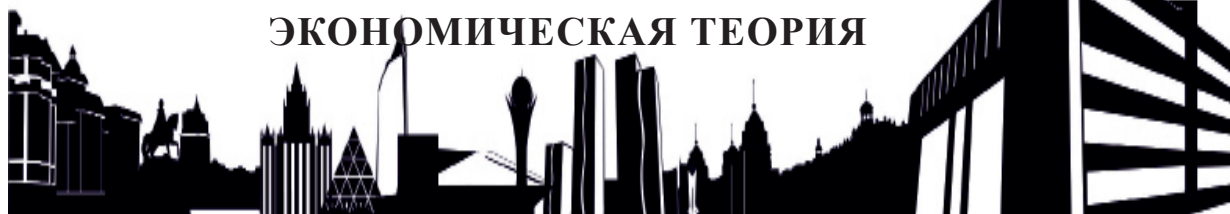
Финансы

<i>Ахметов Ж.Т., Ажмухамедова А.А.</i> Риски в платежных системах	116
<i>Конуспаев Р.К., Демесинов Т.Ж.</i> Проблемы формирования оптимальной финансовой структуры капитала предприятия	123
<i>Саякбаева А.А., Таалайбек Темирлан</i> Диагностика финансовой деятельности Государственного накопительного пенсионного фонда Кыргызской Республики	132

Менеджмент

<i>Жабытай Б.Н., Жетесова М.Т., Айтхожсина Л.Ж.</i> Основные направления и пути совершенствования управления инновационным развитием городской инфра-структуры	141
<i>Увалеева Ж.Б., Кирдасинова К.А.</i> Классификация инноваций в системе высшего образования и механизмов управления ими	153
<i>Шеримова Н.М.</i> Механизм инновационного управления промышленным сектором	173

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕОРИЯ
ECONOMIC THEORY
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

IRSTI 06.77.64

A.S. Belgibaeva

Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Kazakhstan

(E-mail: anargul.belgibayeva@mail.ru)

Features of unofficial employment development of in the economics of Kazakhstan

Annotation. The object of the research is informal employment in the Republic of Kazakhstan. The analysis was based on statistical data for 2016-2018. The research explores the scope, status and structure of informal employment, identifies the conditions and prerequisites for its occurrence in the labor market in Kazakhstan. The definition of informal employment has been clarified; the conditions for its formation and development are identified; The analysis of the structure of informal employment by age, educational and gender characteristics. The social and economic consequences of the development of informal employment are determined.

Key words: informal employment, informal sector, formal employment, labor market, Republic of Kazakhstan, labor relations.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-8-17>

Informal employment is an important and integral aspect in current market. At Nowadays, labor relations are increasingly transforming from standard forms into non-standard, from formal to informal. The situation in the labor market is characterized by an increase in the necessity for jobs in the informal sector of the economy. As a result, a sufficiently large layer of informally employed population has appeared, which is a specific phenomenon in the modern labor market.

The purpose of the work is to study the scope, status and structure of informal employment, to identify the conditions and prerequisites for its occurrence in the labor market in Kazakhstan.

To achieve the goal of the research, the following tasks were set and solved:

- definition of informal employment has been clarified, the conditions for its formation and development have been identified and its scope evaluated;
- analysis of the structure of informal employment by age, educational and gender completed;
- social and economic consequences of the development of informal employment are identified.

The research methodology is based on the integrated use of methods of scientific abstraction, logical, comparative, economic and statistical approaches to the study of informal employment as a complex socio-economic phenomenon.

For the first time, the term “informal employment” was introduced by Hart K. in 1973 in his research called “Informal Revenues and Urban Employment in Ghana” [1].

There is no single, commonly accepted definition of informal employment. Often, informal employment is not distinguished from unregistered, which prevents further study. But, according to V. Gimpelson, the second type is much wider than the first one, since it includes the criminal sector, which does not belong to informal employment [2].

According to the approach used by the International Labor Organization (ILO), informal employment refers to the activities of small business units producing and distributing goods and services and consisting mainly of independent, self-employed producers [3].

In accordance with the legal approach, informal employment is defined as unregistered official employment of workers for whom the functions of social insurance and social assistance are not implemented, while their income is not taxed [4].

Informal employment includes employees who in the reporting period were in one of the following situations according to the status of employment and the main activity:

- absence of state registration as an organization;
- independent workers (working at their own expense);
- employers who work in organizations of the informal sector;
- members of informal production cooperatives;
- unpaid employees of a family organization in the formal or informal sector;
- employees in organizations of the formal or informal sector, with individuals or in peasant (farmer) farms, if their working conditions meet at least one of the following criteria: accepted on the basis of an unofficial agreement; the employer does not transfer social security contributions; there is no right to medical paid leave; no right to annual paid leave.

Thus, informal employment can be defined as “any kind of employment relationship based on verbal agreement”.

Since the absence of an official employment contract or agreement maximizes violations of labor and social rights and guarantees, it is possible to define informal employment as unregistered employment, which includes all informal jobs, regardless of whether the work is performed in the formal or informal sector.

The difference between formal and informal employment:

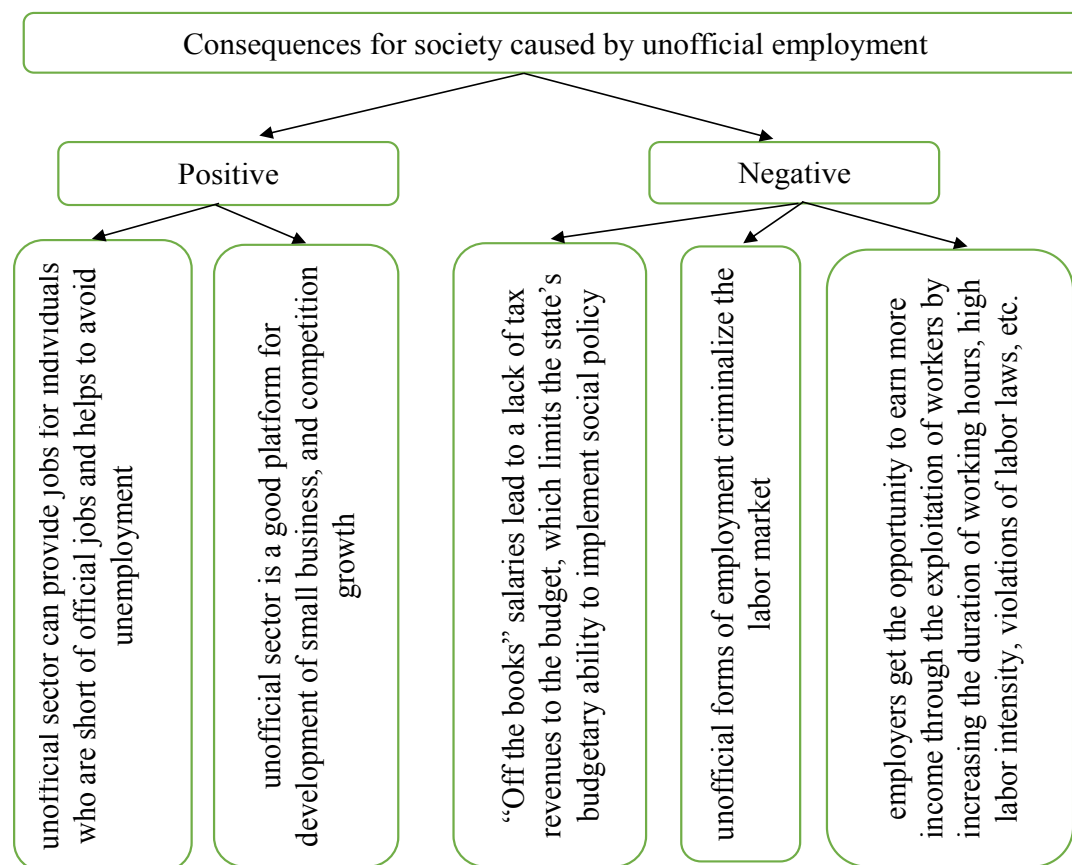
- formal employment is legally formalized;
- informal employment is based only on verbal agreement, this implies differences in the behavior of workers and employers, compliance with all labor standards, regularity of salary payments [5].

Formal employment is a guaranteed form of employment that allows an employee to feel more secure and satisfied with life.

Informal forms of employment provide employment opportunities for individuals who were not demanded in the formal labor market for various reasons.

Unofficial employment covers all forms of paid employment – on hiring and self-employed, which are not formally registered and, therefore, are not taken into account by company statistics and tax authorities, are not subject to regulation and are not protected by existing legal or regulatory structures. If we use the terminology of the system of national accounts (SNA), informal employment covers undeclared, unregistered employment in three sectors: formal, informal, and households [6].

Picture 1 shows the positive and negative effects of unofficial employment for society.

Picture 1 – Positive and negative consequences of official and unofficial employment

Unofficial forms of employment are attractive for both employee and employer. They are typical for a family business, when family members are involved in the work, the involvement of which in labor activity is not formally formalized.

Since unofficial employment in all definitions is unregistered employment, it is obvious that the costs associated with hiring and leaving for such jobs are close to zero. Therefore, nothing prevents the employee or the employer from breaking the labor relations that bind them at the moment they want it.

Table 1 summarizes the causes of unofficial forms of employment both on the part of employee and employer.

Table 1

Causes of unofficial forms of employment

Causes of unofficial forms of employment	
On the part of employee	On the part of employer
- employee is focused on receiving more income and expects to avoid paying all taxes and other obligatory payments, as he works on verbal agreement; - impossibility to get hired officially; - getting hired without high level of education and experience; - flexible work schedule; - extra income; - unwillingness to work under the supervision of administration or in group	- employer receives an employee who is ready to carry out their activities in the framework of a high degree of uncertainty, often in conditions that do not meet established standards and requirements; - unofficial forms of employment, due to their high flexibility, make it possible to realize jobs that are considered outsider (non-prestigious) for most workers; - employers get the opportunity to reduce their costs of registering an enterprise in the framework of unofficial forms of employment

There is a difficulty in registering people involved in unofficial employment due to the absence of any written agreements. That is the vulnerability of workers involved in unofficial employment, since there is no way to regulate their activities and functioning by the legislative bodies and the state. Workers are unprotected; they cannot defend their rights legally.

Another feature and a negative part of non-contractual employment is tax evasion, various legal payments.

All the above-mentioned leads to a decrease in the qualifications of workers, the lack of social guarantees for workers, legal protection, their loss of health and working ability, which negatively affects the quality of the country's labor resources in general.

Speaking of dynamics of changes in unofficial employment in Kazakhstan, attention should be paid to the situation on the whole labor market. According to statistics, the total population increased from 2016 to 2018. Meanwhile, the involvement of the population in economic activity continues to grow, which is a positive signal for the labor market.

The number of unofficially employed people tends to decrease from 1590,37 thousand people in 2016 to 1296,447 thousand people in 2018. The share of unofficially employed population in total population decreased from 8.88% to 7.05%.

Table 2

Number and level of able-bodied population in Republic of Kazakhstan*

Indicators	2016	2017	2018
Average annual population, total, thousand people	17918,2	18157,34	18395,567
Number of able-bodied population, thousand people	8998,84	9027,432	9138,633
Number of employed population, thousand people	8553,38	8585,153	8694,989

Number of unofficially employed population, thousand people	1590,37	1387,474	1296,447
Share of unofficially employed population in total population, %	8,88	7,64	7,05
Share of unofficially employed population in able-bodied population, %	17,67	15,37	14,19
Share of unofficially employed population in total employed population, %	18,59	16,16	14,91

* Compiled by the author according to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan (MNE RK) [7]

In 2018, the number of employed population reached 8694.989 million people. At the same time, 14.9% of the total number of employees was unofficially employed.

The main trend of recent years is the rapid increase in the number of employed people and individuals, which largely determined the overall dynamics of unofficial employment.

Considering the structure of the informally employed population, we see that hired workers make up the majority of the population - 57.2%, self-employed workers - 42.8%.

The subjects of unofficial employment include hired employees, including those employed in organizations, by individual entrepreneurs, in peasant (farmer) households, under a GPC contract for the provision of services, as well as self-employed workers, including employers, self-employed (with taking into account the personal compound), helping (unpaid) workers of family enterprises, peasant or farm enterprises (table 3).

Table 3

The structure of the subjects of unofficial employment, 2016-2018 *

№	Indicators	2016		2017		2018	
		Thousand people	%	Thousand people	%	Thousand people	%
1	The number of unofficially employed population, total, thousand people	1590,37	100	1387,474	100	1296,45	100
1.1	Hired employees, including employed:	899,096	56,53	799,367	57,61	741,209	57,2
	- in organizations	451,574	50,23	357,873	44,77	260,085	35,09
	- by individual entrepreneurs	370,005	41,15	334,589	41,86	368,93	49,77
	- in peasant (farmer) households	75,571	8,41	104,651	13,09	104,659	14,12
	- GPC contractors for the provision of services	1,946	0,22	2,254	0,28	7,535	1,02
1.2	Self-employed employees, including:	691,273	43,47	588,107	42,39	555,238	42,8
	- employers	0,501	0,07	0,109	0,02	0,149	0,03

- independent workers (subject to personal compound)	680,948	98,51	578,311	98,33	546,254	98,38
- helping (unpaid) employees of family enterprises, farms or households	9,824	1,42	9,687	1,65	8,835	1,59

* Compiled by the author according to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [7]

In the structure of employees, there is a decrease in proportion of workers employed in organizations (from 50.23% in 2016 to 35.09% in 2018) with a simultaneous increase in the employment of individuals, in peasant (farm) enterprises and in GPC (civil) agreement for the provision of services.

Informal employment is characterized not only by a high level of insecurity of labor, but also by high labor intensity, while workers may have different level of labor skills and education (table 4).

Table 4

Structure of subjects of informal employment by level of education, 2016-2018 *

Indicators	2016		2017		2018	
	thousand people	%	thousand people	%	thousand people	%
Number of unofficially employed population, total, thousand people	1590,369	100	1387,474	100	1296,447	100
Education:						
- higher	291,601	18,34	262,018	18,88	233,113	18
- secondary vocational education	579,357	36,43	512,379	36,93	518,517	40
- secondary general education	530,632	33,37	467,384	33,69	405,152	31,3

* Compiled by the author according to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [7]

Various educational groups are widely represented in unofficial employment in Kazakhstan, including those with higher education.

Out of the number of informally employed workers, 18% had higher education, secondary vocational (special) - 40%, and secondary general - 31.3%.

Informal workers with secondary vocational education represent more than a third of the total informally employed population. People with higher education in the informal sector are entrepreneurs in most cases.

To analyze employment in the informal sector by age groups, we used the division of the able-bodied population aged 15-70 and older into 13 groups (table 5).

Table 5

Structure of subjects of informal employment by age, 2016-2018 *

Indicators	2016		2017		2018	
	thousand people	%	thousand people	%	thousand people	%
Number of unofficially employed population, total, thousand people	1590,369	100	1387,474	100	1296,447	100
Including age groups:						
- 15	0,412	0,03	0,278	0,02	0,275	0,02
- 16-19	38,184	2,40	32,307	2,33	27,294	2,11
- 20-24	204,561	12,86	155,906	11,24	138,422	10,68
- 25-29	230,762	14,51	197,225	14,21	176,829	13,64
- 30-34	217,524	13,68	210,05	15,14	191,768	14,79
- 35-39	186,305	11,71	163,038	11,75	137,101	10,58
- 40-44	176,012	11,07	155,511	11,21	148,323	11,44
- 45-49	158,29	9,95	142,641	10,28	136,056	10,49
- 50-54	152,137	9,57	127,178	9,17	123,216	9,50
- 55-59	122,786	7,72	114,882	8,28	110,126	8,49
- 60-64	68,283	4,29	57,541	4,15	71,6	5,52
- 65-69	29,287	1,84	23,982	1,73	29,894	2,31
70 and older	5,859	0,37	5,311	0,38	5,543	0,43

* Compiled by the author according to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [7]

The largest number of unofficially employed are age groups of 25-29 and 30-34 and make up 28-29% of the total number of unofficially employed in each of the years under consideration. The age group under 20 (from 15 to 19 years), as well as groups 60-64, 65-69 and 70 and older, have the smallest share in the total number of employees. This is explained by the fact that a group of up to 20 often does not need to earn money, as it is under the care of their parents, and groups 60-64, 65-69 and 70 and older belong to the retirement age, which of course means certain physical difficulties in doing the work, and, therefore, rejection of her search.

Thus, it is clear that participation in unofficial employment is closely related to age, and the able-bodied population aged 25 to 34 has the greatest chance of employment under these conditions (28.43% in 2018). It is this kind of age group that is ready to sacrifice obscure prospects for obtaining rights to social services of the state in exchange for a more regular and higher wage, which provides them with informal employment.

The conclusion that follows from the study and other works on unofficial employment is that it is heterogeneous in structure. At the same time, unofficial employment of students and pensioners is a phenomenon that is almost inevitable. Unofficial employment, which is carried out in the form of entrepreneurship or self-employment, in our opinion, contains at the moment more pros than cons.

Noteworthy is that part of unofficial employment that relates to those for the employment of the able-bodied population. The reason is that it is here that violations of labor and social guarantees are concentrated, incomes are lower here and there are practically no opportunities for

professional self-realization and growth.

The state socio-economic policy has a significant impact on unofficial forms of employment. Thus, in conditions of low state regulation of the labor market, conditions are created for the development of unofficial forms of employment. The low minimum wage contributes to the transfer of workers from the official to the unofficial sector of employment, since it does not allow them to realize their personal needs. Shortage of coordination between the labor market and the market for educational services leads to a significant imbalance in the labor market.

The lack of registration of workers in accordance with the law automatically classifies workers as unofficially employed. Increasing requirements for compliance with labor laws by enterprise managers and stimulating the withdrawal of wages from the shadows will reduce the level of informal employment.

The importance of unofficial employment for the economy of Kazakhstan is very mixed.

On one hand, its positive role in solving the problems of employment and incomes of the population, expanding the market for goods and services, creating the basis for the development of small and medium-sized businesses, is obvious, allows many employers to choose a convenient working mode.

On the other hand, it raises a certain number of social problems. First of all, it creates additional conditions for the development of criminal environment. In addition, for those employed in the informal sector, there are no real social guarantees or monitoring of working conditions.

In general, nowadays, unofficial employment plays a positive role in the economy. Despite its shortcomings, doing without it does not seem real.

The issues of stimulating the development of small and medium-sized businesses, expanding employment in the private sector and transferring unofficially hired workers to the legal economy are closely interconnected. The scale of unofficial employment in Kazakhstan can be significantly reduced with the improvement of the socio-economic situation in the country as a whole, a decrease in labor market tension, an increase in the standard of living of the population with increased employment opportunities in the formal sector, an increase in the attractiveness of formal employment, and a significant decrease in the effect of factors that motivate the population to informal employment.

References

- 1 Hart K. Informal income and urban employment in Ghana // Informal economy: Russia and the world / edited by T. Shanin.- M.: Logos, 1999.
- 2 Gimpelson V.E. Informal employment in Russia [Electronic resource] .- 2003.- URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0107/tema01.php> (accessed: 15.07.2019)
- 3 Reduce the decent work deficit. Global Challenge: Report by the Director General. ILO. The 89th session of the International Conference on Telecommunications .- Geneva [Electronic resource] .- 2001.- URL: <http://www.unrussia.ru/ru/agencies/mezhdunarodnaya-organizatsiya-truda-mot> (accessed: 02.07.2019)
- 4 Khasanova A.S., Gatin A.D. Features of the development of informal employment in the modern Russian economy // Bulletin of Economics, Law and Sociology .- 2017.- No. 4.- p. 113-116
- 5 Leonova L.A., Shushunina N.A. Informal employment in Russia: problems of appearance and study // Young Scientist.- 2011.- No. 11. t.1.- p. 132-135 [Electronic resource] .- 2011.- URL: <https://moluch.ru/archive/34/3923/> (accessed: 30.07.2019)
- 6 Sinyavskaya O.V. Informal employment in modern Russia: measurement, scale, dynamics.- M.: Pomatur, 2005. [Electronic resource] .- 2005.- URL: <http://docplayer.ru/28896278-Ov-sinyavskaya-neformalnaya-zanyatost-v-sovremennoy-rossii-izmerenie-masshtaby-dinamika>

nauchnye-proekty-nisp-iisp-working-papers-wp5-2005-01.html (accessed: 08.07.2019)

7 The number of informally employed population in the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] .- 2018.- URL: <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/5> (accessed: 19.07.2019)

А.С. Бельгибаева

*Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау,
Қазақстан*

Қазақстан экономикасындағы бейресми жұмыспен қамтудың даму ерекшеліктері

Аңдатпа. Мақаланың зерттеу нысаны - Қазақстан Республикасындағы бейресми жұмыспен қамту. Талдау 2016-2018 жылдарға арналған статистикалық мәліметтерге негізделді. Мақала бейресми жұмыспен қамтудың көлемін, мәртебесін және құрылымын зерттейді, оның Қазақстандағы еңбек нарығында пайда болу шарттары мен алғышарттарын анықтайды. Бейресми жұмыспен қамту анықтамасы нақтыланды; оның қалыптасу және даму шарттарын ашты; Бейресми жұмыспен қамту құрылымын жасына, біліміне және жынысына қарай талдау. Бейресми жұмыспен қамтуды дамытудың әлеуметтік-экономикалық салдары анықталған.

Түйінді сөздер: бейресми жұмыспен қамту, бейресми сектор, ресми жұмыспен қамту, еңбек нарығы, Қазақстан Республикасы, еңбек қатынастары.

А.С. Бельгибаева

*Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, Кокшетау,
Казахстан*

Особенности развития неформальной занятости в экономике Казахстана

Аннотация. Объектом исследования является неформальная занятость населения в Республике Казахстан. Основой для анализа послужили статистические данные за 2016-2018 гг. В работе исследованы масштабы, состояние и структура неформальной занятости, выявлены условия и предпосылки её возникновения на рынке труда в Казахстане. Уточнено определение неформальной занятости; выявлены условия ее формирования и развития; осуществлён анализ структуры неформальной занятости по возрастному, образовательному и гендерному признакам. Определены социальные и экономические последствия развития неформальной занятости.

Ключевые слова: неформальная занятость, неформальный сектор, формальная занятость, рынок труда, Республика Казахстан, трудовые отношения.

References

- 1 Hart K. Informal income and urban employment in Ghana // Informal economy: Russia and the world / edited by T. Shanin (Moscow, Logos, 1999).
- 2 Gimpelson V.E. Informal employment in Russia [Electronic resource] .2003. Available at: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0107/tema01.php> (accessed: 15.07.2019)
- 3 Reduce the decent work deficit. Global Challenge: Report by the Director General. ILO. The 89th session of the International Conference on Telecommunications. Geneva [Electronic resource]. 2001. Available at: <http://www.unrussia.ru/ru/agencies/mezhdunarodnaya-organizatsiya-trudamot> (accessed: 02.07.2019)

- 4 Khasanova A.S., Gatin A.D. Features of the development of informal employment in the modern Russian economy, Bulletin of Economics, Law and Sociology, (4), 113-116 (2017).
- 5 Leonova L.A., Shushunina N.A. Informal employment in Russia: problems of appearance and study // Young Scientist. 1(11), 132-135 (2011). [Electronic resource]. 2011. Available at: <https://moluch.ru/archive/34/3923/> (accessed: 30.07.2019)
- 6 Sinyavskaya O.V. Informal employment in modern Russia: measurement, scale, dynamics.- М.: Pomatur, 2005. [Electronic resource]. 2005. Available at: <http://docplayer.ru/28896278-Ov-sinyavskaya-neformalnaya-zanyatost-v-sovremennoy-rossii-izmerenie-masshtaby-dinamika-nauchnye-proekty-nisp-iisp-working-papers-wp5-2005-01.html> (accessed: 08.07.2019)
- 7 The number of informally employed population in the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. 2018. Available at: <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/5> (accessed: 19.07.2019)

Information about authors:

Бельгибаева А.С. – э.ғ.к., «Экономика және есеп» кафедрасының доценті, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Абай көш. 76, Көкшетау, Қазақстан.

Belgibayeva A.S. - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Economics and Accounting Department, Kokshetau State University named after Sh. Ualikhanov, 76 Abay St., Kokshetau, Kazakhstan.

XFTAP 06.09.91

А.Н. Доғалов, Б.О. Қайранбеков, Н.С. Досмағанбетов

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Мұстафа Шоқайдың Қазақстанда және Орталық Азия елдеріндегі ұжымдастыру туралы экономикалық көзқарастары

Аңдатпа. Мақалада Алаш қозғалысының негізін қалаушылардың бірі және КСРО-дан тыс кеңестік билігіне қарсы қазақ оппозициясының көшбасшысы Мұстафа Шоқайдың қоғамдық-саяси қызметі мен аналитикалық зерттеулеріне зерделенеді. Кеңес Одағы мен Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық процестерге талдау жасалады.

Мұстафа Шоқайдың зерттеулерінде большевиктер партиясының билікке келуі, 1920-30 жылдардағы социалистік жаңашылдықтар мен бұрынғы патша империясының экономикасын трансферттеу үшін әлеуметтік-экономикалық реформалауға байланысты жасалған әлеуметтік-экономикалық мәселелер болды. Сол кезең деректерінде Кеңес Одақтың миллиондаған адамның өліміне және ел халқының көпшілігінің әл-ауқатының айтарлықтай нашарлауына жасалған елеулі теріс салдары бағамдалады.

Ерекше өткір көрсетілген мәселелер - шаруа қожалықтарын Қазақстан мен Түркістан аймағындағы ұжымдастыру кезеңінде пайда болуы айтылады.

Ұсынылған мақалада зерттеушінің көптеген ғылыми және журналистік жұмыстары қарастырылып, Кеңес Одағының түрлі кезеңдерінде, Орта Азия республикалары мен Қазақстандағы жағдайға сыни талдау жасалған.

Түйін сөздер: ұжымдастыру, шаруа қожалығы, ауыл шаруашылығы, реформа, ұжымшар, кіріс, мал шаруашылығы, жалға алу.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-18-24>

Алыс шетелде қазақ халқының және Алаш партиясының мүддесін білдіретін Мұстафа Шоқай (1889-1941 ж.ж., Санкт-Петербург университетінің заң факультетінің түлегі, көрнекті мемлекеттік және қоғам қайраткері, ғалым, эссеист) эмиграцияда болу кезінде жиырмамыншы жүзжылдықта 20-30 жылдары түркістан өңірінде орын алған саяси, әлеуметтік-экономикалық үрдістерге едәуір қызығушылық білдірді.

Ғылыми зерттеулер мен әлеуметтік-экономикалық мәселелер бойынша жарияланған жұмыстардың арасында өткен ғасырдың 20-30-шы жылдарындағы Орталық Азия республикаларының және Қазақстанның аграрлық секторындағы ұжымдастыру үдерісін жан-жақты зерделеу, осы аумақтың байырғы тұрғындары үшін зиян келтіретін зиянды зардаптары ерекше орын алады. Осы мәселелер бойынша ол көптеген ғылыми мақалалар мен журналистік мақалаларды жариялады.

Мұстафа Шоқайдың терең сенімі бойынша Кеңес Одағында шаруа қожалықтарын ұжымдастыру төменгі формалардан жоғары формаларға дейінгі кезеңдерде жүргізілуі керек еді. Сонымен қатар ол жергілікті ерекшеліктер мен шарттардың міндетті есебімен, еркінділік негізінде міндетті түрде өтуі керек [1, 405-406 б.; 2, 113-118 б.].

Ұлы дала тұрғылықты ауыл халықтарының шаруашылық жүргізу ерекшеліктері туралы ол келесіні жазған: Мен тарихи тұрғыдан қалыптасқан өмір сүрудің қол сұғылмашылығын қорғаушы емеспін және Қырғызстанды (қазақ - А.А. Доғалов) мәселені шешудің кеңестік әдістеріне қарсы дәлел ретінде Қырғызстанның кейбір тарихи аспектілеріне тоқталдым ... «Негізгі рөлді мал шаруашылығының басты рөлі ауыл шаруашылығының салыстырмалы түрде әлсіз дамуы және фабрикалық индустрияның жоқтығы болғандықтан, большевиктердің Ресейде қолданған әдістерінің қажеттілігін (тіпті большевиктердің көзқарасын қабылдағанымен) жойды» [3, 164, 155 б.].

Кеңестік нысандардағы ұжымдастырудың пайда болу тарихына қатысты Мұстафа Шоқай келесі жайттарды атап өтті: «Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру» («ұжымдық шаруа қожалығы») Ресейге Кеңесті енгізу идеясы Троцкийге тиесілі. Ол үшін ол кеңестік режимнің жауы болып есептелмеген, бірақ сталиндік саясаттың жауы ғана. Сосын, Троцкийді Кеңес Ресейден алып тастағаннан кейін, Сталин өзінің «зиянды идеясын» алып, «ұжымдастыруды» бастады. Алдымен «ұжымдастыру» тек «ерікті» болуы керек еді, яғни өз еркімен өз еркімен тілек білдіргендер өздері арасында «ұжымдық шаруа қожалықтары» бола алады. Мұндай «еріктілер» өте аз еді. Содан кейін олар «мәжбүрлеп» ұжымдастыруды бастады және барлығын «фермаға айналдырды». Ол жерлерде «ұжымдастырылған» және тұрмыстық заттар - киім, төсек-орын, қазандық, тіпті әйелдердің тізімін жасай бастады» [4, 50-55 б].

Міндетті ұжымдастыру, кейінірек тарих көрсеткендей, оң нәтиже беріп қана қоймай, кеңестік мемлекеттің ауыл шаруашылығы өндірісіне айтарлықтай зиян келтірді. Миллиондаған адамдар аграрлық секторда мұндай апатты реформалардан зардап шекті.

Кеңес Одағында ұжымдастыру кезеңінде Мұстафа Шоқай реформаның формалары мен әдістеріне қатты қарсы келді. Эмиграция кезінде, ол кеңестік баспасөзде және КСРО-ның ресми статистикасында жарияланған материалдар негізінде, ұжымдастыру үдерісін терең талдады және олардың негізінде оның барлық зияндылығын анықтады. Мысалы, ол «бесжылдық жоспары бойынша колхоздар шаруа қожалығының ерікті ассоциациялары болуға, елдегі кеңестік биліктің тірегі болуға, халықты және бүкіл елді байытуға, ауыл шаруашылық өнімдерімен су басып қалуға тиіс болатын» деп атап өтті. Осы аталған шарттардың ешқайсысы орындалмады. Ұжымдық шаруа қожалықтары күшпен қозғалады. Ұжымдық шаруа қожалықтарымен адамдар бұрын-соңды аштан ашып келе жатыр. Болжамдалған қорғанның орнына, колхоз шаруашылықтары кеңестік биліктің нақты қаза тапқаны болды. Сондықтан Кеңес өкіметінің «колхоздық шаруашылықтарды қалаусыз элементтерді тазарту» үшін күресі болды.

Кеңес Одағында ұжымдастыру кезеңінде Мұстафа Шоқай реформаның формалары мен әдістеріне қатты қарсы келді. Эмиграция кезінде, ол кеңестік баспасөзде және КСРО-ның ресми статистикасында жарияланған материалдар негізінде, ұжымдастыру үдерісін терең талдады және олардың негізінде оның барлық зияндылығын анықтады. Мысалы, ол «бесжылдық жоспары бойынша колхоздар шаруа қожалығының ерікті ассоциациялары болуға, елдегі кеңестік биліктің тірегі болуға, халықты және бүкіл елді байытуға, ауыл шаруашылық өнімдерімен су басып қалуға тиіс болатын» деп атап өтті. Осы аталған шарттардың ешқайсысы орындалмады. Ұжымдық шаруа қожалықтары күшпен қозғалады. Ұжымдық шаруа қожалықтарымен адамдар бұрын-соңды аштан ашып келе жатыр. Болжамдалған қорғанның орнына, колхоз шаруашылықтары кеңестік биліктің нақты қаза тапқаны болды. Сондықтан Кеңес өкіметінің «колхоздық шаруашылықтарды қалаусыз элементтерді тазарту» үшін күресі» [2, 117 б.].

«Колхоздармен большевиктер бір-бірімен араласпайды. Бұл «темір заңы» - «Сталиннің ұжымдық фермерлік заңы» деп аталатын бұзылған, сосын колхоз шаруашылығының «алтын қоры» жойылды. «Сталиндік статутқа» түзетулер енгізу қаншалықты қажет екенін тіпті тіпті «ұжымдық фермерлік хартияны кім бұзады: колхозшылар немесе кеңестік үкімет өзі» деп түсіну қиын болса да, тіпті мүмкін емес деп айту мүмкін емес» [4, 50 б.].

Ұжымдастыру үдерісінің басталу сәтінде ұжымдастыру үдерісінің сәтсіздікке ұшырағанын талдаған Мұстафа Шоқай, келесі қорытындылар жасайды: «Большевиктер өз мақсаттарына қол жеткізді. Көптеген шаруа шаруашылығының 100% -ы ұжымдастырылды: олардың жерлері мен мал-мүлкі. Бірақ нәтижелер большевиктердің күтетініне мүлдем қарсы болды: «ұжымдастырылған» мал жайсыз қиратылды, «ұжымдастырылған» жер кіріс әкелді. ... Адамдар мыңдаған және миллиондаған адам қаза тапты. Біз осы аштықтың нәти-

желерін соңғы Кеңес өкіметі деректеріне сәйкес көреміз («Яш Түркістан», № 115) »[4, 51 б].

Шаруа қожалықтарын ұжымдастыру мақсатындағы әлеуметтік-экономикалық реформалардың апатты сәтсіздігінен кейін Кеңес үкіметі аграрлық секторда орын алған қателіктерді жою үшін бірқатар шұғыл әкімшілік және саяси шаралар қабылдады. Осыған байланысты Мұстафа Шоқай «Колхоз фронты туралы» бапта «темір заңын» - «Сталин коллективтік хартиясын» өзгертуге тура келді. Астық пен көкөністерді «абсолютті ұжымдастыру» тыйым салынды. Олар шаруа деп аталатын жерге рұқсат берді, яғни шаруалар жеке меншікке үйдің жанында, ал кейбіреулері малдың ең аз мөлшерінде кішігірім үлесті (ең көп жарты гектар) иелік етуге құқылы болды. Және бұл «немқұрайлы» «колхоздық шаруашылықтың» құлдырауының талғамсыз дәлелі, бұл большевиктер мен олардың жалдаған агенттері табысқа жету үшін бастады» [4, 51-52 б.].

Бұдан әрі осы мақалада «нақты күрес тіпті креативті болса да, шаруалар өз қолдарымен жұмыс істейтін өз экономикасымен және ең озық ауылшаруашылық техникасымен жабдықталған қуатты «колхозбен» [4, 52 б.].

Осы экономикалық шайқаста оның сенімділігіне сәйкес, «жеңіс кішігірім шаруа қожалығында қалады, оның табысы мүлдем шаруа қолында қалды, бұл күмән туғызбады» [4, 52 б]. Тарихи деректер осы мәлімдеменің абсолютті дұрыстығын дәлелдейді, яғни, осылай болды.

Осы жағымсыз жағдайларға байланысты, мақаланың авторы ретінде Кеңес Одағының үкіметі шұғыл түрде «кішігірім жеке меншік фермаға қарсы күресуге және атқа арнайы салық салу туралы шараларды қолданды». Шаруалар өздерінің «артық жылқыларын» колхоздық шаруашылықтарға беруге мәжбүр етті және қолмен жұмыс істеуді бастады. Бұл ұжымдық шаруашылықтарда жұмыс күндерінің санын азайтуға әкелді, ал Кеңес үкіметі жұмыс күндерінің міндетті минимумы туралы жарлық шығарады. Әлбетте, биылғы жылдың мамыр айында қабылданған бұл шара ұжымдық шаруа қожалығының жеке меншік шаруашылықтарына жеңілдігі үшін жеткіліксіз болып саналады және большевиктер, ең алдымен, шағын артқы ауланың ауданын ұжымдық шаруа қожалығын шаруаларға жалға беру» [4, 52 б.].

Түркістан аймағында ұжымдастыру үдерісіндегі ерекшеліктерін ескере отырып, ол «Түркістан және Қазақстандағы большевиктердің головятияты әсіресе құлшыныс танытты, Сталин өзінің танымал «Дизжиді» табыстады» - деп атап көрсетті. [4, 51 б.]..

Осы мақала шыққаннан кейін партиялық конференциялар шұғыл түрде Орталық Азия республикаларында және Қазақстанда өткізілді, онда ұжымдастыру процесін талқылау барысында көптеген теріс фактілер анықталды және оларды жою үшін бірқатар қорқынышты шаралар қабылданды. Мұстафа Шоқай өз мақаласында: *«Алматыдағы Голощекин мен Ашхабадтағы Аронштам қателіктері туралы айтып берді. Сонымен қатар, осы түрлердің барлығы бір уақытта, сегіз ай бұрын ешқандай қателіктер жібермеді және ешкімге бұл туралы нарек қалдыруға мүмкіндік бермеді. Атап айтқанда, біз «Яш ТУРКТЕСТАН» беттерінде келтірдік, бұл «Мәскеу түркімен», Аронштам Мәскеудің «ұжымдастырудың төменгі формаларын тікелей жоғары деңгейге көтеру және жергілікті ерекшеліктерді есепке алу қажеттілігі туралы» қолданылмағаны туралы нақты Түркістан түркімен коммунистердің қарсы революцияшылары деп айыптайды деп қорқытылды» [1, 405 б.].* Бұдан әрі, оның жазбаларында ол Түркістан аймағында және Қазақстандағы ұжымдастыру үдерісінде жасаған қателіктер мен артықшылықтар үшін барлық жауапкершілік жергілікті партиялар мен атқарушы органдарға жүктелгенін бірнеше рет атап өтті. Тиісінше, сталиндік диктаторлық режимнің тарапынан осы мекемелердің қызметкерлеріне қатысты репрессивтік шаралар қабылданды: *«Мәскеудің большевиктері қатаң түрде қамауды бастады және аудандық комитеттердің хатшылары секілді кішкентай қуыру туралы нұсқауларын соқыр етіп бастады ...» [2, 7 том, 118 б].*

Сталиндік репрессиялық режимдегі қорқыныш сол кезде Қазақстандағы партиялық және кеңестік органдардың жетекші шенеуніктерінің басым көпшілігі елдегі ауылдық жерлердегі әлеуметтік-экономикалық реформалармен келіспеушілігін білдіруге мүмкіндік бермеді. Бұл жағдайды талдаған Мұстафа Шоқай төмендегілерді атап өтті. Біріншіден, «Еңбекші-қазақ», қазір партиялық конференциядан кейін қазақтардың көптеген коммунистері Мәскеудің «жалпы сызығын» қазақстандық жағдайға қатаң қолданудан зардап шеккенін көрсету үшін қорқады. Және осы газеттің редакциялық алқасы өз беттерінде мәжбүрлеп ұжымдастырудың қайғылы зардаптары туралы орындардан есептерді басып шығарудан қорыққан». [1, 405 б].

Екіншіден, «Олар кейіннен қателіктер туралы әңгіме бастады, ашық көтеріліс белгілері қауіп төнген кезде Түркияның түрлі бөліктерінде пайда болды» [1, 405 б.].

Үшіншіден, «партия көшбасшылығының қазіргі кездегі саяси қателіктерінің нақты нәтижелері қандай?» [1, 405 б].

Мысалы, ол «Қазақстанда малдың саны үштен бірге азайды. ... Бұл туралы Иса Оғлы (Исаев - авторлар) Ораз Алма-Атада айтқан [1, 405 б.].

Төртіншіден, «Иса Оғлы, әрине, мал шаруашылығының нақты дамуы жаппай ұжымдастыру негізінде ғана мүмкін екеніне ешқандай күмән келтіре алмайды». Бірақ, осы Лениндік теорияның «теріс нәтижелеріне» сенімді бола отырып, ол біздің журналдың беттерінде түзетуге болатын ақылға қонымды идеяны білдірді. Иса Оғлы былай дейді: - Біздің жануарлар аймағымызда жаппай ұжымдастырудың әлі де алғышарттары жоқ. [1, 405 б.].

Бесіншіден: «Көріп отырғандай, қызыл Мәскеу диктатурасының ең адал агенті Иса Оғлы Исмаил Садуакас-оғлы (Смагул Садуакасов - авторлар) лауазымына ауысты. Өйткені Исмаил ленинизмнің теориялық ұстанымдарын қабылдайды, бірақ қазақ жағдайында ленинизмді қолданудың «алғышарты» жоқ деп есептейді. Исмаил осы үшін буржуазияның агенттерімен есептеледі. Ораз да «дала буржуазиясының» бір позициясын білдіреді ...» [1, 406 б.].

Қазақстанда ұжымдық шаруа қожалықтарын дамыту үшін республикалық партия органдарының басшыларының пікірінше, *1938 жылғы 8 шілдесінде* қабылданған Кеңес өкіметінің **«Колхозда мемлекеттік мал шаруашылығын дамыту шаралары туралы»** қаулысы қабылданды.

Мұстафа Шоқай бұл мәселе бойынша өзгеше пікір білдірді. «Қоғамдық мал шаруашылығын ұжымдық шаруа қожалықтары» кеңестік үкіметтің қолданыстағы заңдары мен арнайы шараларымен шектелмеген бе? Цифрлық деректерге сәйкес, колхоздарда бар малдың санына сәйкес, ол «колхозда шаруашылықтарда мал шаруашылығын дамытуға ерекше ынталандыру шараларын қажет етпейді» деп жазды [4, 406 б.].

Өз ой-пікірлерін қолдай отырып, ол ресми баспасөз органдарынан келесі мәліметтерді келтіреді: «Бізде Түркістанда, Кеңес Одағының басқа бөліктерімен салыстырғанда, жеке фермерлердің саны көп, мысалы, Қазақстандық бөлігінде мал саны бар Елдегі мал басының 0,8% (яғни бір пайыздан аз). Іс жүзінде барлық мал шаруашылығы шаруа қожалықтарында, ұжымдық шаруа қожалықтарында және «ұжымдық шаруаларға жеке меншікте» өте аз мөлшерде. Мәселе қандай?» [4, 14 б.].

Осыған байланысты, КСРО партиялық органдардың шешімдерін, үкіметтің қаулысын және өзге де атқарушы органдар мен статистикалық агенттіктердің негізінде Мұстафа Шоқайдың келесі түсініктемесіне негізделген: ең көп «мемлекеттік ауыл шаруашылығымен». Басқаша айтқанда, *өздерінің мемлекеттік және колхоздық ірі қара малының саны кеңестік мемлекет үшін талап етілетін артықшылықтарды қамтамасыз етпейді: ұжымдық шаруашылық сиырлар сүттің жеткіліксіздігімен қамтамасыз етілмейді және ұжымдық-сүт сүтінен жеткілікті сары май алынбайды; колхоз қойы қажетті мөлшерде жүнді бермейді және т.б. ...* » [4, 14 б.].

Осындай талдауға сүйене отырып, ол Түркістан аймағындағы көптеген колхоздық шаруашылықтардың, соның ішінде Қазақстанда мал шаруашылығы фермалары жоқ екенін көрсетті. Мысалы, ол «Ақтөбе облысында мал шаруашылықтары жоқ колхоздар бар. - 13%, Қырғызстанда - 45%, ал Тәжікстанда барлық колхоздардың 62% (яғни, үштен екісі). Бірқатар колхоздарда мал шаруашылығы фермаларының кейбір түрлері бар және басқа түрлері жоқ [4, 14 б.].

Мұның бәрі - қазақ халқының көрнекті ұлы Мұстафа Шоқайдың бүкіл КСРО-да, Орталық Азия мен Қазақстанның республикаларында ұжымдастыру үдерісіне деген көзқарасы туралы, атап айтқанда, біздің ойымызша, мынадай сөздермен қорытынды жасауға болады: *«Қазақстандағы жолдастар халықтың байлығының шын зиратына айналды. Көшпелі және жартылай көшпелі қазақ халқының малдың өлімі мен мәжбүрлі және алдын ала шараларсыз өлгені қоныстанған және ұжымдық шаруа қожалықтарына ауысты»* [2, 189 б.].

Қазақстан тәуелсіздігін алғаннан кейін жарияланған кезеңнің тарихи материалдары Мұстафа Шоқайдың Кеңес Одағында, әсіресе Қазақстан мен Түркістан аймағында ұжымдастыру үдерісін жүргізу туралы әлеуметтік-экономикалық көзқарасының дұрыстығына куәлік етеді.

Әдебиеттер

- 1 Шокай Мустафа. На партийных съездах Туркестана // Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 4 – Алматы: Дайк-Пресс, 2012.
- 2 Шокай Мустафа. Туркестан перед второй пятилеткой // Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 7 – Алматы: Дайк-Пресс, 2013.
- 3 Шокай Мустафа. Советская власть и киргизы / Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 2 – Алматы: Дайк-Пресс, 2012.
- 4 Шокай Мустафа. На колхозном фронте // Полная коллекция работ: Двенадцать томов. Том 11 . – Алматы: Дайк-Пресс, 2014.

A.N. Dogalov, B.O. Kairanbekov, N.S. Dosmaganbetov
L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Mustafa Shokay about collectivization in Kazakhstan and the republic of Media Asia

Abstract. Publication of the 12th volume edition of the previously unpublished works of Mustafa Shokay, in our opinion, will significantly enrich the history of economic thought in Kazakhstan.

In the socio-political activities and analytical researches, he, one of the founder of Alash movement and the leader of the Kazakh opposition to the Soviet government outside the USSR, paid considerable attention to the socio-economic processes that took place in that period in the world's wide area, and in countries of various continents in particular.

The focus of Mustafa Shokay's research has always been socio-economic problems associated with socio-economic reforms to transfer the economy of the former tsarist empire in connection with the coming to power of the Bolshevik party to power, the socialist rails in the 20-30s. During the period of the data transformation in the period in question, the Soviet Union had significant negative consequences, expressed in the deaths of millions of people and a significant deterioration in the welfare of the majority of the country's population.

These problems were particularly acute during the period of collectivization of peasant farms, and especially in Kazakhstan and the Turkestan region.

It was these negative socio-economic processes that served as a pretext for so close attention of the tireless fighter for justice and independence of the Kazakh people and the entire Turkic world.

In the presented article reviewed numerous scientific and journalistic work of the researcher. In his writings, the author assesses the process of collectivization at its various stages in the Soviet Union as a whole, in the republics of Central Asia and in Kazakhstan, in particular, on the basis of a critical analysis.

Keywords: collectivization, farm, agriculture, reform, collective farm, income, animal husbandry, rent.

А.Н. Догалов, Б.О. Кайранбеков, Н.С. Досмаганбетов

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

Мустафа Шокай о коллективизации в Казахстане и республиках Средней Азии

Аннотация. Публикация 12-томного издания, ранее не изданных на родине трудов Мустафы Шокая, на наш взгляд, позволит значительно обогатить историю экономической мысли Казахстана.

В своих общественно-политической деятельности и аналитических изысканиях, он, один из основателей движения Алаш и лидер казахской оппозиции к советской власти за пределами СССР, уделял значительное внимание социально-экономическим процессам, происходившим в тот период в Советском Союзе в целом и в Казахстане и республиках Средней Азии в частности.

В центре внимания исследования Мустафы Шокая всегда были социально-экономические проблемы, связанные с социально-экономическими реформами по переводу в 20-30-ые годы экономики бывшей царской империи, в связи с приходом к власти партии большевиков, на социалистические рельсы. В период проведения данных преобразований в Советском Союзе имели место значительные негативные последствия, выражавшиеся в гибели миллионов людей и существенном ухудшении благосостояния основной части населения страны.

Особенно остро указанные проблемы проявились в период коллективизации крестьянских хозяйств и, особенно, в Казахстане и Туркестанском крае. Именно эти негативные социально-экономические процессы послужили поводом для столь пристального внимания неутомимого борца за справедливость и независимость казахского народа и всего тюркского мира.

В представленной статье рассмотрены многочисленные научные и публицистические работы исследователя, который на основе критического анализа оценил процесс коллективизации на ее различных этапах в Советском Союзе в целом и в республиках Средней Азии и Казахстане в частности.

Ключевые слова: коллективизация, крестьянское хозяйство, сельское хозяйство, реформа, колхоз, доход, животноводство, аренда.

References

- 1 Shokai Mustafa Na partiinyh syezdah Turkestana//Polnaya kollekcia rabot: Dvenadsat tomov. Tom 4 [At party congresses of Turkestan // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 4] (Dyke-Press, Almaty, 2012)
- 2 Shokai Mustafa Turkestan pered vtoroi pyatiletkoi//Polnaya kollekcia rabot: Dvenadsat tomov. Tom 7 [Turkestan before the second five-year plan // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 7] (Dyke-Press, Almaty, 2013)
- 3 Shokai Mustafa Sovetskaya vlast' I kirgizy//Polnaya kollekcia rabot: Dvenadsat' tomov. Tom 2 [Soviet power and the Kirghiz // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 2] (Dyke-Press, Almaty, 2012)

4 Shokai Mustafa Na kolhoznem fronte// Polnaya rabot: Dvenadsat' tomov. Tom 11 [On the collective farm front // Complete collection of works: Twelve volumes. Volume 11] (Dyke-Press, Almaty, 2014)

Авторлар туралы мәлімет:

А.Н. Догалов - экономика ғылымдарының кандидаты, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті «Экономика» кафедрасының доценті, Нұр-сұлтан, Қазақстан.

Б.О. Қайранбеков – экономика ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Есеп және талдау» кафедрасының доценті. Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Н.С. Досмағанбетов - экономика ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Есеп және талдау» кафедрасының аға оқытушысы. Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

A.N. Dogalov - Candidate of economic sciences, docent of the Department of «Economics» of the Kazakh University of Economics, Finance and international trade. Nur-Sultan, Kazakhstan.

B.O. Kairanbekov - Candidate of economic sciences, docent of the Department of «Accounting and analysis» of the L. Gumilyov Eurasian national University. Nur-Sultan, Kazakhstan.

N.S. Dosmaganbetov - Master of Economics, senior lecturer of the Department of «Economy and entrepreneurship» of the L. Gumilyov Eurasian national University. Nur-Sultan, Kazakhstan.

МРНТИ 06.73.07

Г.К.Курманова, Б.А.Уразова, Б.Б.Суханбердина

*Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет Уральск,
Казахстан*

(E-mail: gulnara.ru@mail.ru, kabdenova.68@mail.ru, suhanb@mail.ru)

Теоретические подходы к раскрытию содержания понятия «финансовая устойчивость»

Аннотация. В статье авторы акцентируют внимание на актуальности формирования финансовой устойчивости банковской и парабанковской системы, учитывающей тренды глобальной и национальной экономики, отвечающей на внешние вызовы, мировых и локальных финансовых рынков. Основы финансовой устойчивости влияют на деятельность финансовых институтов, их решения в плане выпуска ценных бумаг, создания новых продуктов, размеров вознаграждений. Составляющая банковского сектора - устойчивость коммерческих банков, ставших проводниками и регуляторами отрицательных и положительных денежных потоков, будущих поступлений, необходимых для функционирования нефинансового сектора отечественной экономики. С экономической точки зрения финансовая устойчивость банка рассматривается в значении равновесия, в частности для денежного рынка, на котором присутствуют банки – равновесия между спросом на деньги и их предложением.

Ключевые слова: финансовый рынок, банк, ликвидность, финансовая устойчивость, прибыль, риск, деньги, инвестиции.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-25-36>

1. Введение

Научных разработок в области финансовой устойчивости (ФУ) банков второго уровня имеется значительное количество в Республике Казахстан и за рубежом. Вместе с тем динамика институциональных и инновационно-экономических преобразований как в мире, так и в нашей республике диктует необходимость непрерывной, регулярной адаптации и пересмотра концепций финансовой устойчивости. Внешний опыт анализа этой категории, скопированный полностью, лишен экономического смысла, поскольку для эффективного его применения необходимо учитывать множество внутренних факторов, отражающих национальную специфику и развитие каждой страны.

Дилеммы финансовой устойчивости банков второго уровня всегда считались очень важными. Совершенно очевидно, что без адекватной финансовой устойчивости ни банковская система, ни вся экономическая система государства не смогут успешно развиваться. Текущие проблемы казахстанской банковской системы и негативные явления в экономике (снижение ВВП, рост цен, девальвация тенге) обуславливают необходимость пересмотра стратегического взгляда на финансовую устойчивость и разработки его эффективного механизма реализации в текущей практике банков.

Актуальным представляется анализ развития отечественной и иностранной практики эволюции финансовой устойчивости, выявление недостатков и путей преобразования применительно к современной экономической ситуации в Казахстане, реальных проблем в дальнейшем развитии казахстанской банковской системы.

Зарубежные работы современных исследователей о генерировании финансовой устойчивости БВУ обязательно должны изучаться и использоваться в казахстанской практике, но с обязательной оценкой казахстанских реалий и особенностей.

2. Постановка проблемы

Категория «устойчивость» коррелирует с «финансовой устойчивостью», это можно объяснить тем, что рынок кредитных ресурсов, денежный рынок, рынок инвестиций – сегменты финансового рынка.

Финансовая устойчивость и преимущества финансовых институтов – основополагающие характеристики для возрастающего тренда национальной экономики, ее соотношений, ускоренного роста ВВП, НД в текущих/номинальных ценах и на душу населения, макроэкономических индексов, активного воздействия на международные товарные рынки (газ, нефть, зерно), зарубежные финансовые рынки (Форекс, фондовый, драгоценных металлов). Внутреннее и внешнее окружение, позитивно и негативно влияющее на бизнес, источники постоянного роста финансовой устойчивости экономического агента – вот качественные параметры финансового состояния банка.

Исследователи Чинахова С.Е., Манаева И.И. [1] указывают, что финансовая устойчивость предприятия это оценочный индикатор, учитывающий уровень разнообразных рисков. Например, валютных, банковских, производственных.

3. Научный анализ сущности финансовой устойчивости

Проведем анализ трактовки термина «финансовая устойчивость». Казахстанская и зарубежная научная литература до настоящего времени не дает четкого и однозначного толкования «финансовой устойчивости». Однако в интерпретации категории «финансовая устойчивость» ученые-исследователи делают акцент на качественной характеристике.

Из таблицы 1 видно, что категория «финансовая устойчивость» содержит множество противоречий. Исследователи не разграничивают понятия «финансовая устойчивость организации» и «финансовая устойчивость коммерческого банка», это проявляется в разноценности, фрагментарности понимания термина «финансовая устойчивость», в отсутствии согласия между учеными по ряду связанных с этим проблем, как в теоретическом, так и практическом плане.

Таблица 1

Научное обоснование финансовой устойчивости

№	Ученый	Финансовая устойчивость – это	Пояснение
1.	Абрютина М.С., Грачев А.В.	надежно гарантированная платежеспособность, независимо от случайностей рыночной конъюнктуры и поведения партнеров	принципиально другой подход, связанный с партнерами
2.	Азиатский банк развития	оценка, что у проекта будет достаточный фонд, чтобы ответить по всем материальным и финансовым обязательствам, проект обеспечит достаточный стимул поддержать участие всех проектных участников и будет в состоянии противостоять неблагоприятным изменениям в финансовом состоянии	нестандартный подход к определению
3.	Азрилиян А.Н.	основной показатель способности хозяйствующего субъекта долгосрочно работать с учетом финансовых факторов	используется конвергенция разных факторов

4.	Базельский комитет	совокупность положительных нормативных коэффициентов, которые являются основой стабильной деятельности банка	недостаточно четко обозначает императивный метод
5.	Баранов К.С.	результативное финансовое состояние, позволяющее преодолеть убытки за счет равновесия и приемлемых пропорций денежных средств, ценных бумаг, депозитов, чеков; высокой обращаемости в деньги; своевременностью погашения внешних обязательств; регулирования финансовых рисков; повышения прибыли	перечисление экономических категорий
6.	Бариленко В.И., Плотникова Л.К.,	собственный капитал достаточно преобладает над заемным в совокупном капитале, что положительно сказывается на финансовом положении	авторы развивают мысль о достаточности СК
7.	Батракова Л.Г.	основа функционирования банков второго уровня, позволяющая заниматься основными операциями – выдачей кредитов, операционной деятельностью	акцентируется на деятельности банка
8.	Бобылева А.С.	основная составляющая общей устойчивости фирмы, критериальный индикатор постоянного превышения суммарных доходов над суммарными затратами	устойчивость = прибыль
9.	Бочаров В.В.	показывает положение финансовой организации в современных условиях в отчетном периоде и в будущем, на основе анализа достигнутых коэффициентов и установленных в нормативной документации	автор правильно указывает на нормативы
10.	Брянцева И.В.	спад в экономике не влияет на предприятие, и оно не прибегает к радикальным изменениям	двигаться вперед, несмотря на кризис
11	Вакуленко Т.Г., Фомина Л.Ф.	платежеспособность и финансовая стабильность развития	названы основные черты ФУ
12	Васильева Л.С., Петровская М.В.	оценка обеспеченности запасов и затрат источниками формирования	имеет затратный аспект
13	Вахрушина М.А., Пласкова Н.С.	все виды имущественных и интеллектуальных ценностей, которые вкладываются в объекты предпринимательской и других видов деятельности, в результате которой создается прибыль (доход) или достигается социальный эффект	не раскрывает сущности понятия, переключаясь с определением «реальные и финансовые инвестиции»

14	Вотинцева Р.С.	комплекс характеристик его деятельности, демонстрирующих, насколько банк в любой момент своего существования способен функционировать, отвечать по своим обязательствам, оказывать весь спектр разрешенных услуг и приносить прибыль, независимо от изменений экономической и конкурентной среды	комплексная характеристика
15	Галицкая С.В.	способность предприятия обеспечить источниками финансирования средства, необходимые для осуществления производственного процесса, а также способность предприятия в срок, в полном объеме погашать обязательства перед другими	содержит производственную составляющую
16	Гиляровская Л.Т., Ендовицкая А.В.	умение выполнять разнообразную деятельность в условиях рискованной и изменяющейся среды для дальнейшего повышения благосостояния владельцев, упрочения конкурентных преимуществ предприятия/организации, учитывая выгоду социума и государства	отражает целевые характеристики
17	Ионова Ю.Г.	определяется путем выявления различных коэффициентов (финансовой независимости, обеспеченности собственными оборотными средствами, доли просроченной кредиторской задолженности в пассивах, показателя отношения дебиторской задолженности к совокупным активам)	рассматривает понятие только со стороны соответствия определенным показателям
18	Ионова Ю.Г., Косорукова И.В., Кешокова А.А.	уровень связанности компании с реальными и потенциальными инвесторами и ссудодателями	стык экономической и юридической наук
19	Ковалев В.В.	способность отвечать по своим долгосрочным обязательствам	автор принял указанную характеристику без должного обоснования
20	Ковалева А.М., Лапуста М.Г., Скамай Л.Г.	такое состояние ее финансовых ресурсов, их распределение и использование, которое способно обеспечивать поступательное развитие фирмы на основе роста прибыли и капитала с сохранностью платежеспособности и кредитоспособности в условиях допустимого, не обязательно минимального, уровня риска	акцент на показателях

21	Кован С.Е., Кочетков Е.П.	компания интенсивно работает в сложных экономических условиях	упор делается на положение в экономике
22	Костина Н.И., Алексеев А.А.	денежные средства фирмы в какой-то временной отрезок гармонируют с утвержденными индикаторами	принимает во внимание тайм-период
23	Крейнина М.Н.	инвариантный кумулятивный индикатор компании, функционирующей с учетом макро- и микроокружения	содержательный аспект взаимодействия
24	Крылов С.И.	компания придерживается своих функций, даже если в экономике есть негативное влияние факторов	упор делается на функции
25	Кужагалиев А.У.	способность предприятия осуществлять свою деятельность в изменяющейся внутренней и внешней среде, сохраняя постоянную платежеспособность и инвестиционную привлекательность	автор развивает тезис, что ФУ связана с платежеспособностью
26	Лаврушин О.И., Мамонова И.Д.	дают характеристику процесса, взятого не в статическом состоянии, а в динамике, выражает качественную характеристику их деятельности, их способность к расширенному воспроизводству своей деятельности в среде финансовых отношений в соответствии с общественными потребностями, это есть комплексная характеристика движения к прогрессу, отражающая скорость, структуру, изменение во времени, взаимодействие элементов структуры и самой структуры с внешней средой	статика ухудшает исследуемый показатель
27	Лозовский Л. Ш.	оптимальное соотношение источников финансирования активам	значительно сужено определение
28	Никитина Н.В., Янов В.В.	выручка больше затрат. Постоянство выручки обеспечивает ФУ	объединяющий термин - выручка
29	Риманова Л.	ресурсы в таком качестве и количестве, позволяющие добиться поставленной цели и задач	акцент делается на ресурсы
30	Родионова В.М., Федотова М.Д.	бухгалтерский баланс фирмы с таким соотношением активов и пассивов, которое позволяет погашать кредиторскую задолженность	опирается на основные понятия бухгалтерского учета

31	Савицкая Г.В.	предприятие работает и прогрессирует, адаптируясь к переменам, имеет уравновешенный баланс, добивается платежеспособности, роста инвестиционного потенциала с учетом риска, возникающего вследствие отклонения реальной ситуации от предполагаемого хода событий.	основной водораздел – сохранить при изменении
32	Стелла П.	характеристика эффективного управления. Проявляется в растущей прибыльности, преобразования средств в добавочный капитал, постоянном росте прибыли	учитывает прогнозный период
33	Тарханова Е.А.	банки второго уровня находятся в уравновешенности в конкретной экономической обстановке. Экономическое равновесие наблюдается длительное время, несмотря на глобальные вызовы	обоснована точка зрения на основе паритета
34	Тарханова Е.А.	корпорация тяготеет к состоянию равновесия, т.е. состояние рыночного финансового равновесия имеет тенденцию к устойчивости	допускается проблема устойчивости равновесия
35	Тимофеева З.А.	базис функционирования и жизнеспособности КБ. Входные положительные денежные потоки участвуют в формировании прибыли, благодаря чему создаются резервы, обеспечивающие эффективное развитие бизнеса с использованием банковского менеджмента	главный тезис - резервы
36	Турманидзе Т.У., Эриашвили Н.Д.	способность увеличения деловой активности, эффективности предпринимательства. Это основа платежеспособности и рентабельности инвестиций как критерия оценки инвестиционных проектов	содержит инвестиционную составляющую
37	Фетисов Г.Г.	финансовый институт в условиях глобализации и интеграции мотивирован в улучшении своих кредитных продуктов и поиске качественных заемщиков	описывает деятельность банка
38	Эксперт РА	финансовая способность банка длительное время сохранять кредитоспособность, удовлетворяющую спрос клиентов на деньги	содержит долгосрочный период

*Составлено авторами

Можно сделать вывод о том, что мнения ученых не совпадают, а иногда и противоречат друг другу. Помимо отсутствия четкого понятийного аппарата, большинство авторов расходятся во мнении при классификации показателей, характеризующих финансовую устойчивость коммерческого банка. Очень широк спектр взглядов на содержание понятия

«финансовая устойчивость предприятия» и узок - на содержание термина «финансовая устойчивость коммерческого банка».

Баранов К.С. [2], Ионова Ю.Г. [3], Ковалева А.М. [4], Лапуста М.Г. [5] акцентируют внимание на наборе показателей, перечисляемых в приведенных определениях в таблице 1. Исследователи Костина Н.И. [6], Тарханова Е.А. [7], Костин А.Н. [8] обозначают фактор времени как признак финансовой устойчивости.

По существу, каждый ученый, изучающий данную категорию, формирует свою авторскую позицию, что и приводит к различиям в методологии, трактовке категориального аппарата, рекомендациях и сценариях ответных реакций с учетом ситуации в экономике.

Терминологический обзор множества источников позволяет определить суть финансовой устойчивости как обеспечение полноценного и эффективного функционирования компании в рыночной экономике.

На основе таблицы 1 составим таблицу 2. В ней сконцентрируем критерии сущности экономической категории «финансовая устойчивость». Y (yes) – характеристика присутствует; N (now) – характеристика отсутствует. Критериальными считаются набравшие максимальное число Y.

Основные характеристики при определении понятия «финансовая устойчивость»:

- платежеспособность (ранг – 19 или 50% ученых, представленных в таблице 1);
- рост прибыли и капитала (ранг – 13 или 34,2%);
- финансовая независимость (ранг – 11 или 28,9%);
- минимальный уровень риска (ранг – 8 или 21,0%);
- инвестиционная привлекательность (ранг – 8 или 21,0%);
- прирост оборотного капитала (ранг – 7 или 18,4%).

Менее всего встречаются характеристики:

- ликвидность активов (ранг – 1 или 2,6%);
- формирование бюджета (ранг – 1 или 2,6%);
- обеспечение материальных оборотных средств собственными средствами (ранг – 2 или 5,2%);
- увеличение финансового потока (ранг – 2 или 5,2%);
- сбалансирование финансов (ранг – 3 или 7,9%);
- соотношение долгосрочных и краткосрочных обязательств (ранг – 3 или 7,9%).

Таблица 2

Основные характеристики трактовки экономической категории «финансовая устойчивость» в научных источниках

№	Характеристика	Y – да; N – нет																		
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1	Платежеспособность	Y	Y	N	N	Y	Y	N	N	Y	N	Y	N	N	Y	Y	N	N	N	Y
2	Рост прибыли и капитала	Y	Y	N	Y	N	N	N	Y	N	N	Y	N	Y	Y	N	N	Y	Y	N
3	Финансовая независимость	N	Y	N	Y	Y	Y	N	N	Y	N	Y	N	N	N	Y	N	Y	N	N
4	Имеющиеся финансовые резервы	N	Y	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N
5	Кредитоспособность	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	Y	N

6	Рост финансового потока	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N
7	Минимизация риска	Y	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N
8	Ликвидность активов	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
9	Пропорции между собственными и заемными средствами	N	N	N	Y	N	Y	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N
10	Инвестиционный климат	N	Y	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	Y	N
11	Денежные потоки	N	N	N	Y	N	N	Y	Y	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	Y	N
12	Обеспечение материальных оборотных средств собственными средствами	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N
13	Прирост оборотного капитала	N	Y	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	Y	Y	N
14	Равновесие финансов	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
15	Пропорции между долгосрочными и краткосрочными обязательствами	N	N	N	Y	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
16	Финансирование за счет собственных средств	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	Y	Y	N	N	N	N	N	N	N	N
17	Сохранение равновесия активов и пассивов	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N
18	Формирование бюджета	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N

Продолжение таблицы 2

№	Показатель	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	ранг
1	Платежеспособность	Y	Y	Y	N	N	Y	Y	N	Y	N	Y	Y	N	N	N	N	Y	Y	N	19
2	Рост прибыли и капитала	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	Y	N	Y	N	N	Y	N	N	N	13
3	Финансовая независимость	Y	Y	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	11
4	Имеющиеся финансовые резервы	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	5
5	Кредитоспособность	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	Y	6
6	Рост финансового потока	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	2
7	Минимизация риска	Y	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	Y	Y	N	N	N	Y	N	N	N	8

8	Ликвидность активов	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	1
9	Пропорции между собственными и заемными средствами	N	N	N	Y	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	5
10	Инвестиционный климат	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	Y	N	Y	N	N	N	N	Y	N	8
11	Денежные потоки	N	N	N	N	N	N	Y	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	7
12	Обеспечение материальных оборотных средств собственными средствами	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	2
13	Прирост оборотного капитала	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	7
14	Равновесие финансов	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	3
15	Пропорции между долгосрочными и краткосрочными обязательствами	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	3
16	Финансирование за счет собственных средств	Y	N	N	N	N	N	Y	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	N	5
17	Сохранение равновесия активов и пассивов	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	Y	Y	N	N	N	3
18	Формирование бюджета	N	N	N	N	N	N	N	N	N	Y	N	N	N	N	N	N	N	N	1

*Составлено авторами

4. Анализ основных характеристик при определении экономической категории «финансовая устойчивость»

Анализ таблицы 2 позволяет сделать вывод, что основные характеристики при определении понятия «финансовая устойчивость»:

- платежеспособность;
- рост прибыли и капитала;
- финансовая независимость;
- минимальный уровень риска;
- инвестиционная привлекательность.

Исходя из этого, определение финансовой устойчивости компании означает состояние финансовых ресурсов, которое позволяет компании поддерживать платежеспособность в пределах минимального уровня риска, обеспечивать рост прибыли и капитала на основе финансовой независимости и инвестиционной привлекательности.

В категории «финансовая устойчивость» выделяют подкатегорию «финансовая устойчивость коммерческого банка». Экономические кризисы, системно охватывающие финансовые рынки и институты финансового сектора, денежное обращение и кредит, ослабляют международную и национальную экономику, банковскую систему в целом – поэтому данное направление исследования остается актуальным.

Устойчивость является общим свойством кредитной организации, обеспечивающей

ей условия для роста активов, денежных средств, акционерного капитала, клиентов.

Уточнение категориального аппарата, проведенное в таблицах 1 и 2, позволяет совершенствовать теоретические положения финансовой устойчивости коммерческого банка. Финансовая устойчивость коммерческого банка означает способность кредитной организации быть надежной для клиентов, иметь сбалансированную базу привлечения и распределения финансовых ресурсов, позволяющую выполнять свои функции и достигать равновесного состояния в существующих условиях внутренней и внешней среды, обеспечивать высокую рентабельность и стабильно удерживать свои позиции в долговременном периоде в условиях воздействия рисков и неопределенности [9].

Финансовая устойчивость банка, с экономической точки зрения, рассматривается в значении равновесия, в частности, для денежного рынка, на котором присутствуют банки – равновесия между спросом на деньги и их предложением.

5. Выводы

Конкретизированы теоретические представления о сущности и содержании «финансовой устойчивости коммерческого банка». Продолжено развитие научного подхода, в соответствии с которым финансовая устойчивость представлена как определенная система, элементы которой взаимодействуют между собой. Исследовано взаимное влияние элементов, а также их влияние на функционирование системы. Определены элементы, оказывающие относительно большее и меньшее влияние на характер функционирования системы.

Главной целью обеспечения финансовой устойчивости кредитной организации является создание условий накопления ее ресурсных возможностей для роста и расширения спектра оказываемых услуг и повышения уровня конкурентоспособности, как на внутреннем, так и на внешнем рынке, повышения доверия клиентов, достижения устойчивых конкурентных преимуществ.

Финансовая устойчивость банковского сектора оказывает воздействие на экономику.

Доказывается необходимость преобразования финансовой устойчивости путем формирования новых стратегических и тактических ориентиров и изменения механизма его реализации, что позволит содействовать развитию экономики страны.

Список литературы

- 1 Чинахова С.Е., Манаева И.И. Показатели оценки и диагностики финансовой устойчивости // Молодой ученый. - 2017. - №14. - С. 475-479.
- 2 Баранов К.С. Оценка финансовой устойчивости предприятия по РСБУ и МСФО // Международный бухгалтерский учет. - 2007. - № 10. - С.12–22.
- 3 Экономический анализ: учебник / Ю.Г. Ионова, И.В. Косорукова, А.А. Кешокова, Е.В. Панина, А.Ю. Усанов. - М.: Московская финансово-промышленная академия, 2012. - 432 с.
- 4 Ковалева А.М. и др. Финансы фирмы: учебник для вузов// - М.: ИНФРА-М, 2002. – 493 с.
- 5 Лапуста М.Г. Финансы организаций (предприятий): Учебник / М.Г. Лапуста, Т.Ю. Мазурина, Л.Г. Скамай. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 575 с.
- 6 Костина Н.И., Алексеев А.А. Финансовое прогнозирование в экономических системах. М.: 2001. - 285 с.
- 7 Тарханова Е.А. Устойчивость коммерческих банков. Тюмень: Издательство: «Вектор Бук», 2003. - 186 с.
- 8 Костин А.Н. Совершенствование системы управления финансовыми рисками // Экономика и менеджмент инновационных технологий. - 2018. - №8 [Электронный ресурс]. - URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2018/08/16155> (дата обращения: 09.12.2018).

9 Егоркин Е.А. Совершенствование методов оценки финансовой устойчивости коммерческого банка. Махачкала, 2015. – 155 с.

Г.Қ. Курманова, Уразова Б.А., Суханбердина Б.Б.

Батыс-Қазақстан инновациялық технологиялық университеті, Орал, Қазақстан

«Қаржылық тұрақтылық» мазмұнын ашу ұғымдарына теориялық көзқарас

Аңдатпа. Мақалада авторлармен банк жүйесінің қаржылық тұрақтылығын, барлық талаптарға сәйкес келетін қазіргі заманғы дамуын, қаржы секторы мен нақты экономикалық орнықты сыртқы факторлардың әсерлі қажеттілігін қалыптастыру анықталады. Әлемдік үрдістердегі банктік бизнестің жұмыс істеуін қаржылық тұрақтылығының жай-күйін болжамдайды. Коммерциялық банктердің тұрақтылығы болып табылатын таратушы және реттеуші теріс және оң, сондай-ақ болашақ ақшалай ағымдарымен жұмыс істеуі үшін қажетті қаржылық емес сектор - отандық экономиканы құраушы банк секторы. Қаржылық тұрақтылық - банктің, экономикалық тұрғы мәнінде тепе-теңдігі ретінде қаралып, ақша нарығы қарағанда банктер арасындағы тепе-теңдік сұраныс, ақша және олардың ұсынысы.

Түйін сөздер: банк, қаржылық тұрақтылық, төлем қабілеттілігі, қаржылық тәуелсіздік, пайда, тәуекел, инвестициялар.

G.K.Kurmanova, B. A. Urazova, B.B. Sukhanberdina

West -Kazakhstan Innovative - Technological University, Uralsk, Kazakhstan

Theoretical approaches to the disclosure of the content of the concept «financial stability»

Abstract. The article, the authors determine the need to form the financial stability of the banking system that is adequate to the requirements of the modern development of the financial sector and the real economy, resistant to external factors. The state of financial stability is predetermined by global trends in the functioning of the banking business. The stability of commercial banks, which are conductors and regulators of negative and positive, as well as future cash flows, which are necessary for the functioning of the non-financial sector of the domestic economy, all these factors are the components of the banking sector. Financial stability of a bank, from an economic point of view, must be characterized as a balance - it is especially important for money market, there is a balance between the demand for money and their supply.

Key words: bank, financial stability, solvency, financial independence, profit, risk, investments.

References

- 1 CHinahova S.E., Manaeva I.I. Pokazateli otsenki i diagnostiki finansovoy ustojchivosti [Indicators for assessing and diagnosing financial stability] Young scientist [Molodoj ucheniy] (14), 475-479 (2017).
- 2 Baranov K.S. Otsenka finansovoy ustojchivosti predpriyatija po RSBu i MSFO [Assessment of financial stability of an enterprise according to RAS and IFRS] Mejdunarodnyiy buhgalterskiy uchët [International Accounting] (10), 12–22 (2007).
- 3 Ionova YU.G., Kosorukova I.V., Keshokova A.A., Panina E.V., Usanov A.YU. Ekonomicheskiy

analiz: uchebnik [Economic Analysis: A Textbook] (Moskovskaya finansovo-promyshlennaya akademiya, Moscow, 2012, 432 p.)

4 Kovaleva A.M. i dr. Finansyi firmyi: uchebnik dlja vuzov [Finance companies: textbook for universities] (INFRA-M, Moscow, 2002, 493 p.)

5 Lapusta M.G. Finansyi organizatsiy (predpriyatij) [Finances of organizations (enterprises)]: Textbook / M.G. Lapusta, T.YU. Mazurina, L.G. Skamay. (INFRA-M, Moscow, 2008, 575 p.)

6 Kostina N.I., Alekseev A.A. Finansovoe prognozirovaniye v jekonomicheskikh sistemah [Financial forecasting in economic systems] (Moscow, 2001, 285 p.)

7 Tarhanova E.A. Ustoychivost kommercheskih bankov [Sustainability of commercial banks] (Izdatel'stvo «Vektor Buck», Tyumen, 2003, 186 p.)

8 Kostin A.N. Sovershenstvovanie sistemyi upravleniya finansovymi riskami [Improving the financial risk management system], Jekonomika i menedjment innovatsionnyih tehnologiy. 2018. №8// [Economics and management of innovative technologies. 2018. №8] [Electron. resource]. Available at: <http://ekonomika.snauka.ru/2018/08/16155> (Accessed: 09.12.2018).

9 Egorkin E.A. Sovershenstvovanie metodov otsenki finansovoy ustojchivosti kommercheskogo banka [Improving methods for assessing the financial stability of a commercial bank] (Mahachkala, 2015, 155 p.)

Сведения об авторах:

Курманова Г.К. – к.э.н., доцент кафедры «Финансы» Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета, г. Уральск, Казахстан.

Уразова Б.А. – м.э.н., ст. преподаватель кафедры «Экономика и менеджмент» Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета, г. Уральск, Казахстан.

Суханбердина Б.Б. - к.э.н., доцент кафедры «Финансы» Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета, г. Уральск, Казахстан

Kurmanova G.K. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Finance, West-Kazakhstan Innovative- Technological University, Uralsk, Republic of Kazakhstan

Urazova B.A. – Master of Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics and Management, West-Kazakhstan Innovative-Technological University, Uralsk, Republic of Kazakhstan

Sukhanberdina B.B. – PhD (Economics), Associate Professor Department of Finance, West-Kazakhstan Innovative- Technological University, Uralsk, Republic of Kazakhstan.

IRSTI 06.71.03

A.A. Razakova¹, M.A. Yelpanova², S.B. Shoshanov³

^{1,2}*Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan*

³*Satpayev University, Almaty, Kazakhstan*

(E-mail: madiel61@mail.ru, akhanova_aa@mail.ru)

The efficiency of outsourcing and the issues of its USE in the activities of oil and gas companies

Abstract. Transfer of supporting business processes is a widely used business practice worldwide. The basis of management of any business is the development of strategy, its adaptation to the specifics of the company and implementation. The process of strategy development is based on a thorough study of all possible directions of development and activity and consists in the selection of the general direction, mastered markets, served needs, methods of competition, attracted resources and business models. One of the strategic methods aimed at improving the efficiency of the company is to outsource non-critical business processes and production facilities of the company. The article highlights the problems of outsourcing in the activities of oil and gas companies in Kazakhstan, as well as the authors give some recommendations to solve the problems, namely, the features of the organization of production in the oil and gas industry, a procedural model to ensure the competitiveness of oil and gas industry, the mechanism of reengineering of oil and gas industry. The research methods are used: comparison and analogy; unity of objective and subjective in the development of economic processes; expert assessments; content-analysis of documents and research materials.

Keywords: outsourcing, oil and gas company, efficiency, strategy, business- process, issues, development, reengineering

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-37-45>

Today the development of the oil and gas industry plays an important role in the economy of the Republic of Kazakhstan. Revenues from the oil and gas industry are the basis of the entire budget of the country. The work of oil and gas enterprises depends on the implementation of state development programs on the scale of both the regions and the state as a whole.

From the total volume of proven and recoverable oil reserves in Kazakhstan, the share of deposits in Kyzylorda region is slightly less than 5% [1]. The largest oil fields in the region include Akshabulak, Kumkol, Konys and North-West Kyzylkiya. At the moment, 14 oil and gas companies are registered in Kyzylorda region, developing 59 oil and gas fields (6% of the total number of fields in Kazakhstan). In recent years, the volume of production in the region annually decreases. The largest companies in terms of oil and gas condensate production in the region are LLP «JV «Kazgermunai», JSC «Petro Kazakhstan Kumkol resources», LLP «Kolzhan», JSC «Turgay petroleum» and LLP «South-oil». These five companies account for more than 80% of total oil and gas condensate production. The largest volumes of gas production are accounted for by such companies as LLP «JV «Kazgermunai», JSC «Petro Kazakhstan Kumkol resources» and LLP «JV «KuatAmlonMunai». Kyzylorda region ranks fifth in terms of oil and gas condensate production in the country. At the same time, due to the transition of most of the fields of the region to the third and fourth stages of development in the absence of measures to increase and maintain the level of extraction, the volume of oil and gas production in this area will continue to decline. In such circumstances, it is necessary to develop measures to improve the efficiency of oil and gas companies.

The oil and gas company can hold a series of events to improve the efficiency of its activities. The main activities in this regard are: the formation of a long-term development strategy for the company; implementation of measures for the implementation of effective management;

development of measures aimed at increasing profitability and increasing the value of company assets, etc. The management of any business is based on strategy development, its adaptation to the specifics of the company and its implementation. The company's strategy is a comprehensive management plan that should strengthen the company's position in the market and ensure coordination of efforts, attraction and satisfaction of consumers, successful competition and achievement of global goals [2]. The process of developing a strategy is based on a thorough study of all possible directions of development and activity and consists in choosing a general direction, developed markets, served needs, competition methods, attracted resources and business models. In other words, strategy means that a company chooses its development path, markets, methods of competition and business.

One of the strategic methods aimed at improving the efficiency of the company is outsourcing nonessential business processes and production facilities of the company. The transfer of supportive business processes is a widely used business practice worldwide.

Outsourcing (from English outsourcing: (outer-source-using) using an external source / resource) - transfer by an organization, on the basis of an agreement, certain business processes or production functions to serve another company specializing in the relevant area [3]. In contrast to service and support services that are one-time, episodic, random and limited to the beginning and the end, outsourcing usually takes over the functions of professional support for the consistent operation of individual systems and infrastructure on the basis of a long-term contract. The presence of a business process is a hallmark of outsourcing from various other forms of provision of services and user maintenance.

The main source of cost savings through outsourcing is to increase the efficiency of the company as a whole and the opportunity to release the appropriate organizational, financial and human resources to develop new areas, or focus on existing ones that require increased attention [4].

We can single out several current business processes from the category of supportive ones, the outsourcing of which will not only allow the company to gain financial resources, but also optimize the current staff in the company. Among the business processes that, in our subjective opinion, can be outsourced primarily the following: to carry out tax accounting; to carry out accounting; manage engineering staff; to carry out legal support.

Disadvantages of outsourcing: it creates the need to work with people who are not involved in the work of the company; the purchase of ready-made solutions can entail the loss of direct control and makes the business process dependent on the contractor, especially if it comes to IT-technologies, accounting services, HR record management; increase in the cost of services of the outsourcer company [5]. It is necessary to correctly compare the costs of maintaining your own unit and the cost of services to a third party; it is also necessary to note the likelihood of breach of confidentiality when outsourcing a number of services. Such situations are possible, for example, if the same employees are involved in providing services to several companies.

Outsourcing provides a number of significant advantages: the ability to concentrate on core and key areas of activity; cost reduction. Depending on the type of outsourcing, the reduction of expenses for non-core areas of the company's activities can be from 10 to 40%; obtaining a higher quality of work or services. As a rule, works (services) outsourced are specialized for an outsourcer, specialists have high professional competence, processes are automated and equipped with necessary software products; quick ready solutions. An enterprise from outsourcers receives in a short time ready solution, an independent search of which would require a lot of time and human resources and resources.

In the oil and gas industry, outsourcing for outsourcing of oil and gas production services, as well as geological exploration and test drilling, has become most prevalent. As is known, in the field of providing such services, the world leader is a service company Halliburton. The oil and

gas industry in Kazakhstan has a number of negative trends, such as a reduction in exploration and production drilling, a decline in the quality of the resource base, a high degree of depletion of production reserves, and a distortion in the proportions between reserves and oil production. Within oil and gas enterprises in the field of management, the trend of concentration of non-core business processes continues. This leads to the need to apply the outsourcing process in oil and gas companies.

Today in Kazakhstan there are several reasons hindering the development of the outsourcing market. These include: the lack of practice of concluding long-term outsourcing contracts; the merging of the concepts of outsourcing and outstaffing [6]; the lack of economic justification for the profitability of its own production or acquisition on the side, allowing to make a decision on outsourcing the expectation of a significant reduction in production costs from outsourcing; lack of professional personnel in the field of outsourcing, both from the customer and from the suppliers; high competition from foreign companies in the field of creation and application of new high technologies, production and supply of the latest oil and gas process equipment; low competitiveness of domestic specialized enterprises.

The obstacle to outsourcing in the oil and gas sector may be that doing business requires an extremely high level of management organization: competent strategic planning and professional operational management, clear financial management and reliable quality control mechanisms at all levels of raw materials development. Unfortunately, these requirements are now rarely met by management in both customer companies and executing companies.

To improve the efficiency of oil field development, enterprises conduct a large number of measures to increase the intensification of oil production and oil recovery. The list of measures, depending on the specific geological and field conditions in different oil companies, is quite large and reaches several hundred. When carrying out a complex of works, a significant amount of advanced technologies is being developed on the effects on the formation and the bottom hole formation zone, methods for carrying out complex repair and insulation works in wells, new equipment, equipment, tools, etc. are being introduced. They all increase the efficiency of oil production, increase labor productivity, reduce the complexity of the operations, which ultimately leads to an increase in production efficiency in the early stages of field development.

Deposits in the late stage of development are characterized by a deterioration in the structure of hydrocarbon reserves, and in order to maintain high values of the efficiency of development management methods, it is necessary to conduct an in-depth analysis of the results of previous work and make recommendations to improve their effectiveness in the planned period. It should be borne in mind that at the final stage, the annual net income goes into a negative unprofitable phase and only due to accumulated positive values in previous periods can a positive value be maintained for the entire design period of the field development. The economic efficiency of the events is influenced by a rather large number of factors. Of the main groups of factors, it is necessary to note the mining and geological, technological, economic and environmental. These factors affect the cumulative costs of carrying out activities, the subsequent operation of deposits.

The greatest impact on the economic result of the implementation of the event have: an increase in production; costs of implementing the event; the water content of the extracted products; the cost of oil production; including semi-variable costs; oil sales price and the current tax system. At the same time, the oil company, as a rule, cannot influence the price of oil, which is formed on the world and domestic markets, as well as on the amount of tax payments, which are regulated by the current legislation. The subsoil user has the opportunity to improve the efficiency of oil production and ongoing activities by regulating and reducing costs.

Particular relevance is acquired by the problems of taking into account the peculiarities of petroleum products and factors affecting its quality from the standpoint of improving the efficiency of business processes. If we consider all types of industries that form the cycle of development of

oil and gas resources, then we can be convinced of the significant diversity of products (works) and technological processes that are carried out in each individual link in this cycle. Thus, in the process of geological exploration (the initial part of the cycle), the main types of products are increments of open reserves (resources) of oil and gas, as well as geological information, then in oil refining, one of the final parts of the cycle is the range of oil products (target products).

Each product (work) has very significant features related to the specifics of the object of labor and the nature of its processing (Table 1).

Table 1

Features of the organization of production in the oil and gas industry

Production methods				
Geological prospecting work	Drilling	Exploitation	Transportation	Refinery
Products				
1. Received information 2. Proven reserves (resources)	1. The added new reserves, extracting capacity 2. Completed by the construction of the wellsite	1. Volume of exploited oil, gas, gas condensate	1. Products are not created (oil, gas, oil products are being moved)	1. Oil products
Products (works) feature				
1. Does not require transportation (except information resources) 2. High labor intensity.	1. Does not require transportation and storage. 2. High capitalization ratio	1. Fixed production 2. Lack of work in progress	1. Hard link with production and consumer. 2. Fixed transfer volume. 3. High capital intensity	1. High energy ratio
Subject of labor				
The territory to be explored, drilled wellsite	Drilled rock formation	Oil and gas contained accumulation, pay formation	Pumped oil, gas, oil products	Crude oil, associated and natural gas
Processing features of the subject of labor				
1. Dispersion 2. Influence of climatic conditions 3. Seasonality 4. Stadiality	1. Territorial fixity and apartness 2. Influence of natural conditions (climatic, geological features) 3. The distance of the subject of labor from the performer 4. Process continuity 5. The need to move heavy bulky equipment	1. The ability to maneuver the flow of oil, gas 2. Process continuity	1. The possibility of maneuvering the flow of oil, gas 2. Process continuity	1. Process continuity 2. Complexity of the process 3. Short production cycle 4. Carrying out the process in closed apparatus at high temperatures and pressures 5. High fire and explosion hazard
Note – compiled from the source [7, p.69]				

In such industries as exploration, drilling and oil production, the peculiarities of the subject of labor that affect the nature of its processing, and, consequently, the organization of the production process and, ultimately, product quality, is the effect of the natural factor, the dispersion of production facilities, territorial fixation and isolation the subject of labor, its distance

from the performer.

In Kazakhstan, the assessment of the efficiency of the transfer of business processes is almost limited to considering only the financial component of the net effect. This is a big drawback for oil and gas companies, as their scale and specialization have serious political, socio-economic and environmental consequences.

Reengineering of business processes of a company is one of the tools to improve the efficiency of management systems of oil companies, their financial and economic activities, and, consequently, increase their competitiveness [8]. Reengineering of business processes in the management of an enterprise is used to solve the following tasks: increasing the market attractiveness of products and services; increasing competitiveness with foreign enterprises and monopolists; cost structure improvement; updating production assets; improvement of the social sphere; elimination of the problem of shortage of working capital [9].

For us reengineering is the redesign of the use and distribution of material, technological, financial, human resources of an enterprise on the basis of connection, division, liquidation of structural divisions, organization of new, connection of other enterprises.

The characteristics of integrated enterprises of the oil and gas industry, traditionally consisting of core and non-core business processes, under certain circumstances may reduce their efficiency and competitiveness (Figure 1).

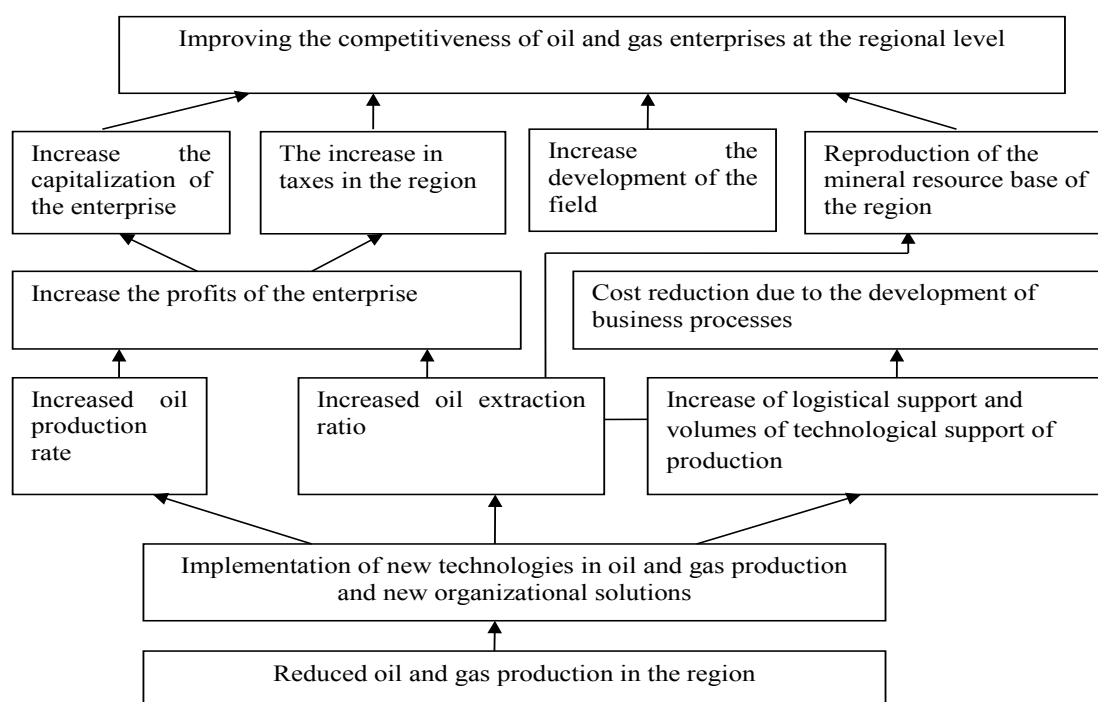

Figure 1. Procedural model of ensuring the competitiveness of oil and gas companies

Note: compiled by the author

The advantage of this model is that the introduction in the production process of new technologies in oil and gas production and new organisational solutions will certainly provide an opportunity to increase profits and decrease costs through development of business processes, which will undoubtedly lead to an increase in the specific economic and technical indicators of the industry that will ensure the competitiveness of the enterprises of the oil and gas industry. The disadvantage of the proposed procedural model is that the whole process will be implemented in the case of ensuring the introduction of the innovation process in the development of the industry.

Such enterprises have overestimated the costs of maintaining production capacities along all links of the production chain, which, while reducing the demand for their final products, leads to an unstable financial situation.

The uneven development of individual divisions of the company leads to an imbalance of their production capacity, the containment of technical progress and the innovation and production potential of the enterprise as a whole (Fig. 2). Divisions of a company delivering within a company are isolated from market mechanisms, their services and products may be more expensive and worse in terms of the quality of similar products and services of competitors. For oil and gas companies the most economically feasible to meet transportation and technological needs through the services of third-party enterprises.

To solve the problem of one-sided economic evaluation of the effectiveness of the implementation of outsourcing in the Kazakh oil and gas industry, in our opinion, it is necessary to conduct a strategic analysis of groups of various factors. This is a study of the general state of the oil and gas company, financial resources, the level of management of departments, the volume of services consumed, the transparency of the company. Consideration of the activities of service units: production facilities, the need for personnel, the technology used. The study of domestic and foreign markets, the availability of independent service companies, contractors, the level of demand for products (oil prices, etc.)

Establishing all of these factors will give an initial idea of the desirability of transferring some of the functions to the implementing companies. Then calculate the most important indicators, which reflect their values before and after outsourcing.

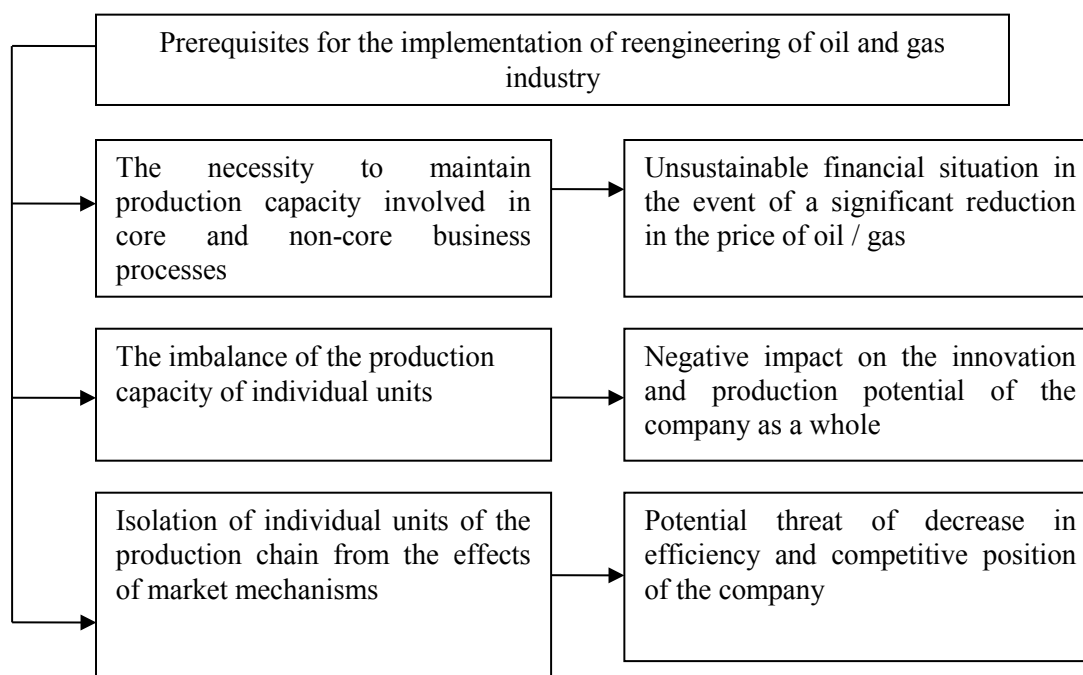

Figure 2. Prerequisites for the implementation of reengineering of oil and gas industry

Note: compiled by the author.

It should be noted that the solution of most problems on the effective implementation of outsourcing in the oil and gas industry of Kazakhstan will be the development of a formal regulatory framework at the state level, since the majority of transactions on the transfer of functions of organizations is based on the examples of Western oil companies. At the same time,

the responsibility of partners is not enshrined in law, that the leadership of oil and gas companies have to worry about the transfer of their business processes. Among the business processes that, in our subjective opinion, can be outsourced in the first place the following: to carry out tax accounting; to carry out accounting; to manage innovative technologies; to carry out legal support.

Список литературы

- 1 Данные АО «Информационно-аналитический центр нефти и газа». URL: <https://www.iacng.kz/ru/> (Даты обращения: 20.03.2019)
- 2 Иванов П.В., Современный стратегический анализ: учебное пособие.– и др. Ростов н/Д: Феникс, 2014. – 589 с.
- 3 Бадалова А.Г., А.В. Пантелеев Управление рисками деятельности предприятия - М.: Вузовская книга, 2015. – 236 с.
- 4 Хейвуд Дж.Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ. / Дж.Б. Хейвуд. // М.: Издательский дом «Вильямс», 2012. - 176 с.
- 5 Бравар Ж.Л. Эффективный аутсорсинг. Понимание, планирование и использование успешных аутсорсинговых отношений // Баланс Бизнес Букс: 2013. - 475 с.
- 6 Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстафтинг: высокие технологии менеджмента: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 288 с.
- 7 Сыромятников Е.С. Управление качеством на предприятиях нефтяной и газовой промышленности: Учеб. пособие. - М.-Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. - 175 с.
- 8 Тельнов Ю.Ф. Реинжиниринг бизнес-процессов. Компонентная методология. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2004. - 320 с.
- 9 Business process reengineering/ URL: <http://www.grandars.ru/college/biznes/reinzhiniring.html>. (Дата обращения: 28.03.2019)

А.А. Разакова¹, М.А. Елпанова², С.В. Шошанов³

^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда,
Қазақстан

³Сәтбаев Университеті, Алматы, Қазақстан

Аутсорсинг тиімділігі және мұнай-газ компанияларының қызметінде пайдалану

Аңдатпа. Мақалада әлемдік бизнес жүргізу тәжірибесінде кеңінен қолданылатын - қосалқы бизнес-үдерістерді беру тәжірибесі талданады. Кез келген бизнесті басқару негізінде стратегияны әзірлеу, оны компанияның ерекшелігіне бейімдеу және іске асыру. Стратегияны әзірлеу үдерісі даму мен қызметтің барлық ықтимал бағыттарын мұқият зерделеуге негізделеді және жалпы бағытты, игерілетін нарықтарды, қызмет көрсетілетін қажеттіліктерді, бәсекелестік әдістерін, тартылатын ресурстар мен бизнес үлгілерін таңдаудан тұрады. Компания қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған стратегиялық әдістердің бірі-аутсорсингке компанияның сынсыз бизнес-үдерістері мен өндірістік объектілерін беру болып табылады.

Мақалада Қазақстанның мұнай-газ компанияларының қызметінде аутсорсингті пайдалану мәселелері қамтылған, сондай-ақ, авторлар мәселелерді шешу бойынша кейбір ұсыныстарды берді. Атап айтқанда, мұнай-газ саласындағы өндірісті ұйымдастыру ерекшеліктері қарастырылып, мұнай-газ өндіру саласындағы кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің процедуралық үлгісі, мұнай-газ өнеркәсібі кәсіпорындарының реинжинирингін іске асыру тетігі ұсынылды. Зерт-

теу әдістері: салыстыру және аналогия; экономикалық үдерістердің дамуындағы объективті және субъективті бірлік; сараптамалық бағалау; зерттеу құжаттары мен материалдарын контент-талдау.

Түйін сөздер: аутсорсинг, мұнай-газ компаниясы, тиімділік, стратегия, бизнес-үдеріс, мәселелер, даму, реинжиниринг.

А.А. Разакова¹, М.А. Елпанова², С.В. Шошанов³

^{1,2}*Қызылординский государственный университет имени Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан*

³*Университет Сатбаев, Алматы, Казахстан*

Эффективность аутсорсинга и проблемы его использования в деятельности нефтегазовых компаний

Аннотация. Передача вспомогательных бизнес-процессов - это широко применяемая практика ведения бизнеса во всем мире. В основе управления любым бизнесом лежит разработка стратегии, ее адаптация к специфике компании и реализация. Процесс выработки стратегии основывается на тщательном изучении всех возможных направлений развития и деятельности и заключается в выборе общего направления, осваиваемых рынков, обслуживаемых потребностей, методов конкуренции, привлекаемых ресурсов и моделей бизнеса. Одним из стратегических методов, направленных на повышение эффективности деятельности компании является передача в аутсорсинг некритичных бизнес-процессов и производственных объектов компании. В статье освещены проблемы использования аутсорсинга в деятельности нефтегазовых компаний Казахстана, также авторами даны некоторые рекомендации по решению проблем, а именно: рассмотрены особенности организации производства в нефтегазовой отрасли, предложены процедурная модель обеспечения конкурентоспособности предприятий нефтегазодобывающей отрасли, механизм реализации реинжиниринга предприятий нефтегазовой промышленности. Использованы методы исследования: сравнение и аналогия; единство объективного и субъективного в развитии экономических процессов; экспертные оценки; контент-анализ документов и материалов исследования.

Ключевые слова: аутсорсинг, нефтегазовая компания, эффективность, стратегия, бизнес-процесс, проблемы, развитие, реинжиниринг.

References

- 1 Danye AO «Informacionno-analiticheskij centr nefti i gaza [Data of JSC «Information and analytical center of oil and gas»]. [Electron. resource]. Available at: <https://www.iacng.kz/ru/> (Accessed: 20.03.2019).
- 2 Ivanov P.V. Rostov Sovremennyj strategicheskij analiz: uchebnoe posobie [Modern strategic insight: study letter] (Rostov n/D, Feniks, 2014, 589 p).
- 3 Badalova A.G., Panteleyev A.V. Upravlenie riskami dejatel'nosti predpriyatija [Risk management of enterprise performance] (Academic book, Moscow, 2015, 236 p.)
- 4 Haywood J.B. Outsorsing: v poiskah konkurentnyh preimushhestv [Outsourcing: in search of competitive advantages] (Publishing house «Williams», Moscow, 2012, 176 p.)
- 5 Bravar J.L. Jeffektivnyj outsorsing. Ponimanie, planirovanie i ispol'zovanie uspešnyh outsorsingovyh otnoshenij [Effective outsourcing. Understanding, planning and using successful outsourcing relationships] (Balance Business Books, 2013, 475 p.)
- 6 B.A. Anikin, I. L. Outsorsing i autstaffing: vysokie tehnologii menedzhmenta: Uchebnoe posobie [Rudaya Outsourcing and outstuffing: high technologies of management: Study letter] (INFRA-M, Moscow, 2006, 288 p.)

- 7 Syromyatnikov E.S. Upravlenie kachestvom na predpriyatiyah neftjanoj i gazovoj promyshlennosti: Ucheb. posobie [Quality control at the enterprises of oil and gas industry: Study letter] (Izhevsk: RC «Regular and chaotic dynamics», Moscow, 2001, 175 p.)
- 8 Telnov Yu. Ph. Reinzhiniring biznes-processov. Komponentnaja metodologija. 2-e izd., pererab. i dop. [Business process reengineering. Competent methodology. 2 revised and enlarged edition] (Finance and Statistics, Moscow, 2004, 320 p.)
- 9 Business process reengineering. [Electron. resource]. Available at: <http://www.grandars.ru/college/biznes/reinzhiniring.html>. (Accessed: 28.03.2019).

Сведения об авторах:

Разакова А.А. – э.ғ.м., Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің докторанты. Айтеке би, 29 А, Қызылорда, Қазақстан.

Елпанова М. А. – э.ғ.к., Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, «Экономика және менеджмент» кафедрасының доценті, Айтеке би, 29 Қызылорда, Қазақстан.

Шошанов С.Б. – э.ғ.м., Қ.Сәтбаев университетінің докторанты, Қ.Сәтбаев көшесі, 22 а., Алматы, Қазақстан.

Razakova A.A. - Master of Economics, doctoral student of Korkyt Ata Kyzylorda State University, Aiteke bi, 29 A, Kyzylorda, Kazakhstan.

Yelpanova M.A. – PhD, associate professor of departments «Economics and management» Korkyt Ata Kyzylorda State University, Aiteke bi, 29 A, Kyzylorda, Kazakhstan.

Shoshanov S. B.- Master of Economics, doctoral student of Satpayev University, Satpayev st., 22a, Almaty, Kazakhstan.

XFTAP 06.51.25

Ж.Б.Рахметулина, А.Т. Карипова

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: rahmetulina_zh@mail.ru)*

«Жібек жолы экономикалық белдеуі» және дамудың ұлттық стратегиялары

Аңдатпа. Қазіргі уақытта халықаралық экономикалық қатынастардың дамуы жаһандық ауқымдағы, соның ішінде әлемдік шаруашылықтың дәстүрлі орталықтарының арасындағы бәсекелестіктің дамуымен сипатталады. Әлемдік аренада Азияның алдыңғы позицияға шығуына байланысты «Жібек жолы экономикалық белдеуін» (ЖЖЭБ) қалыптастыру және дамыту бүгінде өте өзекті болып отыр. Сонымен қатар әлемдік экономикада аймақтық өзара ықпалдастық үдерістерінің күшеюі байқалады.

Осы тұрғыда Қытайдың аталмыш бағдарламасына аралық аудит жасау бұл бастаманың ұсынылуының нақты себептері мен мақсаттарын, 2013 жылдан бері әлемде және аймақта жасалған қадамдарды түсінуге негіз береді.

Берілген мақалада авторлар аймақтық, ұлттық және әлемдік деңгейдегі ынтымақтастықтың қазіргі жағдайы мен даму келешегіне, Қазақстанның аталған деңгейлердегі ұстанған позицияларына, ЖЖЭБ-не қатысты ұлттық мүдделерді жүзеге асыруға, сондай-ақ «Жібек жолы экономикалық белдеуінің» мәніне қатысты мәселелерге талдау жасаған. Берілген жұмыста Қазақстан мен Қытайдың экспорттық әлеуетінің бәсекеабілеттілігіне бағалау және талдау жасалған, елдер арасындағы сауда қатынастарының дамуы зерттелген.

Түйін сөздері: Жібек жолының экономикалық белдеуі, сауда-экономикалық ынтымақтастық, дамудың ұлттық стратегиялары.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-46-54>

Кіріспе. Қазақстан «Белдеу және жол» бастамасында басты буын болып табылады. Қытайдың «Батысқа» барар жолы негізінен Қазақстан аумағы арқылы өтеді. Бұл жобаны жүзеге асыру Қытайдың сыртқы саясатындағы маңызды бағытқа айналды және Орталық Азия «Жібек жолы экономикалық белдеуі» (ЖЖЭБ) бастамасында шешуші рөл атқарады [1].

Қазақстан аймақтық даму әлеуетін ашу үдерісінде Қытаймен белсенді қарым-қатынас жүргізе отырып, бүгінде Аспан асты елінің өз мүмкіндіктерін айқынырақ ұғынуына және жүзеге асыруына ықпал етуде. Тиімді сыртқы сауда саясаты, жаңғыру саясаты, технологиялық әлеуеті [2] Қазақстан экономикасының жедел дамуына әсер етті.

ЖЖЭБ экономика дамуы үшін жаңа мүмкіндіктер ашатынын [3], тұрақтылық пен қауіпсіздік әкелетінін де атап өткен жөн. ЖЖЭБ жобасына қатысушы елдердің өзара ықпалдастыққа мүдделі екендігі олардың әр түрлі сипаттағы сыртқы қауіп-қатерлерге қарсы тұруға көмектесетін, саяси диалогқа, әріптестікке негізделген қауіпсіздіктің біртұтас кеңістігін құруға дайындығынан көрініс табады.

Си Цзиньпинь «Белдеу және жол» бастамасын ұсына отырып, Қытайдың әлемдік саясатта өзіне лайықты орнын алуына бағытталған жаһандық амбициялары бар екенін көрсету арқылы «көлеңкеден» шығуына ықпал етті [4].

Осылайша, «Белдеу және жол» бастамасы жеке геосаяси мүдде немесе көліктік-логистикалық жоба ғана емес, прогреске бағытталған бірлесіп өркендеу мен өзара ықпалдастық жолдары ретінде қазіргі әлемдік құрылыс стратегиясы, өзара әрекеттесудің айрықша саяси философиясы болып табылады.

Зерттеу әдістері. Мақалада тақырыптық материалды жүйелеу және құрылымдау негізінде кешенді талдау жасауға мүмкіндік беретін компилятивті, жүйелік, сондай-ақ таңдау, аналитикалық және сыни тәсілдер қолданылған.

Қытайдың аталмыш бағдарламасына берілген бастаманың ұсынылуының нақты себептері мен мақсаттарын, 2013 жылдан бері әлемде және аймақта жасалған қадамдарды түсінуге негіз беретін аралық аудит жасау арқылы зерттеу міндеттері жүзеге асырылған. Жұмыста аймақтық, ұлттық және әлемдік деңгейдегі ынтымақтастықтың қазіргі жағдайы мен даму келешегіне, Қазақстанның аталған деңгейлердегі ұстанған позицияларына, ЖЖЭБ-не қатысты ұлттық мүдделерді жүзеге асыруға қатысты мәселелерге талдау жасаған.

Әдеби шолу. Қазіргі уақытта Қытай Орталық Азияда үлкен ықпал ету күшіне ие [5] және жалпы адамзат дамуының жаһандық келешегін айқындауға әсер етуге қабілетті. Қытай аймақтағы елдер үшін негізгі инвестор және басты саудалық серіктес ретінде Орталық Азияда маңызды рөлге ие [6,7] және әртүрлі аймақтық контекстерде әртүрлі аспектіде әрекет етіп отырған алпауыт мемлекетке айналуға [8,9].

Шетелдік экономистер осы мәселелерді зерттеуге елеулі үлес қосты: Zhang Hongzhou, Casey Michel, Kerr D., Younkyoo Kim, Fabio Indeo, Shisong Zhu, Zhuo Zhang, Захарова С.В., Лысенко Е.И., Соколова О.Ю., Уянаев С.В. және т.б. Қазақстанның экономикалық ғылымында бұл мәселенің түрлі аспектілері Ж.Раимбеков, Г.Садыханова, М.Шибутов т.б. еңбектерінде жарық көрді.

Ғалымдардың берілген тақырыпты зерттеуде қосқан қомақты үлестеріне қарамастан, «Жібек жолы экономикалық белдеуі» бағдарламасындағы Қазақстанның ұлттық мүдделерінің жүзеге асырылуына бағыланысты мәселелер жеткілікті дәрежеде ашылмаған. Осы аталған аргумент берілген тақырыптың таңдалуына негіз болды. Зерттеудің маңыздылығы мен жаңалығы мәселенің кешенді түрде қарастырылуымен негізделген.

«Жібек жолы экономикалық белдеуі» бағыты бойында орналасқан елдер ынтымақтастығының мәселелері мен келешегі, сондай-ақ ұлттық экономикалардың экспорттық әлеуеттерін бағалау мәселелері қазіргі уақытта үлкен ғылыми және тәжірибелік қызығушылық тудырады. Аталған сұрақтардың түрлі аспектілері ҚР Үкіметінің іс-қимыл бағдарламаларында көрсетілген.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қытайдың соңғы жиырма жылдағы қарқынды экономикалық өсуі, «Белдеу және жол» бастамасы Орталық Азия елдеріне Еуразиядағы жаңа бір даму орталығына айналу мүмкіндігін беріп отыр. Қытай экономикасының қарқынды жаңғыруымен қатар тұтас аймақ дамуының қажеттілігі туындады.

ҚХР ортаазиялық мемлекеттер үшін әлемнің басқа да ірі орталықтарымен байланыс орнату мақсатында көлік дәліздерін жаңғыртуға және кең ауқымды ықпалдастыққа мүдделі, қарқынды даму үстіндегі бизнес-әріптес болып табылады. Орталық Азия мемлекеттері Шығыс пен Батыс, Солтүстік пен Оңтүстік арасындағы бизнес байланыстарды қайта жаңғырту үшін маңызды жолдар торабында орналасқандықтан, аталған аймақта аймақтық және елдік даму орталықтарын құру жобалары бүгінде өте өзекті болып отыр.

Азияның аймақтық интеграциясы – экономикалық жаһандану үдерісіндегі қажетті кезең. Алайда аймақтағы ықпалдастық жеткілікті дәрежеде дамымағандықтан Азияның жекелеген субаймақтарының даму деңгейерінде үлкен айырмашылық болуына және елдер арасында байланыстардың әлсіз болуына байланысты «Белдеу және жол» жобасы Азияның барлық – Оңтүстік, Оңтүстік-Шығыс, Батыс және Орталық субаймақтары интеграциясының ұзақ мерзімді стратегиялық келешегіне бағытталған, ауқымды қаржы салымдарын талап ететін, іске асуы тұрғысынан күрделі жоба болып табылады. «Белдеу және жол» жобасы аталған аймақтар арасындағы артықшылықтарды өзара алмасуды ынталандыруға, ұсыныс, өндіріс пен баға белгілеудің еуразиялық тізбегін қалыптастырып, жетілдіруге ықпал ете отырып, жалпы азиялық және еуразиялық ықпалдастықты дамудың жаңа сапалық деңгейіне көтеруге бағытталған.

Бүгінде Қытай тарабы көрші мемлекеттермен «стратегиялық әріптестікке» негізделген дәстүрлі екі жақты формат, дамудың ұлттық жобаларының (ҚР-ның «Нұрлы Жол»

бағдарламасы мен қытайлық «Белдеу және жол» жобасы) үйлесуі, өзара ықпалдастықтың бұрыннан бар интеграциялық форматтарымен (ЕАЭО және ЖЖЭБ) түйісуі, ШЫҰ, БРИКС сияқты халықаралық ұйымдардың әрекеттерімен жан-жақты үйлесуі сияқты әр түрлі тәсілдерді қолданып отырғанын байқаймыз.

Қытай «Белдеу және жол» бастамасын халықаралық жоба ретінде ұсынғанымен, Қытай экономикасын дамытуға жаңа қарқын беру түпкі басты мақсаты болып табылады.

ҚХР-ның Төрағасы Си Цзиньпиннің ҚКП-ның XIX Съезінде жасаған баяндамасында атап өткеніндей: «Қытай экономикасы орташа жоғары өсу қарқынын (2017 жылы 6,9%) сақтап отыр және әлемнің ең озық елдерінің арасында алдыңғы позициялардың қатарында келеді. ЖІӨ көрсеткіші 54 трлн. юаннен 80 трлн. юанге дейін өсіп, аталған көрсеткіш бойынша Қытай әлемде екінші орында иеленді. Қытайдың әлемдік экономика өсуіне қосқан үлесі 30%-дан асады. Ұсыныс саласындағы құрылымдық реформалар тереңдеп, жалпы экономикалық құрылым үздіксіз оңтайландырылуда. Сандық экономика мен жаңа өндіріс салалары жедел дамып, инфрақұрылым құрылысы, соның ішінде жоғары жылдамдықты теміржолдар, автомагистральдар, көпірлер, порттар мен әуежайлар құрылысы қарқынды жүргізілді. Ауыл шаруашылығын жаңғыртуда нық қадамдар жасалды, астық өндіру қуаты 600 млн. тоннаға жетті. Қытай сыртқы саудада, шетелдегі инвестициялар және валюталық қорлар бойынша әлемде алға шықты».

«Белдеу және жол» бастамасына белсене қатысумен қатар Қытайдың жаңғырту тәжірибесіне аса ден қойып қадағалап отырған Қазақстан үшін үлкен жетістікке жеткен шығыстағы алып көрші мемлекеттің басшылығы бүгінде алдына қойған міндеттер мен мақсаттар, оларға қол жеткізу әдіс-тәсілдері аса қызықты.

«Қазақстан-2050» Стратегиясында қытайлық реформаға ұқсас бірқатар міндеттер қойылған. Атап айтар болсақ, біздің еліміздің стратегиялық даму бағытына «Жалпыға бірдей еңбек қоғамын» құру, саяси трансформация үшін тұрақты экономикалық негізді құру («Біріншіден - экономика, содан кейін - саясат»), «Қазақстандық жолдың» ерекшеліктерін жүзеге асыруға әкелетін қоғамдық сананы жаңғырту, заманауи бәсекеге қабілетті мемлекет құру процесінде Ұлт Көшбасшысының ерекше рөлі сияқты шешуші әрі жүйелі ұғымдар тән.

Бұл стратегиялық мақсаттарға әлеуметтік теңгерімсіздіктерді жою үшін әлеуметтік жаңғыртуды жүзеге асыру, қоғам алдында жауапты, кәсіпқой мемлекетті қалыптастыру, азаматтардың көпшілігі үшін жоғары өмір сүру деңгейіне қол жеткізу, қазақ халқының жаңа жағдайларда қайта жаңғыруын қамтамасыз ететін қоғамдық сананы жаңғырту арқылы қол жеткізіледі. Бұл мақсаттар бүгінде Қытайдың алдына қойып отырған міндеттерімен сай келеді.

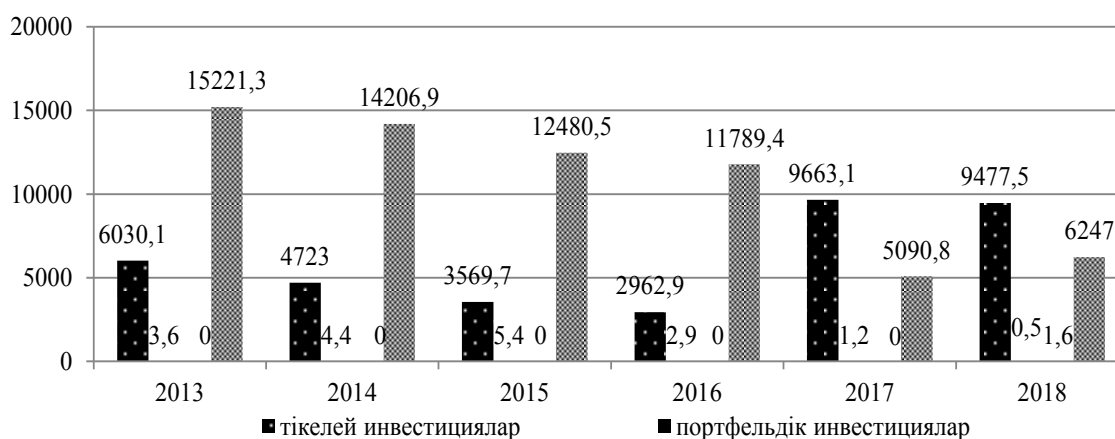
Қазақстан өз көршілерінен ертерек әрекет ете бастағандықтан, «Қытай қолшатыры» құрамына ену үшін инфрақұрылым тұрғысынан барынша дайын болды. Біріншіден, Қазақстан КСРО-дан мұраға қалған, ірі мемлекеттің шет аймақтарын байланыстыру үшін жеткілікті дәрежеде дамымаған автомобиль және теміржол инфрақұрылымын іске қосты, жұмыс істетті. Екіншіден, Қазақстан теңіз жолы бағыттарына шыға алмайтын ел болғандықтан, тауарлардың түпкілікті құнында көлік және логистикалық шығындардың үлесі жоғары, яғни 20% -дан астам болды. Бұл Ляньюньган портындағы контейнерлік тасымалдаулар бойынша Қазақстан-Қытай ықпалдастығы сияқты оңтайлы маршруттарды қарастыруды қажет етті. Үшіншіден, мұнайдан түскен жоғары кірістері республиканың Ұлттық қорын қалыптастыруға мүмкіндік берді, оның бір бөлігі инфрақұрылымды дамытуға бағытталған «Нұрлы Жол» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруға бөлінді. Мәселен, 2015-2019 жылдар аралығында өз қаражаты есебінен және қарыз қаражаты есебінен (9 млрд. АҚШ доллары) бірқатар жобаларды іске асыру жалғасуда. Атап айтқанда, екі бағытты қарастыратын «Еуразия транскүрлықтық дәлізі» іске қосылды. Ол бағыттар: а) Қазақстан,

Ресей және одан әрі Еуропаға; б) Қазақстан аумағы арқылы Қорғас арқылы Ақтау портына, одан әрі Каспий теңізі арқылы Әзірбайжанға содан кейін Грузияға. Төртіншіден, Қазақстан бағалы қағаздармен немесе инвестицияларды сақтандыру бойынша ағылшындық сипатта жұмыс істейтін халықаралық қаржы орталығын құрды, бұл өз кезегінде «Бір белдеу, бір жол» кешені аясында қазақстандық жер бағытының тартымдылығына басымдық береді. Демек, Қазақстанның инфрақұрылымы қытайлық тауарлардың транзиті үшін пайдалану тұрғысынан барынша дайын жүйе болып табылады және сәйкес инфрақұрылымы бар теміржол, автомобиль, теңіз жолдарынан тұрады.

«Белдеу және жол» жобасы басталған сәттен бастап екі ел арасында күрделі экономикалық мәселелерді шешуге көмектесетін, айрықша сенімге негізделген сәтті экономикалық байланыстар орын ала бастады. Қытай Қазақстанның көлік инфрақұрылымының ірі инвесторы болып табылады: 2018 жылдың бірінші жарты жылдығының қорытындысы бойынша аталмыш секторға салынған барлық инвестицияның 31,2%-ы қытайлық инвесторлармен салынған. Екі ел арасындағы инвестициялық жобалардың жалпы саны – 51, ал инвестициялардың жиынтық көлемі 27 млрд доллардан асады. 2018-2019 жылдарда инвестиция көлемі 4,4 млрд доллардан асатын тағы 11 жоба жүзеге аса бастады. Бұл жобалардың орындалуы 20 мыңға жуық жаңа жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді.

2018 жылдың бірінші жарты жылдығының қорытындысы бойынша қытайлық инвесторлардың салған инвестицияларының жиынтық көлемі 15,6млрд \$, ал алдыңғы жылдың сәйкес мерзімінде 14,8млрд \$ құраған. Соңғы үш жылда Қытайдан келген инвестиция ағынының сызықтық түрде 6,6%-ға дейін артуы байқалады.

2018 жылы алғаш рет қытайлық инвесторлардың басты құралы тікелей инвестициялар болды және оның көлемі 9,5 млрд долл. (барлық инвестициялардың 60,3%-ын) құрады. Портфельдік инвестициялар мен басқа да қаржы құралдарының жалпы инвестиция құрамындағы үлесі аз, 2,1 млн долл. (1%-дан аз) ғана құрайды. Алайда аталған құралдар арқылы салынған инвестициялар көлемі бір жыл ішінде 69,8%-ға артқан (сурет 1).

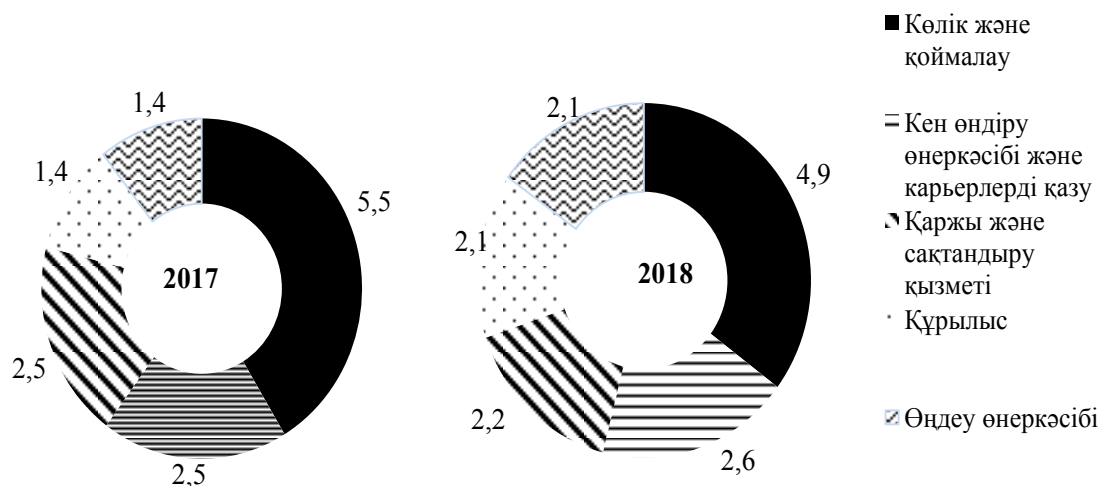

Ескерту: <https://nationalbank.kz>

Сурет 1- Қытайдың Қазақстан экономикасына инвестициялары 2018 ж.

1 жарты жылдығы, млн. АҚШ долл.

Салалық сегменттер бойынша бөліп қарастыратын болсақ, қытайлық инвесторлар үшін көлік және қоймалау (4,9 млрд \$), кен өндіру өнеркәсібі (2,6млрд \$), қаржы және сақтандыру қызметі (2,2млрд. \$.), құрылыс (2,1млрд \$) және өңдеу өнеркәсібі (2,1млрд \$) секторлары аса тартымды болып табылады және бұған дейін басым болып келген көтерме-бөлшек сауда саласын (833,1 млн \$) артта қалдырды. Аталған ТОП-5 саланың барлық қытайлық инвестициялар көлеміндегі үлес салмағы 88,9%-ды (14 млрд \$) құрайды (сурет 2).

Ескерту: <https://nationalbank.kz>

Сурет 2- ҚХР-ның салалар бойынша ТОП-5 инвестициялары, 2018 ж. 1 жарты жылдығы, млн. АҚШ долл.

Басты жоба – «Белдеу және жол» бастамасы аясында 6 жыл ішінде, Ляньюньган порты; Қытаймен шекарадағы «Қорғас-Шығыс қақпа» құрғақ порты, Каспий теңізіндегі Ақтау порты, Орталық Азия елдерін Парсы шығанағымен және Иранның оңтүстігіндегі Бендер-Аббас портымен қосатын жалпы ұзындығы 900 шақырымды құрайтын Қазақстан-Түркіменстан-Иран жаңа теміржол дәлізі, сондай-ақ бір бөлігі Қазақстан аумағы арқылы өтетін Батыс Еуропа – Батыс Қытай халықаралық транзиттік дәлізі сияқты бірқатар ірі инфрақұрылымдық жобалар жүзеге асырылды. «Белдеу және жол» бойында қытайлық компаниялардың қатысуымен 80-нен астам сауда-экономикалық ықпалдастық аймақтары құрылып, 200 мыңнан аса жұмыс орындары ашылған.

Нарықтардың жаһандану үдерісі қаржы секторының есебінен де күшейе түсуде. Астана және оның қаржы орталығы халықаралық инвесторлардың инвестициялық белсенділігін біріктіруде. Қытай осы орайда қазақстандық капитал нарығын дамытуға белсене қатысып отыр. 2018 жылы қаржы орталығында негізделген 5 меморандум мен келісімшарттарға (2016-2018 жж. жалпы саны – 13) қол қойылған. Ол келісімдердің басты мақсаты жоғары сапалы қызмет көрсетуді қамтамасыз етуге және жаңа қаржылық қызметтерді әзірлеуге бағытталған трансшекаралық бизнесті дамыту болып табылады.

2018 жылдың 9 айының қорытындысы бойынша Қазақстан мен Қытайдың сыртқы сауда айналымы 8,2 млрд \$ (бір жыл бұрын - 7,4 млрд \$) құраған. Қытай Қазақстанның басты серіктестерінің бірі болып табылады: жалпы тауар айналымы көлеміндегі (68,2 млрд \$) ҚХР-ның үлесі 12,1%-ды құрайды.

Қазақстандық тауарлар мен қызметтердің Қытайға экспорты мен импорты тепе-теңдікте: экспорт – 4,2млрд \$. (+6,6%), импорт – 4 млрд \$ (+17,2%). Алайда Қытайға қазақстандық экспорттың өсуі 2011 жылы тоқтап, бір-екі жыл тұрақтылығын сақтап, сосын қысқарып отырғанын атап өткен жөн (кесте 1).

Кестеден байқағанымыздай, 17 жыл бойы Қазақстан мен Қытай арасындағы сауда оң сальдомен жүзеге асырылған, алайда соңғы жылдарда бұл көрсеткіш қысқарған. Екі ел арасындағы сауда сальдосы 2011 жылы өзінің ең жоғары мәніне ие болған. М.Шибуртовтың пікірінше, қазіргі уақытта Қазақстан мен Қытайдың арасындағы қарым-қатынастың жаңа үлгісі қалыптасуда.

ҚР-ның Қытайға тауар экспорты мен импорты, млн АҚШ долл.

жыл	Экспорт	Импорт	жыл	Экспорт	Импорт
2001	646,7	172,0	2010	10122,1	3964,5
2002	1018,7	313,0	2011	16291,5	5021,1
2003	1653,1	523,7	2012	16484,4	7497,7
2004	1966,9	758,2	2013	14373,7	8364,5
2005	2422,5	1251,8	2014	9799,4	7357,2
2006	3592,5	1924,9	2015	5480,1	5987,8
2007	5635,9	3507,3	2016	4214,9	3665,7
2008	7676,6	4565,1	2017	5777,7	4692,2
2009	5888,6	3509,5	2018	4200,0	4000,0

Атап айтқанда, Қазақстан Қытайға экспорт көлемін қысқартқан, демек, ҚХР өткізу нарығы ретінде маңызы төмендеуде. Оның ойынша, Қытайды Қазақстан тек уран жеткізуші ретінде ғана қызықтырады. Ал ҚХР-нан импорт көлемі өсуде, сәйкесінше ҚР үшін сауда-саттықтың теріс сальдосы да артуда. Қазақстан ҚХР нарығына шикізат экспорттаушыдан қытайлық тауарларды әрі қарайғы қайта сату мен жеке тұтыну үшін сатып алушыға айналып отыр [10].

Жұмыс нәтижелері бойынша қорытынды. Қазақстан мен Қытайдың екі жақты стратегиялық саяси қатынастарды, Ұлы Жібек жолындағы тиімді экономикалық және адами достық байланыстарды орнату арқылы ішкі дамудың ұқсас стратегиясын ұстануы әлемдік саясаттағы бүгінде туындап отырған мәселелерге қарамастан, арадағы қарым-қатынаста қажетті синергияны қамтамасыз етеді. «Белдеу және жол» жобасы басталған сәттен бастап екі ел арасында күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін айрықша сенімге негізделген, экономикалық тұрғыда сәтті байланыстар қалыптаса бастады.

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі 2018-2020 жж. (№ AP05131498 жоба) қаржыландыратын грант қолдады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Zhang Hongzhou. Building the Silk Road Economic Belt: Problems and Priorities in Central Asia// Policy Report.- Nanyang Technological University, 2015, 20 p.
- 2 Sadykhanova G.A., Turginbayeva A.N., Celetti D., Nurtasova B.E. The trade and investment cooperation of the EAEU// The Journal of Economic Research & Business Administration.-2019.- Vol. 126(4). p.117-126.
- 3 Raimbekov Zh., Syzdykbayeva B., Zhenskhan D., Rakhmetulina Zh. The effectiveness of logistics development and its impact on the economies of the countries along the Silk Road passing through Kazakhstan // Transport problems.- 2018.-Vol. 13 (4).- p. 127-143.
- 4 Уянаев С.В. Инициатива КНР «Один пояс, один путь»: эволюция, документы, взгляд из России// Проблемы Дальнего Востока.– 2015.-№ 4. – 8–21б.

- 5 Casey Michel. China Edging Russia out of Central Asia. The Diplomat, 11.11.2014 [Эл.ресурс]. -URL: <https://thediplomat.com/2014/11/china-edging-russia-out-of-central-asia/> (жүгіну мерзімі: 30.07.2019).
- 6 Shisong Zhu, Zhuo Zhang. Does the economic openness promote the five Central Asian countries 'economic development? - the analysis based on the data of 1992-2011// Економічний вісник університету.-2015.- Vol. 25/1.- pp.141-148.
- 7 Захарова С.В., Соколова О.Ю., Лысенко Е.И. Показатели развития внешней торговли Евразийского экономического союза// Развитие международного торгового потенциала России: проблемы и перспективы. – Саратов: Изд-во ССЭИ РЭУ им. Г.В.Плеханова.- 2016.- 148 с.
- 8 Kerr D. Strategic regionalism: central Asian and Russian perspectives on China's re-emergence// International Affairs.-2010.- Vol.86, Issue 1.- pp. 127–152.
- 9 Younkyoo Kim, Fabio Indeo. The new great game in Central Asia post 2014: The US "New Silk Road" strategy and Sino-Russian rivalry//Communist and Post-Communist Studies.- 2013.- Vol. 46, Issue 2.- pp. 275-286.
- 10 Шибутов М. Специфика современных торговых отношений Казахстана и Китая: экспертные оценки [Эл. ресурс].– URL: http://www.chinastudies.kz/ru/publications/kazakhstan_and_china/312/(жүгіну мерзімі: 30.07.2019)

Ж.Б. Рахметулина, А.Т. Карипова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

«Экономический пояс Шелкового пути» и национальные стратегии развития

Аннотация. В настоящее время развитие международных экономических связей характеризуется усилением конкуренции в глобальном масштабе, в том числе между традиционными центрами мирового хозяйства. На фоне беспрецедентного продвижения Азии на передовые позиции мировой арены вопрос формирования и развития «Экономического пояса Шелкового пути» (ЭПШП) очень актуален. Одновременно в глобальной экономике наблюдается усиление процессов регионального взаимодействия.

В этом контексте представляется целесообразным провести своеобразный промежуточный аудит программы Китая, который даст основание для понимания, почему данная инициатива была выдвинута, какие конкретные цели она преследует, что было сделано с 2013 года в регионе и мире.

В настоящей статье авторами проанализированы проблемы и перспективы сотрудничества на региональном, национальном и глобальном уровнях, вопросы позиционирования Казахстана в этих разных измерениях, реализации национальных интересов в контексте соприкосновения с ЭПШП, а также значение «Экономического пояса Шелкового пути». В данной работе проведено исследование по развитию торговых отношений между странами ЭПШП.

Ключевые слова: «Экономический пояс Шелкового пути», торгово-экономическое сотрудничество, национальные стратегии развития.

Zh.B. Rakhmetulina, A.T.Karipova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Silk road economic belt and national development strategies

Abstract: Currently, the development of international economic relations is characterized by increased competition on a global scale, including between the traditional centers of the world economy. Against the background of the unprecedented advancement of Asia to the forefront of the world stage, the issue of the formation and development of the Silk Road Economic Belt (SREB) is very relevant. At the same time, a strengthening of regional interaction processes is observed in the global economy. In this context, it seems appropriate to conduct a kind of interim audit of China's program, which will give reason to understand why this initiative was launched, what specific goals it pursues, what has been done since 2013 in the region and the world.

In this article, the authors analyzed the problems and prospects of cooperation at the regional, national and global level, the issues of positioning Kazakhstan in these different dimensions, the realization of national interests in the context of contact with the SREB, as well as the significance of the "Silk Road Economic Belt". In this paper, a study was conducted on the development of trade relations between countries, the level of competitiveness of the export sector of national economies, and an assessment and analysis of the competitiveness of the export potential of Kazakhstan and China.

Key words: Silk Road Economic Belt, trade and economic cooperation, national development strategies.

References

- 1 Zhang Hongzhou. Building the Silk Road Economic Belt: Problems and Priorities in Central Asia, Policy Report, Nanyang Technological University (2015), 20 p.
- 2 Sadykhanova G.A., Turginbayeva A.N., Celetti D., Nurtasova B.E. The trade and investment cooperation of the EAEU, The Journal of Economic Research & Business Administration, 126(4), 117-126 (2019)
- 3 Raimbekov Zh., Syzdykbayeva B., Zhenskhan D., Rakhmetulina Zh. The effectiveness of logistics development and its impact on the economies of the countries along the Silk Road passing through Kazakhstan, Transport problems, 13 (4), 127-143 (2018).
- 4 Uyanaev S.V. Initsiativa KNR Odin poias odin put: evoliutsiia dokumenty vzgliad iz Rossii [PRC initiative «One Belt, One Way»: evolution, documents, view from Russia], Problemy Dalnego Vostoka [Problems of the Far East], 4. 8–21(2015) [in Russian]
- 5 Casey Michel. China Edging Russia out of Central Asia. The Diplomat, 11.11.2014 Available at: <https://thediplomat.com/2014/11/china-edging-russia-out-of-central-asia/> (accessed: 30.07.2019).
- 6 Shisong Zhu, Zhuo Zhang. Does the economic openness promote the five Central Asian countries 'economic development? - the analysis based on the data of 1992-2011, Ekonomichnii visnik universitetu [Economic Herald of the University], 25/1, 141-148(2015).
- 7 Zakharova S.V., Sokolova O.Yu., Lysenko E.I. Pokazateli razvitiia vneshnei trgovli Evraziiskogo ekonomicheskogo soiuza [Indicators of the development of foreign trade of the Eurasian Economic Union], Razvitie mezhdunarodnogo trgovogo potentsiala Rossii problemy i perspektivy [Development of the international trade potential of Russia: problems and prospects], Saratov: Publishing House SSEI REU them. GV Plekhanova. (2016) [in Russian]
- 8 Kerr D. Strategic regionalism: central Asian and Russian perspectives on China's re-emergence, International Affairs, 86(1), 127–152 (2010)
- 9 Younkyyoo Kim, Fabio Indeo. The new great game in Central Asia post 2014: The US «New Silk Road» strategy and Sino-Russian rivalry, Communist and Post-Communist Studies, 46(2),

275-286 (2013)

10 Shibutov M. Spetsifika sovremennykh torgovykh otnoshenii Kazakhstana i Kitaia ekspertnye otsenki [Specificity of modern trade relations of Kazakhstan and China: expert assessments] Available at: <http://do.gendocs.ru/docs/index-195690.html> (accessed 30.07.2019) [in Russian]

Сведения об авторах:

Рахметулина Ж.Б. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Карипова А.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының доцент, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Rakhmetulina Zh. –Candidate of Economic Sciences, Professor of the department of «Economics and Entrepreneurship», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Karipova A.T. –Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the department of «Economics and Entrepreneurship», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 06.54.31

A.A. Taubayev¹, G.N. Amirova², E.I. Borisova³

^{1,2,3}Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda city, Republic of Kazakhstan

(E-mail ayapbergen@mail.ru, amirova.galiya@bk.ru, lenborisova@mail.ru)

The main trends in the development of science-intensive economy in the conditions of reindustrialization of the countries of the Eurasian Economic Union

Abstract. This article discusses the conditions and prerequisites for the development of science-intensive sector of the economy in the countries of the Eurasian economic Union, taking into account the policy of reindustrialization. Reindustrialization is defined as the restoration of domestic industry on a new technological platform, as well as the return of previously exported industrial enterprises to national borders, but taking into account modern technological requirements. At the same time, the current stage of development of the countries of the Eurasian economic Union shows that the states are forced not just to reindustrialize, but practically to industrialize the economy from scratch, since the industry for certain political reasons has been completely destroyed. As part of the policy of reindustrialization, the level of readiness of the science-intensive sector of the economy of the Eurasian economic Union is determined. Comparison of the level of development of the science-intensive sector of Kazakhstan and the parameters of innovative development in comparison with other member states of the Eurasian economic Union indicates a relatively low level of performance. It is determined that the current application of the integrated policy of reindustrialization within the framework of the Eurasian economic Union did not lead to tangible results of increasing the scientific potential of the participating countries. In some areas, on the contrary, there is a tendency to worsen, which requires the development of more detailed and effective measures for the development of an integrated policy of reindustrialization within the framework of the Eurasian economic Commission.

Key words: science-intensive economy, reindustrialization, innovative development, Eurasian economic Union.

DOI:<https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-55-63>

Introduction. In the context of accelerating the world processes of scientific, technical and technological development and a significant increase in competition in the world markets of high-tech products, all States face an important task of intensive renewal and effective use of the material and technical base of the research organization.

The processes of innovation, actively promoted in recent years, in the current period of instability and uncertainty were in the new economic reality of the Eurasian economic Union. The peculiarity of our time is the formation of new priorities, new challenges and new approaches to solving the problems faced by Kazakhstan and other countries of the Eurasian economic Union (EAEU). Large-scale changes taking place today in the world economy and directly affect not only the situation in the economy and politics, but also in science and innovation. They create new opportunities for accelerated innovation development, but at the same time set limits that have to be considered by all subjects of innovation. Innovative plans and strategies of enterprises at all levels are subject to reassessment and adjustment. On this basis, the main objective of this study was to obtain rapid assessment of the relevance of the innovative changes in the conditions of economic policies of re-industrialization of the countries of the Eurasian economic Union [1, 2].

In 2011, Kazakhstan officially announced the transition to OECD standards in all areas of socio-economic development [3], and in particular, in the field of scientific and innovative development with the priority of building a «knowledge economy» based on the expanded reproduction of new knowledge in scientific organizations and universities, and the subsequent

active introduction of scientific developments of domestic scientists in the business environment. This model of innovative development of the national economy has long been tested and successfully applied not only in developed countries, but also with variable results in developing countries around the world, including post-Soviet countries. Especially instructive is the experience of the European Union, which implements a supranational innovation policy aimed at the active development of innovative entrepreneurship in the high-tech sector, as well as a policy to equalize the levels of innovative development of the countries belonging to this integration association [4].

Main results. As a basic trend of modernization of the economy, the state leaders of the EAEU member states declared reindustrialization on the basis of the latest technological structure. In addition, today the efforts of the governments of these countries are aimed at enhancing research and development activities in order to ensure the transition of the national economy to an innovative path of development.

As a rule, in general under the reindustrialization refers to the recovery of the domestic industry to a new technology platform, as well as the return of previously made abroad of industrial enterprises in national borders, but also with regard to modern technological trends and requirements.

At the same time, the current stage of development of the EAEU countries shows that the states are forced not only to reindustrialize, but practically to industrialize the economy from scratch, since the industry for certain political reasons has been completely destroyed. In this context, reindustrialization acts as designing and deploying domestic industrial-technological chains, which creates use-value of both industrial and consumer goods. This is one of the most important features of the processes of reindustrialization of the EAEU countries, which significantly distinguishes them from the reindustrialization of the USA, the UK and a number of other developed countries.

In General, carrying out of reindustrialization in the countries of the EAEU, from the point of view of S.D. Bodrunov, involves the simultaneous solution of major problems in several related areas [5]:

- restoration or modernization of production facilities lost or obsolete in the process of deindustrialization;
- implementation of innovative industrialization programs and projects;
- ensure the transition to a new stage of industrial development, taking into account the characteristics and technological challenges of the industry of the coming decades.

The main determinants of reindustrialization are the following factors, which in turn determine its long-term trends:

- public and corporate investments, the scale of which should significantly increase and shift to reindustrialization;
- innovations, the effectiveness of the implementation of which is determined, among other things, by the demand formed by the state for them;
- highly qualified personnel, which requires increased investment in human capital and an active personnel policy;
- technologies, primarily used in mechanical engineering, since the state of the industry is directly dependent on the state of the machine-building complex, which is the main factor in the development of all activities;
- motivation of entrepreneurs, which requires an adequate state economic policy, the creation of systems to support high-tech business, reducing administrative barriers.

At the same time, another feature of the reindustrialization of the EAEU countries is that the financial basis of reindustrialization on a new innovative basis at its first stage will be provided by the extractive sector of the economy. But this does not mean that the country deliberately preserves the raw material structure of the economy, and that over them hangs the so-called «raw curse» [6].

There are two main approaches to the impact of reindustrialization on the development of ecological, socio-economic systems:

- technocratic approach, in which reindustrialization is considered as a means of increasing the volume of GDP by improving the efficiency of the economy;
- socio-economic approach, when reindustrialization is considered taking into account the entire volume of social, economic and environmental consequences for the development of the country as a whole.

The choice of reindustrialization priorities is determined by a number of circumstances:

First, the inconsistency of the ongoing processes, expressed in the «double effect», when along with positive changes there is a real threat of social, economic and environmental consequences.

Second, the three-aspect production, which is expressed in the technical and economic, environmental and socio-economic results of the processes of reindustrialization. The close relationship between the three aspects of production is implemented in the strategies of dynamic development of national economies.

Third, due to the economic development of national economies, including in the field of innovation, which leads to uneven socio-economic development of various regions and sectors of the economy.

Fourth, alternative or variant reindustrialization in the context of the development of the national economy.

The choice of priorities largely depends on the path taken by the reindustrialization of the national economy.

The first option involves subordinating the socio-economic development of the national economy to the interests of the real sector of the economy and the industrial development of natural resources. At the same time, the industrial development of the regions in this direction will largely depend on the processes of division of labor, including the placement of environmentally burdensome production of the real sector of the economy in the less developed regions, where labor is cheaper.

The second way is to «subordinate» the development of economic sectors, including the development of natural resources, to the strategic goals of sustainable environmental, socio-economic development of countries. The choice of this direction requires strengthening the role of the state in coordinating actions and addressing issues related to the modernization of existing production, placement of new, as well as the development and processing of natural resources of the country.

The key conditions and prerequisites for the formation in Kazakhstan of an institutional environment for the development of a high-tech sector of the national economy and innovative entrepreneurship, corresponding to international conditions, based on the developments of domestic scientists, should be considered through a comparison of the main indicators of scientific and innovative development of the national economy within the same Eurasian economic Union. As the main indicator, we have defined the level of knowledge intensity of GDP as the ratio of gross domestic expenditure on research in the reporting period to GDP for the EAEU countries (Figure 1) [7-11].

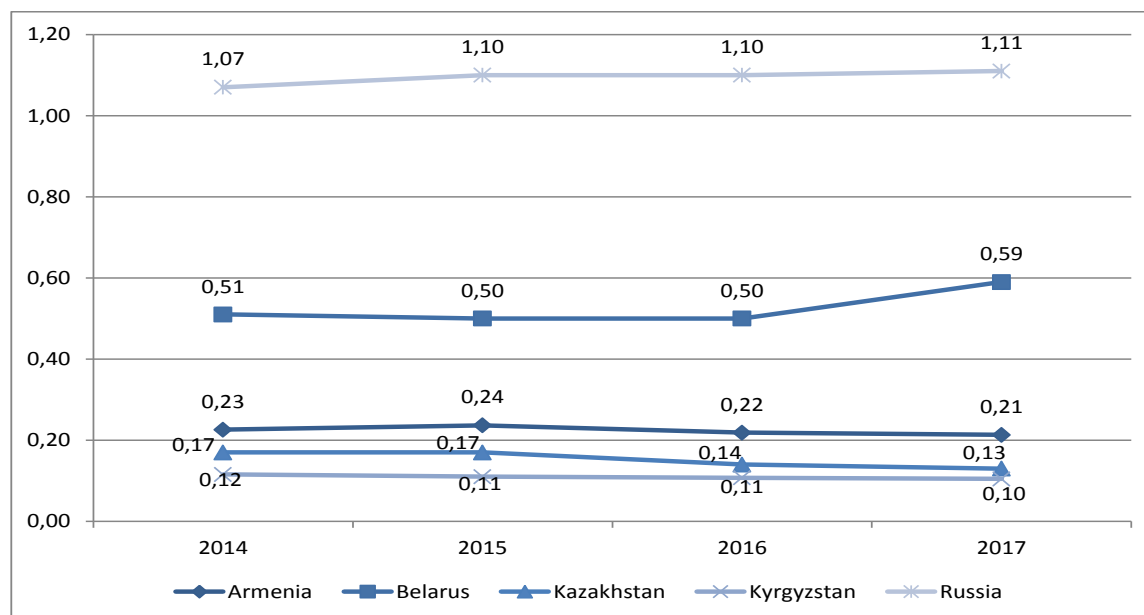

Figure 1 – Dynamics of science intensity of GDP over the EAEU countries

Source: Compiled by the author from source (State Statistics Committee. (Armenia), (Belarus), (Kazakhstan), (Kyrgyzstan), (Russia), 2019) [7-11]

As can be seen from the graph, the indicator of science intensity only in Russia meets the basic requirements of the OECD [12], i.e. more than 1% of GDP is allocated to research, although for the development of the high-tech sector in the context of specialization in export-oriented innovative entrepreneurship, the recommended level of this indicator for the OECD is 3% [13]. The indicators of Belarus tend to increase and approach the basic standards of the OECD, but the impact of the common innovation policy of the EAEU should not be attributed to this. Traditionally, funding for research has been relatively high in Belarus [14] than in other EAEU countries, with the exception of Russia. The other three countries, Armenia, Kazakhstan and Kyrgyzstan, show a very low level of science intensity, which also tends to decrease. These disappointing indicators of the knowledge intensity of GDP of the EAEU countries led to a low level of the global innovation index (GII) (Figure 2).

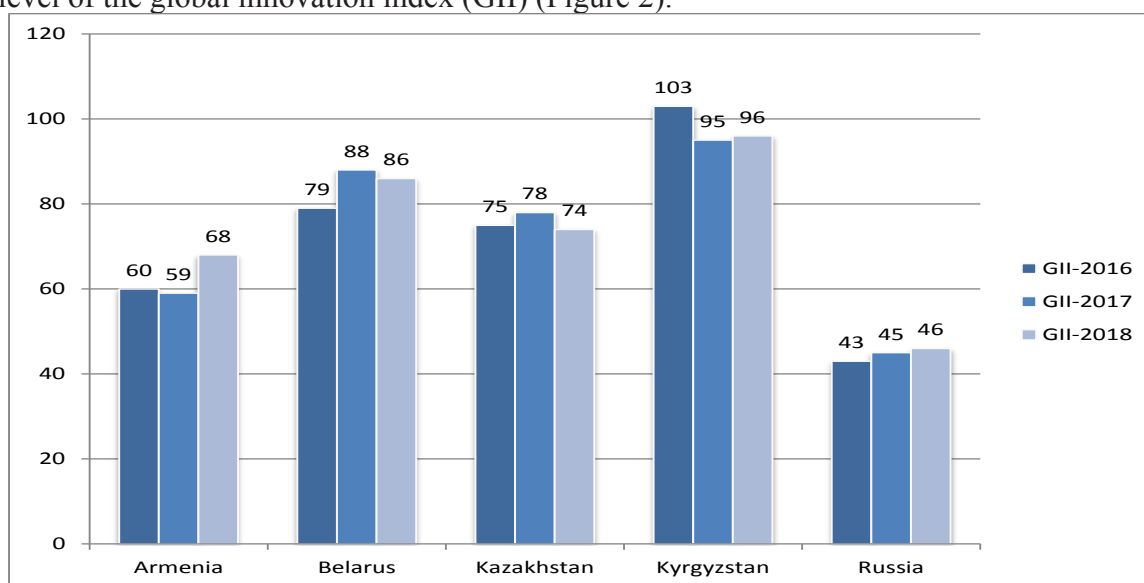

Figure 2 – Dynamics of the global innovation index (GII) over the EAEU countries

Source: Compiled by the author from source (Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2018) [15]

As the graph shows, only Russia enters top 50 innovative countries of the world, though the figures in the rating of innovative development also tend to decline. This rating, as a composite indicator, gives a complete picture of innovative development, including an overview of the political situation, the situation in education, the level of infrastructure and business development of a particular national economy.

In General, these graphs show that the current application of the integrated innovation policy within the EAEU has not led to tangible results of increasing the scientific potential of the EAEU countries. In some areas, on the contrary, there is a tendency to worsen, which requires the development of more detailed and effective measures for the development of integrated innovation policy within the framework of the Eurasian economic Commission. In addition, greater financial investment is required in research and development in countries such as Armenia, Kazakhstan and Kyrgyzstan to bring their science-intensive indicators closer to the OECD minimum requirements.

The knowledge intensity of GDP has a multiplier effect, i.e. with the growth of investments in science, the gross product will grow in a much larger amount than the initial monetary investments. In addition to the primary effect there is a secondary and subsequent effects.

That is why most of the world's countries are interested in increasing investment in science, and those States, the knowledge intensity of GDP exceeds 3%, are at the forefront of technological progress. Today, the technology leaders support the indicator of science-intensive GDP at the level of 2.7-4.3%. In addition, it is of great importance the fact at what level the indicator of knowledge intensity of GDP is recorded. The science intensity of GDP, equal to 1% or less, is considered a threshold for the scientific and technological security of the country.

To understand the mechanism of the possibility of increasing the science intensity of GDP, i.e. an indicator that reflects the existing proportion between GDP and scientific and technical activities in the form of the amount of costs that go to scientific research, it is necessary to analyze their structure. According to the approved methodology, the indicator characterizing the volume of scientific product, i.e. research or development included in GDP, is equal to the costs of its production. Components of these costs are the following types of costs: labor; purchase of services (for their own projects); fixed assets (machinery, equipment, buildings, etc.); other operating costs (consumables, raw materials and equipment, rent, etc.).

Conclusion. In conclusion, we would like to note that the current stage of development of the countries of the Eurasian economic Union shows that the states are forced not just to reindustrialize, but practically to industrialize the economy from scratch, since the industry for certain political reasons has been completely destroyed. As part of the policy of reindustrialization, the level of readiness of the knowledge-intensive sector of the economy of the Eurasian economic Union is determined. Comparison of the level of development of the knowledge-based sector of Kazakhstan and the parameters of innovative development in comparison with other member states of the Eurasian economic Union indicates a relatively low level of performance. It is determined that the current application of the integrated policy of reindustrialization within the framework of the Eurasian economic Union did not lead to tangible results of increasing the scientific potential of the participating countries. In some areas, on the contrary, there is a tendency to worsen, which requires the development of more detailed and effective measures for the development of an integrated policy of reindustrialization within the framework of the Eurasian economic Commission.

The processes of state regulation of the social and economic consequences of the reindustrialization of the EAEU countries should be dynamic and flexible. In all the countries of the EAEU with the already established market economies, as economic development has changed the concepts, goals, objectives, priorities and mechanisms for industrial development. Reindustrialization is impossible without strengthening the role of the state on the basis of a fully justified socio-economic policy with regard to specific industrial complexes and industries.

On the other hand, it should be borne in mind that the socio-economic impact is primarily at the micro level. The construction of new and reconstruction of existing enterprises should include a comprehensive analysis of the environmental, social and economic consequences arising at all levels, both in individual regions, states and the EAEU as a whole.

The strategic goal of socio-economic development of the countries of the Eurasian economic Union in the context of globalization in the next 10-15 years from the point of view of structural transformation, is the formation of a modern competitive national economies, at the same time the most important constraint on the solution to this problem is the necessity of neutralizing the negative social and environmental impacts of reindustrialization.

Acknowledgment. This work was supported by Grant of the Committee of science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AP05135404-OT-18 “The knowledge-intensive hi-tech sector in the countries of the Eurasian Economic Union: monitoring of development and prospect of interaction”. Authors thank anonymous reviewers for their contributions to paper development.

Список литературы

- 1 Улыбышев Д.Н., Кенжебеков Н.Д. Возможности и механизмы развития казахстанского инновационного бизнеса в рамках евразийского экономического союза. – //Экономика Центральной Азии. 2017. Т. 1. № 3. С. 145-154
- 2 Таубаев А.А., Улыбышев Д.Н. Предпосылки и проблемы взаимодействия национальных инновационных систем стран Евразийского Экономического Союза. – //Современное бизнес-пространство: актуальные проблемы и перспективы. – №1 (4). – 2015. – С. 94-97
- 3 Стандарты ОЭСР - целевые индикаторы для вхождения Казахстана в число 30 самых развитых стран мира. [Электронный ресурс] URL: https://www.inform.kz/ru/standarty-oesr-celevye-indikatory-dlya-vhozhdeniya-kazahstana-v-chislo-30-samyh-razvityh-stran-mira_a2732409 [Дата обращения 11.02.2019]
- 4 Amoroso, S., Audretsch, D.B., Link, A.N., (2018) Sources of knowledge used by entrepreneurial firms in the European high-tech sector, Eurasian Business Review, Vol. 8, No. 1, P.: 55-70, DOI: <https://doi.org/10.1007/s40821-017-0078-4>
- 5 Бодрунов С. Д. Реиндустриализация должна стать базовой идеей создания новой экономики России [Электронный ресурс] URL: <http://www.spp.spb.ru/ru/node/5422> [Дата обращения 11.02.2019]
- 6 Шеломенцев А.Г., Таубаев А.А., Берг Д.Б., Улыбышев Д.Н. и др. Моделирование сценариев динамичного развития региональных эколого-социо-экономических систем в условиях реиндустриализации стран Евразийского экономического союза. – Караганда: ТОО «PEGASO», 2017. – 250 с.
- 7 Государственный комитет по статистике Армении. Официальный вебсайт. [Электронный ресурс] URL: <https://www.armstat.am/file/doc/99510763.pdf> [Дата обращения 11.02.2019]
- 8 Государственный комитет по статистике Беларуси. Официальный вебсайт. [Электронный ресурс] URL: <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii/graficheskiy-material-grafiki-diagrammy/vnutrennie-zatraty-na-nauchnye-issledovaniya-i-razrabotki/> [Дата обращения 11.02.2019]
- 9 Государственный комитет по статистике Казахстана. Официальный вебсайт. [Электронный ресурс] URL: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/ [Дата обращения 11.02.2019]
- 10 Государственный комитет по статистике Кыргызстана. [Электронный ресурс] URL: <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/ad9b72f1-e155-4455-b7fd-5dd6a3df354b.pdf>

[Дата обращения 11.02.2019]

11 Государственный комитет по статистике России. Официальный вебсайт. [Электронный ресурс] URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/science_and_innovations/science/# [Дата обращения 11.02.2019]

12 Tambovtsev, V.L., (2018) On scientific validity of Russian science policy, VOPROSY EKONOMIKI, Vol.: 70, P.: 5-32, DOI: <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2018-2-5-32>

13 OECD, (1996). The Knowledge-based Economy, OCDE/GD(96)102, Paris, 1996, Retrieved from [Электронный ресурс] URL: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD%2896%29102&docLanguage=En> [Accessed 11.02.2019]

14 Vieira, A. (2017). A Tale of Two Unions: Russia-Belarus Integration Experience and its Lessons for the Eurasian Economic Union. Journal of Borderlands Studies, 32 (1), 41-53, DOI: 10.1080/08865655.2016.1211959.

15 Cornell University, INSEAD, and WIPO (2018): The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva. [Электронный ресурс] URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330> [Accessed 11.02.2019]

А.А. Таубаев¹, Г.Н. Амирова², Е.И. Борисова³

^{1,2,3}Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды,
Қазақстан

Еуразиялық Экономикалық Одақ елдерінің қайта индустрияландыруы жағдайында ғылыми сыйымды экономика дамуының негізгі үрдістері

Аңдатпа. Бұл мақалада қайтаиндустрияландыру саясатын жүргізуді есепке ала отырып, Еуразиялық экономикалық одақ елдеріндегі экономиканың ғылымисыйымды секторын дамытудың шарттары мен алғышарттары қарастырылған. Қайтаиндустрияландыру отандық өнеркәсіпті жаңа технологиялық платформада қалпына келтіру, сондай-ақ бұрын шетелге шығарылған өнеркәсіптік кәсіпорындарды ұлттық шекараларға, бірақ қазіргі заманғы технологиялық талаптарды ескере отырып қайтару ретінде айқындалған. Бұл ретте Еуразиялық экономикалық одақ елдерінің қазіргі даму кезеңі мемлекеттер тек қана қайтаиндустрияландыруды жүргізуге емес, экономиканың индустрияландырумен іс жүзінде нөлден айналысуға мәжбүр екенін көрсетеді, өйткені белгілі саяси себептерге байланысты өнеркәсіп толығымен қираған. Қайтаиндустриаландыру саясатын жүргізу шеңберінде Еуразиялық экономикалық одақ елдері экономикасының ғылымисыйымды секторының дайындық деңгейі анықталды. Қазақстанның ғылымисыйымды секторының даму деңгейін және Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы басқа елдермен салыстырғанда инновациялық даму параметрлерін салыстыру көрсеткіштердің салыстырмалы төмен деңгейде екенін куәландырады. Еуразиялық экономикалық одақ шеңберінде қайтаиндустрияландырудың интеграцияланған саясатын ағымдағы қолдану қатысушы елдердің ғылыми әлеуетін арттырудың елеулі нәтижелеріне әкелмегені анықталды. Жекелеген бағыттар бойынша керісінше нашарлау үрдісі байқалады, бұл Еуразиялық экономикалық комиссия шеңберінде қайтаиндустрияландырудың интеграцияланған саясатын дамыту бойынша неғұрлым егжей-тегжейлі және тиімді іс-шаралар әзірлеуді талап етеді.

Түйінді сөздер: ғылыми сыйымды экономика, қайта индустриаландыру, инновациялық даму, Еуразиялық экономикалық одақ.

А.А. Таубаев¹, Г.Н. Амирова², Е.И. Борисова³

*^{1,2,3}Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Караганда,
Казахстан*

Основные тенденции развития наукоемкой экономики в условиях реиндустриализации стран Евразийского Экономического Союза

Аннотация. В данной статье рассмотрены условия и предпосылки развития наукоемкого сектора экономики в странах Евразийского экономического союза с учетом проведения политики реиндустриализации. Реиндустриализация определена как восстановление отечественной промышленности на новой технологической платформе, а также возвращение ранее вынесенных за рубеж промышленных предприятий в национальные границы, но с учетом современных технологических требований. При этом современный этап развития стран Евразийского экономического союза показывает, что государства вынуждены не просто проводить реиндустриализацию, а практически заниматься индустриализацией экономики с нуля, поскольку промышленность в силу известных политических причин оказалась полностью разрушенной. В рамках проведения политики реиндустриализации определен уровень готовности наукоемкого сектора экономики стран Евразийского экономического союза. Сравнение уровня развития наукоемкого сектора Казахстана и параметров инновационного развития по сравнению с другими странами-участницами Евразийского экономического союза свидетельствует об относительно низком уровне показателей. Определено, что текущее применение в рамках Евразийского экономического союза интегрированной политики реиндустриализации, к ощутимым результатам повышения научного потенциала стран-участниц не привело. По отдельным направлениям наоборот наблюдаются тенденции к ухудшению, что требует разработки более детальных и эффективных мероприятий по развитию интегрированной политики реиндустриализации в рамках Евразийской экономической комиссии.

Ключевые слова: наукоемкая экономика, реиндустриализация, инновационное развитие, Евразийский экономический союз.

References

- 1 Ulybyshev D.N., Kenzhebekov N.D. Vozmozhnosti i mekhanizmy razvitiia kazakhstanskogo innovatsionnogo biznesa v ramkakh evraziiskogo ekonomicheskogo soiuza [Opportunities and mechanisms of development of Kazakhstan's innovative business within the Eurasian economic Union]. – // *Ekonomika Tsentralnoi Azii* 1 (3), 145-154 (2017) [in Russian]
- 2 Taubayev A.A., Ulybyshev D.N. Predposylki i problemy vzaimodeistviia natsionalnykh innovatsionnykh sistem stran Evraziiskogo Ekonomicheskogo Soiuza [Prerequisites and problems of interaction of national innovation systems of the Eurasian Economic Union countries]. – // *Sovremennoe biznes-prostranstvo: aktualnye problemy i perspektivy* 1 (4) 94-97 (2015) [in Russian]
- 3 Standarty OESR - tselevye indikatory dlia vkhozhdeniia Kazakhstana v chislo 30 samykh razvitykh stran mira [OECD standards – target indicators for Kazakhstan to become one of the 30 most developed countries in the world [Electr. resource] Available at: https://www.inform.kz/ru/standarty-oesr-celevye-indikatory-dlya-vhozhdeniya-kazahstana-v-chislo-30-samyh-razvityh-stran-mira_a2732409 [Accessed 11.02.2019] [in Russian]
- 4 Amoroso, S., Audretsch, D.B., Link, A.N. Sources of knowledge used by entrepreneurial firms in the European high-tech sector, *Eurasian Business Review*, 8 (1), 55-70, (2018) DOI: <https://doi.org/10.1007/s40821-017-0078-4>
- 5 Bodrunov S. D. Reindustrializatsiia dolzhna stat bazovoi ideei sozdaniia novoi ekonomiki Rossii [Reindustrialization should be the basic idea of creating a new Russian economy] [Electr. resource] Available at: <http://www.spp.spb.ru/ru/node/5422>. [Accessed 11.02.2019] [in Russian]
- 6 Shelomentsev A.G., Taubayev A.A., Berg D.B., Ulybyshev D.N. i dr. Modelirovanie stsensariiev dinamichnogo razvitiia regionalnykh ekologo-sotsio-ekonomicheskikh sistem v usloviakh

reindustrializatsii stran Evraziiskogo ekonomicheskogo soiuza [Modeling of scenarios of dynamic development of regional ecological-socio-economic systems in the conditions of reindustrialization of the Eurasian economic Union countries] (TOO «PEGASO», Karaganda, 2017, 250 p.) [in Russian]

7 Gosudarstvennyi komitet po statistike Armenia [State Statistics Committee of Armenia]. [Electr. resource] Available at: <https://www.armstat.am/file/doc/99510763.pdf> [Accessed 11.02.2019] [in Russian]

8 Gosudarstvennyi komitet po statistike Belarusi [State Statistics Committee of Belarus]. [Electr. resource] Available at: <http://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/nauka-i-innovatsii/graficheskiy-material-grafiki-diagrammy/vnutrennie-zatraty-na-nauchnye-issledovaniya-i-razrabotki/> [Accessed 11.02.2019] [in Russian]

9 Gosudarstvennyi komitet po statistike Kazakhstan [State Statistics Committee of Kazakhstan]. Official website. [Electr. resource] Available at: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/ [Accessed 11.02.2019] [in Russian]

10 Gosudarstvennyi komitet po statistike Kyrgyzstan [State Statistics Committee of Kyrgyzstan] (2019). Official website. [Electr. resource] Available at: <http://www.stat.kg/media/publicationarchive/ad9b72f1-e155-4455-b7fd-5dd6a3df354b.pdf> [Accessed 11.02.2019] [in Russian]

11 Gosudarstvennyi komitet po statistike Rossia [State Statistics Committee of Russia]. Official website. [Electr. resource] Available at: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/science_and_innovations/science/# [Accessed 11.02.2019] [in Russian]

12 Tambovtsev, V.L., On scientific validity of Russian science policy, VOPROSY EKONOMIKI, 70, 5-32 (2018), DOI: <https://doi.org/10.32609/0042-8736-2018-2-5-32>

13 OECD, (1996). The Knowledge-based Economy, OCDE/GD(96)102, Paris, 1996, [Electr. resource] Available at: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=OCDE/GD%2896%29102&docLanguage=En> [Accessed 11.02.2019]

14 Vieira, A. A Tale of Two Unions: Russia-Belarus Integration Experience and its Lessons for the Eurasian Economic Union. Journal of Borderlands Studies, 32 (1), 41-53 (2017) DOI: 10.1080/08865655.2016.1211959.

15 Cornell University, INSEAD, and WIPO (2018): The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation. Ithaca, Fontainebleau, and Geneva. [Electr. resource] Available at: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330> [Accessed 11 February 2019]

Information about authors:

Taubayev A.A. – doctor of economic sciences, professor, Director of the Center for monitoring and development of scientific-research works, Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz, Akademicheskaya str, 9, Karaganda, Kazakhstan.

Amirova G. N. – PhD student, Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz, Akademicheskaya str, 9, Karaganda, Kazakhstan.

Borisova E. I. - candidate of economic sciences, associate professor of Banking, Karaganda economic University Kazpotrebsoyuz, Akademicheskaya str, 9, Karaganda, Kazakhstan.

Таубаев А. А. – доктор экономических наук, профессор, Директор Центра мониторинга и развития научно-исследовательских работ, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, ул.Академическая, 9, Караганда, Казахстан.

Амирова Г. Н. – докторант PhD, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, ул.Академическая, 9, Караганда, Казахстан.

Борисова Е. И. – кандидат экономических наук, доцент кафедры Банковское дело, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, ул.Академическая, 9 Караганда, Казахстан.

IRSTI 06.71.05

U.Zh.Shalbolova, S.M. Yegemberdiyeva, A. Khoich

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

(E-mail: urpash_sh@mail.ru, saule_8@mail.ru, ayjika@yahoo.com)

Ways to improve the quality of housing-communal services*

Abstract: Improving the quality of housing and communal services (HCS) is certainly relevant today, as the vector of development of the national economy of Kazakhstan is becoming more focused on improving the quality of life of the population. The quality of life of the population is crucial for the successful development of any country. The purpose of the study is to justify the functioning of urban housing and communal services and to develop mechanisms for its activation to improve the quality of services provided to the population.

A detailed study has shown that there is a mismatch of living conditions with the main parameters of comfortable living: the presence of a certain proportion of dilapidated housing; low solvency of the population to improve housing conditions; low activity of introducing innovative technologies in the housing sector; low investment inflow due to low profitability in the housing sector.

In order to determine the socio-economic prerequisites for the modernization of housing and communal services and urban economy conducted sociological surveys in the Kyzylorda region. The result of successful implementation of the improvement of the industry should be the effective functioning of enterprises of housing and communal services, ensuring their ability to provide the population with quality housing and communal services for a reasonable fee.

Key words: housing and communal services, quality, tariffs, investments, reform, new technologies, innovations, competition, discounts, family budget

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-64-76>

Introduction. The current state of the housing and utilities sector in the republic is characterized by an unsatisfactory financial position, high costs, and a lack of incentives to reduce costs. At the initial stage of the reform, most of the state ownership in the housing and utilities sector (housing and communal infrastructure objects) was transferred to the communal ownership. In a relatively short time it was assumed that at the expense of the population's funds the cost of housing and communal services would be fully covered. In turn, the preservation of the budget financing of housing and communal services clearly reflected in the increase in the level of depreciation of fixed assets and the inefficient work of enterprises in the industry. As a result, there was a decline in the quality of housing and communal services to consumers, a lack of safe conditions for the population to live in, an increase in the uncertainty in the operation of engineering and communal life support systems. This situation was complicated by the underdevelopment of the competitive environment in this area, the monopolistic position of housing and public utilities in the utilities market led to an unreasonable increase in tariffs for services in the industry [1,2].

Formulation of the problem. All of the above requires innovative changes in the mechanism of reforming the housing and utilities sector, which are concentrated on other principles: the transition from the traditional approach to the housing and utilities sphere to an organizational set, meeting the needs of the population in local executive services in a market economy and social protection.

The reform of the housing and public sector of the Republic has the following main goals:

- Ensuring living conditions that meet quality standards;
- Reduction of tariffs for relevant services and costs of service providers in improving their quality;

*The article was made in the framework of the project №APO5134552

- Improving the system of organization and management of enterprises in the housing sector;
- Creating conditions for the development of a competitive environment in the field of construction, housing management and operation; changes in the system of payment for housing and utilities; development and implementation of measures for social protection of the population.

The purpose of the study is to justify the functioning of urban housing and communal services and to develop mechanisms for its activation to improve the quality of services provided to the population.

Story. In the world scientific community, the concept of «housing and communal services» has been studied since the 20s of the 20th century, and in the 1960s, 1980s and 2000s there was a wide interest in the problem as a field of scientific research, in substantiating the terminology of housing and communal services from theoretical and methodological aspects.

The development of housing and communal services sectors through new technologies is to some extent investigated by Russian scientists (Chernyak V.Z., Korobko V.I., Larin S.N., Savostina S.V., Balyasina A.A., Lelyavina T. A., Ryakhovskaya A.N., Merkulov V.V., Shkurkin O.M.).

To study and analyze the problems of state regulation of the development of the social sphere as a whole, including the housing and communal sphere, scientific and practical research by A. A. Alimbaev, B. A. Akhmetzhanov, V. B. Baimuratov, A. E. Esentugelov, R.K. Zholamanova.

Research Methods. The state of housing and communal services determines the level of welfare and sustainable socio-economic development of the state. The state of housing and communal services in the modern world is determined by the use of innovative technologies, which are indicators of the quality of life of the urban population.

The studies aimed at collecting and completing the meaning and content of the existing definitions made it possible to generalize the concepts of economic essence and the importance of housing and communal services in the urban economy. An analysis of literary sources, including scientific research in recent years, shows that special attention is paid to issues of social support and social guarantees of the population in various spheres of life. A detailed study has shown that there is a mismatch of living conditions with the main parameters of comfortable living: the presence of a certain proportion of dilapidated housing; low solvency of the population to purchase new housing or improve housing conditions; low activity of introducing innovative technologies in the housing sector; low investment inflow due to low profitability in the housing sector. At the same time, in the housing and utilities sector at the present stage of its modernization, a social protection strategy has not been developed and directions have not been defined. Insufficient knowledge of new technologies, a low level in the management and planning of housing and communal services, especially in the control of enterprises of housing and communal services, includes this industry among the most backward and unprofitable industries.

Results: Social protection of the population is expressed in the provision of socially important services guaranteed by the state to every citizen, regardless of the material level of the population.

An important place in the reform of the housing and utilities sector of the Republic of Kazakhstan is occupied by targeted targeted support to low-income families. This necessitated improved forecasting of the number of such families and the necessary financial instruments. The amount of subsidies should not depend on factors that cannot be regulated or assumed by local authorities (for example, on the minimum wage set at the republican level of the preferential level of payment for housing, and so on).

The study of state financing of housing and communal services indicates a steady increase in the share of budget financing, the emergence of new areas of financing, a significant increase in the share of water supply and water purification, urban improvement and landscaping. However, it should be noted that all sub-sectors of the industry cannot get the opportunity to use budget

financial resources. For example, lending to housing and communal services, aimed at updating fixed assets, supporting the efficient operation of an enterprise, is not provided for in the budget. In addition, it must be recognized that heat and gas supply are not provided with budgetary funds, insufficient funds for overhaul of the housing stock, etc. In table 1, the analysis of the security of the housing stock of the Kyzylorda region, presented as an object of study, characterizes the specific gravity of housing covered by the services of housing and communal services in the areas of water supply, sewage, central heating and gas supply.

Table 1

Housing stock of utilities in the Kyzylorda region, %

Indicators	Years				
	2014	2015	2016	2017	2018
The proportion of the total equipped area, %					
a) plumbing	75,1	77,4	80,1	82,8	85,1
b) sewer pipes	18,2	16,9	15,0	13,2	11,1
c) central heating	16,3	15,0	13,0	12,6	12,5
d) gas (including liquid gas))	96,8	97,4	97,1	97,9	98,4
f) hot water	1,8	1,9	2,1	2,5	2,8
The note is compiled on the basis of data from the department of energy and housing and communal services of the Kyzylorda region. [3].					

From table 1 it is seen that the sewer pipeline, the provision of heat with hot water are in a state of stagnation. We see that the availability of water supply has grown three times compared to 2014 and is growing annually in gas supply. The measures taken to maintain and maintain the existing communal system show that existing communications are not developing.

Characteristic features for enterprises of housing and communal services are the size of receivables (table 2). Despite the increase in inventories in 2018 and a significant decrease in accounts receivable, an increase in the share of cash in the structure of working capital of enterprises of housing and communal services was not observed. It does not yet allow enterprises to carry out the formation of savings for the implementation of investment programs, as well as to use borrowed sources of instruments. Due to the fact that the latter should not provide only material, but should also be creditworthy, capable of assuming high liquidity.

Table 2

The structure of working capital of enterprises of housing and communal services of the Kyzylorda region, %

Indicators	2014 y.	2015 y.	2016 y.	2017 y.	2018 y.
The structure of working capital by industry, %	18,7	34,2	39,0	39,3	41,5
Inventory					
F i n a n c i a l instruments	3,7	4,1	3,6	3,7	4,5
A c c o u n t s receivable	66,3	60,5	53,0	53,1	49,4
Other current assets	11,3	1,2	4,4	3,9	7,9
The note is compiled on the basis of data from the department of energy and housing and communal services of the Kyzylorda region [3].					

Table 3

Share of financial results of enterprises of housing and communal services of the Kyzylorda region, %

Indicators	Years				
	2014	2015	2016	2017	2018
S e t t l e m e n t institutions (excluding cooperatives of apartment owners))	100	100	100	100	100
H a r m f u l enterprises	50	74	54	42	35
Profits of the enterprises	50	26	46	58	65
The note is compiled on the basis of data from the department of energy and housing and communal services of the Kyzylorda region [3].					

In addition, this amount of income does not allow to finance the investment projects of the enterprise.

A study of the state of housing and communal services in the Kyzylorda region involves a study of the cost of services provided, as well as the dynamics of prices for these services.

Table 4 presents the cost structure and total costs of the industry for the production and implementation of activities.

In the structure of the cost of production, the main share of costs is occupied by the item “material costs”, which includes the cost of raw materials and materials, labor costs, which have increased significantly in recent years and currently account for 31%.

Table 4

The cost of production and sales of housing and communal services, %

Indicators	Years				
	2014	2015	2016	2017	2018
Costs of production and sales, %	100	100	100	100	100
Including:	40,5	40,3	40,6	41,5	43,0
- Material costs					
- Depreciation of fixed assets	4,6	5,1	5,7	6,2	6,9
- labor costs	30,7	30,9	30,6	29,8	28,6
- Other costs	24,2	23,7	23,1	22,6	21,6
The note is compiled on the basis of data from the department of energy and housing and communal services of the Kyzylorda region [3].					

Subsequent items essentially carry other costs, which include cost items that are not directly related to the production process. In our opinion, in this case there should be changes in the direction of reducing these cost items, since they can significantly reduce than other costs than non-core ones. This cost item provides a substantial reserve to reduce the cost of housing and communal services. The smallest share in the structure is outdated fixed assets. Nevertheless, a steady growth trend of this article also occurs in percentage terms - from 2.9 to 6.9%. This trend is determined by the lack of financial resources for updating fixed assets, requiring large costs for restoration work, accompanied by physical deterioration of equipment. Currently, in the Kyzylorda region, the number of apartment buildings requiring major repairs is 629 houses, and all utility bills in 2018 compared to 2013 increased by an average of 30%. Thus, we can draw the following series of conclusions:

- the value of the volume of overdue loans that do not allow firms to work normally;
- reserves and costs-a high share in the structure of raw materials and materials and low investment dynamics.

It is necessary to revise the policy in relation to traditional benefits for payment of housing and communal services to certain categories of citizens. The established practice shows that in each benefit should be provided sources of funding. Benefits granted to citizens on professional grounds should be financed from the budget of relevant organizations and institutions. It is necessary to reduce and streamline existing benefits.

The current system of benefits for the provision of housing and communal services to the population does not have the same values for citizens living in different conditions, as some of them live in a city or village, and some in homes where conditions are created, and others in homes where there are no conditions. Social security of some of them is at a very low level. Thus, due to the fact that a significant part of the population of Kazakhstan, living in the countryside, is not used, it is deprived of the possibility of obtaining benefits for housing and communal services.

Cheaper services for consumption may cause unreasonable growth in demand for it. Therefore, in the volume of consumption of services it is necessary to build a tariff policy in accordance with the «social regulation». That is, for a size not exceeding social standards, a preferential tariff should be established, and a higher tariff. This principle can be applied if it is possible to directly measure the volume of services consumed. All benefits for payment of

housing and communal services have a negative impact on the chain of non-payments and are an integral part of the loans of enterprises of housing and communal services, accumulated in the region's loans for energy and energy. In Kazakhstan, there was a need to develop a system of housing subsidies and adjustment of housing payments associated with the full payment of housing to citizens.

In the new economic conditions for services in the housing and communal services can not be privileges in free form. It must be remembered that the growth of the category of the population enjoying benefits increases the tax burden for other consumers.

Currently, in the field of payment for housing and communal services, the following areas can be identified that are closest to the economic order of the population:

1. General provisions Payment for services of the industry does not bear the burden for the family budget and is made in order;

2. Payment for services of the industry bears the burden for the family budget, however, if possible, it will be made consistently without accumulating a significant amount of debt. ;

3. Payment for services of the industry does not bear burdens for the family budget, but temporary debt will not be paid in time;

4. Payment for the services of the industry bears the burden for the family budget; payments are not made in a timely manner; debt is constantly accumulating.

Other areas of economic discipline of citizens, as consumers of housing and communal services, include the following:

1. General provisions Self-installation of apartment meters when utilities are consumed by the population, while payment is made not according to city standards, but according to indications of devices. ;

2. Use by the population of additional paid housing services;

3. Getting housing assistance to low-income citizens.

The studies conducted by the author are aimed at studying their self-esteem in terms of forecasting the future economic regimes of citizens as consumers of housing and communal services. :

- Evaluation of the material situation of the study participants and its change by 2019;

- Assessment of the quality of living conditions and the quality of housing and communal services, along with the open wishes of research participants to improve the quality of services in the industry;

- Assessment of the activities of participants in surveys of current areas of social protection of the population in the field of housing and communal services and the burden of payment for the services of the industry for the family budget;

- Assessment of the development of housing and communal services by survey participants from the point of view of the consumer;

- Evaluation by participants in the study of issues of obtaining housing assistance by their own, relatives, and just surrounding people.

The survey questions were made in a more accessible form with a simple causal link. Questions were conducted in public places, data were processed by the method of accumulated collections. The respondents answered standard questions: gender, age, type of activity, education, which made it possible to assess the compliance of the Kyzylorda region with a statistical society, the quality and structure of the choice. It should be noted that the answers to the above-mentioned standard questions are not so important for our study, since it is of a "family" nature, and not a personal opinion on the issue. This opinion is formed over the years in a specific family environment, along with making some additions to the social mentality of the individual.

The sample size is calculated on the coefficient of family as a result of the population of the city of Kyzylorda, taking into account the static reliability of the results in the greater frequency

(5%), on the ratio of favorable housing and amounted to 250 people [39]. The portrait of the survey participants was as follows: gender survey participants were equally distributed, mostly young people under the age of 30 participated in the survey, the share of pensioners was 5%, 58% were employees, 23% were students, 11% were workers, 2, 5% are unemployed. More than 54% of respondents have higher, secondary or special vocational education. About 80% of respondents are local residents.

Estimation of the standard of living showed a significant proportion of survey participants, high and average incomes -68%, incomes below the average-25%. Those who praised their standard of living were young people under the age of 20, that is, students. In the course of answering questions, a group of low-income families was formed at the level of 27% of respondents, consisting mainly of workers and employees. In 2014, the income level of the respondents grew only by 17%, only by 2% reduced. About 90% of respondents are satisfied with their housing situation, but 55% rate the quality of housing and communal services as unsatisfactory. Responses to optimistic views were again given by young people taking part in the survey, but half of them found it difficult to answer this question. As suggestions for improving the work of industry enterprises, survey participants showed an improvement in the material and technical state (52%) and increased responsibility of industry workers (9%).

The researchers paid special attention to answers to questions in the field of social protection of the population, which were the target result of the survey. According to survey participants, social protection of the low-income population should be expressed through:

- Termination of growth of tariffs for services of the industry-37%;
- Increase financing of housing and utilities enterprises from the city budget - 19%;
- Increase the amount of housing assistance-15%;
- Improving the management of enterprises of housing and communal services and demonopolization-14 and 3.5%, respectively.

In assessing the areas of social protection of the population, the survey participants first of all linked them to the real monetary equivalent and, accordingly, put them on advantage. In the practice of improving the management of enterprises, the possibility of reducing tariffs by 10%, as well as the low level of housing assistance, were highly appreciated by the respondents. So it can be said about the demonopolization of the industry. It should be noted that the population does not have the necessary information and knowledge, and they primarily rely on existing and own cash flow projections.

The statistical information allowed us to estimate, within 35%, the proportion of the population that is having difficulty paying for the services of the industry in the Kyzylorda region. The main part of this group lives in rural areas, where housing and communal services are much lower than in the city. But even in the city, this figure reaches 20% of families; these are mainly pensioners and people with disabilities who have low solvent. Analysis of cross-answers to questions related to solvency shows that 8% of respondents consciously encourage their solvency. This indicates that, in the first place, with respect to young people under the age of 30, the principle of “being rich and successful - status and fashion” is strongly manifested in society.

All previous questions and answers were descriptors of the proposed options and are not of a special nature. Further analysis of the issues that determine the existing and future economic regime of citizens in the field of housing and communal services.

According to the respondents, the existing social policy in the housing and utility sector is considered weak by 43% of respondents, only 8% are considered sufficient. Only young people under the age of 30 were more optimistic in their assessments, however, the majority of respondents declined to answer the question (42%). If we consider the level of implementation of social policy in the section between the state and the regions, then the respondents highly appreciate the state components, and in a smaller proportion:

- Women highly appreciate the state social policy;
- In the regional social policy, men give high marks.

A special place in the survey was given to housing benefits.

13% of respondents do not know anything about housing benefits, and 41% hear little. The lack of and ignorance of interest in the question posed was observed among young people under the age of 30 years old.

Among all the participants, only 8.5% said that there is no desire for the preparation of benefits, at least under what conditions. These are mainly young (under 20) and persons of pre-retirement age (51-60 years).

81% of respondents agree to prepare housing assistance either independently or with the help of utility services for a lesser amount.

26% of respondents are not eligible for housing benefits, mostly students, people with higher education and employees (Tables 5, 6).

Table 5

Assessment of individual knowledge of survey participants on housing benefits in terms of types of services, %

Suggested Answers	Kind of activity				
	Worker	Employee	Student	Unemployed	Pensioner
I heard, but I do not know how to use	7,5/33,5	60,0/33,4	10,2/16,2	2,9/70,7	19,4/60,6
I know	11,1/30,5	52,1/32,2	28,3/17,2	1,2/29,3	7,3/22,8
I don't know	14,3/24,6	47,1/14,4	33,3/24,7	-	5,3/16,7
I am not interested in this question	-	62,0/13,6	38,0/12,3	-	-
I want to know about it	6,7/11,4	38,6/6,4	54,7/29,6	-	-
Warning - The first digit in the column indicates the percentage of the line, the second - the percentage of the column.					

In the case of providing interesting is the dynamics of the number of persons receiving housing benefits. Data for the past two years and forecasts for the next two years show that the number of housing allowance users will be halved. At the same time, the size of housing assistance should be increased 2.5 times. Thus, there should be a general increase in the expenditures of the population on the payment of housing assistance.

Table 6

Evaluation of obtaining housing allowances as a “constraining action” in terms of activities by personal participants, %

Response templates	Kind of activity				
	Worker	Employee	Student	Unemployed	Pensioner
I do not know the answer	8,6/10,7	31,2/8,2	50,1/39,3	-	10,1/30,0
Yes, ashamed	10,7/21,0	57,7/17,2	19,4/12,4	12,2/50,0	-
Not ashamed	7,1/34,5	70,0/49,9	20,6/32,4	-	2,3/30,0
A bit ashamed	25,9/33,8	53,6/17,1	12,2/15,9	8,3/50,0	-
Very ashamed	-	82,0/7,6	-	-	18,0/40,0
Warning - The first digit in the column indicates the percentage of the line, the second - the percentage of the column.					

Analysis of the survey of residents of the city of Kyzylorda showed the following:

- Up to 35% of the population can be classified as low-income;
- The people assess the existing social policy in the housing and utilities sector as less mobile, but in general the industry has a rather high potential for reform;
- I am ashamed to be poor in society, especially among young people;
- In general, the population expects the right and well-thought-out steps to improve the work of the enterprises of housing and public utilities, to improve the quality of the services provided. Here, survey participants point out the need to improve the industry to implement these areas;
- The economic discipline of consumers depends on their solvency and the development of the economy as a whole in the region;
- The issue of paperwork for housing depends on three factors: the complexity of registration, the “shameful” problem for more than 30% of the population, it takes considerable time to obtain the necessary certificates.

Thus, up to 30% of low-income families in the Kyzylorda region, without resorting to housing allowances, have difficulty in paying utility bills and will be engaged in this area. This characterizes the overall situation in the payment industry services.

There is an acute question of the quality of the services provided and work related to the reform of the housing and utilities sector, the development of tenders for placing orders and attracting external enterprises. This is evidenced by the results of a survey of the population of the Kyzylorda region (Table 7).

According to the schedule, 51.1% of the population of the region reported that everyone is in a state-of-the-art condition, and 18.9% of the deterioration in the quality of housing and communal services rendered to the population of Kazakhstan.

Table 7

«How, in your opinion, did the growth of tariffs affect the quality of housing and communal services? « The result of answering the question

Response templates	The conclusion in the form of percent, %
Improved	5,0
Slightly improved	17,2
Stayed at the same level	51,1
Worsened	18,9

Difficult to answer	7,8
TOTAL	100,0
Warning – Prepared by the author	

These arguments form social deviations to the results of the reform of the industry, feelings of social injustice and negative attitudes towards the structure of power in a certain part of the population.

As the main barriers to poor quality services, the consumer needs to carry out standardization of the industry, industry control and audit work, certification of works and services and certification of specialists.

The population and state bodies are interested in creating a competitive environment with the participation of enterprises of various forms of ownership that fall into a mutual struggle for an order for the provision of housing and communal services. The experience of functioning of communal services abroad shows that such important sectors as urban transport, water supply, and so on, provide for the needs of the population and develop in competitive conditions. In many cities of the republic there is competition among enterprises in the field of bus transportation, pharmacy services, funeral services. The participation of private enterprises leads to improved quality and lower costs in the performance of housing and communal services and lower tariffs.

Local authorities should promote competition in the communal sphere. To this end, it is necessary to eliminate barriers to the introduction of private capital into the industry: preventing wrong attitudes of the population towards the private sector and entrepreneurship and negative attitudes on the part of influential individuals, participation in solving financial problems, and stimulating private enterprise activity. At the same time, private enterprises strive to think about their benefits and always achieve greater revenues with lower costs. Therefore, management bodies should demand a clear concept for the conditions of service of these enterprises.

Local executive bodies with the involvement of the private sector are responsible for the following tasks: guaranteed offers for important services, access to the services of all groups of the population at affordable prices; ensuring the necessary quality standards.

Under market conditions, social protection in the housing and utilities sector should ensure the rights of utility consumers, provide benefits to pay certain categories of citizens, and provide targeted social assistance to low-income families by providing housing assistance. The transition of this industry to market relations and the realization of the goals of the reform are impossible without state intervention. However, the state should intervene only in processes in which market regulation cannot ensure effective development.

The privatization of property has changed the structure of the housing stock, has served as the basis for the formation of the housing market, has demanded a change in the foundations of the functioning of the housing and utilities sector. An important stage in the revival of the housing system is the creation of a new type of relationship between all actors operating on the basis of mutual interests, tasks and responsibilities, which include: homeowners, landlords, producers of housing and communal services.

The pursuit of a unified technical policy in the development of a system for the qualitative provision of housing and communal services is based on the state regulation of the standardization system for these services [4]. The quality management system should provide the necessary level of quality of public utility services, defining the requirements of regulatory and technical documents, creating the main part of the overall management system of the organization or on the terms of the contract.

Conclusion:

Thus, satisfaction with the quality of housing and communal services provided, along

with the availability and comfort of housing, affects the quality of life of the urban population. From the way enterprises and institutions of housing and communal services work, what is their number, production capacity, organizational structure and form of ownership, such is the degree of satisfaction with the quality of services of each individual person.

Improving housing conditions is one of the acute problems of the country, it involves a significant burden on budgets of all levels, on the one hand, and considerable dissatisfaction on the part of citizens, on the other hand, because the inability to provide everyone with quality housing causes social tension.

As proposals for improving the services provided by the housing and communal services for the analyzed research object - Kyzylorda region, the following changes are necessary: the introduction of voice assistants in homes, automation of all systems, improvement of infrastructure, resolution of problems with hot water and water supply to the upper floors, change the whole structure of housing and communal services, improving the quality of service, automation of all services, transparency of deductible payments, installation of the latest technology, digitalization, with time technology, non-contact service.

Housing and communal services should be considered from the perspective of the fact that they are, above all, social services, which should become a necessary element of any state. The state should regulate regulated prices for gas, heat and electric energy so that they are economically feasible and do not grow as free. It is necessary to organize such a mechanism of social support for the population that would be tightly tied to monthly accruals for housing and communal services: it is necessary to increase the amount of benefits and subsidies automatically after each increase in the level of tariffs for housing and communal services, that is, they should serve as the basis for calculating the benefits. Tariffs should combine the interests of all interacting parties: both service providers and recipients. Indeed, the reform of housing and communal services is assessed by the population, first of all, through tariffs, which obliges them to be maximally justified.

Generally, housing and communal services must meet the following requirements:

- respond strictly to the specific needs of consumers;
- compliance with applicable standards, technical or contract terms;
- meet the requirements of the society (requirements, legislative, instructions, rules, code relating to environmental protection, public health and safety);
- housing and communal services to consumers should be provided at an economically reasonable tariff;
- Housing and communal services should be accessible to consumers and consumers of organizations by resources.

To achieve this goal, the contractor must control all technical, administrative, economic and human factors affecting the quality of housing and communal services. The consumer of public services should count on the ability of the supplier to maintain the required level of quality of services and its achievements, as well as the ability of the resource-saving organization to improve the quality of housing and communal services.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. 10 тамыз 2014 жыл.
- 2 Қазақстан Республикасының тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығын жаңғыртудың 2011 - 2020 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 30 сәуірдегі № 473 Қаулысы
- 3 Официальный сайт акимата Кызылординской области / Управление энергетики и жилищно-коммунального хозяйства URL: //e-kyzylorda.gov.kz (дата обращения: 05.06.2019)

4 Беляев М.К., Мазница Е.М. Развитие предпринимательства в ЖКХ на основе инновационных решений. Волгоград: / Волгоградский государственный архитектурно-строительный университет, 2010. - 103 с.

У.Ж. Шалболова, С.М. Егембердиева, А.Хойч

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Тұрғын-үй коммуналдық қызметтердің сапасын жоғарылату жолдары

Аннотация: Тұрғын үй-коммуналдық қызметтердің (ТКҚ) сапасын арттыру бүгінгі күні сөзсіз өзекті, өйткені Қазақстанның ұлттық экономикасының даму векторы халықтың өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған. Халықтың өмір сүру сапасы кез келген елдің табысты дамуы үшін маңызды болып келеді. Зерттеудің мақсаты қалалық тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықтың жұмыс істеуін негіздеу және халыққа көрсетілетін қызметтердің сапасын арттыру үшін оны жандандыру тетіктерін әзірлеу болып табылады.

Жүргізілген зерттеулер қолайлы өмір сүрудің негізгі параметрлеріне тұрғын үй жағдайының сәйкес келмейтіндігін көрсетті: тозған тұрғын үйдің белгілі бір үлесінің болуы; тұрғын үй жағдайларын жақсарту үшін халықтың төлем қабілетінің төмен болуы; ТКШ саласында инновациялық технологияларды енгізу белсенділігінің төмен болуы; ТКШ саласында кірістіліктің төмендігінен инвестициялардың аз болуы.

Тұрғын үй-коммуналдық және қала шаруашылығын модернизациялаудың әлеуметтік-экономикалық алғышарттарын анықтау мақсатында Қызылорда облысында социологиялық сұрау жүргізілген. Саланы жетілдіруді табысты іске асырудың нәтижесі ТКШ кәсіпорындарының халыққа ақылға қонымды ақы үшін сапалы қызмет ұсыну мүмкіндігін қамтамасыз ететін тиімді жұмыс істеуі болуы тиіс.

Түйін сөздер: тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, сапа, тарифтер, реформалау, инвестиция, жаңа технологиялар, инновациялар, бәсекелестік, жеңілдіктер, жанұялық бюджет

У.Ж. Шалболова, С.М. Егембердиева, А.Хойч

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Пути повышения качества жилищно-коммунальных услуг

Аннотация: Повышение качества жилищно-коммунальных услуг сегодня, безусловно, актуально, поскольку вектор развития национальной экономики Казахстана становится все более ориентированным на повышение качества жизни населения. Качество жизни населения имеет определяющее значение для успешного развития любой страны. Цель исследования заключается в обосновании функционирования городского жилищно-коммунального хозяйства и разработке механизмов его активизации для повышения качества предоставляемых услуг населению.

Детализация проведенных исследований показала, что имеет место несоответствия жилищных условий основным параметрам комфортного проживания: наличия определенной доли ветхого жилья; низкая платежеспособность населения для улучшения жилищных условий; низкая активность внедрения инновационных технологий в сфере ЖКХ; малый приток инвестиций из-за невысокой доходности в сфере ЖКХ.

В целях определения социально-экономических предпосылок модернизации жилищно-коммунального и городского хозяйства проведены социологические обследования в Кызылординской области. Результатом успешной реализации совершенствования отрасли должно стать эффективное функционирование предприятий ЖКХ, обеспечивающее их возможность предоставления населению качественных ЖКУ за разумную плату.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, качество, тарифы, инвестиции, реформа, новые технологии, инновации, конкуренция, скидки, семейный бюджет

References

- 1 State program of industrial-innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019. August 10, 2014 [State program of industrial-innovative development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019. August 10, 2014].
- 2 About approval of the Program of modernization of housing and communal services of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 473 dated April 30, 2011 [About approval of the Program of modernization of housing and communal services of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 473 dated April 30, 2011]
- 3 Official site of akimat of Kyzylorda region / Department of Energy and Housing and Utilities [Electron.resource]. Available at://e-kyzylorda.gov.kz (Accessed: 05.06.2019)
- 4 Belyaev M.K., Maznitsa E.M. Entrepreneurship development in housing and communal services based on innovative solutions / Volgograd State University of Architecture and Civil Engineering [Belyaev M.K., Maznitsa E.M. Entrepreneurship development in housing and communal services based on innovative solutions / Volgograd State University of Architecture and Civil Engineering] (Volgograd, 2010, 103 p.)

Авторлар туралы мағлұмат:

Шалболова У.Ж. – экономика ғылымдарының докторы, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Егембердиева С.М. – экономика ғылымдарының докторы, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Хойч А. – PhD докторы, «Экономика және кәсіпкерлік» кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Shalbolova U.Zh. – Doctor of economic sciences, Professor Department of Economics and Entrepreneurship, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Yegemberdiyeva S.M. - Doctor of economic sciences, Professor Department of Economics and Entrepreneurship, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Khoich A. - PhD, docent of Department of Economics and Entrepreneurship, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

XFTAP 06.71.07

Г.Г.Шинет¹, Р.О.Бугубаева², Р.С.Беспаева³

¹Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

^{2,3}Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды, Қазақстан
(E-mail: gshnet@bk.ru, prur@keu.kz, brs_@mail.ru)

Ауыл шаруашылығының экономикалық тиімділігі мен халықтық шаруашылықтағы ерекшеліктері

Аннотация: Бұл мақалада ауыл шаруашылығындағы өндіріс тиімділігі аграрлық экономиканың маңызды сапалық көрсеткіші ретінде қарастырылған. Тиімділік ұғымы бір жағынан, өндірістің алған нәтижелерінің арасындағы ара қатынасы ретінде, екінші жағынан, өндірістің құралдары және еңбек шығындары арасындағы қатынасы ретінде сипатталған. Сондай-ақ, шетелдік ғалымдардың ауыл шаруашылықтағы экономикалық тиімділік жайлы ой-пікірлері ұсынылып, тиімділіктің түрлеріне тоқталған. Экономикалық тиімділік түсінігінің зерттелу тарихына көп мән берілген. «Тиімділік» түсінігінің салыстырмалы сипаттамасына арнайы кесте түрінде жасаған. Ауыл шаруашылығындағы шаруашылық жүргізуші шағын нысан ретіндегі жұртшылық шаруашылығының тиімділігі шаруашылықтардың типтеріне байланысты екендігін атап өтіп, жұртшылық шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігі табиғи және құндық көрсеткіштер жүйесімен сипатталған. Жұртшылық шаруашылығына қатысты өндіріс тиімділігі көрсеткіштерінің жіктелуі берілген. Жұртшылық шаруашылығының шаруашылық жүргізуші басқа нысандармен салыстырғандағы артықшылықтарын зерттеп, анықталған.

Түйін сөздер: ауыл шаруашылығы, жұртшылық шаруашылық, экономикалық тиімділік, өндірістік-технологиялық тиімділік, өндірістік-экономикалық тиімділік, әлеуметтік-экономикалық тиімділік, экологиялық-экономикалық тиімділік, жұртшылық шаруашылықтарының тиімділігі

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-77-88>

Кіріспе. Ауыл шаруашылық өндірістің тиімді әрекет етуі бүгінгі таңдағы ғылым мен тәжірибенің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Тиімділік мәселесінің өзектілігі аграрлық өндіріс субъектілерінің өндірістік-шаруашылық қызметін ғана емес, сондай-ақ олардың қызметінің әлеуметтік-экономикалық аспектілерін де қамтиды. Отандық және шетелдік тәжірибеде өндірістің тиімділігі меншік түріне емес, өндірістің ұйымдастырылуына, ұйым көлемі мен оның қарқындауына, сондай-ақ экономикалық қатынастарды мемлекеттік реттеу жүйесіне, реттеу сапасына, кадрлардың мамандану деңгейіне байланысты екендігін дәлелдейді. Сол себепті «тиімділік» түсінігінің өзіне әртүрлі мазмұн енгізіріліп, әртүрлі талқылаулар жасалған. Өркениетті нарық жағдайында адамдардың кәсіпкерлік және өндірістік іс-әрекеті құндық сипаттағы экономикалық тиімділікпен сипатталады [1].

«Тиімділік» түсінігі алғашқы рет экономикалық үрдістердің сандық талдауының негізін қалаушы меркантилистер У.Петти және Ф.Кененің еңбектерінде енгізілген болатын. К.Маркс экономикалық тиімділікті ресурстардың шығындарын аз жұмсай отырып, қосымша өндіру мүмкіндігі ретінде негіздейді.

Ауыл шаруашылығындағы өндіріс тиімділігі аграрлық экономиканың маңызды сапалық көрсеткіші, оның техникалық қамтылуы мен еңбектің мамандануы болып табылады және бір жағынан, өндірістің алған нәтижелерінің арасындағы ара қатынасты білдірсе, екінші жағынан, өндірістің құралдары және еңбек шығындарымен сипатталады.

Ауыл шаруашылық өндірістің экономикалық тиімділігін анықтаушы негізгі факторларға келесілер жатады: табиғи фактор, еңбек бөлінісі, кооперация, өндіріс өлшемдері, ғылыми-техникалық прогресс, айырбас, ұйымдастыру, жеке фактор. Экономикалық тиімділік ауыл шаруашылық өндірісте еңбек етушілердің әлеуметтік жағдайын, әл-ауқат-

тылық деңгейін сипаттайды, яғни әлеуметтік тиімділікпен тікелей байланысты.

Әлеуметтік бағытталған нарықтық экономика жағдайында әлеуметтік-экономикалық дамудың деңгейін бағалаушы басты критерий ретінде сипатталатын әлеуметтік-экономикалық тиімділік өзекті мәнге ие болып табылады. Көптеген зерттеулер бойынша, тиімділіктің бұл түрі өндірістік-экономикалық тиімділіктен туындап, шаруашылық жүргізуші нысанның жұмысының тиімділігін сипаттаумен қатар, әлеуметтік инфрақұрылымның даму деңгейін, еңбектің өнімділігін де сипаттайды. Аталмыш категория қазіргі жағдайда тиімділіктің жалпылама критерийі болып табылады, ол өз кезегінде, көрсеткіштер жүйесі негізінде шаруашылық жүргізуші субъект әрекетінің экономикалық, әлеуметтік нәтижелерін бағалауға мүмкіндік береді [2].

Әлеуметтік тиімділік әлеуметтік жағдайды, ауыл халқы даму деңгейінің нормативті-бекітілген көрсеткіштердің жетістік деңгейін сипаттайды және халықтың өмір сүру деңгейінің көрсеткіштерімен өлшенеді. Шаруашылық жүргізуші субъект деңгейінде әлеуметтік тиімділік оның еңбек ұжымының әлеуметтік ұжымымен тікелей байланысты, ал ол келесідей мәселелердің шешімінен көрініс табады:

- баяу қол еңбегі, біліктілігі төмен еңбектің қысқаруы мен жойылуы;
- техникалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, санитарлық нормаларды сақтау;
- жұмыс орындарын ұйымдастыруды жақсарту;
- кәсіпорын жұмысшыларының мамандануын, жалпы білімдік және мәдени деңгейін арттыруға септігін тигіздіру;
- ауыл шаруашылық жұмысшылар мен олардың отбасыларына медициналық қызмет көрсетудің жақсартылуы;
- ауылдық елді мекендердегі тұрмыстық қызмет көрсету саласын дамыту;
- тұрғын үй жағдайларын жақсарту және т.б.

Қазіргі кезде шаруашылық жүргізуде ауыл шаруашылық өндірісте экологиялық және экологиялық-экономикалық тиімділік мәселесі өзекті болып жүр. Отандық және шетелдік ауыл шаруашылығы экономистерінің бағалауы бойынша, тиімділіктің бұл түрінің негізгі мақсаты табиғи ресурстарды ұтымды қолдануда, ауыл шаруашылық жерлердің экономикалық құнарлығын арттыру және табиғилығын сақтауда, қоршаған ортаны ластанудан қорғауда, экологиялық таза, бәсеке қабілеттілігі жоғары тұтыну нарығында қажетті ауыл шаруашылық өнімді өндіруде болып табылады. А.Тетеркинаның бағалауы бойынша, экологиялық тиімділік өндірістің қоршаған ортаға әсер етуімен байланысты барлық аспектілерді құрайды және өндіріс құралдарының қатынасындағы экологиялық таза өнім өндірісін арттыру деңгейін сипаттайды [3].

Жоғарыда қарастырылған барлық экономикалық тиімділік пен анықтаулар осы категорияның, сандық және сапалық жақтарын анықтауға мүмкіндік беретін критерийлердің мазмұнын ашады. Көптеген экономистер, тиімділіктің мазмұнын қарастыра отырып, алынған нәтижелердің және нәтижесінде тұтыну құнының аталмыш массасы алынған өндірістік шығындардың қатынасы негізінде оның терең мазмұнын байқаған. Өндіріс тиімділігі мазмұнын сипаттаудың бұл түсінігі оны өлшеудің бағытын анықтайды. Әрине, максималды қажетті нәтижеге қол жеткізу көптеген факторлар мен шарттардың, әсіресе экологиялық салдарды ескере отырып, жүзеге асуы тиіс. Өйткені қоршаған ортаға орны толмас зиян келтіре отырып, адам ағзасына зиян тигізетін экологиялық таза емес азық-түлік өнімдерін ала отырып, едәуір өндірістік нәтижеге қол жеткізуге де болады.

Осылайша, тиімділіктің түрлерін нақтылау мен саралау бұл категорияның көп қырлылығын және жан-жақты аспектілігін анықтайды және зерттеушілер мен тәжірибешілердің бір ортақ түсініктеме беруінің жоқтығын сипаттайды. Бұл агроөнеркәсіптегі шаруашылық жүргізуші әртүрлі субъектілердің шаруашылық іс-әрекетінің мақсаттары мен міндеттерінің әрқилығымен түсіндіріледі. Тиімділіктің түрлерінің және оның мәнінің анықтамаларының

сан қырлылығы зерттеліп отырған категорияның көп қырлылығын ғана емес, сондай-ақ мәселені танып-білу, Қазақстанның халық шаруашылығының барлық салаларындағы нарықтық экономиканың әсерінен қалыптасатын жаңа өндірістік қатынастарға қатысты мәнін ашу үрдісінің аяқталмағандығын куәландырады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Зерттеудің мақсаты - экономикалық тиімділік түсінігін зерттеп, анықтау арқылы жұртшылық шаруашылығының тиімділігін теориялық-әдістемелік негіздеу.

Аталған мақсатты жүзеге асыру үшін теориялық, әдістемелік және тәжірибелік сипаттағы төмендегідей міндеттерді орындау алға қойылған:

- «экономикалық тиімділік», «жұртшылық шаруашылығының экономикалық тиімділігі» ұғымдарын зерттеу және олардың қалыптасуының алғышарттары мен оны құрайтын факторларды анықтау;

- ауылдық аймақтардағы жұртшылық шаруашылығының артықшылықтарын зерттеу.

Зерттелу тарихы. 1950-жылдары агроөндірістің тиімділігі мәселесі бойынша зерттеулер де кеңее түсті. Ауыл шаруашылығына капитал салымдарының тиімділігі И.Г.Мищенконың талдауының объектісі болды. Экономикалық тиімділік мәселесі өкілдік кеңесте ғылыми қоғамдастықпен кеңінен талқыланды және «Ауыл шаруашылығы мәселелерін кешендік шешудің экономикалық тиімділігі» атты ұжымдық еңбекте ұсынылды. Сондай-ақ, П.Л.Клемишевтің, К.П.Оболенскийдің монографияларында, В.П.Ефимовтың және В.И.Манякиннің талдамалық зерттеулерінде ұсынылды. Кейінгі жылдары ауыл шаруашылық өндірістің тиімділігінің теориялық және қолданбалы аспектілерін А.И.Амосов, А.И.Алтухов, В.Р.Боев, А.В.Бусыгин, В.П.Василенко, Д.Ф.Вермель, А.М.Емельяновтың және тағы басқа ауыл шаруашылығы экономистерінің еңбектерінде қарастырылған.

Аграрлық өндірістегі ұйымдық-құқықтық нысандардың тиімділігінің көп қырлылығы және оны бағалаумен байланысты теориялық және тәжірибелік мәселелер экономика ғылымдарының классиктерінің еңбектерінде зерттелген. Олардың кейбіреулері шағын шаруа өндірісін жақтап, оның басқа ауыл шаруашылығын жүргізудің басқа нысандарымен салыстырғанда оның артықшылықтарын дәлелдейді. Ал басқалары кішіге қарағанда ірі ұйымдастырушылық-экономикалық артықшылықтарын қарастырған.

Осы себепті меншіктің және шаруашылық жүргізудің әртүрлі нысандарының тиімділігін объективті салыстыру мәселесі өзекті болып табылады, ал оларды бағалаудың критерийлерін анықтау теориялық және тәжірибелік қызығушылыққа ие.

Көптеген ғалымдар «тиімділік» түсінігін әртүрлі түсіндіреді. Солардың ішінде кейбіреулерінің берген анықтамалары кесте (кесте 1) түрінде ұсынылады.

Ауыл шаруашылық өндірісінің тиімділігі мәселесіне арналған көптеген зерттеулер бұл категорияның күрделі екендігін дәлелдейді. Жиі талқыланатындығын ескере отырып, ең бастысы, оның мазмұны өндірістік шығындарды және олардың нәтижелерін өзара есептеумен байланысты екендігін ескерген жөн.

Кесте 1

«Тиімділік» түсінігінің салыстырмалы сипаттамасы

Автор	Анықтамасы
В.Г.Гусаков	Ауыл шаруашылық өндірісті дамытудың көпқырлы жүйесі, қарқындалу, табиғи орта, жұмысшылардың әлеуметтік ахуалдары, әрекет етуші нарық пен мемлекеттік реттеу жүйесіндегі кәсіпорын мен ұйымдардың әрекет етуін бағалаушы көрсеткіштер, экономикалық механизмді құраушы элементтер мен қатынастар жиынтығынан тұратын күрделі экономикалық категория
А.М.Гатаулин	Жүйеден шығудағы нәтиженің өсімі мен жүйеге кірудегі ресурстық фактордың өсімінің қатынасы

И.Г. Ушачев	Шаруашылық іс-әрекеттердің мақсаттары мен міндеттерін анықтаушы өндірістік қатынастардың қатысушыларының экономикалық қызығушылықтарын анықтаушы нысан
В.А. Добрынин	Объективті экономикалық заңдар жүйесінің іс-әрекетіне негізделген және өндірістің басты жақтарының бірін - нәтижелікті көрсетуші экономикалық категория
П.Бунич, Г.М. Лыч	Қажетті нәтижеге жеткізу қабілеті; тиімді іс-әрекеті
К.Р.Макконелл және С.Л. Брю	Берілген өнім көлемін өндіруге ресурстардың минималды көлемінің қолданылуы
А.Э.Сагайдак	Пайда мен нәтиженің қатынасы
Е.Ф. Борисов	Өндірістік іс-әрекеттің соңғы нәтижесінің оны алуға жұмсалған еңбек шығындары мен өндіріс құралдарына қатынасы
В.И.Видяпин	Өндірістің барлық факторларының минималды шығындарымен жүргізілетін қызмет
Г.А.Петранева	Алынған пайдалы әсердің (нәтиженің) осы нәтижеге қол жеткізудің шығындарына қатынасы
И.А. Минаков	Кеңейтілген ұдайы өндіріс үрдісінің мәнін сипаттаушы экономикалық категория
В.Д. Шапиро, И.И. Мазур	Жоғары деңгейлі нәтижелілік, қарапайымдылық, технология мен ұйымдастырудың ұтымдылығы, нақтылық, барлық элементтердің (құрал-жабдық, шикізат, жұмысшы) сенімділігі, үрдістер мен олардың нәтижесінің жоғарғы сапасы, ұйым мақсаттарына сай болуы, кәсіпкерлік, жоғары белсенділік және т.б.
Жаңа экономикалық энциклопедия	Нәтижелерді шығындарымен қоса есептеудің деңгейі
Ескерту - Ғалымдардың еңбектерінің негізінде құрастырылған	

Авторлардың көпшілігінің пікірі ортақ. Олар өндірістің тиімділігі өзара байланысты принциптердің бірлігіне, яғни қойылған мақсатқа жету және нәтиже алуға бағытталған заттай және тірідей шығындардың минималдануына негізделген деп санайды.

Ауыл шаруашылығындағы өндіріс тиімділігі аграрлық экономиканың маңызды сапалық көрсеткіші, оның техникалық қамтылуы мен еңбектің мамандануы болып табылады және бір жағынан, өндірістің алған нәтижелерінің арасындағы ара қатынасты білдірсе, екінші жағынан, өндірістің құралдары мен еңбек шығындарымен сипатталады.

Қазіргі кезде экономикалық әдебиеттерде ауыл шаруашылық өндірісі тиімділігінің келесідей түрлері бар: өндірістік-технологиялық, өндірістік-экономикалық, әлеуметтік-экономикалық, экологиялық-экономикалық. Өндірістік-технологиялық тиімділік өндірістік ресурстардың (жер, материалдық, еңбек) қолдану деңгейін сипаттайды. Ол келесідей көрсеткіштермен: жер қайтарымы, қор қайтарымы, материалдық сыйымдылық, еңбек сыйымдылығымен сипатталады.

Өндірістік-экономикалық тиімділік өндірістік-техникалық тиімділік пен экономикалық механизм әсерін анықтайды. Оны есептеу үшін өзіндік құн, жалпы және таза табыс, кіріс және тағы басқа көрсеткіштер қолданылады.

Әлеуметтік-экономикалық тиімділік өндірістік-экономикалық тиімділіктен туындаушы болып табылады. Ол кәсіпорын жұмысының тиімділігін жалпылай, сондай-ақ үрдістердің жүзеге асу деңгейін сипаттайды. Оларды бағалауға келесі көрсеткіштер қолданылады. Жердің ауданының бірлігіне шаққандағы өнім құны, табыс мөлшері, пайдалылық деңгейі, бір жұмысшыға есептегендегі тұтыну қоры.

Экологиялық-экономикалық тиімділік өндірістің қоршаған ортаға әсерін көрсетеді. Ол келесідей көрсеткіштермен беріледі: қоршаған ортаны ластауды алдын-алушы немесе жоюмен байланысты шығындардың өтелуі, сондай-ақ қоршаған ортаның экономикалық ахуалының нашарлауы себебінен ауыл шаруашылық өнімінің шығыс көлемі.

Кейбір ғалымдар өндірістің тиімділігін өндірістік күштер мен өндірістік қатынастардың үйлесімді әрекет етуі ретінде, ауыл шаруашылық кешеннің прогрессивті әрекет етуі ретінде қарастырса, екінші жағынан, аталмыш категорияны материалдық және рухани игіліктерді сипаттауға арнайды. Ғалымдардың басқа бір тобы тиімділіктің екі түрін бөліп қарастырады: әлеуметтік-экономикалық және экономикалық. Олардың сипаттауы бойынша, әлеуметтік-экономикалық тиімділік ретінде қоғамдық қажеттіліктерді дайын өніммен (жан басына шаққандағы азық-түлік, киім-кешек, аяқкиімдерді тұтынуын рационалды нормамен салыстыру), қанағаттандыру деңгейін сипаттайды. Ал экономикалық тиімділік ретінде қолданылған ресурстарға (еңбек, жер, өндірістің негізгі қорлары) шаққандағы ресурстар мен шығындардың алынған нәтижелерінің қатынасы ретінде сипаттаған болатын.

И.А.Минаковтың оқу құралында «әлеуметтік-экономикалық тиімділік» термині қолданылған. Алайда, біздің ойымызша, функционалды-салалық бағыт бойынша экономикалық және әлеуметтік тиімділік өзара тығыз байланысты болғанымен бір-бірінен ерекшеленеді және сол себепті бөлек ғылыми талдауды қажет етеді [4]. Әлеуметтік тиімділіктің бағалануы арнайы әдістеме бойынша анықталуы тиіс. Жұмысшының өмір сүру әлеуетінің динамикасына арналған маңызды әсері нақты жиынтық табыстың көрсеткіштеріне ие. Нарықтық экономикаға өту табыстар тепе-теңсіздігінің ара қашықтығын ұзарта түсті. Сондықтан тек қана номиналды табыстың индексін емес, сондай-ақ өмір сүру құны индексін де (тұтыну қоржыны) анықтау қажет. Осы индекстердің динамикасын салыстыру жұмысшы және оның жанұясының өмір сүру әлеуетінің талданып отырған кезеңдегі өзгерісі туралы талқылауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, жұмыссыздық деңгейін (елдің еңбекке жарамды халқының ішіндегі жұмыссыздардың үлесі) ескеру қажет. Нарықтық қатынастарға өту жағдайында, яғни 1991 жылдан бастап, АӨК жұмысшыларының өмір сүру және демалу жағдайы қала халқымен салыстырғанда айтарлықтай нашарлағанын атап өткен жөн.

Ю.С.Давыдов, Ф.С.Мартинкевич және т.б. өндірістің тиімділігінің екі түрін сипаттауды ұстанады. Нақтылай айтқанда, Ю.С.Давыдов өндірістік-экономикалық тиімділіктің көрсеткіштерін қоғамдық дайын және жиынтық өнімнің қатынасымен, сондай-ақ ұлттық табысты оның өндірісіне қолданылған және тұтынылған ресурстарды оның сомасымен есептеу жолымен табуға болатындығын жазған [5].

Әлеуметтік-экономикалық тиімділік қоғамның материалдық және мәдени игіліктерімен қанағаттандырылу деңгейін, сондай-ақ жеке тұлғаның рухани даму деңгейін сипаттайды. Ол өндіріс әдісінің өндірістік үрдістерінің нәтижелігін, экономикалық қызығушылықтар жүйесінің жүзеге асуын сипаттайды.

О.А. Фролованың, А.Е. Шаминнің монографиясына сүйене отырып қарастырсақ, онда тиімділіктің келесідей түрлері бар:

- 1) технологиялық;
- 2) экономикалық;
- 3) әлеуметтік;
- 4) экологиялық [6,7].

Технологиялық тиімділік жайында көптеген авторлардың пікірлері ортақ болып жинақталады, ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін игеру деңгейі мен шаруашылық жүргізудің озық жүйелерін сипаттап, шаруашылық әрекет үрдісіндегі ресурстарды қолданудың деңгейін көрсетеді [8]. Өндірісте бір немесе басқа технологиялық факторды пайдалана отырып, натуралды немесе салыстырмалы құндық факторларды өзгертуді сипаттайды. Мәселен, бір немесе басқа технологиялық іс-шараны қолданудың нәтижесі өнім санының артуымен көрініс табады.

Ғылыми-техникалық тұрғыдан технологиялық тиімділіктің екі категориясы бар: нормативті және нақты. Біріншісі, тәжірибелік зерттеулердің негізінде белгілі болады және технологиялық нормативтерде ұсынылады. Сондай-ақ технологиялық тиімділікті енгізіп,

қолданудан алынған технологиялық тиімділіктің нәтижесі оның ұтымдылығын әрқашан дәлелдемейді. Бұл алынған нәтиженің құндық көрсеткіштерін технологиялық факторларды қолданумен байланысты шығындармен салыстырғанда ғана белгілі болады. Мұндай бағалауды экономикалық тиімділік категориясы көрсетеді. Сондай-ақ теориялық аспектіде оның басқа тиімділік категорияларынан ерекшелігі мен мәнін көрсеткен жөн.

Ең алдымен, «экономикалық тиімділік» категориясының «экономикалық нәтиже» түсінігімен өзара байланысы және ерекшеліктерін атап өткен жөн. Мазмұны жөнінен бұл түсініктер мәнделес емес, бірақ өзара байланысты. Табиғи өсім өлшемін сипаттайтын «технологиялық тиімділікке» қарағанда «экономикалық тиімділік» алынған нәтижелер мен шығындардың арасындағы айырмасының құндық көрінісі болып табылады. Г.В.Савицкаяның анықтауы бойынша, «экономикалық тиімділік шаруашылық іс-әрекеттің нәтижесі мен қол жеткіздірілген өндіріс күштердің деңгейі мен оларды қолдану дәрежесін білдіретін табиғи және заттай еңбек, ресурстар шығындары арасындағы қатынас» болып табылады [9].

В.Г.Гусаковтың пікірінше, экономикалық тиімділікті экономикалық нәтижені шығындар көлеміне бөлу арқылы анықталатын салыстырмалы көрсеткіш деп санайды [10]. Ауыл шаруашылығының экономикалық тиімділігі өндіріс үрдісінде – жер, жұмыс күші және басқа да материалдық ресурстарды қолдану шығыстар мен алынған нәтиженің ара қатынасымен сипатталады.

Е.Р.Витунның пікірінше, ауыл шаруашылық өндірістің экономикалық тиімділігі өндірістік үрдістің нәтижелігін, өндірістік ресурстар мен оларды қолданудың тиімділігін сипаттайтын еңбектің заттай және табиғи шығындары мен қол жеткіздірілген нәтиженің ара қатынасын білдіреді [11].

Осылайша, экономикалық тиімділік күрделі экономикалық категория екендігін оның анықтамасын беруде бірқатар терминдер, анықтаулар, түсініктер, критерийлер мен көрсеткіштердің жиынтығы қолданылғандығынан байқауға болады. Қорытындылай келгенде, экономикалық тиімділік өндірістік ресурстарды ұтымды қолдану деңгейі, кеңейтілген өндірісті жүзеге асыру мүмкіндіктері мен кәсіпкерлік әрекеті ретінде сипатталады.

Зерттеу әдістері. Ғылыми абстракция және экстрополяция, индукция және дедукция әдістері арқылы қолданылды. Теориялық ережелерді негіздеу жалпы ғылыми әдістер мен тәсілдерді, салыстырмалы талдау және синтездеу әдісін, жүйелік және кешенді тәсілдерді қолдану негізінде жүзеге асырылды. Соның негізінде бірқатар зерттеулер жасалды.

Экономикалық әдебиеттерде жұртшылық шаруашылығының экономикалық тиімділігін салыстырмалы бағалау бойынша әртүрлі және қарама-қайшы пікірлер ұсынылды. Кейбір ғалымдардың бағалауы бойынша жұртшылық шаруашылықтар тиімді болса, басқаларының айтуынша, шаруашылық жүргізудің ірі нысандарын тиімді болып саналған, ал үшіншілері – оларды әртүрлі позицияларынан бағалауға тырысқан. Нәтижесінде аталған мәселенің зерттеулерінің барлығы да ақпараттардың ағынында не сәйкес экспертиза, не ғылыми тексеру, не сәйкес қарастыруға ие бола алмады. Пікірталас аталған мәселенің статистикалық ақпаратының жоқтығынан пайдасыз болды.

Әдебиеттердегі экономикалық тиімділіктің мәні өнімнің өндірісі мен нәтижесіне шығындардың есептелуімен түсіндіріледі. К.В.Копачтың айтуынша, жұртшылық шаруашылықтың экономикалық тиімділігіне қатысты бұл есептеу жолы лайық емес, өйткені арнайы зерттеулерсіз жұртшылық шаруашылығында өндірілген өнімге жұмсалған шығындарды нақты ескеріп, есептеу мүмкін емес. Өйткені жұртшылық шаруашылығын жүргізудегі шығындардың айтарлықтай бөлігі бейресми не тарифті және жеңілдетілген бағамен есептеліп, шығындардың нақты жағдайын сипаттай алмайды. Сондықтан экономикалық тиімділік түсінігін шаруашылық жүргізудің бұл нысанына қатысты нақтылаған жөн болып табылады.

Зерттеу нәтижесі. Жұртшылық шаруашылықтарының тиімділігі шаруашылықтардың типтеріне байланысты әртүрлі болып келеді, яғни натуралды типтегі көп салалы шаруашылық тиімділігі азырақ болып табылады. Тауарлық сипаттағы, яғни өнімнің біраз бөлігін нарыққа шығаратын шаруашылық тиімділігі жоғарырақ болып саналады.

Қала маңайындағы немесе шағын қалаларда не қалалық типтегі кенттерде, сондай-ақ жандандырылған магистральдардың бойындағы елді мекендерде жұртшылық шаруашылықтары маманданған және тауар өтімділігі жоғары болып келеді. Жұртшылық шаруашылығының экономикалық тиімділігін бағалау үшін табиғи және құндық көрсеткіштер қолданылады. Олар өнім бірлігіне жұмсалған ресурстармен есептеледі. Аталған көрсеткіштер келесідей:

- ауыл шаруашылық дақылдардың және жануарлардың өнімділігі;
- ресурстардың бірлігіне есептелген өнім өндірісінің құндық көрінісі.

Әртүрлі пікірлерді ескере отырып, жұртшылық шаруашылығындағы аграрлық өндірістің экономикалық тиімділігін жан-жақты сипаттауға мүмкіншілік беретін келесідей көрсеткіштер жүйесін 1-суретке сәйкес ұсынамыз.

Сурет 1 - Жұртшылық шаруашылығына қатысты өндіріс тиімділігі көрсеткіштерінің сыныптамасы

Ескерту - Зерттеу барысында жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектерінің негізінде автормен құрастырылған

Ауыл шаруашылық өндірістің экономикалық тиімділігі жеке және жалпы көрсеткіштерге бөлінеді. Жеке көрсеткіштер ресурстардың жекелеген түрлерін немесе қолдануды

сипаттайды, ал жалпы көрсеткіштер ресурстық әлеуеттің және барлық ағымды шығындарды қолданудың экономикалық тиімділігінің синтетикалық бағалауын сипаттайды. Тиімділік көрсеткіштері ішінде ресурстарды қолдануда жеке көрсеткіштер қатарына келесілерді жатқыздыруға болады: жердің қайтарымы, қор қайтарымы, ал жалпы көрсеткіштерге – ресурс қайтарымы. Тиімділік көрсеткіштері ішінде шығындарды қолдану бойынша жеке көрсеткіштерге өзіндік құн, материал сыйымдылығы, еңбек сыйымдылығы, ал жалпы көрсеткіштерге – пайдалылық деңгейі жатады.

Жұртшылық шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігі табиғи және құндық көрсеткіштер жүйесімен сипатталады. Бастапқы көрсеткіш ретінде, әрине, табиғи көрсеткіштерді есептейді: өнім түсімі, ауыл шаруашылық жануарларының өнімділігі. Жоғары өнімділік, жануарлардың өнімділігін көтеру мәселесіне ауыл шаруашылығының бастапқы мақсаттары жауап береді, халықтың өмір сүру деңгейін арттыру мақсатында тұтыну құны өндірісін арттырады. Өнімділік көлемі басқа көрсеткіштердің көлеміне тікелей әсер етеді.

Ауыл шаруашылық өндірістің экономикалық тиімділігі жеке және жалпы көрсеткіштерге бөлінеді. Жеке көрсеткіштер ресурстардың жекелеген түрлерін немесе қолдануды сипаттайды, ал жалпы көрсеткіштер ресурстық әлеуеттің және барлық ағымды шығындарды қолданудың экономикалық тиімділігінің синтетикалық бағалауын сипаттайды. Тиімділік көрсеткіштері ішінде ресурстарды қолдануда жеке көрсеткіштер қатарына келесілерді жатқыздыруға болады: жердің қайтарымы, қор қайтарымы, ал жалпы көрсеткіштерге – ресурс қайтарымы. Тиімділік көрсеткіштері ішінде шығындарды қолдану бойынша жеке көрсеткіштерге өзіндік құн, материал сыйымдылығы, еңбек сыйымдылығы, ал жалпы көрсеткіштерге – пайдалылық деңгейі жатады.

Жұртшылық шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігі табиғи және құндық көрсеткіштер жүйесімен сипатталады. Бастапқы көрсеткіш ретінде, әрине, табиғи көрсеткіштерді есептейді: өнім түсімі, ауыл шаруашылық жануарларының өнімділігі. Жоғары өнімділік, жануарлардың өнімділігін көтеру мәселесіне ауыл шаруашылығының бастапқы мақсаттары жауап береді, халықтың өмір сүру деңгейін арттыру мақсатында тұтыну құны өндірісін арттырады. Өнімділік көлемі басқа көрсеткіштердің көлеміне тікелей әсер етеді.

Алайда табиғи көрсеткіштер қол жеткізген тиімділіктің бір жағын ғана көрсетеді. Экономикалық тиімділікті анықтау үшін өнім түсімділігі мен малдың өнімділігін қамтамасыз етуші жиынтық еңбек шығынының мәнін білу қажет. Өнімнің түсімділігінің бір деңгейі әртүрлі еңбек шығыны мен өндіріс құралдарына қол жеткізгенде мүмкін болуы әбден мүмкін. Сондай-ақ, бірдей өнім түсімділігінде олардың сапасы әртүрлі болуы да ықтимал. Бұл да, өз кезегінде, өндірістің тиімділігіне әсер етеді.

Өндіріс нәтижесі мен шығын көлемін есептеу үшін өндірілген өнім көлемін құндық түрге өткізеді. Құндық көрсеткіштердің тек қана есептік қана емес, сондай-ақ экономикалық та мәні де болады, өйткені оларды көмегімен тауарлы-ақшалай қатынастар анықталады.

Бұл көрсеткіштер әртүрлі ұйымдық-құқықтық нысандағы ауыл шаруашылық ұйымдарының шаруашылық іс-әрекеттерін бағалауға қолдануға болады. Аймақтағы әртүрлі ұйымдық-құқықтық нысандағы шаруашылықтардың көрсеткіштерін есептеу және салыстыру олардың салыстырмалы тиімділігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Жұртшылық шаруашылығының экономикалық тиімділігін арттыру маңызды болып табылады, өйткені оның өзіне тән артықшылықтары бар және сол артықшылықтардың негізінде жалпы ауыл шаруашылық саласының өнімділік деңгейін арттыруға үлкен үлес қосатын шаруашылық жүргізуші нысан болып табылады.

Шағын шаруашылық жүргізуші нысандардың, яғни жұртшылық шаруашылығының артықшылықтары келесідей:

1) Жұртшылық шаруашылығында жер телімі де, малдың қора-қопсысы да шаруашылық иесінің үй іргесінде орналасқандықтан, еккен егін мен малдың өсуі мен дамуын

бақылауға, қолайсыз жағдайларға дер кезінде жауапты әрекет жасауына мүмкіншілік бар;

2) Өндіріс нәтижесіне қатты қызығушылықтың болуы;

3) Барлық өндірістік ресурстарды (жер, еңбек, өндіріс құралды) ұтымды пайдалану (барлық қалдықтарды, малдың көңі мен өсімдіктердің шіріктеріне дейін толық қолданылуы);

4) Қорадағы малға жеке-жеке қарау мүмкіндігі. Соның арқасында шаруашылықта малдың өлімі аз болады, сондай-ақ көп жылдық тәжірибенің арқасында шаруашылық иесі өз жерінің өндірістік мүмкіндігін жақсы біледі;

5) Техникалық прогресс жетістіктерін тез қабылдай алу қабілеттілігі;

6) Ең сапалы өнім. Жаңа сауылған не қаймағы алынбаған сүттің ұнтақты сүттен пайдалы екені белгілі болғандай, үй тауықтарының еті құс фабрикасында өсірілген тауық еті мен жұмыртқасынан дәруменге бай, дәмді әрі хош иісті екендігі анық [13].

Экономикалық тиімділікті анықтау үшін жұртшылық шаруашылығындағы барлық шығындар мен табыстарды есептеп, анықтау қажет. Бірақ әрбір жеке иелік ету нысанында мұндай іс-шараларды жүргіздіру қиын және жұртшылық шаруашылықтарының барлығы дерлік шаруашылықпен айналысады деп те санауға болмайды. Сол себепті қиыншылықтар орын алады.

Жұртшылық шаруашылығының шығындарын нақты және толық есептей алмау қиыншылығына байланысты жұртшылық шаруашылығының шаруашылық жүргізуінің құндық бағалау мүмкіндіктерінің шектеулігі осы мақсатта экономикалық тиімділіктің көрсеткіші – табысты қолдануды мүмкін емес етеді.

Қорытынды.

1. Экономикалық тиімділік – маңызды әлеуметтік-экономикалық категория, оны екі: сандық және сапалық жақтарынан сипаттауға болады. Сапалық жағы: логикалық, теориялық мазмұнын, яғни категория мәнін, сандық жағы: уақытты үнемдеу заңын, әсіресе, бүкіл өндірістік үрдістің барысындағы қоғамдық өндірістің мақсаттарына қол жеткізуде және бүкіл халық шаруашылық масштабта оның жекелеген фазаларындағы, жеке аймақтардың, салалардың, шаруашылық субъектілердің уақытын үнемдеуді сипаттайды. Қоғамдық дамудың барлық қадамдарындағы экономикалық тиімділіктің критерийі осы болып табылады.

2. Жұртшылық шаруашылығының экономикалық тиімділігін сипаттауда оның мән-мазмұнына, орналасқан орнына, өнімділік пен ол өнімді өткіздіруіне, одан табыс табуына, өзінің азық-түлікке қажеттіліктерін де өтей алуына, оның әртүрлі шаруашылық жүргізуші субъектілермен қарым-қатынастарына қарай отырып, бірнеше көрсеткіштеріне сүйене отырып анықталуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Абалкин Л.И., Чаянов А.В. Экономическая энциклопедия. - М.: Экономика, 1999. – 1055 с.
- 2 Казакевич А.В. Крестьянские (фермерские) хозяйства как инвесторы и правопереемники // Аграрная экономика. - 2006. - №8. - С. 26-34.
- 3 Государственная программа реформирования АПК Республики Беларусь (основные направления). – Минск: Бел. науч.-исслед.ин-т экономики и информации АПК, 1996. – 24 с.
- 4 Минаков И.А. Экономика сельского хозяйства. - М.: Колос, 2005. – 400 с.
- 5 Давыдов Ю.С. Проблемы эффективного производства // Вопросы экономики. - 1996. - № 5. - С. 8-12.
- 6 Фролова О.А. Развитие форм хозяйствования в многоукладной аграрной экономике.- Княгинино: Нижегородской государственной инженерно-экономический институт, 2011. – 260 с.

- 7 Шамин А.Е., Гаврилов А.И., Фролова О.А. Повышение эффективности производства сельскохозяйственной продукции организациями различных организационно-правовых форм. - Княгинино: НГИЭИ, 2008. -128 с.
- 8 Бунич П. Экономические рычаги и эффективность производства // Вопросы экономики. - 1978. - № 10. - С. 29-31
- 9 Шамин А.Е., Гаврилов А.И., Фролова О.А. Централизованная поддержка крестьянских (фермерских) и личных подсобных хозяйств. А.В. Казакевич и др.— Минск: Ин-т экономики НАН Беларуси, 2008. 88 с
- 10 Гусаков В.Г. Предложения по интенсификации и повышению эффективности основных товарных отраслей растениеводства. – Минск: Ин-т экономики НАН Беларуси, 2007. – 36 с.
- 11 Витун Е.Р. Сущность, критерий и факторы экономической эффективности сельскохозяйственного производства. – Гродно: Гродненский сельскохозяйственный институт, 1993. – 26 с.
- 12 Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий АПК: учеб. – Минск: Новое знание, 2005. -160 с.
- 13 Шинет Г. Г. Личные подсобные хозяйства Республики Казахстан: сущность, нынешнее состояние и перспективы развития // Информационное обеспечение эффективного управления деятельностью экономических субъектов: матер. VI междунар. науч. конф. - Краснодар, 2015. - С. 587-592.

Г.Г. Шинет¹, Р.О.Бугубаева², Р.С.Беспаева³

¹Университет Мирас, Шымкент, Казахстан

^{2,3}Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан

Экономическая эффективность сельского хозяйства и ее особенности в хозяйствах населения

Аннотация. В данной статье эффективность производства в сельском хозяйстве рассматривается как важнейший качественный показатель аграрной экономики. Понятие эффективности описано, с одной стороны, как соотношение между полученными результатами производства, с другой стороны, как отношение между средствами производства и затратами труда. Кроме того, были представлены мнения зарубежных ученых об экономической эффективности сельского хозяйства и о видах эффективности. Большое внимание уделено изучению понятия экономической эффективности. Сравнительная характеристика понятия «эффективность» составлена в виде специальной таблицы. Отмечая, что эффективность хозяйства населения как малого объекта хозяйствования в сельском хозяйстве зависит от типов хозяйств, экономическая эффективность сельскохозяйственного производства характеризовали системой естественных и стоимостных показателей. Приведена классификация показателей эффективности производства по отношению к хозяйству населения. Изучены и определены преимущества хозяйства населения по сравнению с другими хозяйствующими субъектами.

Ключевые слова: сельское хозяйство, хозяйство населения, экономическая эффективность, промышленно-технологическая эффективность, промышленно-экономическая эффективность, социально-экономическая эффективность, эколого-экономическая эффективность, эффективность хозяйств населения.

G.G.Shinet¹, R.O.Bugubayeva², R.S.Bespayeva³

¹Miras University, Shymkent, Kazakhstan

^{2,3}Karaganda Economic University of Kazpotreboysuz, Karaganda, Kazakhstan

Economic efficiency of agriculture and its features in personal husbandries

Annotation: In this article, the efficiency of production in agriculture is considered as the most important qualitative indicator of the agricultural economy. The concept of efficiency is described, on the one hand, as the ratio between the results of production, on the other hand, as the ratio between the means of production and labor costs. In addition, the views of foreign scientists on the economic efficiency of agriculture and the types of efficiency were presented. Much attention is paid to the study of the concept of economic efficiency. The comparative characteristic of the concept «efficiency» is made in the form of a special table. Noting that the efficiency of the economy of the population as a small object of management in agriculture depends on the types of farms, the economic efficiency of agricultural production was characterized by a system of natural and cost indicators. The classification of indicators of production efficiency in relation to the economy of the population. Advantages of economy of the population in comparison with other economic entities are studied and defined.

Key words: agriculture, personal husbandries, economic efficiency industrial-technological efficiency, industrial-economic efficiency, socio-economic efficiency, ecological-economic efficiency, efficiency of personal husbandries.

References

- 1 Abalkin L.I., CHayanov A.V. Ekonomicheskaya enciklopediya [Economic Encyclopedia] (Ekonomika, Moscow, 1999, 1055 p)
- 2 Kazakevich A.V. Krest'yanskije (fermerskie) hoz'yajstva kak investory i pravopereemniki [Peasant (farmer) enterprises as investors and successors] Agrarnaya ekonomika [Agricultural economy] 8, 26-34 (2006).
- 3 Gosudarstvennaya programma reformirovaniya APK Respubliki Belarus' (osnovnye napravleniya) [State program for reforming the agro-industrial complex of the Republic of Belarus (main areas)] (Bel. Scientific-Research Institute of Economics and Information AIC, Minsk: 1996, 24 p.)
- 4 Minakov I.A. Ekonomika sel'skogo hoz'yajstva [Agricultural Economics] (Kolos, Moscow, 2005, 400 p.)
- 5 Davydov YU.S. Problemy effektivnogo proizvodstva [Problems of efficient production], Voprosy ekonomiki [Economic issues] 5, 8-12 (1996).
- 6 Frolova O.A. Razvitie form hoz'yajstvovaniya v mnogoukladnoj agrarnoj ekonomike [The development of economic forms in a multistrukture agrarian economy] (Nizhny Novgorod State Engineering and Economic Institute, Knyaginino, 2011, 260 p.)
- 7 SHamin A.E., Gavrilov A.I., Frolova O.A. Povyshenie effektivnosti proizvodstva sel'skohozyajstvennoj produkcii organizacijami razlichnyh organizacionno-pravovyh form [Improving the efficiency of agricultural production by organizations of various legal forms.] (NGIEI, 2008, Knyaginino, 128 p.)
- 8 Bunich P. Ekonomicheskie ryhagi i effektivnost' proizvodstva [Economic Leverage and Production Efficiency], Voprosy ekonomiki [Economic issues] 10, 29-31 (1978).
- 9 SHamin A.E., Gavrilov A.I., Frolova O.A. Centralizovannaya podderzhka krest'yanskih (fermerskih) i lichnyh podsobnyh hoz'yajstv [Centralized support of peasant (farmer) and personal subsidiary plots] (A.V. Kazakevich et al. (Institute of Economics of the NAS of Belarus, Minsk, 2008, 88 p)
- 10 Gusakov V.G. Predlozheniya po intensivkacii i povysheniyu effektivnosti osnovnyh tovarnyh

otraslej rastenievodstva [Suggestions for the intensification and improvement of the efficiency of the main commodity branches of crop production]. (Institute of Economics, National Academy of Sciences of Belarus, Minsk, 2007, 36 p.)

11 Vitun E.R. Sushchnost', kriterij i faktory ekonomicheskoy effektivnosti sel'skohozyajstvennogo proizvodstva [The essence, criterion and factors of economic efficiency of agricultural production] (Grodno Agricultural Institute, Grodno, 1993, 26 p.)

12 Savickaya G.V. Analiz hozyajstvennoj deyatel'nosti predpriyatij APK: ucheb. [Analysis of the economic activities of agricultural enterprises: textbook.] (Novoe znanie, Minsk, 2005, 160 p.)

13 Shinet G.G. Lichnye podsobnye hozyajstva Respubliki Kazakhstan: sushchnost', nyneshnee sostoyanie i perspektivy razvitiya [Personal subsidiary plots of the Republic of Kazakhstan: essence, current state and development prospects], Informacionnoe obespechenie effektivnogo upravleniya deyatel'nost'yu ekonomicheskikh sub»ektov: mater. VI mezhdunar. nauch. konf. [Information support for the effective management of economic entities: Mater. VI int. scientific conf.] Krasnodar, 587-592 (2015).

Авторлар жайлы мәлімет:

Шінет Г.Г. – PhD, аға оқытушы, Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Бугубаева Р.О. – Экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., Қазақстан.

Беспяева Р.С. – PhD, аға оқытушы, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., Қазақстан.

Shinet G.G. – PhD, Senior teacher at Miras University, Shymkent, Kazakhstan.

Bugubayeva R.O. – Candidate of Economic Sciences, Professor of Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan.

Bespayeva R. – PhD, Senior teacher of Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan.

ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТ УЧЕТ И АУДИТ ACCOUNTING AND AUDITING

МРНТИ 06.35.31

М.В. Петровская¹, С.С. Сапарбаева², Б.О. Туребекова³

¹Российский университет дружбы народов, Москва, Российская Федерация

^{2,3}Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,

Нур-Султан, Казахстан

(E-mail: petrovskaya_mv@rudn.university, saulet71@mail.ru, turebekova_bo@enu.kz)

Вопросы оценки справедливой стоимости для объектов учета

Аннотация. В статье поднимаются вопросы существенности информационной асимметрии при принятии решений, раскрывается ее связь с оценкой справедливой стоимости. Авторы рассматривают определение справедливой стоимости и раскрывают понятия основного и эффективного рынка, а также отнесение единиц учета к групповым и индивидуальным активам. Раскрывается последовательность процедур определения справедливой стоимости, выявлены методы определения справедливой стоимости и их сферы применения. В работе уделяется внимание влиянию оценки справедливой стоимости на формирование финансовой отчетности. Авторами отмечается возможность введения стандарта МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» в Казахстане для повышения качества информации, предоставляемой пользователям финансовой отчетности, которая содержит полезные сведения и позволяет им более четко понимать представленные показатели.

Ключевые слова: справедливая стоимость, МСФО, единица учета, методы оценки справедливой стоимости, финансовая отчетность, основной рынок, наиболее благоприятный рынок.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-89-95>

Надежность информации является одним из важнейших вопросов, поскольку компании подвержены некоторой информационной асимметрии. Внутренние пользователи имеют преимущественные позиции в отношении знания ситуации по сравнению с внешними пользователями, наряду с этим некоторые инвесторы могут иметь определенные преимущества над другими.

Связь между информационной асимметрией и оценкой справедливой стоимости имеет критическое значение для понимания роли бухгалтерского учета, особенно в периоды экономических кризисов. Экономическая теория предполагает, что тенденция повышения уровня раскрытия информации может уменьшить частные выгоды от сбора информации, а также снизить возможности информационной асимметрии для инвесторов. По мнению FASB (Financial Accounting Standards Board) оценка справедливой стоимости может предоставить инвесторам увеличение информации об активах и обязательствах и ее прозрачность при их отражении по справедливой стоимости [1].

Гармонизация стандартов МСФО делает основным вопросом для компаний вопрос оценки стоимости активов. Этот аспект деятельности является многогранным и дает много возможностей для внесения субъективных суждений, поэтому внедрение и применение МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» на сегодняшний день является весьма

актуальным. Значимость названного стандарта для учетной практики заключается в четком определении методологии корректной стоимости актива или обязательства. Она основывается на спросе рынка, исключая субъективные корпоративные интересы.

Современные тенденции в развитии бухгалтерского учета за последние 30 лет характеризуются движением от учета по первоначальной стоимости приобретения к учету по справедливой стоимости. Данные процессы характерны для многих стран, однако они не являются завершенными на сегодняшний день [2].

В Казахстане новый стандарт МСФО (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости» вступил в силу с 2018 года. Данный стандарт является определением оценки справедливой стоимости как активов, так и обязательств компании. Стандарт создает условия для повышения качества информации, предоставляемой пользователям финансовой отчетности, которая содержит полезные сведения и позволяет им более четко понимать представленные показатели.

Применение названного стандарта дает возможность сравнивать данные как минимум за три года в год его первого применения. Это способствует лучшему пониманию ситуации в компании и помогает инвесторам более точно оценить последствия результатов деятельности компании.

Установление величины, которую какая-либо компания готова заплатить за актив и по которой он может быть продан в ходе реальной сделки, лежит в основе определения стоимости. Помимо этого, только при фактической продаже актива определяется его реальная стоимость. Однако актив не может продаваться каждый год и для раскрытия справедливой стоимости проводится его оценка, для определения которой может быть привлечен специалист по оценке.

Постоянное ужесточение требований к раскрытию информации о справедливой стоимости вызваны большой ее значимостью. Актуальность этой информации возрастает при объединении, слиянии и поглощении компаний, поскольку наиболее строгие требования со стороны FASB и IASB (International Accounting Standards Board) предусматриваются в этих ситуациях. В современных условиях необходимость проведения оценки принимаемых на себя обязательств возникает в момент приобретения компании. Названное требование распространяется на сделки по слиянию и поглощению. На сегодняшний день распространить данный подход на все условные обязательства, не зависимо от того, имеется ли фактическое объединение либо оно ожидается в целом, предлагается со стороны IASB. Концептуальные аспекты оценки справедливой стоимости представлены на рисунке 1.

Рисунок 1. Концепция оценки справедливой стоимости

При оценке справедливой стоимости актива следует учитывать наилучшее и наиболее эффективное использование нефинансового актива. Основным аспектом в МСФО 13 выделяются следующие области профессиональных суждений: значение активного рынка, существенность ненаблюдаемых исходных данных для их использования.

Характеристики, которые являются основными для оценки актива или обязательства - это условия и местоположение актива, а также ограничение на продажу или использование объекта.

При определении оценки справедливой стоимости компанией должна быть соблюдена следующая последовательность процедур:

1. Определение объекта оценки;
2. Выявление исходных условий оценки;
3. Определение основного рынка для актива или обязательства;
4. Выбор метода оценки (рыночный, затратный, доходный).

В соответствии с МСФО 13 справедливая стоимость - это цена, которая была бы получена при продаже актива или уплачена при передаче обязательства в условиях операции, осуществляемой на организованном рынке, между участниками рынка на дату оценки [3].

В связи с этим основным фактором при определении справедливой стоимости является понятия основного или наиболее выгодного рынка. Транзакция по продаже актива или переводу обязательства происходит на основном рынке. Оценка справедливой стоимости производится на наиболее выгодном рынке в случае невозможности определения основного рынка.

При этом рынок с наибольшим объемом сделок по активу и обязательству рассматривается как основной. Вследствие ограниченности доступа для некоторых компаний основные рынки могут быть разные. Рынки, на которых участники с максимальной для себя выгодой могут произвести продажу актива или перевести обязательство, будут считаться наиболее выгодными рынками [4].

Следующим важным моментом оценки справедливой стоимости является выбор метода, приемлемого при сложившихся обстоятельствах и применимого при имеющихся данных.

Необходимость оценки справедливой стоимости возникает в случае учета долгосрочных активов методом переоценки, при учете их в рамках объединения бизнеса (консолидация), а также учете многих финансовых инструментов. Методы оценки справедливой стоимости названы в МСФО (AFRS) 13. Они включают следующие три метода: рыночный, затратный и доходный.

Цены и другая информация, генерируемая в рыночных операциях с аналогичными или сравнимыми активами, обязательствами или группами активов и обязательств, необходима при использовании рыночного метода (market approach), который актуален для бизнеса.

Если актив или обязательство не имеют активного рынка, то в этом случае используются расчетные методы определения справедливой стоимости: затратный и доходный.

Применение затратного метода (cost approach) предполагает оценку суммы затрат на покупку или создание нового актива с учетом его физического, технологического и экономического устаревания. Она отражает величину затрат, которые были бы необходимы, если бы потребовалось заменить полезную ценность (service capacity) актива. Эта полезная ценность часто обозначается как текущая стоимость замещения. В МСФО 13 употребляется термин «текущая восстановительная стоимость» (current replacement cost). В некоторых англоязычных статьях используются два разных термина для обозначения стоимости затрат на покупку и на создание актива (reproduction cost и replacement cost). Но в МСФО 13 восстановительная стоимость подразумевает оба варианта (и покупку, и создание).

Экономический смысл доходного метода заключается в том, что актив стоит столько, сколько он может принести дохода. Данный метод предусматривает дисконтирование будущих денежных потоков, которые, как ожидается, будет генерировать актив. Дисконтированная стоимость и будет оценкой справедливой стоимости актива. Таким образом, для применения данного метода необходимо оценить будущие денежные потоки от актива и ставку дисконтирования.

Компания может применять один или несколько методов для оценки справедливой стоимости. Она должна применять их последовательно из периода в период. Однако изменение метода оценки возможно, если такое изменение ведет к более точному измерению справедливой стоимости. Корректировки от изменения метода оценки или его применения должны быть отражены как изменения в бухгалтерских оценках в соответствии с МСФО 8. Но раскрытия, прописанные в МСФО 8 в отношении изменения бухгалтерских оценок, не требуются [5].

Введение МСФО 13 в Казахстане позволяет решить следующие задачи:

- объединение основных требований при определении справедливой оценки для всех элементов активов и обязательств;
- формулировка четкого понятия справедливой стоимости;
- раскрытие метода оценки справедливой стоимости и исходных данных, повышающих качество информации;
- углубление интернационализации экономики путем гармонизации международных стандартов в области учета и снятия противоречий между ними.

Справедливая оценка применяется для оценки активов и обязательств, которые могут быть групповыми и индивидуальными. Отнесение актива или обязательства к индивидуальному или групповому зависит от единицы учета. Она определяется в соответствии с иными стандартами [6].

В отличие от прежних определений справедливой стоимости данных в МСФО в определении, представленном в МСФО(IFRS) 13 и его указаниях, следующие аспекты получают свое разъяснение, придерживаясь концепции самой справедливой стоимости.

Регулируя процесс определения справедливой стоимости, МСФО(IFRS) 13 констатирует, что не цена входа, а текущая цена выхода определяет справедливую стоимость [МСФО(IFRS) 13]. При этом цена выхода для актива или обязательства концептуально отличается от цены сделки по нему, то есть цены входа. Даже при обстоятельстве когда цены выхода и входа идентичны, цена сделки не будет являться справедливой стоимостью актива и обязательства при первоначальном признании, оцениваемой согласно МСФО(IFRS) 13.

Кроме того, цель получения цены выхода при оценке справедливой стоимости устанавливается вне зависимости от намерения и/или возможности компании, представляющей финансовую отчетность, продать актив или передать обязательство на дату оценки.

Справедливая стоимость - это цена выхода на основном рынке (или наиболее благоприятном рынке), на котором совершает сделки компания, представляющая финансовую отчетность. При этом цена выхода на рынке не может быть скорректирована с учетом затрат по сделке.

Необходимо отметить, что справедливая стоимость делается не в отношении конкретной компании, имеющей актив или обязательство. Она представляет собой оценку, которая делается на основании рынка. Определяемая на основе допущений, которые использовали бы участники рынка при определении цены актива или обязательства, справедливая стоимость, как таковая, определяется исходя из этих допущений [4, с. 348].

При оценке справедливой стоимости рассматривается не сделка по компенсации рисков, связанных с активом или обязательством, а гипотетическая сделка по продаже актива или передаче обязательства на дату ее оценки. Считается, что сделка осуществляется в

обычном порядке и включает достаточный период открытия позиции на рынке.

Масштаб активности на рынке выхода или используемые методики оценки не меняют цели оценки справедливой стоимости. Таким образом, справедливая стоимость продолжает оставаться ценой выхода, основанной на рыночных данных. В ней учитываются текущие рыночные условия по состоянию на дату оценки, даже если имело место существенное снижение объема и уровня активности по данному активу или обязательству.

При применении МСФО(IFRS) 13 ранее применявшаяся в компании практика оценки справедливой стоимости в свете данных разъяснений требует пересмотра. В некоторых случаях это приводит лишь к незначительному усовершенствованию предшествующей практики, в других случаях к гораздо более существенным изменениям.

Таким образом, цель оценки справедливой стоимости может быть кратко сформулирована следующим образом: «определить цену, по которой на дату оценки в обычном порядке была бы совершена сделка по продаже актива или передаче обязательства между участниками рынка в текущих рыночных условиях» [4, с. 283].

Исходя из этой цели оценки, следующие моменты должны быть определены компанией при оценке справедливой стоимости: предмет оценки; оценочная предпосылка; рынок; методика.

Выбранная единица учета для определенного актива или обязательства является предметом оценки. Для нефинансового актива раскрывается оценочная предпосылка в зависимости от способа наилучшего и наиболее эффективного использования оценки. При определении цены актива или обязательства необходимо обозначить рынок (основной или наиболее благоприятный) и более подходящую методику оценки [4, с. 297].

Для оценок справедливой стоимости, которые признаются (а не просто раскрываются) МСФО (IFRS) 13 устанавливает разные требования к раскрытию информации в зависимости от того, являются эти оценки периодическими или единовременными. Разница между ними важна и требует понимания.

Оценки, признание которых в отчете о финансовом положении на конец каждого отчетного периода требуется или разрешено другим МСФО является периодической оценкой справедливой стоимости. В качестве примера можно рассмотреть случай оценки финансового актива, который классифицируется как переоцениваемый по справедливой стоимости через прибыль или убыток в соответствии с МСФО (IFRS) 39 и должен оцениваться по состоянию на конец каждого отчетного периода.

В соответствии с МСФО (IFRS) 5 предназначенный для продажи актив, оценка которого производится на основании наименьшего значения стоимостей из балансовой стоимости или его справедливой стоимости за вычетом затрат на продажу. При этом в финансовой отчетности, а именно, в отчете о финансовом положении единовременная оценка отражается в том случае, если справедливая стоимость актива за вычетом затрат на продажу меньше, чем балансовая стоимость.

Исходя из вышеизложенного, требование к раскрытию информации о справедливой стоимости является существенным фактором при формировании финансовой отчетности. При проведении оценки необходимо исходить из допущений относительно будущих валютных курсов, налоговых ставок и перспектив изменения цен.

Формирование финансовой отчетности базируется на основании нормативно-правовых актов и должно фокусироваться на требованиях пользователей.

Финансовая отчетность является эффективным инструментом для предоставления прозрачной и понятной информации о деятельности компании. Основные вопросы оценки справедливой стоимости являются теми критериями, на которые будут ориентироваться инвесторы и прочие пользователи финансовой отчетности. Принятие ими управленческих решений будет базироваться на информации, содержащейся в финансовой отчетности, и оценка справедливой стоимости создает условия для принятия обоснованных управленческих решений.

Список литературы

- 1 David A., Carmen G.B., Razvan V.M. Fair value measurement in financial reporting // *Procedia Economics and Finance*. — 2012. — №3 — С.84-90.
- 2 Fargher N., Zhang J.Z. Changes in the measurement of fair value: implications for accounting earning // *Accounting forum*. — 2014. — №38 P. 184-199
- 3 Международный стандарт финансовой отчетности (IFRS) 13 «Оценка справедливой стоимости». [Электр. ресурс] URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31272016 (дата обращения: 02.05.2019)
- 4 Кинг А. Оценка справедливой стоимости для финансовой отчетности: Новые требования FASB/ Альфред Кинг: пер с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2017. – 383 с.
- 5 МСФО IFRS 13 методы оценки справедливой стоимости [Электр. ресурс] URL: <http://msfo-dipifr.ru/msfo-ifs-13-metody-ocenki-spravedlivoj-stoimosti/> (дата обращения: 02.05.2019).
- 6 Рожнова О.В. Актуальные вопросы оценки по справедливой стоимости активов и обязательств // *Международный бухгалтерский учет*. - 2013. - Т. 269 - №23 -С.2-8.

М.В.Петровская¹, С.С. Сапарбаева², Б.О. Туребекова³

Л.Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Бухгалтерлік есеп объектілеріне арналған әділ құнын бағалау сұрақтары

Аңдатпа. Мақалада шешім қабылдауда ақпараттың асимметриясының маңыздылығы туралы сұрақтар туындайды, оның әділ құнды бағалаумен байланысты екендігін көрсетеді. Авторлар әділ құнды анықтайды және базалық және тиімді нарық тұжырымдамаларын, сондай-ақ бухгалтерлік бірліктерді топтық және жеке активтерге бөлуді қарастырады. Әділ құнды анықтау әдістерінің тізбегін, әділ құнды және олардың ауқымын анықтаудың анықталған әдістерін ашып көрсетеді. Баяндамада әділ құнды бағалаудың қаржы есептілігін қалыптастыруға ықпал етуіне баса назар аударылады. Авторлар қаржы есептілігін пайдаланушыларға ұсынылатын ақпараттың сапасын жақсарту үшін ХҚЕС (IFRS) 13 «Әділ құнды бағалау» енгізудің мүмкіндігін атап өтеді. Онда пайдалы ақпарат бар және олар ұсынылған көрсеткіштерді неғұрлым нақты түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: әділ құн, ҚЕХС, есепке алу бірлігі, әділ құнды бағалау әдісі, қаржылық есептілік, негізгі нарық, ең тиімді нарық

M.V.Petrovskaya¹, S.S. Saparbayeva², B.O. Turebekova³

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Fair value measurement issues for accounting objects

Annotation. The article raises questions of the materiality of information asymmetry in decision-making, reveals its connection with the assessment of fair value. The authors consider the definition of fair value and reveal the concepts of a main and efficient market, as well as the allocation of units of accounting to group and individual assets. The sequence of procedures for determining fair value is disclosed, methods for determining fair value and their scope are revealed. The paper focuses on the impact of fair value measurement on the formation of financial statements. The authors note the possibility of introducing IFRS 13 “Fair Value Measurement” in Kazakhstan to improve the quality of information provided to users of financial statements, which contains useful information and allows them to more clearly understand the presented indicators.

Keywords: fair value, IFRS, unit of account, fair value measurement methods, financial statements, main market, most favorable market.

References

- 1 David A., Carmen G.B., Razvan V.M. Fair value measurement in financial reporting, *Procedia Economics and Finance*, (3) 84-90 (2012).
- 2 Fargher N., Zhang J.Z. Changes in the measurement of fair value: implications for accounting earning, *Accounting forum*, (38), 184-199 (2014).
- 3 Mezhdunarodnye standarty finansovoj otchjotnosti (MSFO) 13 «Ocenka spravedlivoj stoimosti» [International Financial Reporting Standards (IFRS) 13 Fair Value Measurement] [Elecrtion. resource] Available at: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31272016 (Accessed: 02.05.2019)
- 4 King A. Ocenka spravedlivoj stoimosti dlja finansovoj otchetnosti: Novye trebovaniya FASB [Fair Value Measurement for Financial Statements: New FASB Requirements] Alfred King: English translation. (Alpina Publisher, Moscow, 2017, 383 p.)
- 5 Mezhdunarodnye standarty finansovoj otchjotnosti (MSFO) 13 metody ocenki spravedlivoj stoimosti [International Financial Reporting Standards (IFRS) 13 fair value measurement methods] [Elecrtion. resource] Available at: <http://msfo-dipifr.ru/msfo-ifrs-13-metody-ocenki-spravedlivoj-stoimosti/> (accessed: 02.05.2019).
- 6 Rozhnova O.V. Aktual'nye voprosy ocenki po spravedlivoj stoimosti aktivov i objazatel'stv [Actual issues of fair value measurement of assets and liabilities], *Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchët* [International Accounting] 269(23), 2-8 (2013).

Сведения об авторах:

Петровская М. В. – к.э.н., доцент, заведующая кафедрой «Бухгалтерский учет, аудит и статистика», Российский университет дружбы народов, ул. Миклухо-Маклая, 6, Москва, Российская Федерация.

Сапарбаева С.С. - к.э.н., доцент, и.о. профессора кафедры «Учет и анализ», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. Кажымукана, 11, Нур-Султан, Казахстан.

Туребекова Б.О. - к.э.н., и.о. доцента кафедры «Учет и анализ», Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. Кажымукана, 11, г. Нур-Султан, Казахстан.

Petrovskaya M. V.– Ph.D., Ass.Professor, Head of Department «Accounting, audit and Statistics», RUDN University, Miklukho-Maklaya Str., 11, Russia, Moscow.

Saparbayeva S.S.– Ph.D., Professor of Department «Accounting and Analysis», Kazhymukan st., 11, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan.

Turebekova B. O.– Ph.D., Ass. Professor of Department «Accounting and Analysis», Kazhymukan st., 11, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan.

XFTAP 06.35.33

С. Рейдолда

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: sau_1981@mail.ru)*

Ұлттық шоттар жүйесіндегі жиынтық ұлттық өнім мен жиынтық ішкі өнімнің экономикалық табиғаты

Аңдатпа. Бұл мақалада мемлекеттік басқару органдарына жұмсалатын бюджет шығындарын анықтаудың теориялық-әдістемелік негізі қарастырылған. Мемлекеттік шығындардың есебі ұлттық шоттар жүйесі мен оның негізгі көрсеткіштері – жиынтық ұлттық өнім және жиынтық ішкі өнімі арқылы айқындалады. ЖҰӨ мен ЖІӨ экономикалық мәнін және ерекшеліктері ашылып көрсетілген. Экономикалық мазмұны бойынша бұл көрсеткіштер өзара өте жақын және оларды ЖҰӨ/ЖІӨ деп жалпы қабылданған бойынша белгілеуге болады. Алайда әлемдегі дамыған елдерде ЖІӨ-нен ЖҰӨ-нің құндық сипаты шамамен 1-2 пайызға артық, ЖҰӨ тек ұлттық экономикада өндірілген барлық соңғы тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын ғана есепке алмайды, сонымен қатар трансұлттық компаниялардың шетелдегі бөлімшелерінде белгілі бір уақыт аралығындағы өндірілген өнімді де есепке алады. Қазақстан экономикасындағы бұл көрсеткіштер дәлме-дәл келеді, өйткені ұлттық өнімнің көлемін өсіретін трансұлттық компаниялар жоқ. ҰШЖ экономикалық жағдайдың жинақтаушы көрсеткіші болып табылатын жиынтық ұлттық өнім көрсеткішін анықтауға ғана емес, экономикалық статистиканың әр түрлі амалдарын бірлесе қолдануға және бағыттауға мүмкіндік беретін концептуалдық негізді қамтамасыз етуде іс жүзіндегі мәні зор болып табылады.

Қазақстан үшін негізгі мәселе ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесін ұлғайту емес, осы шығындардың құрылымын, сапасын, тиімділігін және реттелуін жетілдіру қажет екендігі атап көрсетілген.

Түйін сөздер: ұлттық шоттар жүйесі, жиынтық ішкі өнім, жиынтық ұлттық өнім, мемлекеттік шығындар, ұлттық шоттар, экономика секторлары, мемлекеттік қарыз, инвестиция, қоғамдық табыстар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-96-104>

Мемлекеттік басқару органдарының қызметі оларға жүктелген мемлекеттік қызметтерді орындау мемлекеттік бюджет шығынымен анықталатын мемлекеттік сатып алу арқылы жеткізілетін тауарлар, жұмыстар және қызметтермен қамтылу дәрежесіне байланысты болады.

Мемлекеттік шығындарды анықтаудың теориялық-әдістемелік негізіне келесі экономистердің зерттеулері жатады: жиынтық ұлттық өнімді есептеу әдістері мен ұлттық есептеу жүйесін жасауға үлкен еңбек сіңірген, Нобель сыйлығының иегері С. Кузнец, Р. Стоун, М. Гильберт және басқалары [1, 32 бет.]. Бұл бағытта экономикалық ойларды Н. Грегори Мэнкью [2, 59 бет.], Р. Дорнбуш, С.Фишером [3, 55 бет.], Макконнелл К.Р., Брю С.Л. [4, 135 бет.], Д.Д. Сакс, Ф. Ларрен Б. [5, 224 бет.], Дж. Стиглиц [6, 228 бет.], Л.И. Якобсон [7, 102 бет.] сияқты экономистер зерттеген және мемлекеттік шығындарды анықтауға қолданған.

Экономикалық әдебиеттердегі мемлекеттік сатып алу мәселелері «жиынтық ұлттық өнім» көрсеткіштерімен байланысты қарастырылған. Макроэкономикалық көрсеткіштер жүйесінде экономистердің біреуі «жиынтық ұлттық өнім» деп қолданса, ал өзгелері «жиынтық ішкі өнім» деп қолданған. Экономикалық мазмұны бойынша бұл көрсеткіштер өзара өте жақын және оларды ЖҰӨ/ЖІӨ деп жалпы қабылданған бойынша белгілеуге болады. Алайда әлемдегі дамыған елдерде ЖІӨ-нен ЖҰӨ-нің құндық сипаты шамамен 1-2 пайызға артық, ЖҰӨ тек ұлттық экономикада өндірілген барлық соңғы тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын ғана есепке алмайды, сонымен қатар трансұлттық компаниялардың шетелдегі бөлімшелерінде белгілі бір уақыт аралығындағы өндірілген өнімді де есепке алады.

Қазақстан экономикасындағы бұл көрсеткіштер дәлме-дәл келеді, өйткені ұлттық өнімнің көлемін өсіретін трансұлттық компаниялар жоқ.

Ұлттық шоттар жүйесі БҰҰ статистикалық комиссиясымен жасалған, 1953 жылдан бері нарықтық экономикасы бар 150 астам елдерде қолданылып келе жатыр және халықаралық стандарт ретінде қолданылады. ҰШЖ – ресурстар мен оларды пайдалану сәйкестігі байқалған кезде елдегі жалпы экономикалық тепе-теңдік идеясын сипаттайтын, макроэкономикалық процестерді бейнелеу және талдау үшін қолданылатын өзара байланысты көрсеткіштердің жүйесін айтамыз [8, 115].

ҰШЖ негізгі мақсаты ұлттық өнім мен ұлттық табысты құру және пайдалану процесін кешенді және жан-жақты талдауды ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады. ҰШЖ экономикалық жағдайдың жинақтаушы көрсеткіші болып табылатын жиынтық ұлттық өнім көрсеткішін анықтауға ғана емес, экономикалық статистиканың әр түрлі амалдарын бірлесе қолдануға және бағыттауға мүмкіндік беретін концептуалдық негізді қамтамасыз етуде іс жүзіндегі мәні зор болып табылады.

ҰШЖ негізінде белгілі бір кезең аралығындағы әр түрлі экономикалық қызметтерге байланысты ағынды сипаттайтын өзара байланысты шоттардың реттілігі жатыр. ҰШЖ жалпы сипаты бухгалтерлік баланс түрінде құрылған шоттардың жиынтығын білдіреді: әрбір жазба кіріс және шығыс баптары бойынша екі рет жазылады.

ЖҰӨ нарықтағы барлық өндіріс көлемін сатып алуға қажетті барлық шығындардың сомасы ретінде өлшенеді. Бұл әдіс ЖҰӨ өндірістік немесе шығын бойынша анықтау амалы те деп аталады. Екінші әдіс бойынша ЖҰӨ тікелей өндіру процесінде құрылған немесе алынған табыс тұрғысынан өлшеніп анықталады, бұл әдіс ЖҰӨ келіп түсуі бойынша, бөлінуі немесе табыс бойынша анықтау деп аталады. Бұл екі әдісті қолдану ЖҰӨ берілген жылы өндірілген барлық өндіріс көлеміне жұмсалған барлық шығындардың сомасы ретінде немесе берілген жылы өндірілген барлық өндіріс көлемінен алынған барлық табыстың қосындысы ретінде анықтауға байланысты, яғни берілген жылы өндірілген тауарлардың шығынының көлемі сатып алудан түскен табысқа тең болады. Бұл ақшаны жұмсау және алу мәні бойынша бір мәміленің екі жағын білдіретін бір-біріне дәлме-дәл екендігін көрсетеді.

Табыстар мен шығындардың теңдігі есептің келесі ережесінен туындайды: өнімді алуға кеткен барлық шығындар міндетті түрде осы өнімді өндірушілердің табысы болып табылады. Бұл ережеге сәйкес кез келген мәмілеге сәйкес шығынның көлемі өзгерсе табыс та өзгереді, әрбір мәміленің нәтижесінде табыс та, шығынның көлемі де өзгереді [9, 60 бет]. Бұл ереже іс жүзінде бухгалтерлік есептегі екі жақты жазу қағидасында қолданылады.

Сонымен тақырыпты зерттеу мақсаты ЖІӨ есепке алынатын қоғамдық табыстардың неден құралатындығын жекелей емес жалпы көрсете отырып, мемлекеттік шығындардың теориялық негізін қарастыру болып табылады.

ЖІӨ есепке алынатын қоғамдық табыстар мынадан тұрады [5, с. 140-141]:

- еңбекақы түріндегі жұмысшылардың еңбегі үшін сыйақы және жалдамалы еңбекті пайдаланатын мемлекет және кәсіпкерлердің қосымша төлейтін көптеген сыйақыларынан;
- жылжымайтын мүліктер мен табиғи ресурстарды иеленушілерден алынатын ренталық төлемдер;
- ақшалай капиталды қоюшылар мен жеке бизнеске сыйақы ретіндегі пайыздан;
- корпоративтік емес кәсіпкерлік сектордың меншігінен алынған табыстан, сондай-ақ корпорация пайдасынан;
- бизнеске жанама салық және амортизация сияқты табысқа қатысы жоқ шығындар мен төлемдерден.

Дамыған елдердегі жиынтық ұлттық өнімнің жылдық өндірісінің нарықтық құнын қайта есептеу кезінде барлық мүмкін шығындар енгізіледі. Алайда өндірілген өнімді бөлу

оның қызметтік тағайындалуына сәйкес жүзеге асырылады, сондықтан ұлттық шоттар жүйесіндегі ЖІӨ құрамына кіретін шығындар төрт үлкен топқа бөлінеді:

ЖҰӨ Ү белгісімен белгілесек, онда келесі формуланы шығарып алуға болады:

$$Y-C + I_g + G + X_n, \quad (1)$$

мұндағы, C - жеке тұтыну шығындары;

I_g - жиынтық жеке ішкі инвестициялар;

G - тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу;

X_n - таза экспорт.

Әлемдік нарықтық экономикада қолданылатын бұл топтарды қызметтік тағайындауы тұрғысынан қарастырсақ мынандай шығындар кіреді: жеке тұтыну шығындары үй шаруашылығының ұзақ мерзімде пайдаланылатын тұтыну құралдарына, аралық тұтыну тауарларына, әр түрлі қызметтерді тұтыну шығындары.

Екінші шығындар тобына үш компонент бойынша инвестициялық тауарларға жұмсалатын өндірістік компаниялардың шығыны: машиналарды, жабдықтарды және станоктарды сатып алу шығындары, яғни өндіріс үшін қажетті өндіріс құралдары; тұрғын үй құрылысын қоса алғандағы барлық құрылыс шығындары кіреді, өйткені олар табыс әкелетін активтер; қорлардың өзгеруі, болашақта қайтарымын беретін «тұтынылмаған өнім» болып табылады.

Шығындардың үшінші тобы мемлекеттік органдардың соңғы өнімді және ресурстарды оның ішінде жұмысшы күшін тікелей сатып алу шығындары кіреді. Алайда оған мемлекеттік трансферттік төлемдер енгізілмейді, өйткені мұндай шығындар ағымдық өндірістің ұлғаюын сипаттайды және мемлекеттік табысты белгілі бір жанұяға және тұлғаға жай бере салу болып табылады.

Соңғы шығындар тобы – таза экспорт шығындары – шетел тауарлары мен қызметтеріне деген ұлттық шығыннан ұлттық тауарға деген шетелдің шығынының артуын білдіреді. Бұл шығындар сыртқы экономикалық қызметті жүзеге асыруға байланысты және экспорт пен импорттық өнім арасындағы айырма ретінде анықталады.

Бұл компоненттер ішкі нарықтағы тауарлар мен қызметтерге деген жиынтық сұраныс компоненттерін, сондай-ақ ЖІӨ шығын бойынша есептеуді білдіреді. Тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу арқылы қанағаттандырылатын мемлекеттік тұтынуды анықтау үшін үлкен мәнге ие – бұл тақырыпты зерттеудің пәні болып табылады. Осы төрт топтың екеуі: C және I_g , мемлекеттік емес, жеке сектордың шығындарын көрсетеді, G – мемлекеттік немесе қоғамдық сектор шығындары, X_n – аралас сектор шығындары, өйткені сыртқы экономикалық қызметпен жеке сектор да, мемлекеттік сектор да айналысады.

Әдістемелік тұрғыдан Қазақстанның ҰШЖ халықаралық ұйымдардың ҰШЖ мәселелеріне байланысты жасалған ұсыныстар негізіне құрылған. ҰШЖ төлем балансы мен саалаарлық баланстың негізгі әдістемелік ережелері бойынша біріздендірілген. Мәліметтерді мемлекеттің экономикалық жағдайын талдау үшін халықаралық экономикалық ұйымдар кеңінен қолданады. ҰШЖ негізінде Қазақстанда салық салу, несие саясаты, экономиканың өсу қарқыны, мемлекеттік бюджеттің тапшылығы, жұмыссыздық пен инфляцияны реттеу саласындағы экономикалық үлгілер мен болжамдар жасалады.

Қазақстанда қолданылатын ҰШЖ пайдалану әдісімен есептелген ЖІӨ барлық экономикалық секторлардың соңғы тұтыну, жиынтық жинақтау және таза экспорт шығындарының қосындысымен сипатталады [9, 178 бет].

Соңғы тұтыну шығындары мемлекеттік мекемелер мен үй шаруашылығының шығындары және үй шаруашылығына қызмет көрсететін коммерциялық емес ұйымдардың

шығындары болып бөлінеді. Басқа жағынан соңғы тұтыну шығындары тауарлар, жеке қызметтер мен ұжымдық қызметтер шығындары болып бөлінеді. Тауарлар мен жеке қызметтер әрқашан нарықта сатылып, сатылып алынуы мүмкін, я болмаса табиғи нысандағы трансферт ретінде ұсынылуы мүмкін. Ұжымдық қызметтер – бұл бір сәтте қоғамның барлық мүшелеріне немесе оның жекелеген бөлігіне ұсынылатын қызметтер (мысалы, мемлекеттік басқару немесе қауіпсіздікті қамтамасыз ету). Ұй шаруашылығының соңғы тұтынуы тауарлар мен жеке қызметтерді тұтынуды білдіретіні көрсетілуі мүмкін. Жиынтық жинақтау негізгі қорларды жиынтық жинақтаудан, құндылықтарды таза тұтынудан (сатып алу мен сатудың айырмасы) және материалдық айналым қорларының өзгерісінен құралады. ЖІӨ шығындарының ұлттық есептеу жүйесіндегі сипатына жүргізілген салыстырмалы талдау 1 кестеде келтірілген.

Кесте 1

Жиынтық ішкі өнім шығындарының ұлттық есептеу жүйесінде сипатталуы

Халықаралық стандарттарда қолданылатын ҰШЖ	Қазақстанда қолданылатын ҰШЖ
С - жеке тұтыну шығындары	С - үй шаруашылығының шығындары
Ig – жиынтық ішкі таза инвестиция	Ig – жиынтық жинақ
G – тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу	G – мемлекеттік мекемелер мен коммерциялық емес ұйымдардың шығындары
Xп – таза экспорт	Xп - таза экспорт
Ескерту: Кесте автормен құрастырылған	

Қазақстандағы ұлттық есептеудің қолданылуын дамыған елдермен салыстырлуы төртінші компоненттің сәйкес келетінін, алғашқы үшеуінің халықаралық стандарттардан өзгеше белгіленетінін көрсетеді.

Алғашқы С компонентін қарастырайық. Экономикалық теорияда «үй шаруашылығының шығындары» деген ұғым жеке тұтыну шығындары деген ұғымнан кеңірек, өйткені үй шаруашылығы дегеніміз барлық жабдықтаушыларды білдіреді, яғни халықаралық стандарттардағы сияқты тек тұтыну тауарларының шығыны ғана емес өндіріс құралдарының шығындарын да көрсетеді.

Екінші Ig компоненті, «жиынтық жинақ» терминінің қолданылуы мәні бойынша экономиканы инвестициялауды білдіреді, бірақ та инвестициялардың меншіктік нысанын сипаттамайды.

Үшінші G компоненті: халықаралық стандарттарда қолданылатын сияқты тауарларды және қызметтерді мемлекеттік сатып алудың орнына «мемлекеттік мекемелер мен коммерциялық емес ұйымдардың шығындары» ретіндегі компонент құрылған. Осыған орай біздің көзқарасымыз мемлекеттік шығындарды қанағаттандыру арқылы тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алудың қызметтік тағайындалуына түйісіп отыр.

Формалдық логиканың бір әдісін қолдана отырып, абстрактыдан нақтыға қарай қарастырсақ, әлемдік әдебиеттердегі ЖІӨ үшінші компоненті - G нақтылана түседі. Өйткені тауарлар мен қызметтерді мемлекеттік сатып алу алдымен ұлттық экономикадағы мемлекеттік сектордың қажеттілігін қанағаттандыруға арналғандығын Сакс Дж.Д., Ларрен Ф.Б. келесі төрт санатқа бөледі:

- мемлекеттік сектордағы тұтыну (G) белгіленген, мемлекеттік сектордың жұмысшыларының еңбекақысы, ағымдық тұтыну үшін тауарларды сатып алу төлемі;
- мемлекеттік инвестиция (Ig) өндіріске капитал салымы және құрылысқа байланысты әр түрлі капиталдық шығындар енеді;

- жеке секторға трансферттер (Tr) зейнетақы, жұмыссыздық бойынша сақтандыру, ардагерлерге жеңілдіктер және өзге де төлемдер;
- мемлекеттік қарыздар бойынша пайыздар (rDg).

Олар қаржылық шығындарды екі топқа бөліп көрсетеді: тауарлар мен қызметтерді сатып алу және еңбекақы бойынша төлемдерді сипаттайтын ағымдық шығындар (G), пайыздарды төлеу бойынша шығындар (rDg) және трансферттер (Tr); капитал салымы, немесе инвестиция (Ig).

Осылайша аталмыш мәселе бойынша экономикалық әдебиеттерге жүргізілген талдау келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік берді: мемлекеттік сатып алудың экономикалық табиғаты жиынтық ішкі өнімнің шығын бөлігін анықтайды және мемлекеттік сатып алу компоненті болып табылады.

ЖІӨ мен мемлекеттік шығын және оның динамикасының араарсындағы байланыс Ресей және батыс елдерінде мынандай экономистердің зерттеу пәніне айналды: Б.Болотин, А.Савин, В.Бюриков, Е.Кузнецова, В.Кудров, Л.Фридман, М.Видясов.

XIX ғасырдағы Германияның экономисі XIX Адольф Генрих Вагнердің ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесінің өсуі – бұл себеп-салдарлық байланыс деп айтқаны осы күнге дейін «Вагнер заңы» ретінде белгілі [5, 125 бет].

Соңғы 50 жылда дамыған елдердің ЖІӨ мемлекеттік шығын үлесінің өскендігі дәлел бола алады: АҚШ - 1,4 есе, Германия - 1,5 есе, Франция - 1,3 есе, Ұлыбритания - 1,3 есе, Италия - 2,1 есе, Жапония - 2,0 есе.

Вагнер заңының негізгі мемлекеттік қызметтердің «жоғары сапалы игілікке» айналғандығымен түсіндіреді, яғни нарық субъектілерінің тарапынан мемлекеттік шығындардың сұраныс икемділігі бірден артық болып кетті. Табыстың өсуінің әрбір пайызы мемлекеттік шығындарға деген сұраныстың 1% өсуінен артық болады. Сондықтан жанбасына шаққандағы табыстың өсуінен ЖІӨ мемлекеттік шығындардың үлесінің өсуі көрініс табады.

Алайда бұл көрсеткіш мемлекеттің экономикадағы рөлін толығымен сипаттамайды, ЖІӨ пайдалануға байланысты шаруашылық қызметтердің белгілі бір бөлігін ғана сипаттайды, яғни мемлекеттік аппараттарды қаржыландыру шығындарының бөлігін сипаттайды, өнеркәсіптік дамыған елдерде бұл көрсеткіш 2-3% аспайды.

Ж.Елубаевтың мазмұндауы бойынша мемлекеттік шығындар қоғамдық тұтынуды қанағаттандыру бойынша мемлекеттік қызметтерге байланысты шығындарға және мемлекеттік өнеркәсіпорындарын іске қосу мен салықтарды іздеу шығындары болып бөлінеді.

Алайда мемлекеттің экономикалық қызметінің барлық үлкен бөлігі ұлттық табысты тұтыну және қайта бөлуге байланысты, ЖІӨ мемлекеттік шығындардың елеулі бөлігі келесі қызметтерді жүзеге асыруға бағытталған:

1. Әлеуметтік теңсіздікті азайту, жасы мен денсаулық жағдайы бойынша еңбекке жарамсыздарды қамтамасыз етуге табыстарды қайта бөлу.
2. Елдегі салааралық тиімді пропорцияны қолдау үшін ресурстарды қайта бөлу.
3. Макроэкономикалық тұрақтылықты қолдау, яғни баға тұрақтылығын, еңбек пен капиталдың толық пайдаланылуын қамтамасыз етуге жеке секторларға әрекет ету. Сондай-ақ бұл салықтық саясатқа, мемлекеттік несиелер мен субсидияларға байланысты.

Мемлекеттік шығындардың осылайша өсуінің себебін қарастыру аса маңызды. Бұны тек қана қорғануға бюджет шығынының өсуі деп түсіндіру дұрыс болмас еді (соғыс техникасының күрделеніп, қымбаттауы білікті персоналдарды даярлау және қаржыландыру шығындарын өсіреді). Соңғы жарты ғасырда индустралды дамыған елдердің әскери шығындары бюджет шығындарының немесе ЖІӨ үлесі ретінде азаюы байқалады. Дамыған елдерде тұрақты күйде және жалпы бюджет шығындарының 7 - 8% құрайды. Осылайша дамыған елдердің мемлекеттік шығындарының қалған бөлігі бүгінгі таңда 80-нен 87% дейін құрайды.

Бұл шығындар келесі мақсаттарға арналған:

1. Әлеуметтік теңсіздікті қамтамасыз ету. Оған зейнетақы, мүгедектікке, соғыс ардагерлеріне, жұмыссыздарға тұрғын үй, тамақ немесе өзге де көмектер ретіндегі төлемдер жатады.

2. Мемлекеттік шығындардың құрылымдық элементтерін талдау нәтижесі оның құрамының ең үлкен бөлігін әлеуметтік шығындар құрайтынын көрсетеді (білім беру, денсаулық сақтау, зейнетақы, жәрдемақы) және әрбір елде оның өсу қарқыны байқалуда. Барлық дамыған елдерде мұндай трансферттердің үлесі өсуде және орташа есеппен 27% құрайды. Бұл қол жеткізілген экономикалық мүмкіндік дамыған елдерде әлеуметтік саясатты жүргізуге болатынын, ал зейнетақы шығындарының өсуі зейнеткерлік жастағы халықтың өндіріс процесінде жұмысбасты белсенді бөлігінен көбейгендігі объективті фактор ретінде түсіндіреді.

3. Халықаралық бәсекеқабілеттілікті және тиімді өндіріс құрылымын қолдау. Нарықтық экономикада инвестиция құрылымы жеке кәсіпкерлермен анықталатынына қарамастан, мемлекет ел үшін неғұрлым тиімді салалық өндірістік және экспорттық пропорцияны, аймақтардың даму біркелкілігін қолдауы тиіс. Бұл жеке несие берушілерге мемлекеттік кепіл беру, мемлекеттік бюджеттен субсидия, мемлекеттік несиелерді басымдылығы бар аймақтар мен салаларға беру арқылы жүзеге асырылады.

4. Макроэкономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету. Қазіргі жағдайда ұлттық шаруашылықтың ашықтығының ұлғаюының жағымды жақтары болғанымен кері тұстары да бар. Мысалы, жоғары өтімді ресурстарды ірі ауқымда орналастыру ұлттық валюта бағамының өсуіне немесе төмендеуіне ықпал етеді, нәтижесінде елдің жапа шеккен ішкі нарығында бағаның өзгеруі орын алады, сондай-ақ тауарлар мен қызметтерді үнемдеуде халықаралық бәсекеқабілеттілік те өзгереді, нәтижесінде сауда балансы да өзгереді. Бұнын барлығы инфляция қарқынына, жұмысбастылық деңгейіне, халықтың табысына, төлем балансының жағдайына, мемлекеттік бюджеттің табыстары мен шығындарына әсерін тигізеді және мемлекет тарапынан көңіл бөлуді талап етеді, макроэкономикалық тепе-теңдікті ұстау мақсатында елдегі жағдайға жылдам көңіл бөлуге дайындықты қажет етеді. Осындай жағдайда мемлекеттік реттеудің салықтық, валюталы, ақша және несиелік құралдарының рөлі артады.

Осылайша экономиканы нарықтық және мемлекеттік реттеудің әрекеттестігі неғұрлым күрделенген және жетілдірілген, тұрақты өзін-өзі дамытатын жүйені білдіретіндігіне қорытынды жасауға болады. Бұл жерде реттеушіні қоғамдық таңдау байқалады. Алғашында қолданбалы реттеуші жүйе бола отырып, бұл аралас механизм экономикалық өмірдің күрделенуіне байланысты үнемі эволюцияға ұшырап, өзгермелі ортаға бейімделуде.

Б. Болотин бұл мәселені зерттей отырып, ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесі мен осы көрсеткіштің өсу қарқынының арасындағы кері байланыс туралы айтқаны кейбір экономистерді ЖІӨ 25% өсуі экономикалық дамуда көрінеді деген ойға жетелейді. Алайда бұл теориялық ұстаным әлемдік экономика тәжірибесінде расталмады.

Біз В. Кудровтың ұстанымымен келісеміз, өйткені Қазақстан және ТМД елдері үшін негізгі мәселе ЖІӨ мемлекеттік шығынның үлесін ұлғайту емес, осы шығындардың құрылымын, сапасын, тиімділігін және реттелуін жетілдіру қажет деп атап көрсетті.

Сонымен бұл мәселе бойынша зерттелген әдебиеттер мен келтірілген мәліметтер бірден әлемнің дамыған елдерінің жиынтық ішкі өніміндегі мемлекеттік шығындардың өсу тенденциясын сипаттайтынын көрсетті.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кузнецов К.В. Международная практика и российские реалии госзакупок / К.В. Кузнецов // Госзаказ. – 2005. - № 2. – С. 32
- 2 Грегори М.Н. Макроэкономика / М.Н. Грегори ; пер. с англ. - М.: Изд-во МГУ, 1994, 59 с.
- 3 Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика / Пер. с англ.- М.: ИНФРА-М, 1997. - 55 с.
- 4 Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю / пер. с англ. Т. 1. - М.: ИНФРА, 2000. - 135 с
- 5 Сакс Дж.Д. Макроэкономика. Глобальный подход / Дж.Д.Сакс, Ф.Б. Ларрен ; пер. с англ. - М.: Дело, 1966. - 224 с
- 6 Стиглиц Дж.Ю. Экономика государственного сектора / Дж.Ю. Стиглиц - М : ИНФРА-М, 1997.-228 с
- 7 Кучукова Н. Законодательные основы реформирования бюджетной системы Республики Казахстан // Финансы. - 2002. - № 2. -15 с.
- 8 Елубаева Ж.М. Государственное финансовое обеспечение производства общественных товаров и услуг / Ж.М. Елубаева // Каржы-Каражат. - 1999.- № 2. -141 с
- 9 Кулекеев Ж.А. Проблемы эффективности использования государственного бюджета Республики Казахстан в условиях развития рыночных отношений / Ж.А. Кулекеев, А.Ж. Султангазин, А.Б. Зейнельгабдин, А.М. Мухаметкарим под общ. ред. А.С. Серикбаева. - Астана: Академия государственной службы при Президенте Республики Казахстан, 2003. -194 с

С. Рейдолда

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Экономическая природа совокупного национального продукта и совокупного внутреннего продукта в системе национальных счетов

Аннотация. В данной статье рассмотрена теоретико-методическая основа определения расходов бюджета на органы государственного управления. Учет государственных затрат определяется системой национальных счетов и ее основными показателями – валовым национальным продуктом и валовым внутренним продуктом. Раскрыты экономические значения и особенности ВВП и ВВП. По экономическому содержанию эти показатели взаимно близки и их можно определить как ВВП/ВВП в целом. Однако в развитых странах мира стоимостный характер ВВП превышает ВВП примерно на 1-2 процента, ВВП не учитывает только рыночную стоимость всех последних товаров и услуг, произведенных в национальной экономике, но также учитывает продукцию, произведенную за определенный промежуток времени в подразделениях транснациональных компаний за рубежом. Эти показатели в экономике Казахстана равны, так как нет транснациональных компаний, которые увеличивают объемы национального продукта. СНС имеет практическое значение в обеспечении концептуальной основы, позволяющей не только определить показатель совокупного национального продукта, который является сводным показателем экономической ситуации, но и направлять различные подходы экономической статистики.

Для Казахстана основной проблемой является не увеличение доли государственных расходов в ВВП, а совершенствование структуры, качества, эффективности и регулирования этих затрат.

Ключевые слова: система национальных счетов, валовой внутренний продукт, валовой национальный продукт, государственные расходы, национальные счета, сектора экономики, государственный долг, инвестиции, общественные доходы.

S. Reydolda

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Economic nature of total national product and total domestic product in the system of national accounts

Annotation. This article discusses the theoretical and methodological basis for determining budget expenditures on public administration. Public expenditure accounting is determined by the system of national accounts and its main indicators – gross national product and gross domestic product. Economic values and features of GNP and GDP are revealed. In terms of economic content, these indicators are mutually similar and can be defined as GNP/GDP as a whole. However, in the developed world, the value of GNP exceeds GDP by about 1-2 per cent, GNP does not take into account only the market value of all recent goods and services produced in the national economy, but also takes into account products produced over a certain period of time in the units of transnational companies abroad. These indicators in the economy of Kazakhstan are equal, as there are no transnational companies that increase the volume of the national product. The SNA is of practical importance in providing a conceptual framework that not only identifies the indicator of the aggregate national product, which is a composite indicator of the economic situation, but also guides different approaches to economic statistics.

For Kazakhstan, the main problem is not the increase in the share of public expenditure in GDP, but the improvement of the structure, quality, efficiency and regulation of these costs.

Keywords: system of national accounts, gross domestic product, gross national product, public expenditure, national accounts, economic sectors, public debt, investment, public revenues.

References

- 1 Kuznecov K.V. Mezhdunarodnaja praktika i rossijskie realii goszakupok [International practice and Russian realities of public procurement], Goszakaz (2), 32 (2005) [in Russian].
- 2 Gregori M.N. (1994). Makroekonomika [Macroeconomics]. (Izd-vo MGU, Moscow, 1994) [Russian Version trans. from English]
- 3 Dornbush R. & Fisher S. (1997). Makroekonomika [Macroeconomics]. M.: INFRA-M [in English]
- 4 Makkonnell K.R., & Brju S.L. Jekonomiks (2000). Principy, problemy i politika [Principles, problems and policies]. K.R. Makkonnell, S.L. Brju ; INFRA – M [in English]
- 5 Saks Dzh.D. (1966). Makroekonomika. Global'nyj podhod [Macroeconomics. Global approach]. Dzh.D.Saks, F.B. Larren - M.: Delo [in English]
- 6 Stiglic Dzh.Ju. (1997). Ekonomika gosudarstvennogo sektora [Economics of the public sector]. Dzh.Ju. Stiglic - M : INFRA-M [in English]
- 7 Kuchukova N. (2002). Zakonodatel'nye osnovy reformirovanija bjudzhetnoj sistemy Respubliki Kazahstan [Legislative basis for reforming the budget system of the Republic of Kazakhstan Legislative basis for reforming the budget system of the Republic of Kazakhstan]. Finansy, 2, 10-15 [in Russian].
- 8 Elubaeva Zh.M. (1999). Gosudarstvennoe finansovoe obespechenie proizvodstva obshhestvennyh tovarov i uslug [State financial support for the production of public goods and services]. Karzhy-Karazhat, 2, 136-141 [in Russian].
- 9 Kulekeev Zh.A. (2003). Problemy effektivnosti ispol'zovanija gosudarstvennogo bjudzheta Respubliki Kazahstan v uslovijah razvitija rynochnyh otnoshenij [Problems of efficiency of use of the state budget of the Republic of Kazakhstan in the conditions of development of market relations]. Astana: Akademija gosudarstvennoj sluzhby pri Prezidente Respubliki Kazahstan [in Russian].

Автор туралы мәлімет:

Рейдолда С. – магистр, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Есеп және талдау» кафедрасының аға оқытушы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Reidolda S. – master, elder teacher of «Account and analyze» L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakstan.

ТУРИЗМ TOURISM

XFTAP 06.71.57

А.Т. Тлеубаева

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: aitolkyn.t@mail.ru)*

Ақмола облысының ауыл туризмі дамуының басым бағыттары

Аңдатпа. Туризм – бүгінгі заманауи уақытта айрықша жаһандық құбылысқа айналғандықтан, қазіргі қоғам өмірінің құрамдас бір бөлігі болып отыр. Соның ішінде туризм саласының үстем бағыттарының қатарында – ауыл туризмі болып есептеледі. Дамыған мемлекеттерде бұл туризм түрі туристік индустрияның жоғары табысты саласына айналған. Дүниежүзілік сауда ұйымының бағалауы бойынша, ауыл туризмі 2020 жылға дейінгі әлемдегі туризмді дамытудың бес негізгі стратегиялық бағыттарының бірі болып саналады. Көптеген мемлекеттерде ауыл туризмінің өркендеуі – ауылдық аумақтардың тұрақты дамуының кепілі ретінде есептеледі.

Аймақ аудандарының ескерткіштеріне, шаруа қожалықтарына, қолөнер шеберханаларына зерттеу жүргізу арқылы Ақмола облысының ауыл туризмін дамыту мүмкіндігі бағаланып, өңірдің қай аудандарында әлеуеті жоғары екені анықталды. М. Портер моделі негізінде Ақмола облысындағы ауылдық аумақтың туристік секторының жұмыс істеу ортасы талданған. Ақмола облысындағы туризмнің әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен жай-күйін бағалау, оның дамуының негізгі факторларын анықтауға мүмкіндік берді. Осы аймақ бойынша ауыл туризмі дамуында анықталуы тиіс негізгі бағыттары да қарастырылды.

Түйін сөздер: туризм, ауыл туризмі, ауыл туризмі әлеуеті, ауылшаруашылық өнім өндірушілері, ауыл шеберлері, ауылдық аумақ.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-105-115>

Сарапшылардың айтуынша, Ақмола облысы демалыс орындарына бай, Қазақстан Республикасындағы туристік аймақтардың үздік бестігіне кіретін өлке. «Өңірде туризм саласында 700-ден астам кәсіпорын жұмыс істейді. Алдын ала мәліметтер бойынша, өткен жылы Ақмола облысына 1 миллионнан астам турист келіпті. Облыстың туристік инфрақұрылым дамыту шеңберінде 2018 жылы құны 4,3 миллиард теңге болатын 32 инвестициялық жоба жүзеге асырылып, 340 жұмыс орны ашылған [1].

Ауыл туризмін дамыту мүмкіндігін бағалау үшін Ақмола облысының әр ауданының әлеуетін анықтау мақсатында белгілі формулаға салып бағалауды жөн көрдік (кесте 1).

Ресейлік ғалымдар Шумакова О.В., Косенчук О.В., Новиков Ю.И. және Нардин Д.С. ауыл туризмі дамуының әлеуетін бағалаудың көрсеткішін ойлап тауып Ресей Федерациясындағы Омбы облысы аудандарын бағалау үшін қолданған. Сол көрсеткішті бізде Ақмола облысы үшін пайдаландық.

Ауданда ауыл туризмін дамыту бойынша әлеуетті мүмкіндіктерді бағалау үшін қорытынды көрсеткіш есебі (K_k) мынадай формула бойынша жүзеге асырылады:

$$K_k = (K_1 + K_2) * K_3$$

- (K_1) - ауданда бірегей этнос пен халық кәсіпшілігінің (қолөнерінің) болуы;
 - (K_2) - аудандағы мәдени көрнекті орындардың саны;
 - (K_3) - аудандағы ауыл шаруашылығы өндірушілерінің (шаруа немесе фермерлік шаруашылықтар) үлес салмағы. Бұл көрсеткіштің нәтижесі 1-ші кестеде көрсетілген [2].

Кесте 1

Ақмола облысы аудандарының ауыл туризмі әлеуетін бағалау

№ п/п	Аудан және қала атаулары	Әр аудандағы (қаладағы) ескерткіштердің жалпы саны	Облыс бойынша шаруа немесе фермерлік шаруашылықтардың саны (нақты жұмыс істеп жатқан, 01.08.2019 жылға)	Аудандағы ауыл шаруашылығы өндірушілерінің (шаруа немесе фермерлік шаруашылықтар) үлес салмағы (нақты жұмыс істеп жатқан, 01.08.2019 жылға)	Аудандағы қолөнер шеберханаларының саны	Ауданда ауыл туризмін дамыту бойынша әлеуетті мүмкіндіктерді бағалаудың қорытынды көрсеткіш есебі*
1	Ақкөл ауданы	52	209	14,4	12	921,6
2	Аршалы ауданы	25	364	25,7	6	796,7
3	Астрахан ауданы	43	239	19,7	14	1122,9
4	Атбасар ауданы	144	219	8,7	11	1348,5
5	Біржан сал	246	359	41,8	9	10659
6	Бұланды ауданы	110	176	11,9	8	1404,2
7	Бурабай ауданы	85	371	6,4	12	620,8
8	Егіндікөл ауданы	8	237	45,1	9	766,7
9	Ерейментау ауданы	134	448	26,5	13	3895,5
10	Есіл ауданы	108	186	14,1	10	1663,8
11	Жаксы ауданы	174	275	30,3	15	5726,7
12	Жарқайың ауданы	51	436	35,7	9	2142
13	Зеренді ауданы	273	657	35,8	22	10561
14	Корғалжын ауданы	48	183	30,7	8	1719,2

15	Сандықтау ауданы	173	308	30,0	9	5460
16	Целиноград ауданы	42	401	12,0	25	804
17	Шортанды ауданы	32	145	12,5	11	537,5
18	Көкшетау қаласы	36	100	0,6	35	42,6
19	Степно-горск қаласы	9	64	1,8	16	45
	БАРЛЫҒЫ	1793	5377	403,7	238	50237,7
[www.stat.gov.kz (№ 422, 19.08.2019)] және $*K_k = (K_1 + K_2) * K_3$ формуласына салу негізінде автормен құрастырылған						

1-ші кестеден көрініп тұрғандай Біржан сал және Зеренді аудандарында - аудандық ауыл туризмін дамыту бойынша әлеуетті мүмкіндіктерді бағалаудың қорытынды көрсеткіш есебі 10659 және 10561 құрады. Яғни, Ақмола облысы аудандарының ішіндегі ең жоғарғы көрсеткіштерді көрсетті. Мұндай нәтижеге бұл аудандар мәдени-тарихи ескерткіштер мен шаруа қожалықтары сандарының көптігіне байланысты жетіп отыр. Оның үстіне Зеренді ауданы Көкшетау өңірінің табиғаты ерекше, «сексен көлдің» ортасында орналасқан ғажайып курорттық жер. Зеренді өлкесі - «Көкшетау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің негізін құрайды. Жалпы, Ақмола облысының кез келген ауданы өзен-көлге, тауларға, әдемі табиғат көріністеріне өте бай, жері шұрайлы, ауасы саф айрықша аймақ. Сонымен қатар, Зерендіде «Сұңқар», «Зерен Нұр», «Қарағайлы», «Тұлпар» сияқты көптеген демалу орындары бар. Ал Біржан сал ауданында «Көктал Town» деген жаңадан отбасылық сауықтыру орталығы ашылды. Мұнда жылдың кез-келген уақытында, Жөкей көлінің жағасында, табиғат аясында, таза қылқан жапырақты ауамен дем алу мүмкіндігі туды [4]. Одан кейін Жақсы, Сандықтау және Ерейментау аудандары әлеуетті мүмкіндіктерді бағалаудың - 5726,7, 5460 және 3895,5 көрсеткіштеріне жетті. Осы аталған үш аудан да ұсақ шоқылы-жонды таулы, таулы-орманды және өзен-көлдері көп табиғаты әсем жерде орналасқан. Бұл аймақтар - даласында түрлі хайуанттары да, өзен-көлдегі балықтары да, жердегі кен-қазба байлықтары да мол өңірлер болып есептеледі. Оған қоса Біржан сал, Зеренді, Жақсы, Сандықтау және Ерейментау аудандары шаруа немесе фермерлік шаруашылықтары жақсы шоғырланған ауыл шаруашылығы оңтайлы дамыған орталықтарына жатады. Сонымен, Ақмола облысының бұл аудандарында ауыл туризмін кеңінен қанат жайғызып дамытуға болатындай барлық әлеуеттер жеткілікті. Дегенмен де, Ақмола облысының барлық аудандарының ауыл ауыл туризмін дамыту үшін лайықтауға болады. Оның үстіне, көп ауылдар еліміздің астанасы Нұр-Сұлтан қаласына жақын орналасқандығы да тиімді болып келеді. Себебі, Нұр-Сұлтанға келген көп шетелдік қонақтар мен туристерді қазақ халқының этнографиясымен, тұрмыс-тіршілігімен, салт-дәстүрімен және ұлттық тағамдарымен таныстыру үшін әкеліп көрсетуге болады. Оның үстіне, қала жастары мен отбасыларға таза табиғат аясында демалумен қатар ауыл өмірін тамашалату үшін келіп тыныстауға әбден болады.

Қоса кететін жайт, Ақмола облысы ауылдарындағы үй шаруалары да (қосалқы шаруашылықтар) ауылшарушылық кәсіпорындар мен фермерлік шаруашылықтармен қатар ауылшаруашылық өнімдерін өндірумен айналысады (кесте 2). Мәселен, мал шаруашылығы

өнімдерінің 70%-ға жуығын үй шаруалары өндіреді. Сондықтан да, ауыл туризмінің шетелдік тәжірибесіне сай үй шаруалары да туристерді қабылдай алатындай дәрежеге жеткізуге мүмкіндіктер бар.

Кесте 2

Ақмола облысы бойынша тіркелген ауыл шаруашылық өнім өндірушілерінің саны (01.01.2019 жылғы жағдайы бойынша)

№ № п/п	Аудан және қала атаулары	Ауылшаруа шылық кәсіпорындар (заң- ды тұлғалар)	Шаруа және фермерлік шару- ашылықтар	Ауылдардағы үй шаруалары (қосалқы шаруа шылықтар)
1	Ақкөл ауданы	50	184	3028
2	Аршалы ауданы	69	337	8912
3	Астрахан ауданы	100	230	7608
4	Атбасар ауданы	95	217	5159
5	Біржан сал	102	334	3089
6	Бұланды ауданы	59	171	4158
7	Бурабай ауданы	118	342	8581
8	Егіндікөл ауданы	36	274	1844
9	Ерейментау ауданы	134	357	4171
10	Есіл ауданы	60	191	4303
11	Жақсы ауданы	72	231	5203
12	Жарқайың ауданы	99	431	2498
13	Зеренді ауданы	230	578	10810
14	Корғалжын ауданы	72	170	2393
15	Сандықтау ауданы	106	325	6258
16	Целиноград ауданы	165	407	26290
17	Шортанды ауданы	69	143	9100
18	Көкшетау қаласы	142	71	4038
19	Степногорск қаласы	25	25	6459
	БАРЛЫҒЫ	1803	5018	123902
www.stat.gov.kz сайты мәліметтері бойынша құрастырылған				

Сонымен қатар, елімізде жалпы ресми мәлімет бойынша 2000-нан астам шеберлер бар болса, оның ішіндегі 100-ге жуығы «Шеберлер одағы» мүшелігіне кіреді. Қазақстанда көлөнер шеберлерінің өнерлерін көбінесе «Наурыз» мейрамы немесе тағы басқа республикалық деңгейдегі мереке-фестивальдар қарсаңында ғана нағыз көлөнер шеберлерінің қаласына түскендей күй кешуге болады. Ал біздің пікірімізше, ауыл туризмі негізінде де көлөнер шеберлерінің шеберлік-көрсетілімдерін тамашалатын сол жерде ұлттық бұйым-заттарды жасап сатуға болатындай арнайы шеберханаларын ашып қоюға болады. Яғни, мұнда этнографиялық туризмді де қоса дамытуға болады. Оның үстіне, Ақмола облысындағы көп ауылдарда дайындалатын ұлттық көлөнер нәрселерін Моңғолия мен Қытайдан

көшіп келген қандастарымыз айналысып өрістерін кеңейтіп жатыр. Мысалы, Целиноград ауданының бірнеше ауылында қолөнер кәсіптері іске қосылған. Айталық, Нұр-Сұлтан қаласына жақын орналасқан Қоянды ауылында ИП «Қолөнер» атты шеберханасын Ақжарқын және Құрманғазы Қабдолда отбасылары ашып матадан, тастан, ағаштан және т.б. ұлттық бұйымдар әзірлеп сатады. Сол сияқты, сол төңіректе «EL-QUT» шеберханасы да домбыра, қамшы, астау, ожау, шара, кесе тәрізді үй-тұрмыстық заттарын жасап сатады. Қосшы ауылында қазақ ұлттық аспаптар шеберханасы іске қосылған. Софиевка ауылында да Тоғайбай Нұрмұратұлы өзінің екі ұлымен үшеуі қосылып ағаш ыдыс-аяқ жасайтын отбасылық шеберханасын ашып, ИП «Баба кәсібі» атты кәсібін дамытып жатыр. Шортанды ауданының Бозайғыр ауылында «ZHAN NURA» атты ұлттық әшекейлер дайындайтын шеберхана бар. Көкшетау қаласынан 10 шақырым қашықтықта 7 жыл бұрын ашылған 1,5 мың халқы бар Нұрлы-Көш атты ауыл (Краснояр ауылдық округі) пайда болған екен. Қытай мен Моңғолия жерінен өз еліне оралған қандастарымыз үшін жаңадан орын тепкен ауылда көптеген ұлттық қолөнер шеберханалары ашылып жұмыс істеп тұр. Әрқайсы шебер өз қаражаттарымен, мемлекеттің көмегінсіз күн көріп жатыр. Жалпы, Ақмола облысы бойынша мұндай мысалдардың біразын келтіруге болады. Қоса кететін жайт, Көкшетау қаласында 1989 жылдан келе жатқан «Блэк» атты ағаш ыдыс-бұйымдар дайындайтын Қазақстан бойынша ірі ұлттық қолөнер фирмаларының бірі.

Дегенмен де, Қазақстанның солтүстік өңірінің Ақмола облысының көркемөнер кәсіпшілігі саласындағы кәсіпкерлік қызметтің қазіргі жай-күйі мен даму үрдістерін бағалау келесі мәселелерді көрсетті:

1. Аймақтың көне халқы арасында көркем кәсіп пен қолөнердің дәстүрлері жоғалған. Көбінесе Қытай мен Моңғолия жерінен келген қазақтар ұлттық қолөнер дәстүрін сақтап қалған. Ең көп таралған қолөнер түрлері - киім, аяқ киім, ағаш ыдыс-бұйымдары, кәдесый өнімдерін жасау, жүн иірімжіптер мен киіз өндірісі;

2. Нұр-Сұлтан қаласы мен облыста жаңадан шеберлерді дайындап оқыту жүйесі қалыптаспаған. Оған қоса, мамандықтың имиджі де қалыптаспаған;

3. Негізгі мәселелер - бұл жасалған бұйым-затты өткізу қиындығы және билік тарапынан қолдаудың болмауы.

Осы аталған мәселелерді шешу жолдарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- жастарды тарту есебінен өткізу нарығын кеңейту;
- ауыл туризмімен қатар немесе соның арқауында этнографиялық туризмді дамыту;
- халықтық көркем кәсіпшілік (қолөнер) орталығын құру;
- құқықтық реттеу жүйесін жетілдіру;
- кәдесый өнімдеріне тапсырыстар жүйесін қалыптастыру;
- несие желілерін, шағын несие жүйесін ұйымдастыру, халық кәсіпшілігі саласының

кәсіпкерлері үшін несие мөлшерлемесін төмендету. Ұсынылып отырған іс-шаралар кәсіпкерлердің сыртқы және ішкі проблемаларын шешуге мүмкіндік береді, өйткені ұйымдарға нарықтық экономикаға қосылуға және өз қызметінің нәтижелерін жақсартуға мүмкіндік беретін жағдайлар жасалатын болады [5]. Сонымен қоса, Ақмола облысында бар ресурстарды талдай отырып ауылдық туристік сектордың жұмыс істеу ортасына М.Портер моделіне жүгіне отырып талдау жасадық (кесте 3).

М. Портер моделі негізінде Ақмола облысындағы ауылдық аумақтың туристік секторының жұмыс істеу ортасын талдау

Туристік нарықтағы бәсекеге қабілеттілік шарттары	Ақмола облысындағы ауылдық туристік сектордың жұмыс істеу ортасы
Өндіріс факторларына арналған шарттар	
Табиғи-климаттық жағдайы мен мәдени-тарихи ресурстары	Таулы, орманды және өзен-көлді табиғи жерлердің, курорттық-шипажайлы емдеу орындарының, мемлекеттік табиғи парктердің (3 парк), мемлекеттік қорықтың және бай мәдени-тарихи мұралардың (1793 - мәдени-тарихи мұра ескерткіштері, оның ішінде 4 - республикалық маңызы бар ескерткіштер және 1375 – археологиялық ескерткіштер) болуы.
Бүкіл халыққа қол жетімділігі (жол қатынасы)	Ірі көлік дәліздерінің қиылысында орналасуы өңірдің жоғары жол әлеуетін қамтамасыз етеді. Көкшетау қаласы арқылы темір жолдардың 4 тармағы өтеді. Дамыған көліктік жүйе қатынасының (452 шақырымға созылған Еуропалық маршруттың E125 бір бөлігі болып табылатын, астанамызды Көкшетаумен, Щучинскімен, Петропавловскімен қосатын көліктік магистраль (автобан)). Облыста республика бойынша теміржолдардың ең жоғары тығыздығы – 1000 шаршы км аумаққа 10,66 км (ҚР бойынша орташа – 5,53). Облыс аумағы бойынша халықаралық маңызы бар Алматы-Екатеринбург автожолы, Солтүстік дәліз (Достық – Ақтоғай – Саяқ – Мойынты – Астана – Петропавл - Ресей) бағыты бойынша өтеді. Ақмола облысының әуе көлігі саласында «Көкшетау авиакомпаниясы» АҚ ұсынылған, ол Көкшетау қаласының әуежайын иеленіп пайдаланады, сондай-ақ әуе кемелерінің меншікті паркімен әуе тасымалдау қызметтерін ұсынады. Көкшетау қаласының әуежайы ИКАО талаптарына сәйкес келеді және әуе кемелерінің барлық түрлерін қабылдай алады [6]. Сонымен қатар, Нұр-Сұлтан қаласының Нұрсұлтан Назарбаев халықаралық әуежайы да өз қызметтерін көрсетеді.
Туристік объектілеріне ыңғайлы жетуі, дамыған коммуникациялар жүйесі мен қаржы инфрақұрылымы	Барлық түрдегі жол тораптарының дамығандығы туристік объектілерге жетуді жеңілдетеді. Аумақтар арасында байланыс және телекоммуникация қызметтер жүйесі тығыз орнатылып дамыған. Қаржылық инфрақұрылым жүйесі де жетілдірілген (мысалы, Каспи Банк жүйесі).
Сұраныс жағдайы	
Туристік сұраныстың зерттелуі	Туристік нарықты және туристік ағынды толықтай зерттеу қажет. Статистикалық жағдайды толықтай көрсететін ақпараттық мәліметтердің дұрыс болмауы (оның ішінде ауыл туризмі жайында).

Белгілі бір тұтынушылардың тобына фокус ұйымдастыру	Нақты мақсатты сегмент анықталмаса да ауыл және экотуризм аясында отбасымен демалу орын алады.
Тұтынушылардың нарықтағы өзгермелі таңдауларын (қалауларын) есепке алу	Виза мен турлардың құнын реттеу, белгілі бір турларға деген сұранысын арттыру, қызмет көрсету сапасына қойылатын талаптарды жақсарту.
Туристердің келген жерінде ақпараттық қолдау көрсету	Тұтынушылар үшін ақпараттық қолдау жүйесін құру қажеттілігі айқындалды.
Тұрақты стратегия, құрылымы және бәсекелестік	
Қызмет көрсету кәсіпорындары арасындағы бәсекелестік: нарықта кәсіби жұмыс істейтін фирмалар санының өсуі; нарықты толықтай сегменттеу; қызмет көрсету сапасын арттыру	Қонақтар мен туристерді орналастыратын кәсіпорындар (қонақ үйлер) арасында айтарлықтай бәсекелестік жоқ, сол себепті көрсетілетін қызмет сапасының да деңгейі де жоғары болмайды. Туристік фирмалар арасында бәсекелестік деңгейі орташа. Ал таза ауыл туризмі ауылдық жерлердің барлығында бірдей дамымағандығынан бәсекелестік жоқ. Ауыл туризмі шетел стандарттарынан өзгеше форматта дамыған. Ішкі аймақтық туризм айтарлықтай көркеймеген. Бірақ, экотуризм мен жағажай туризмі тұрақты өркендеген. Болашақта ауыл туризмін тұрақты дамытудың әлеуеті өте жоғары.
Ауылдық жерлердің әлеуметтік-экономикалық жағдайы және ондағы бар ресурстары	Аймақтың барлық 17 аудандары өсімдік және мал шаруашылығына бағытталып кеңінен дамыған. Өңір бойынша шаруа немесе фермерлік қожалықтарының жалпы саны – 5377 (кәсіпкерлік қызметтегі үлесі – 11,4%) [www.stat.gov.kz (№ 422, 19.08.2019)], ал қайта өңдейтін 225 кәсіпорындар жұмыс істейді. АӨК дамыту жолында құйылған инвестицияларда, әзірленіп жүзеге асып жатқан Бағдарламалар мен Жобалар да ауылдардың көркеюіне үлес қосуда. Әр ауылдың өзіндік табиғаты (таулары, ормандары және өзен-көлдері), өз тарихы, мәдениеті, ескерткіштері және мәдени-демалу орталықтары бар. Шетелдегідей әр ауылда туристерді орналастыру үйлері де бар. Дегенмен де ауыл туризмін дамыту мақсатында туристерге барлық жағдайы қамтамасыз етілген кішігірім қонақ үйлер салуға мүмдіктерді пайдалану керек.
Туыстық және қолдаушы салалар	
Туыстық және қолдаушы салалар арасындағы кәсіпорындардың болуы	Қонақ үй бизнесінде жатын орындар көп болғанымен де жүктеу айналымы төмендеу. Тамақтану нүктелері біркелкі орналаспаған. Әуежай қызметінің жоғары болуы. Туризм индустриясында жұмыс істейтін және басқа да туыс әрі қолдаушы салалар арасында байланыстың болмауы көрініс табуда (мысалы, ауыл туризмі ауыл шаруашылығы мен өңдейтін өнеркәсібімен, туризм, мәдениет және көлік салаларымен тығыз байланыста болуы керек).

Негізгі қызметтер мен инфрақұрылым	Қызмет көрсету мәдениетін жетілдіру. Қызмет көрсету саласына белгілі халықаралық стандарттарын енгізу. Қызмет көрсету, ауыл туризмін жүргізу және тағы басқа мәселелер бойынша курстар өткізу.
Аймақ бойынша жүріп-тұру жеңілдігі	Автокөлік, темір жол көлігі және халықаралық әуежай жүйесі дамыған, бірақ әуежаймен ұшудың ішкі рейстерінің құнын реттеу қажет.
<i>Зерттеу барысында автормен құрастырылған</i>	

Сонымен, Ақмола облысындағы туризмнің әлеуметтік-экономикалық жағдайы мен жай-күйін бағалау оның дамуының негізгі факторларын анықтауға мүмкіндік берді:

- аймақтың қарқынды өсуі мен өңірдің тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін қолайлы экономика құрылымы бар;

- экономиканың негізі агроөнеркәсіптік кешен мен өнеркәсіп салалары болып табылады;

- туризм өңірлік даму басымдықтарының бірі ретінде; бұл үшін Ақмола облысының бірегей табиғи және мәдени әлеуеті бірқатар қолайлы жағдайларды туғызады;

- қазіргі уақытта туризм өңір экономикасының дамыған сегменті болып табылса да, бар ресурстары мен әлеуетін толықтай қолданбаған сала; туристік нарық құрылымының аумақтық сәйкессіздігі, туризмнің материалдық-техникалық базасының толықтай игерілмегендігі, оның инфрақұрылымын жаңғыртуға инвестициялардың тапшылығы, өңірдің туристік әлеуетіне ақпараттық қол жетімділігінің төмендігі байқалады;

- туризм саласындағы мемлекеттік және өңірлік саясаттың тиімділігін арттыру, жүйелі тәсіл негізінде туризмді стратегиялық жоспарлауды қалыптастыру, басқарудың бағдарламалық-мақсатты әдістерін енгізу жолымен саладағы сапалы қайта құрулар үшін алғышарттар қалыптасу үстінде болса да туризмнің басымды (перспективті) бағыты – ауыл туризміне айрықша мән берілмей отыр, сол себепті, туризмнің осы түрі бойынша біраз істер атқарылуы тиіс (сур. 1).

Қорытындылай келе, ауыл туризмін дамыту үшін Ақмола облысының барлық аудандарының әлеуеті зор екенін талдау барысында байқадық. Алайда, оның дамуын тежейтін мәселелерде аз емес, олардың ішінде кейбір ауылдардағы туристік, коммуналдық және көлік инфрақұрылымын қалпына келтіріп өркендету, туризм саласындағы кәсіпкерлік қызметті жандандыру сияқты жағдайларды инвестициялық жобаларды іске асыру арқылы жүзеге асыруға болады.

Талдау барысында автормен құрастырылған.

Сурет 1 - Ақмола облысы бойынша ауыл туризмі дамуында анықталуы тиіс негізгі бағыттары

Ауыл туризмін тиімді дамыту үшін Үкіметтің, жергілікті билік органдарының, Қауымдастықтардың, бизнес құрылымдарының, түрлі деңгейдегі мүдделі ұйымдардың, жергілікті қоғамдастықтардың жүйелі түрдегі өзара іс-әрекеті қажет. Сондықтан біз Ақмола облысында туристік кәсіпорындарды, ауыл шаруашылық өндірушілері мен қайта өңдейтін кәсіпорындарын, мәдени және спорт мекемелерін, сондай-ақ басқа да инфрақұрылымдық объектілерін біріктіретін ауыл туристік кластер құрылуы қажет деп есептейміз.

Ауыл шаруашылығы өндірісін, ұлттық колоритті және аумақтың бірегейлігін пайдалана отырып, осы зерттеліп отырған өңірде ауыл туризмін дамыту арқылы жергілікті халықтың әл-ауқатын жақсартуға, жалпы келгенде ауылдық жерлерді тұрақты дамытуға ықпал ететін болады.

Әдебиет тізімі

- 1 Ақмола облысында туризм саласын дамытудың негізгі бағыттары анықталды / inform.kz. URL: https://www.inform.kz/kz/akmola-oblysynda-turizm-salasyndamamytudyn-negizgi-bagyttary-anyktaldy_a3507404 (Дата обращения: 24.08.2019)
- 2 Шумакова О.В., Косенчук О.В., Новиков Ю.И., Нардин Д.С. Агротуризм как перспективное направление развития сельских территорий в Омской области // Современные проблемы науки и образования. [Электр. ресурс] – 2015. – № 2-1. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20294> (дата обращения: 24.08.2019).
- 3 Список памятников истории и культуры Ақмолинской области / history-akmola.kz. URL: <https://history-akmola.kz/ru/pages/akmola-oblysynin-tarihi-madeni-eskertkishter-tizimi> (Дата обращения: 24.08.2019)
- 4 Уникальный семейный оздоровительный центр появился в районе Биржан сал Ақмолинской области / uvp-akmo.gov.kz. URL: <http://uvp-akmo.gov.kz/content/unikalynyuy-semeynyuy-ozdorovitelynyuy-centr-poyavilsya-v-rayone-birghan> (Дата обращения: 24.08.2019)
- 5 Проблемы традиций в современных художественных промыслах / Выпускная квалификационная работа. URL: <http://elib.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/1477/%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1> (Дата обращения: 24.08.2019)
- 6 Программа развития территорий Ақмолинской области на 2016-2020 годы, г.Кокшетау, 2018 год / ekonomika.akmo.gov.kz. URL: http://ekonomika.akmo.gov.kz/sites/ekonomika.akmo.gov.kz/uploads/strateg_doki/2019/PRT_rus.docx (Дата обращения: 24.08.2019)

А.Т. Тлеубаева

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

Приоритетные направления развития сельского туризма Ақмолинской области

Аннотация: Туризм как неотъемлемая часть жизни современного общества представляет собой глобальное явление сегодняшнего времени. Одним из приоритетных направлений в сфере туризма является сельский туризм. В развитых странах данный вид туризма стал высокодоходной отраслью туристской индустрии. По оценке ВТО, сельский туризм - один из пяти основных стратегических направлений развития туризма в мире до 2020 года. Развитие сельского туризма во многих странах считается залогом устойчивого развития сельских территорий.

Благодаря исследованию памятников культуры, крестьянских хозяйств, ремесленных мастерских районов области была оценена возможность развития сельского туризма Ақмолинской области, а именно: в каких районах региона имеется большой потенциал. На основе модели Портера была проанализирована среда функционирования туристского сектора сельского региона в Ақмо-

линской области. Оценка социально-экономического положения и состояния туризма в Ақмолинской области позволила выявить основные факторы его развития. Рассмотрены основные направления развития сельского туризма по данному региону.

Ключевые слова: туризм, сельский туризм, потенциал сельского туризма, сельхозпроизводители, сельские мастера, сельская территория.

A.T. Tleubayeva

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Priority directions of development of rural tourism of Akmola region

Abstract. Tourism as an integral part of the life of modern society is a global phenomenon of today. One of the priorities in the field of tourism is rural tourism. In developed countries, this type of tourism has become a highly profitable sector of the tourism industry. According to the WTO, rural tourism is one of the five main strategic directions of tourism development in the world until 2020. The development of rural tourism in many countries is considered to be the key to sustainable development of rural areas.

Thanks to the study of monuments, farms, handicraft workshops of the region, the possibility of developing rural tourism of Akmola region was assessed and it is in which areas of the region there is a great potential. On the basis of porter's model the environment of functioning of the tourist sector of the rural region in Akmola region was analyzed. Assessment of the socio-economic situation and the state of tourism in Akmola region allowed to identify the main factors of its development. The main directions of development of rural tourism in the region, which should be determined.

Key words: tourism, rural tourism, potential of rural tourism, agricultural producers, rural masters, rural territory.

References

- 1 Aqmola oblysynda turizm salasyn damytudyn negizgi bagyttary anyktaldy [The main directions of development of the tourism industry in Akmola region are defined] / inform.kz. [Electron.resource]. Available at: https://www.inform.kz/kz/akmola-oblysynda-turizm-salasyn-damytudyn-negizgi-bagyttary-anyktaldy_a3507404 (Accessed: 24.08.2019)
- 2 Shumakova O.V., Kosenchuk O.V., Novikov Yu.I., Nardin D.S. Agroturizm kak perspektivnoe napravlenie razvitiya sel'skikh territorij v Omskoj oblasti [Agrotourism as a promising direction of rural development in the Omsk region] // Sovremennyy'e problemy` nauki i obrazovaniya. – 2015. – # 2-1.; [Electron.resource]. Available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20294> (Accessed: 24.08.2019).
- 3 Spisok pamyatnikov istorii i kul'tury` Akmolinskoj oblasti [List of historical and cultural monuments of Akmola region] / history-akmola.kz. [Electron.resource]. Available at: <https://history-akmola.kz/ru/pages/akmola-oblysynin-tarihi-madeni-eskertkishter-tizimi> (Accessed: 24.08.2019).
- 4 Unikal'ny`j semejny`j ozdorovitel'ny`j centr poyavilsya v rajone Birzhan sal Akmolinskoj oblasti [A unique family Wellness center appeared in Birzhan Sal district of Akmola region] / uvp-akmo.gov.kz. [Electron.resource]. Available at: <http://uvp-akmo.gov.kz/content/unikalyny-semeyny-ozdorovitelny-centr-poyavilsya-v-rayone-birzhan> (Accessed: 24.08.2019).
- 5 Problemy` tradiczij v sovremennyy`kh khudozhestvenny`kh promy`slakh [Problems of traditions in modern art crafts] / Vy`pusknaya kvalifikacionnaya rabota. [Electron.resource]. Available at: <http://elib.cspu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/1477/%20%20%20%20%20%20%20%20%20.pdf?sequence=1> (Accessed: 24.08.2019).
- 6 Programma razvitiya territorij Akmolinskoj oblasti na 2016-2020 gody`, g.Kokshetau,

2018 god [The program of development of territories of Akmola region for 2016-2020, Kokshetau, 2018] / ekonomika.akmo.gov.kz. [Electron.resource]. Available at: http://ekonomika.akmo.gov.kz/sites/ekonomika.akmo.gov.kz/uploads/strateg_doki/2019/PRT_rus.docx (Accessed: 24.08.2019).

Автор туралы мәлімет:

Тлеубаева А.Т. – Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Туризм» кафедрасының 3-ші курс докторанты. Қажымұқан көшесі, 11, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Tleubayeva A.T. - PhD student Tourism chair, L. N. Gumilyov Eurasian national university Kazhymukan st., 11, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 06.73.55

Ж.Т.Ахметов, А.А.Ажмухамедова

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: alfakz93@mail.ru, azhmuxamedova@mail.ru)*

Төлем жүйелеріндегі тәуекелдер

Аңдатпа. Мақалада елдің қаржы жүйесін басқарудың маңызды аспектілерінің бірі - Төлем жүйесіндегі тәуекелдерді басқару талданады. Төлем жүйесінің барлық деңгейлерінде қаржылық және операциялық тәуекелдерді басқару бойынша іс-қимылдарды бағалау осы үрдістің маңызды бөлігі болып табылады. Сонымен қатар, ақпараттық технологиялардың дамуы электрондық ақшамен байланысты тәуекелдердің өсуі қауіпін тудырып отыр. Бұл ретте электрондық ақша айналысын және төлемдермен байланысты қаржылық және операциялық тәуекелдерді мемлекет тарапынан қадағалау қажет.

Түйін сөздер: несиелік тәуекел, өтімділік тәуекелі, жүйелік тәуекел, электрондық ақша, орталық банк, делдал

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-116-122>

Төлем жүйесі – бұл төлемдердің кедергісіз өтуін қамтамасыз ететін жүйе және материалдық немесе қаржы ресурстарын сатып алатын шаруашылық субъектілері қабылдайтын міндеттемелерді өтеу бойынша уағдаластықтар жиынтығы болып табылады.

Төлем жүйесінің рөлі тұтынушы мен тауарлар мен қызметтерді жеткізуші арасында ақша қаражатын уақытылы және тиімді аударуды қамтамасыз ету болып табылады, бұл экономикалық және қаржылық қызмет нәтижесінде қабылданған міндеттемелердің орындалуын уақытылы аяқтауға ықпал етеді. Осыған байланысты, қаржы нарықтары мен экономиканың банк секторының жұмыс істеу тиімділігі көбінесе елдегі қолданыстағы төлем жүйесіне байланысты.

Елдің экономикасы мен банк жүйесін реформалау төлемдерді тез және ең аз тәуекелдермен жүргізуге мүмкіндік беретін, сенімділікпен, қауіпсіздікпен және тиімділікпен ерекшеленетін төлем жүйелерін құру қажеттілігін тудырды.

Төлем жүйелерін реттеудің маңызды элементі қаржылық тәуекелдерді және оларды азайту әдістерін талдау болып табылады. Қаржылық тәуекел – бұл табыстардың төмендеуі, пайданың жоғалуы және қандай да бір себептер бойынша шығындардың туындауы. Банк тәжірибесіндегі тәуекел банкроттық ықтималдығы ретінде қарастырылады.

Қаржы операциялары қатысушы тараптар, операцияларды өндеуді жүргізетін олардың делдалдары (банктерді қоса алғанда) үшін, сондай-ақ түпкілікті банкаралық есеп айырысу жүргізілетін орталық банк үшін тәуекелдер әкеледі. Қаржы нарықтарына қызмет көрсететін ақша қаражаты мен бағалы қағаздардың ірі банкаралық аударымдары жүйесі ең жоғары тәуекелге ұшырайды. Атап айтқанда, нақ осы нарықтарда қаржы жүйесі мен тұтастай экономика үшін теріс салдарларды тудыратын төлем ағындарының бұзылуы үшін әлеуетті мүмкіндік жасайтын әріптестер арасындағы өзара қарым-қатынастарға байланысты болады.

Бұл мақаланың негізгі мақсаты – қаржы жүйесінде бар барлық тәуекелдерді зерделеу. Жоғарыда берілген мақсатқа жету үшін келесі міндеттер белгіленді:

- несиелік, операциялық, жүйелік, өтімділік тәуекелдеріне сипаттама беру;
- әр тәуекелдің қаржы жүйесіне тигізетін әсерін бағалау;
- электрондық ақша мен қолма-қол ақша тәуекелдеріне салыстырмалы талдау жасау.

Ішкі тәуекелдердің негізгі түрлері банктің қаржылық қызмет көрсетуімен байланысты және төлем жүйесінде тәуекелдердің мынадай түрлері бар, атап айтқанда: бұл несиелік, өтімділік, жүйелік және есептік (операциялық және техникалық) тәуекелдер, сондай-ақ валюталық операцияларды (валюталық) және алаяқтықты реттеудегі тәуекелдер. Банк тәуекелі толық жойылуы мүмкін емес. Банк мәмілелерге қатысуға дайын болатын тәуекел дәрежесі олардан күтілетін пайдаға байланысты, тәуекел көп болған сайын, пайда соғұрлым жоғары болуы тиіс. Бұл ретте банктің міндеті өз операцияларынан келетін тәуекел мен пайданың оңтайлы үйлесіміне қол жеткізу болып табылады.

Несиелік тәуекел коммерциялық банктерде кеңінен қолданылатын объект емес, субъектіні несиелендіру кезінде жоғарылайды. Ол қарыз алушының қаржылық жағдайының нашарлауы кезінде, оның қызметінде күтпеген асқынулар, нарықтағы қолайсыз жағдайлар кезінде туындайды. Шығарылатын өнімге сұраныстың төмендеуі, сатып алушылардың төлем қабілетсіздігі, экономикалық дағдарыс, кәсіпорын басшылығы қызметкерлерінің біліксіздігі немесе жосықсыз болуы сол бағытта әрекет етеді.

Несиелік тәуекел дәрежесін анықтау мыналарды қамтиды: қарыз алушының моральдық және этикалық беделін, несиелік ұсыныстың шынайылығы мен негізділігін, банк үшін қарыздың қолайлылығын (қарыз алушының беделін бағалау негізінде), оның мүмкіндіктерін, капиталын, кепілдігін және қарызды беру мен өтеу шарттарын бағалау.

Клиринг жүйесінің қызмет ету ерекшеліктеріне байланысты кредиттік тәуекел төлем тапсырмаларымен алмасу және цикл соңында олар бойынша түпкілікті есеп айырысулар арасындағы уақыт алшақтығы нәтижесінде пайда болады. Нәтижесінде төлем тапсырмасын жіберген банкпен түпкілікті есеп айырысу жүргізілгенге дейін өз клиенттеріне операциялық күн ішінде кез келген банк ұсынатын жасырын несие пайда болады.

Орталық банк, есеп айырысу мекемесі ретінде, сондай-ақ, егер клирингтік циклдың соңында таза кредиттік сальдосы бар қатысушыларға таза дебеттік сальдосы бар барлық қатысушылар өздерінің есеп айырысуларын жүргізгенге дейін шоттардан қаражат алуға мүмкіндік берсе, несиелік тәуекелге ұшырауы мүмкін.

Өтімділік тәуекелі корреспондент-банкте алушы-банк алдындағы міндеттемелерді белгіленген мерзімде орындау мүмкіндігінің жоқтығын білдіреді. Бұл төлем мерзімінде алушы Банктің өтімді жағдайының нашарлауына әкеп соғады. Өтімділік тәуекелі қаржы активтерін шығынсыз төлем қаражатына жылдам конверсиялау мүмкін еместігіне байланысты.

Несиелік және өтімді сипаттағы тәуекел есеп айырысудың кешігуі, олардың синхронды болмауы немесе төлеуші міндеттемесін орындамауы себептерінен туындауы мүмкін.

Бұдан басқа, мәміле жасау мен ол бойынша есеп айырысу арасындағы уақыт алшақтығы операцияның келісілген уақытта болмауы тәуекеліне алып келеді. Мысалы, операция бір тараптың қабылдаған міндеттемелерін орындамауына байланысты мәміленің күшін жою себебі бойынша жүзеге асырылмайды.

Уақыт алшақтықтары төлем жүйесі тәуекелінің басты көзі болып табылады, алайда басқа да факторлар тәуекелді тудыруы мүмкін. Мұндай факторлардың бірі төлеушінің төлем тапсырмасын немесе оларды орындағанға дейін жеткізуге тапсырыстың күшін жою немесе олардың орындалуын белгілі бір шарттармен ескерту құқығы болып табылады. Мысалы, банк алушының шотын несиелей алады және тіпті, егер ол ақша аударымдарының банкаралық жүйесі арқылы төлеушінің банкінен қаражат алса, оған қаражатты пайдалануға мүмкіндік береді. Осыған ұқсас жолмен ақша аударымдарының банкаралық жүйесінің

қатысушылары белгіленген соңғы мерзімге дейін жекелеген аударымдарды кері қайтарып алу құқығын өзінде сақтай алады. Таза есеп айырысу жүйесінің ережелеріне сәйкес барлық төлем тапсырмаларын орындау жұмыс күнінің соңында қатысушылардың көпжақты таза позицияларының түпкілікті есебіне тәуелді болуы мүмкін.

Түпкілікті төлем алушының шотына қаражат аударуды білдіреді. Ол біржола және сөзсіз, бұл оған түпкілікті сипат береді. Тек түпкілікті төлем кезінде ғана қаражатты алушы оларға тиесілі екендігіне және жұмсалуды мүмкін екендігіне сенімділік білдіре алады, егер төлем шартты болып табылса, онда айналым қаражатын олардың түсуіне қарай іске қосатын немесе түпкілікті есеп айырысқанға дейін оған рұқсат беретін делдал өзін несиелік тәуекелге ұшыратады.

Сондықтан көптеген делдалдар шартты төлемдерді қаражатқа қол жеткізу үшін түпкілікті ретінде жиі қарастырады. Мұндай тәсіл әсіресе бағалы қағаздар мен шетел валюта-сы нарығында таралған, себебі мұнда қаражаттың айналымдылығы жоғары.

Орталық банктер үшін бірінші кезектегі шешімді талап ететін басты мәселе жүйелік тәуекел болып табылады, яғни теріс тізбекті реакция тудыратын тәуекел («домино әсері»). Ол несиелік тәуекелдің және өтімділік тәуекелінің салдары ретінде туындауы мүмкін, өйткені төлем жүйесіне қатысушылардың бірінің міндеттемелерді орындамауы басқа қатысушылар тарапынан төлем жасамау сериясына әкеп соғуы мүмкін.

Жүйелік тәуекел – корреспонденттік қатынастар жүйесінің бір немесе бірнеше қатысушыларының өз міндеттемелерін орындаудан бас тартуына байланысты есеп айырысу жүргізудің мүмкін еместігі.

Клиринг тетігінде төлем тапсырмаларымен алмасу белгіленген кезең ішінде жүргізіледі, ал олар бойынша есеп айырысу оның соңында жасалады. Бұл ретте пайда болатын несиелік тәуекел есеп айырысу лағының, яғни төлем тапсырмаларымен алмасудың басталуы мен олар бойынша түпкілікті есеп айырысу арасындағы уақыт айырмашылығының жұмыс істеу нәтижесі болып табылады.

Банкаралық есеп айырысу кезінде, әсіресе төлем жүйелерінің жұмыс істеу процесінде тәуекел дәрежесін төмендету үшін мынадай сақтық шаралары маңызды рөл атқаратынын атап өткен жөн:

- елдің барлық төлем жүйелері үшін қорғанудың біріздендірілген стандарттарын белгілеу;
- клерктердің біліктілігін арттыру, сондай-ақ олардың еңбегін механикаландыру және автоматтандыру;
- өткізу жүйесін енгізу, ақпаратты шифрлеу және оны файлдар мен қағаз құжаттарда бөлек сақтау;
- банкноттарды, бағалы қағаздарды және пластикалық карточкаларды қолдан жасаудан қорғаудың жасырын тәсілдерін кеңейту.

Электрондық ақша жүйесінің тәуекелдері

Электрондық ақша бүгінгі күні айналымның тиімді құралы болып табылады, бұл банктер, сауда кәсіпорындары мен халық кездестіретін материалдық және уақытша шығындарды қысқартудан көрінеді.

Электрондық ақшаның оларды пайдаланушылар үшін елеулі тәуекелге ие болуына байланысты, осы мәселені қарау электрондық ақшаны дамытудың тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді.

Электрондық ақша (Эа) тәуекелдерінің бес негізгі түрін – өтімділікті жоғалту тәуекелін, несиелік тәуекелді, құқықтық тәуекелді, операциялық тәуекелді және басқарудан айырылу тәуекелін, сондай – ақ оларды анықтайтын фактораларды бөліп көрсетуге болады (1-кесте).

Электрондық ақша тәуекелдері сипаттамасы

Тәуекел түрі	Анықтама	Тәуекел тудыратын факторлар
өтімділікті жоғалту тәуекелі	Актив мөлшерінің жетпеуі нәтижесінде эмитенттің өз міндеттемелерін орындамау тәуекелі	Эа өтеу үшін жеткілікті активтер болмаған кездегі Эа эмиссиясы
несиелік тәуекел	клиенттердің немесе үшінші тұлғалардың (қатысушы банктер, есеп айырысу банктері және т. б.) өз міндеттемелерін орындауы (тиісінше орындамауы) нәтижесінде эмитент үшін шығындар тәуекелі	клиенттерге берілген несиелерді қайтармау немесе уақытылы қайтармау (несиелік схемалар кезінде), клиенттердің эмитент қызметін төлемеуі немесе уақытылы төлемеуі.
құқықтық тәуекел	құқықтық сипаттағы іс-әрекеттер немесе оқиғалар нәтижесінде шығындар тәуекелі	Эа жүйесі ережелерінің қолданыстағы заңнамаға сәйкес келмеуі; эмитенттің немесе клиенттердің қолданыстағы заңнаманы бұзуы; заңнаманы өзгерту
операциялық тәуекел	Жүйені ұйымдастырудың кемшіліктері немесе жүйеге рұқсаты бар тұлғалардың теріс пайдалануы нәтижесінде шығындар тәуекелі	жүйенің техникалық іске асырылуының кемшіліктері; эмитент қызметкерлерінің әрекеттері (оның ішінде қылмыстық); қолайсыз техникалық әсері және үшінші тұлғалардың іс-әрекеттері (оның ішінде қылмыстық)
басқарудан айырылу тәуекелі	Эмитент басшылығының жоғарыда аталған тәуекелдердің қайсыбіріне бақылау жасауды жоғалтуы нәтижесінде шығындар тәуекелі	басқа тәуекелдердің жеткіліксіз есебі; басқарушы персонал жұмысының тиімсіздігі.

Электрондық ақшаның бақылаусыз эмиссиясы жағдайында ақша массасының күрт өсуі және инфляция қарқынының тездеуі орын алуы мүмкін, яғни қосымша тәуекел – инфляция тәуекелі туындауы мүмкін.

2-кестеден электрондық ақшаны пайдалану тәуекелсіз емес деген қорытынды жасауға болады. Электрондық ақшаны пайдаланушы өзінің барлық салымдарын жоғалту мүмкіндігімен байланысты көптеген тәуекелдер бар. Осыған байланысты қолма-қол банкноттар мен монеталардың айналымы бүгінгі күні барынша тартымды болып қала береді, демек болашақта әлем халқының түрлі санаттарының қолма-қол ақшаны және электрондық ақшаны қатар пайдалануы мүмкін. Электрондық ақша төлемдері бағдарламасы барлық жерде және тең дәрежеде енгізілмегендіктен, тәуекелдердің салдары дәлме-дәл анықтала алмайды.

Электрондық және қолма-қол ақша тәуекелдерін салыстырмалы талдау

Электрондық ақша	Қолма-қол ақша
1. Қаржылық тәуекел	
Қазіргі уақытта Эа пайдалану Эмитенттің пайдаланушы алдындағы Эа бойынша өзінің ақшалай міндеттемелерін орындай алмауы мүмкіндігін болжайды	Қолма-қол ақшаны немесе пластикалық карталарды пайдалану қаржылық тәуекелдің туындау мүмкіндігімен байланысты емес, өйткені банкноттар мен монеталар эмиссиясында монополист ҰБ болып табылады
2. Құқықтық тәуекел	
Эа эмиссиясымен және пайдаланумен байланысты қызметті реттеу бойынша ешқандай заңды құжаттар жоқ болғандықтан, бұл тәуекел бүгінгі күні өзекті болып табылады	Әлем елдерінде ақша айналымын заңнамалық реттеу
3. Құпия ақпаратты жоғалту тәуекелі	
Бар	Жоқ
4. Ақшаны жоғалту тәуекелі	
Іс жүзінде мүмкін емес, өйткені жаңа криптоқорғау бағдарламаларымен қорғалады	Осы тәуекелдің жоғары ықтималдығы
5. Техникалық тәуекел. бағдарламалық қамтамасыз етудің істен шығу тәуекелі	
Бар, бірақ аз ықтималдықпен	Мұндай тәуекелдің болуы мүмкін емес
6. Айналыста жалған ақшаны пайдалану тәуекелі	
Бұл тәуекел жоғалту тәуекелімен ұштасады. Іс жүзінде мүмкін емес.	Мүмкін

Электрондық ақшаны пайдалану технологиялары мен модельдері үнемі жақсарып, осы ақша түріне пайдаланушылардың сенімі өсіп келеді. Осыған байланысты елдердегі банктік қадағалау мен ақша айналымын реттеуге жауап беретін органдар эмитенттер көтеретін тәуекелдердің барабар жойылуын қамтамасыз етуі, ал пайдаланушылар ақылға қонымды шектеулерді енгізумен қорғалуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ильяс А.А., Саулембекова А.К. Платежная система Республики Казахстан: теория и практика: учебное пособие/ Ильяс А.А., Саулембекова А.К. – Экономика: Алматы, 2009. – 208 С.
- 2 Шамраев А.В. Денежная составляющая платежной системы: правовой и экономический подходы. – Алматы: Деньги и кредит, 2009. – 50 с.
- 3 Bank for international settlements. [Electr. resource] URL: <http://www.bis.org> (Даты обращения: 08.09.2019).

Ж.Т.Ахметов, А.А.Ажмухамедова

*Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

Риски в платежных системах

Аннотация. Управление рисками в платежных системах является важным аспектом управления финансовой системой страны. Оценка действий по управлению финансовыми и операционными рисками на всех уровнях платежной системы является важной составляющей этого процесса. Вместе с тем развитие информационных технологий создает угрозу роста рисков, связанных с электронными деньгами. При этом необходимо отслеживать со стороны государства финансовые и операционные риски, связанные с платежами и обращение электронных денег.

Ключевые слова: кредитный риск, риск ликвидности, системный риск, электронные деньги, центральный банк, посредник.

Zh.T.Akhmetov, A.A.Azhmukhamedova

*Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Nur-Sultan,
Kazakhstan*

Risks in payment systems

Abstract: Risk management in payment systems is an important aspect of the financial system of the country. Assessment of financial and operational risk management activities at all levels of the payment system is an important part of this process. At the same time, the development of information technologies poses a threat to the growth of risks associated with electronic money. At the same time, it is necessary to monitor the financial and operational risks associated with payments and the circulation of electronic money on the part of the state.

Key words: credit risk, liquidity risk, system risk, electronic money, central bank, intermediary

References

- 1 Ilyas A.A., Saulembekova A.K. Platezhnaia sistema Respubliki Kazakhstan: teoria i praktika: uchebnoe posobie [Payment system of the Republic of Kazakhstan: theory and practice: a training manual] (Ekonomika, Almaty, 2009, 208 p.)
- 2 Shamrayev A.V. Denezhnaia sostavlyaiushaya platezhnoi sistemy: pravovoi i ekonomicheskii podkhody [The monetary component of the payment system: legal and economic approaches] (Money and Credit, Almaty, 2009, 50 p.)
- 3 Bank for international settlements. [Electronic resource]. Available at: <http://www.bis.org> (Accessed: 22.08.2019)

Авторлар туралы ақпарат:

Ахметов Ж.Т. – «Қаржы» кафедрасының 2 курс магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ажмухамедова А.А. – э.ғ.к., «Қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Akhetov Zh.T. - The 2-year student of «Finance» Department, Eurasian National University L. N. Gumilyov, Satpayev st., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Azhmukhamedova A.A. - PhD in economics, senior lecturer, Department of «Finance», Eurasian National University L. N. Gumilyov, Satpayev st., 2, Nur-Sultan, Kazakhstan.

XFTAP 06.81.12

Р.Қ. Конуспаев, Т.Ж. Демесінов

*Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау,
Қазақстан*

(E-mail: konuspaev@list.ru, demesinov.1973@mail.ru)

Кәсіпорын капиталының оңтайлы қаржылық құрылымын қалыптастыру мәселелері

Аңдатпа. Мақалада кәсіпорын капиталының қаржылық құрылымын қалыптастыру моделі талданып, ұйымның бағасын басқару жүйесіндегі капиталдың қаржылық құрылымын оңтайландыру алгоритмі жасалды. Нарықтық құнның негізді өсуі ұйымның дамуының стратегиялық мақсатты индикаторы болып келеді, оперативті құндық параметр ретінде капиталдың қаржылық құрамын қалыптастырудың ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді мақсаттардың үйлесімділігін қамтамасыз етіп отыратын экономикалық қосылған құн көрсеткіші (EVA) қолданылды. Капиталдың фактілі қаржылық құрамын талдау кезеңінде меншік және қарыз капиталдарының оңтайлы арақатынасын анықтау үшін, зерттеу объектісі болып отырған ұйымның қаржылық есептілігі мәліметтері бойынша осы критерий тұрғысынан EVA көрсеткіші есептелді, ұйымның қаржылық дамуының матрицасы ұсынылды. (E:D)/E арақатынастарының шектеулі көрсеткіші 100%, ал қаржылық кірістілік спредінікі-0 болып табылатыны анықталды. Берілген параметр мәліметтерінің мониторингі капиталдың қаржылық құрылымының уақытылы түзетулерін жасауға мүмкіндік береді. Капиталдың қаржылық құрылымын детальдеу қаржылық шешімдер қабылдаудың мультифакторлы моделін жүзеге асыруға көмектеседі.

Түйін сөздер: капитал, қаржылық құрылым, меншікті капитал, қарыз капиталы, айналым капиталы, экономикалық құн, нарық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-123-131>

Кіріспе. Компанияның құндылығын басқару тұжырымдамасы қазіргі корпоративтік менеджменттегі ең танымал тәсілдердің бірі болып табылады. Ол меншік иелерін қанағаттандыратын компания қызметінің қаржы-экономикалық индикаторларын табуға бағдарланады және мақсатқа ілгерілеудің сәттілігін сипаттайтын диагностикалық көрсеткіштер жүйесін құруды болжайды. Алайда басқарушылық шешімдерді қаржылық-экономикалық бағалау әлемдегі еш жерде аяғына дейін шешілмеген күрделі мәселе болып табылады. Қазіргі уақытта стратегиялық жоспарлаудың аса танымал құралдары теңгерімді көрсеткіштер жүйесі және экономикалық қосылған құн тұжырымдамасы болып табылады. Қосылған құн тұжырымдамасы ұзақ мерзімді перспективада бизнестің табыстылығын болжау үшін компанияның құндық көрсеткіштерін бағалаудың қарапайымдылығы мен мүмкіндігін біріктіреді. Аталған көрсеткіштің негізгі идеясы мен экономикалық мәні компанияның капиталы инвестор, акционер немесе салынған капиталға басқа меншік иесі талап ететін табыстылық нормасын қамтамасыз ету үшін тиімділікпен жұмыс істеуі тиіс.

Мәселенің қойылуы. Соңғы 10-15 жылда көптеген шетелдік және отандық компаниялардың стратегия және қаржы мамандарының қызметінде ғалым-қаржыгерлер мен консалтингтік фирмалардың жаңа ілімдік әзірлемелерінің саны артып келеді. Мұндай қарқынды ақпарат ағынында оңай бағдар жоғалтуға болады, сондықтан қазіргі уақытта компанияның құнын бағалау және басқару үшін қолданылатын аса маңызды көрсеткіштерді, бүкіл бизнестің немесе оның жекелеген бөлімшелерінің жұмыс істеу тиімділігін терең ұғыну орынды. Қазақстандық компаниялардың қосымша бәсекелестік артықшылықтарды алуда өмірлік қажеттілігін ескере отырып, қазіргі заманғы көрсеткіштерді қолдану ерекшелігімен формальды танысу ғана емес, сонымен қатар олардың «сапаларын» неғұрлым терең талдау

міндеті қойылады.

Мақсаттары. Зерттеу мақсатына кәсіпорын капиталының қаржылық құрылымын қалыптастыру мәселелерін талдап, ұйымның бағасын басқару жүйесіндегі капиталдың қаржылық құрылымын оңтайландыру алгоритмі жасау, ұйымның қаржылық дамуының матрицасын ұсынып, экономикалық қосылған құн, айналым активтері және қарыз капиталының өсу темптерінің арақатынасын анықтап, капиталдың қаржылық құрылымын оптимизациялау моделін жасау жатады.

Тарихы. Құнды басқару тұжырымдамасы негізінде капитал құрылымын жетілдіру 1980 жылдардың ортасында АҚШ-та пайда болды, келесі он жыл бойы бұл тақырыпты өз жұмыстарында А. Гирорт, Т. Коупленд, Т. Коллер, Д. С. Биддл, А. Дамодаран, Дж. Деарден, Р. С. Каплан, И.А.Бланк пен басқа да ғалымдар зерттеді. 1990 жылдары бұл әдістеме Еуропа мен Азияға келді, ал бірнеше жылдан кейін оны Батыс инвесторының талаптарына сай келетін ірі отандық компаниялар да пайдалана бастады.

Зерттеу әдістері. Зерттеу әдістері ғылыми абстракция және экстраполяция, индукция және дедукция әдістері болып табылды. Ілімдік ережелерді негіздеу жалпы ғылыми әдістер мен тәсілдерді, талдау және синтездеу әдісін, жүйелі және кешенді тәсілдерді қолдану негізінде жүзеге асырылды, ресми статистикалық материалдар мен интернет желісінің ақпараттық әлеуетінен басқа жеке бақылаулар мен қорытындылардың деректері пайдаланылды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Нарықтық экономика жағдайында ұйымның қызметі және дамуы көп жағдайда өзін - өзі қаржыландыру есебінен, яғни меншік капитал есебінен жүргізіледі. Тек қана меншік капитал жетіспеген жағдайларда ғана қарыз қаражаттары тартылады, бұл жағдайда қарыз қаражаттарынан қаржылық тәуелсіздік ерекше мәнге ие болады, дегенмен қарыз қаражаттарын пайдаланбай шаруашылықты жүргізу қиынға соғады, кейде тіпті мүмкін емес. Сондықтан, біріншіден қысқа мерзімді активтерді қаржыландыру көздерін бөліп қарастыру орынды. Олардың өндірістік бағдарламаны қамтамасыз етуге қажетті минималды бөлігі (норматив) меншікті айналым капиталы есебінен құрылады, әртүрлі мерзімдерде пайда болатын қосымша қажеттілік қысқа мерзімді қарыз қаражаттарымен жабылады.

Капиталдың қаржылық құрылымы ұйымның сипаттамаларын, сондай – ақ, оған сыртқы ортаның әсерін бейнелейтін әртүрлі факторлардың ықпалымен қалыптасады сондықтан, барлық ұйымдарға арналған қарыз және меншік капиталының құрылымының оптималды арақатынасы болмайды.

Сонымен қатар, ұйымның қаржылық құрылымын оптимизациялаудың құн концепциясын тәжірибеде іске асыру көлемінде меншік және қарыз қаражаттарының «табыстылық – тәуекел – өтімділіктің» қажетті балансын ескере отырып, ұйымның негізді нарықтық құнын максималдауға қол жеткізуге бағытталған арақатынасын қамтамасыз ететін модель қалыптастыруға болады. Бұл модельді жүзеге асыру алгоритмі бірнеше этаптардың болуын қарастырады (сурет 1).

Сурет 1. Ұйымның бағасын басқару жүйесіндегі капиталдың қаржылық құрылымын оптимизациялау алгоритмі

Капиталдың қаржылық құрылымын оптимизациялаудың негізгі критерийі, жоғарыда көрсетілгендей, ұйымның нарықтық бағасын максималдау болып келеді. Нарықтық бағаның стратегиялық индикаторы ретінде біз MVA көрсеткішін пайдаланамыз, ол қосылған экономикалық құн мәндерінің болжамды мәндерінің келтірілген бағасын (EVA) білдіретін болады [1, 136 б.].

Болашаққа арналған жоспарда ұйымның капиталының оптималды қаржылық құрылымы қосылған нарықтық құнның максималды мәндерінде мүмкін болады. Көрсетілген байланыс тік осі ұйымның капиталының қаржылық құрылымының өзгерісін көрсететін, ал көлденең осі – қосылған нарықтық құнның өзгерісін білдіретін матрицаның көмегімен анықтала алады [2, 55 б.].

Қосылған құн тұжырымдамасына сүйене отырып, егер EVA оң мәнге ие болса, онда компания есепті кезеңде құнды жасады және жаңа инвестициялық циклды бастауға қаражаты бар, егер EVA теріс болса, - компанияның құны бұзылған. Осылайша, EVA компанияның бағалау элементі ғана емес, сонымен қатар компанияның құнын басқару жүйесінде құрал болып табылады [3, 14 б.].

Капиталдың қаржылық құрылымының өзгерісін бейнелеу үшін, меншік және қарыз

қаражаттарының пайыздық қатынасы көрсеткішін енгізейік $(E - D)/E$. Бұл көрсеткіштің экономикалық мағынасы - егер ұйым қарыз капиталын тартпайтын болса, аталған пайыздық қатынас 100-ді құрайды. Қарыз капиталын пайдаланған кезде егер меншік капитал сомасы қарыз капитал сомасынан үлкен болса пайыздық қатынас $(E - D)/E$ оң мәнге ие болады, және қарыз капитал сомасы меншік капитал сомасынан үлкен болса теріс мәнге ие болады.

Қосылған нарықтық құнның өзгерістерін қосылған нарықтық құн (MVA) мен ұйымның капиталының баланстық (V_b) бағасына қатынасы арқылы бейнелеуге болады. Бұл жағдай К.Уолштың тұжырымдамасына сүйенеді, ол қосылған құнды меншік капиталдың баланстық бағасына өсім ретінде қарастырады. К.Уолш моделі қаржылық коэффициенттерге негізделген кәсіпорын қызметін қаржылық талдау мен оның бағасына негізделген талдаудың жаңа бағытын біріктіреді. Осы модель көлемінде бизнестің мақсатын, оның стандарттарын және ұйымның бағасын көрсетуге қолданылатын шектеулі көлемдегі негізгі қаржылық коэффициенттердің өзгеруі қарастырылады. Оларды баланстау қажеттілігін ескере отырып, базалық коэффициенттерді басқару арқылы ұйымның капиталдануының жоғарылатуға қол жеткізуге болады [4, 76 б.].

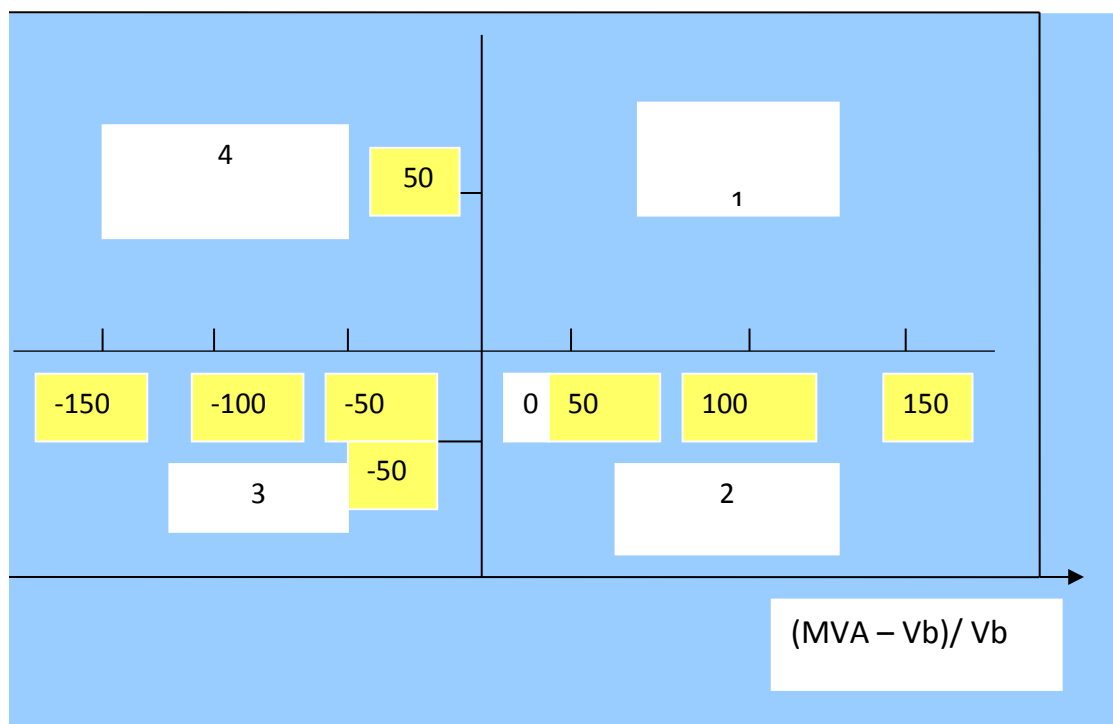
Алынған матрица әрқайсысы ұйым капиталының бір немесе басқа мәндерінде MVA-ны қалыптастыру болашағын бейнелейтін негізгі айнымалылардың әртүрлі сипаттарымен ерекшеленетін төрт квадранттан тұрады (Сурет 2).

1 квадрантта ұйымның бағасының өсуі тұрғысынан қарағандағы меншік және қарыз капиталының параметрлерінің неғұрлым нәтижелі комбинациясы ұсынылған. Бұл қатынасқа қол жеткізуді, компанияны басқаруға құндық көзқарас көлеміндегі капиталдың қаржылық құрылымының мақсатты бағытына жатқызуға болады.

Қарыздың өсуімен қатар нарықтық бағаның өсуінің жоғары темпін қарастыратын 2 квадрант параметрлеріне сәйкес келетін қаржылық дамудың типі одан гөрі қалаусыз болып келеді. Бұл тип қаржылық нәтижелерді тек қысқа мерзімді жақсартуға мүмкіндік береді, себебі өсудің болашақ мүмкіндіктері қаржылық тұрақсыздықтың ұлғаюына байланысты шектеулі болып келеді.

Ұйымның 3 квадрантта болуы жоғары қаржылық тұрақсыздықты және теріс мәнді қосылған нарықтық құнды сипаттайды. 4 квадрантта қарыз үлесі төмен, бірақ, нарықтық бағасын жоғарылатпайтын ұйымдар тұрақтайды.

Кәсіпорынның қаржылық даму матрицасы нарықтық бағасының негізді өсімімен байланысын ескере отырып капиталдың қаржылық құрылымын басқаруды және стратегиялық талдауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. $(MVA - V_b) / V_b$ және $(E - D)/E$ қатынастарының шекті мәндері болып 100 % табылады. Берілген көрсеткіштердің динамикасын бақылау капиталдың мақсаты қаржылық құрамын түзетіп отыруға және белгілі басқару шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді. Осылайша ұсынылған матрица болашақ кезеңде капиталдың қаржылық құрылымын оптимизациялаудың тиімді құралы болып табылады. Нарықтық құнның негізді өсуі ұйымның дамуының стратегиялық мақсатты индикаторы болып келеді, оперативті құндық параметр ретінде капиталдың қаржылық құрамын қалыптастырудың ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді мақсаттардың үйлесімділігін қамтамасыз етіп отыратын экономикалық қосылған құн көрсеткішін (EVA) қолдануға болады [5, 45 б.].

Сурет 2. Ұйымның қаржылық дамуының матрицасы, стратегиялық ұсыну

Капиталдың фактілі қаржылық құрамын талдау этапында меншік және қарыз капиталдарының оптималды арақатынасын анықтау үшін, зерттеу объектісі болып отырған ұйымның қаржылық есептілігі мәліметтері бойынша осы критерий тұрғысынан EVA көрсеткішін 2016–2018 жылдарғы жағдайы бойынша есептейік.

EVA есептеу үшін біріншіден ұйымның инвестицияланған капиталын арнайы түзетулер қажеттігіне назар аударайық. Әрине, зерттелетін ұйым бойынша іскерлік бедел амортизациясын есепке алу, қайта құруға шығындар, толық шығындардың күмәнді инвестициялармен байланысты түзетулер жасау қажеттілігі жоқ, себебі бұл ұйымда есептілікті шоғырландыру жүргізілмеген.

Басқа түзетулерді жасау қажеттілігі қызмет түрлері бойынша елеулі мәндердің болуымен анықталады. Елеулі мән ретінде баланс валютасының 3 % алайық. Компанияның есептілігін талдау келесіні анықтады материалды емес активтердің үлесі зерттеу жүргізілген мерзімде 0,1 ден 1,1 % өзгерген. Баланс қосымшасының мәліметтеріне сәйкес ғылыми зерттеу жұмыстарына шығындар жасалмаған, ал бағдарламалық жабдықтау бойынша шығындардың бөлігі болашақ кезең шығыстары құрамында көрсетілген. Зерттелген мерзімде ұйым лизингті пайдаланбаған, сондықтан түзетулер жасауда еш қажеттілік жоқ.

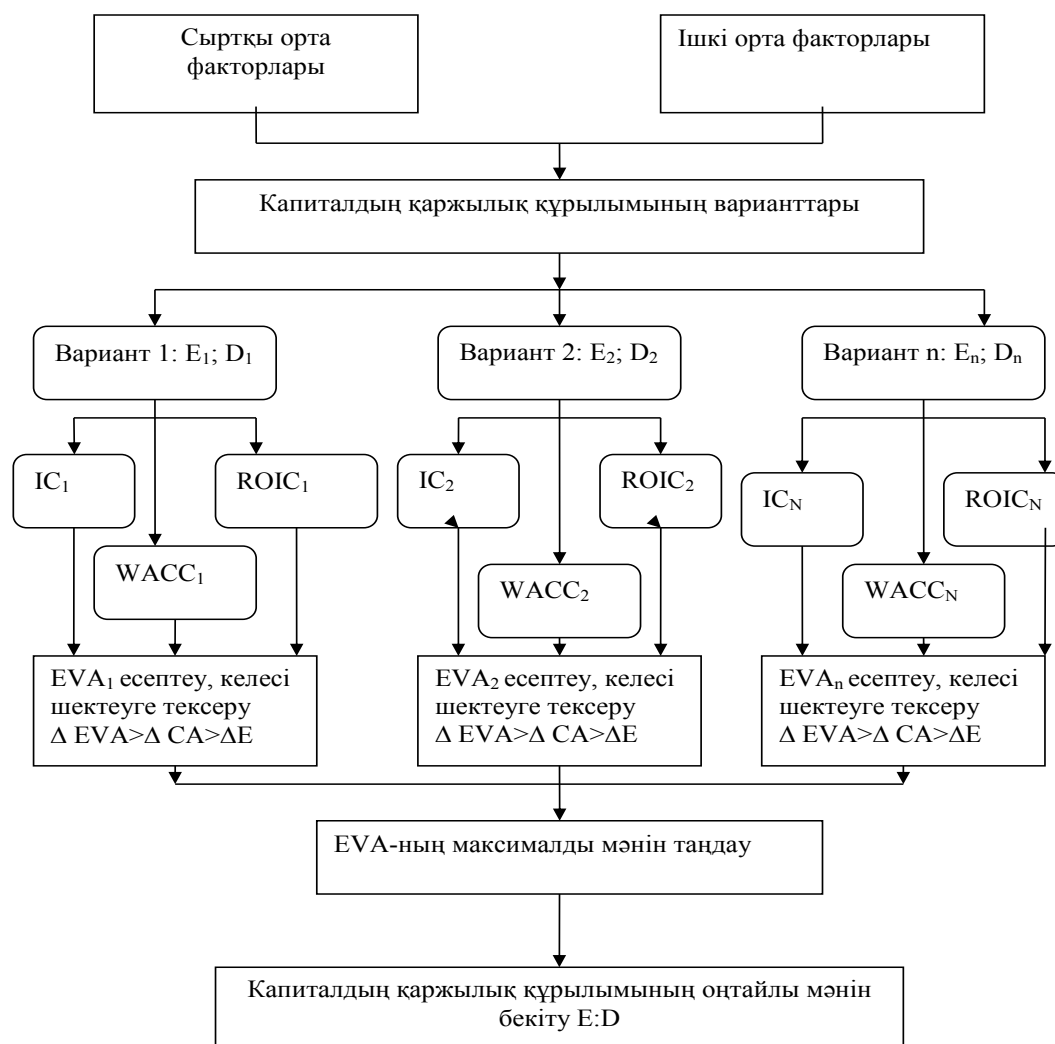
Зерттелетін кәсіпорын үшін неғұрлым елеулі бап болып резервтер табылады. Қарастырылып отырған мерзімде баланста бейнеленген резервтермен қатар кәсіпорында күмәнді қарыздар, шартты міндеттемелер бойынша резервтер жасалған. Бұл резервтердің көлемі баланс валютасынан 4,3 – 5,1 % көлемінде өзгеріп отырған. EVA – ны анықтаған кезде инвестицияланған капитал көрсетілген резервтердің орташа жылдық мөлшерін ескере отырып түзетілуі керек. EVA нәтижелері 1 кестеде көрсетілген.

Жоғарыда айтылғандай, EVA көлемі ұйымның нарықтық құнының индикаторы болып келеді: бұл көрсеткіштің тұрақты оң мәні ұйымның құнының өсуін білдіреді, теріс мәні оның төмендеуін көрсетеді. Кесте мәліметтеріне сәйкес зерттелетін ұйымда EVA оң болып отыр.

EVA көрсеткішін есептеу

Көрсеткіштер	2016ж.	2017ж.	2018ж.
Пайыздар мен салықтар төлеуге дейінгі пайда (EBIT), мың тг.	177858	18736710	20180226
Инвестицияланған(активтерге) капитал (IC), мың тг.	9221952	61844692	115186209
WACC, %	4,1	5,34	4,8
EVA, мың тг.	157965	14652316	16219523

Егер бұл көрсеткішті капиталдың оптималды қаржылық құрамының критерийі ретінде пайдаланатын болсақ, капиталдың қаржылық құрамының ең жақсы мәні 2017 жылы болғанын байқаймыз. Бұл мерзімде D/E қатынасы 37, 5 % құраған. Мұндағы «табыстылық – тәуекел – өтімділіктің» қажетті балансының сақталуын нақтылау үшін есептеу нәтижелерін тексеру керек (Кесте 2).

Сурет 3. Кәсіпорынның капиталының оңтайлы қаржылық құрылымын таңдау алгоритмі.

Кесте мәліметтерінен көрініп тұрғандай «KAZ OIL NS» ЖШС көрсетілген арақатынас шамамен сақталған. Сондай-ақ, 2016 жылы меншік капитал мен қарыз капиталдың ең ұтымды арақатынасына қол жеткізілгендігін айтуға болады.

Кесте 2

Экономикалық қосылған құн, айналым активтері және қарыз капиталының өсу темптерінің арақатынасы

Жыл	DEVA	DAA (айналым активтері)	ДҚК (қарыз капитал)
2016	12,5	9,4	7,3
2017	-21,5	8,6	14,4
2018	24,8	- 3,4	8,6

Капиталдың қаржылық құрылымын оптимизациялау моделінің келесі этапы ұйымның капиталдағы жалпы қажеттілігін оның дамуының нақты бар және болжамды даму темптерінде, тауарлық нарықтың қажеттіліктеріне сәйкес, ұйымның бәсекеқабілеттігіне сәйкес анықтауды қарастырады. Капиталдағы қажеттілігін анықтау И.А. Бланктің әдістемесінде ұсынылатындай, айналым және айналымнан тыс активтердің жоспарлы сомаларына негізделуі мүмкін. Бұл активтердің сомасы капиталдағы жалпы қажеттілік болып табылады. Капиталдағы жалпы қажеттілік пен оның есепті мерзімдегі көлемінің арасындағы айырманы табу меншік және қарыз қаражаттарын тартуға пропорцияларды қалыптастыру үшін капиталдың өсімін анықтауға мүмкіндік береді [6, 169 б.].

Келесі этап ішкі және сыртқы факторлардың әсерін ескере отыра кәсіпорынның капиталының оңтайлы қаржылық құрылымын таңдаумен байланысты. Аталған таңдау экономикалық қосылған құнның максималдануына «кірістілік-тәуекел-өтімділік» арақатынасын сақтау арқылы бағытталуы керек.

Кәсіпорынның капиталының оңтайлы қаржылық құрылымын таңдау алгоритмі жоғарыдағы суретте берілген.

Ішкі және сыртқы факторларды талдау нәтижелерін ескере келе меншік және қарыз капиталдарының сценарлы мәндерін анықтаумен капиталдың қаржылық құрылымының әртүрлі нұсқалары қалыптасады. Ары қарай инвестицияланған капитал, оның рентабельділігі және орташа өлшенген құны шамалары туралы мәліметтерін енгізу арқылы экономикалық қосылған құнның есебі жасалады.

Келесі кезеңде таңдап алынған құрылымға сәйкес қаржыландыру көздерін таңдау жүргізіледі және қарыз және меншік капиталының мобилизациялық моделі жасалады.

(E:D)/E арақатынастарының шектеулі көрсеткіші 100%, ал қаржылық кірістілік спредінікі-0 болып табылады. Берілген параметр мәліметтерінің мониторингі капиталдың қаржылық құрылымының уақытылы түзетулерін жасауға мүмкіндік береді. Капиталдың қаржылық құрылымын детальдеу қаржылық шешімдер қабылдаудың мультифакторлы моделін жүзеге асыруға көмектеседі.

Тұжырымдар:

1. Капиталдың қаржылық құрылымы ұйымның сипаттамаларын, сондай-ақ, оған сыртқы ортаның әсерін бейнелейтін әртүрлі факторлардың ықпалымен қалыптасады сондықтан, барлық ұйымдарға арналған қарыз және меншік капиталының құрылымының оптималды арақатынасы болмайды.

2. Капиталдың қаржылық құрылымын оптимизациялаудың негізгі критерийі, жоғарыда көрсетілгендей, ұйымның нарықтық бағасын максималдау болып келеді. Нарықтық

бағаның стратегиялық индикаторы ретінде біз MVA көрсеткішін пайдаланамыз, ол қосылған экономикалық құн мәндерінің болжамды мәндерінің келтірілген бағасын (EVA) білдіретін болады.

3. Нарықтық құнның негізді өсуі ұйымның дамуының стратегиялық мақсатты индикаторы болып келеді, оперативті құндық параметр ретінде капиталдың қаржылық құрамын қалыптастырудың ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді мақсаттардың үйлесімділігін қамтамасыз етіп отыратын экономикалық қосылған құн көрсеткішін (EVA) қолдануға болады.

4. (E:D)/E арақатынастарының шектеулі көрсеткіші 100%, ал қаржылық кірістілік спредінікі-0 болып табылады. Берілген параметр мәліметтерінің мониторингі капиталдың қаржылық құрылымының уақытылы түзетулерін жасауға мүмкіндік береді. Капиталдың қаржылық құрылымын детальдеу қаржылық шешімдер қабылдаудың мультифакторлы моделін жүзеге асыруға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Дамодаран А. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов. / пер. с англ. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2004. - 241 с.
- 2 Коупленд Т., Коллер Т., Муррин Д. Стоимость компаний: оценка и управление. М.: «Олимп-Бизнес», 2005.-187 с.
- 3 Финансовая стратегия компании и модель EVA // Российское предпринимательство.- 2011.- № 9.- С.12-18
- 4 Есипова В. Е. , Маховикова Г. А. Оценка бизнеса: учебное пособие. 3-е изд. — СПб.: Питер, 2010. - 512 с.
- 5 Хатламаджиян А.Т. Экономическая добавленная стоимость как инструмент оценки финансовой эффективности банка // Финансовые исследования.-2013.-№4. -С.43-48
- 6 Бланк И.А. Финансовая стратегия предприятия. Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. - 720 с.

Р.К.Конуспаев, Т.Ж.Демесинов

*Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау,
Казахстан*

Проблемы формирования оптимальной финансовой структуры капитала предприятия

Аннотация. В статье проанализирована модель формирования финансовой структуры капитала предприятия, разработан алгоритм оптимизации финансовой структуры капитала в системе управления стоимостью организации. Обоснованный рост рыночной стоимости является стратегически целевым индикатором развития организации, в качестве оперативного стоимостного параметра был использован экономический показатель добавленной стоимости (EVA), обеспечивающий гармонизацию долгосрочных и краткосрочных целей формирования финансового состава капитала. На этапе анализа фактического финансового состава капитала для определения оптимального соотношения собственного и заемного капиталов, по данным финансовой отчетности организации, являющейся объектом исследования, был рассчитан показатель EVA с точки зрения данного критерия, представлена матрица финансового развития организации. Установлено, что ограниченным показателем соотношения (E:D)/E является 100%, а спредом финансовой доходности - 0. Мониторинг данных этого параметра позволяет своевременно корректировать финансовую структуру капитала. Детализация финансовой структуры капитала поможет реализовать мультифакторную модель принятия финансовых решений.

Ключевые слова: капитал, финансовая структура, собственный капитал, заемный капитал, оборотный капитал, экономическая стоимость, рынок.

R.K.Konuspayev, T. Zh.Demessinov

Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Kokshetau Kazakhstan

Problems of formation of the optimal financial structure of the enterprise capital

Annotation. The article analyzes the model of formation of the financial structure of the capital of the enterprise, the algorithm of optimization of the financial structure of capital in the value management system of the organization. Reasonable growth of market value is a strategic target indicator of the development of the organization, as an operational cost parameter, the economic value added indicator (EVA) was used, which provides harmonization of long-term and short-term goals of forming the financial composition of capital. At the stage of analysis of the actual financial composition of capital to determine the optimal ratio of equity and debt capital, according to the financial statements of the organization, which is the object of the study, the Eva indicator was calculated from the point of view of this criterion, the matrix of financial development of the organization is presented. It is established that the limited ratio (E:D)/E is 100%, and the spread of financial return is 0. Monitoring of data of this parameter allows to correct financial structure of the capital in due time. Detailing the financial structure of capital will help to implement a multi-factor model of financial decision-making.

Keywords: capital, financial structure, equity, debt capital, working capital, economic value, market.

References

- 1 Damodaran A. Investicionnaja ocenka: Instrumenty i metody ocenki ljubyh aktivov [Investment valuation: Tools and techniques for assessment of any assets]. Per. s angl [English translation] (Al'pina Biznes Buks, Moscow, 2004, 241 p.) [in Russian]
- 2 Kouplend T., Koller T., Murrin D. Stoimost' kompanij: ocenka i upravlenie [The cost of companies: assessment and management] («Olimp-Biznes», Moscow, 2005, 187 p.) [in Russian]
- 3 Finansova strategija kompanii i model' EVA [A company's financial strategy and the EVA model] // Rossijskoe predprinimatel'stvo. [Russian business] 9, 12-18 (2011). [in Russian]
- 4 Esipova V. E., Mahovikova G. A. Ocenka biznesa: uchebnoe posobie. 3-e izd. [Business valuation: study guide. 3-e Izd.] (Piter, SPb, 2010, 512 p.) [in Russian]
- 5 Hatlamadzhiyan A.T. Jekonomicheskaja dobavlenaja stoimost' kak instrument ocenki finansovoj jeffektivnosti banka [Economic value added as a tool for assessing the financial efficiency of the Bank], Finansovye issledovaniya. [Financial study] 4, 43-48 (2013).
- 6 Blank I.A. Finansovaja strategija predpriyatija [Financial strategy of the enterprise] (Jel'ga, Nika-Centr, Kiev, 2004, 720 p.)

Сведения об авторах:

Конуспаев Р.К. - экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы және менеджмент» кафедрасының доценті, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Абай көшесі 76, Көкшетау, Қазақстан.

Демесінов Т.Ж. - экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы және менеджмент» кафедрасының профессоры, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Абай көшесі 76, Көкшетау, Қазақстан.

Konuspaev R.K. - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of «Finance and Management» of Kokshetau State University. Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Kazakhstan.

Demessinov T.ZH. - Candidate of Economic Sciences, Professor, Department of Finance and Management, Kokshetau State University. Sh. Ualikhanov, Kokshetau, Kazakhstan.

МРНТИ 06.73.65

А.А.Саякбаева¹, Таалайбек Темирлан²

¹Кыргызский национальный университет им. Ж.Баласагына, Бишкек,
Кыргызская Республика

²Международный университет инновационных технологий, Бишкек,
Кыргызская Республика

(E-mail: ¹aas51@mail.ru, ²ttaalaibek@live.it

Диагностика финансовой деятельности Государственного накопительного пенсионного фонда Кыргызской Республики

Аннотация: В статье рассматриваются некоторые аспекты уровня жизни населения Кыргызстана, в том числе бедность населения и основные показатели пенсионного обеспечения, а также миграция населения КР, в том числе кыргызской национальности как результат бедности населения после развала СССР и глобализации, а также отдельные вопросы финансовой деятельности Государственного накопительного пенсионного фонда Кыргызской Республики, в том числе его цели, задачи, функции, доходы – доходы от поступления страховых взносов и доходы от инвестирования средств, расходы, перечень коммерческих банков, с которым Социальный фонд заключил договора на обслуживание пенсионеров и основные особенности учета средств пенсионных накоплений в Социальном фонде.

Ключевые слова: качества жизни, уровень бедности, миграция, пенсионное обеспечение, пенсионная система, накопительная часть, инвестирование пенсионных накоплений, Социальный фонд, Государственный накопительный пенсионный фонд, пенсионные накопления, доходы и расходы, коммерческие банки.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-132-140>

Необходимо отметить тот факт, что в Кыргызской Республике (далее-КР) несмотря на проводимые государством мероприятия по повышению качества жизни населения, уровень бедность еще довольно высока, особенно в отдельных ее территориях (рис. 1).

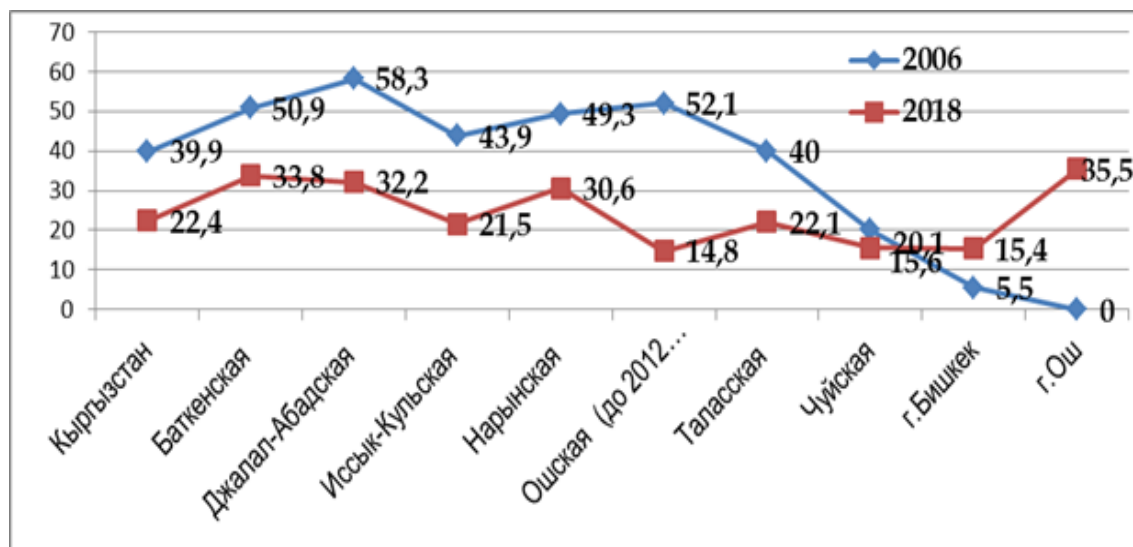

Рис. 1. Уровень бедности населения территорий КР в 2006 и 2018 годы
Источник: <http://www.stat.kg> – веб-сайт НСК КР [1,5,6,7,8]

Естественно, повышение качества жизни зависит во многом от политики доходов и заработной платы в стране. Хотя усилия государства в данном вопросе значительны, но уровень пенсионного обеспечения пока остается относительно низкой (табл. 1) [5,6,7,8]. Проблема низкого размера пенсий, как отмечалась в Концепции введения накопительной части в пенсионную систему Кыргызской Республики [2], в большей степени является следствием общих экономических условий в стране и в меньшей степени следствием структуры или функционирования самой пенсионной системы. Базой для начисления страховых взносов является заработная плата, которая у большинства работающих является низкой [2].

Таблица 1

Основные показатели пенсионного обеспечения в КР

Показатели	2010	2012	2015	2016	2017	2017 в % к 2010
Численность пенсионеров, тыс. чел.	575	613	647	661	673	117,0
Численность занятых в экономике, приходящихся на одного пенсионера, чел.	3,9	3,7	3,6	3,6	3,5	89,7
Средний размер назначенной пенсии с учетом компенсационных выплат, сомов	2886,0	4274,1	4895,8	5235,4	5578,0	193,3
Прожиточный минимум пенсионера, сомов	3146,88	3858,28	4637,23	4303,69	4392,88	139,6
Соотношение среднего размера пенсии, %:						
- к прожиточному минимуму пенсионера	91,7	110,8	105,6	121,6	127,0	138,4
- к среднему размеру номинальной заработной платы	40,1	38,5	36,9	35,3	35,6	88,8

Источник: по данным [1,5,6,7,8]

В 2010 году в пенсионную систему КР была введена накопительная часть [12] (2%) цель которой это:

- рост уровня пенсионного обеспечения населения путем инвестирования их пенсионных накоплений;
- достижение финансовой стабильности Пенсионного фонда;
- инвестирование пенсионных накоплений населения в экономику КР для обеспечение социально- экономического роста страны;
- развитие фондового рынка и финансовой инфраструктуры;

- решить проблему прямой зависимости пенсионной системы от деморазвития и др. [2,8]

Управление Государственным накопительным пенсионным фондом (далее-ГНПФ) реализовывает Социальный фонд (далее- Соцфонд) [2,8].

В настоящее время пенсионные накопления ГНПФ инвестируются для получения дохода застрахованного населения в соответствии Закона КР «Об инвестировании средств для финансирования накопительной части пенсии по государственному социальному страхованию в Кыргызской Республике» (2011г.) [3].

Размещение средств пенсионных накоплений в государственные ценные бумаги производится путем участия в аукционах, проводимых Национальным банком КР (НБКР) на конкурентной основе через систему автоматизированной торговой системы (АТС) [9]. Динамика доходов и расходов ГНПФ КР за 2010-2018 годы показана в таблице 2.

Таблица 2

Доходы и расходы ГНПФ, млн. сом

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018
Доходы ГНПФ, всего	818,0	2034,6	3208,4	4620,9	5866,9	7828,9	10856,0	3163404,9
Средства ГНПФ	818,0	2034,6	3173,2	4114,5	5708,1	7700,6	9876,1	137047,5
в % к ВВП	0,4	0,7	1,1	1,1	1,4	1,6	1,8	2,0
Поступление страховых взносов	809,4	1150,1	863,0	1036,0	1197,9	1364,6	1359,2	1440,2
Доходы от инвестирования средств ГНПФ	8,6	66,5	310,8	411,7	554,5	756,2	1600,8	1713,3
Расходы ГНПФ	0	0	35,2	506,5	158,8	128,3	112,3	1663,8

Источник: по данным <http://socfond.kg/ru/news/321-O-biudzhietie-Sotsialnogho-fonda-Kyrgyzskoi-Riesp> [4,8]

По результатам проведенных депозитных аукционов заключены в 2017 году договора с 10 коммерческими банками КР, где доходность по депозитным вкладам установилась в пределах от 8,0% до 12,0% годовых [9,13,14].

Общая сумма депозитного вклада в 2017 году составила 1316000,0 тыс. сом. [9,13,14].

Диагностика введения накопительной пенсионной системы в Пенсионный фонд и создание ГНПФ показала в целом ее позитивность, во-первых, резко повысилась финансовая устойчивость Соцфонда в целом, во вторых, при накопительной системе население КР будет вправе распоряжаться своими отчислениями в ГНПФ самостоятельно, по своему собственному усмотрению направлять в инвестиционные фонды, в управляющие компании и др. в целях инвестирования собственных страховых накоплений для получения более высокой пенсии. Последнее позволяла наряду с экономическим ростом КР несколько снизить и уровень бедности населения страны, который, к сожалению, остается еще высокой, особенно в горных и предгорных регионах КР [1,5,6,7,8]. Так, например, в 2018 году уровень бедности населения в Баткенской области составил 33,8 против 40,5% в 2017 году, 50,9 в 2006 году и против 22,4% в среднем по КР, соответственно, в Джалалабадской области -32,8% против 32,6 в 2017 году и 58,3 в 2006 году, соответственно в Нарынской области -30,6 против 29,4% в 2017 году и 49,2 в 2006 году и т.д. [1,5,6,7,8]. Факт, что бедность населения провоцирует их подвижность. Так, миграция населения КР, которая, несмотря на снижение ее потока в целом, остается относительно высокой из депрессивных территорий, особенно население

кыргызской национальности (табл. 3), что вызывает риски демобезопасности. Последнее для такой малочисленной страны как Кыргызстан, чреват и национальной безопасностью [5,6,7,8].

Таблица 3

Миграция населения КР, в том числе кыргызской национальности

	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017г. в % к 2000г.
Число выбыв- ших, всего	27887	32 717	22 607	34 423	41287	54531	45740	13019	11 552	11 685	7 788	7 125	5 899	21,2
кыргы- зы	1396	2 182	2 793	10 674	15292	21347	17711	4070	3 877	3 564	2 142	1 818	1 899	136,0
уд.вес, % (2:1)	5	6,7	12,4	31	37	39,1	38,7	31,3	31,3	31,3	31,3	31,3	31,3	6,3 раза

Источник: по данным [1,4,5,6,7,8]

Законом КР “Об инвестировании средств для финансирования накопительной части пенсии по государственному социальному страхованию в Кыргызской Республике” (2011 г.) [3] установлены правовые основы регулирования отношений по формированию и инвестированию средств пенсионных накоплений, предназначенных для финансирования накопительной части пенсии по государственному соцстрахованию [3,8]. Кроме того, правоотношения по формированию и инвестированию средств пенсионных накоплений, предназначенных для финансирования накопительной части пенсии, регулируются также Конституцией КР, Гражданским кодексом КР, Законом КР «О государственном социальном страховании», а также другими законами, регулирующими отношения в сфере государственного соцстрахования, и иными нормативными правовыми актами КР.

Динамика доходов ГНПФ и доходов от инвестирования средств ГНПФ визуальна показана на рисунке 2.

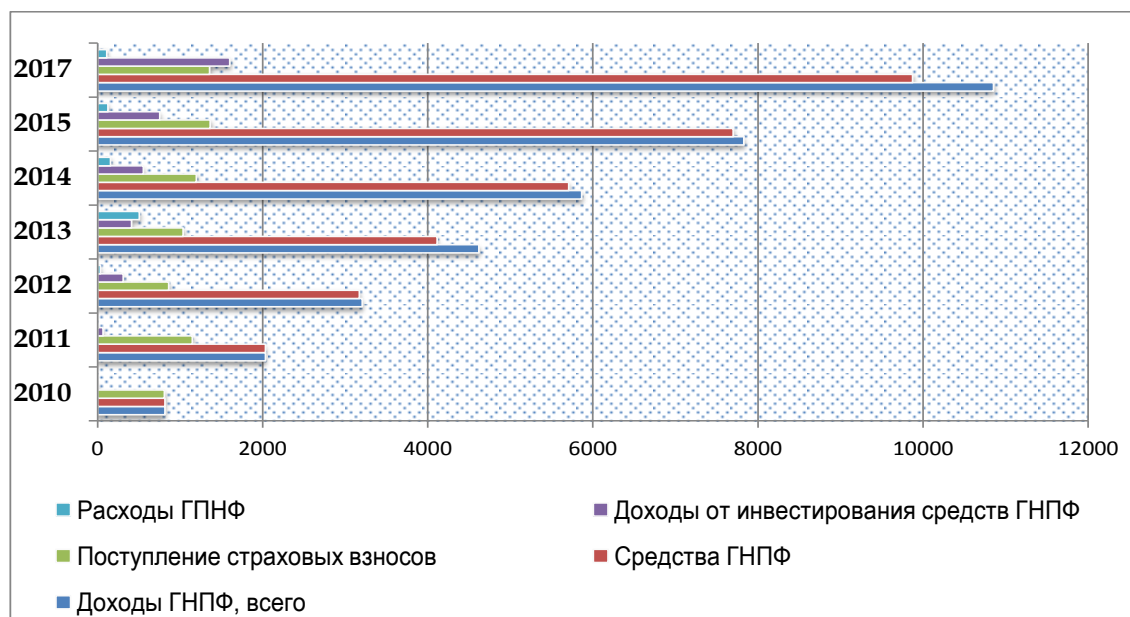

Рис. 2. Доходы ГНПФ и доходы от инвестирования средств ГНПФ

Источник: составлен по данным [4,8].

На 1 октября 2018 года Соцфонд в соответствии нормативных правовых актов КР заключил договора с нижеследующими банками [4,11]:

Таблица 4

Перечень банков, с которым Социальный фонд заключил договора на обслуживание пенсионеров на 1 октября 2018 года

№	Банк	№	Банк
1.	ОАО «Айыл Банк»;	12.	ОАО «Айыл Банк»;
2.	ОАО «Аманбанк»;	13.	ОАО «Аманбанк»;
3.	«Бай-Тушум и Партнеры»;	14.	«Бай-Тушум и Партнеры»;
4.	ОАО «Бакай Банк»;	15.	ОАО «Бакай Банк»;
5.	ЗАО «Банк Азии»;	16.	ЗАО «Банк Азии»;
6.	ОАО «БТА Банк»;	17.	ОАО «БТА Банк»;
7.	ОАО «Банк Компаньен»;	18.	ОАО «Банк Компаньен»;
8.	ОАО «Доскредобанк»;	19.	ОАО «Доскредобанк»;
9.	ОАО «Капитал Банк»;	20.	ОАО «Капитал Банк»;
10.	ОАО «Коммерческий банк Кыргызстан»;	21.	ЗАО «Кыргызский Инвестиционно-Кредитный Банк»;
11.	ОАО «Кыргызкомерцбанк»;		ОАО «Оптима Банк».

Источник: <http://socfond.kg/ru/news/321-O-biudzhietie-Sotsialnogho-fonda-Kyrghyzskoi-Riesp/> [4]; <http://socfond.kg/ru/pensioners/17-Pieriechien-bankov-s-kotorym-Sotsialnyi-fond-zakli/> [11]

Обслуживание счета пенсионера в банке, с которым Соцфонд заключил соответствующий договор, производится без взимания комиссии с пенсионера [12].

Основные особенности учета средств пенсионных накоплений в Соцфонде [4,10,12,13,14]:

1. Операции, связанные с формированием пенсионных накоплений, а также операции, связанные с выплатой накопительной части пенсии, учитываются Соцфондом отдельно от других операций.

2. Персонифицированный учет средств пенсионных накоплений ведется в накопительной части личного страхового счета застрахованного лица в системе персонифицированного учета в порядке, определяемом законодательством КР.

3. Сумма денежных средств, составляющая страховые взносы на финансирование накопительной части пенсии, ежегодно отражается в доходной части бюджета Соцфонда. При этом в расходной части бюджета Соцфонда должно предусматриваться направление соответствующей суммы денежных средств на последующее инвестирование [4,10,12,13,14].

Государственное регулирование, контроль и надзор в сфере формирования и инвестирования средств пенсионных накоплений осуществляются уполномоченным Правительством КР государственным органом по регулированию, контролю и надзору в сфере формирования и инвестирования средств пенсионных накоплений, а также другими государственными органами [3, статья 21].

Список литературы

- 1 Национальный статистический комитет Кыргызской Республики - [Электрон.ресурс]. - URL: <http://www.stat.kg> (дата обращения: 10.05.2019).
- 2 Концепция введения накопительной части в пенсионную систему Кыргызской Республики: Указ Президента КР от 24 сентября 2008 года № 339 (В редакции УП КР от 18 ноября 2010 года № 287).
- 3 Об инвестировании средств для финансирования накопительной части пенсии по государственному социальному страхованию в Кыргызской Республике: Закон КР от 4 июля 2011 года № 78 (В редакции Законов КР от 3 августа 2013 года № 186, 8 июля 2016 года № 107, 11 января 2019 года №1).
- 4 Социальный фонд Кыргызской Республики - [Электрон.ресурс]. - URL: <http://socfond.kg/ru/news/321-O-biudzhietie-Sotsialnogho-fonda-Kyrgyzskoi-Riesp/> (дата обращения: 06.06.2019).
- 5 Саякбаева А.А., Кенжекараева А.Ж. Проблемы бедности населения и демографического развития кыргызской республики и ее регионов//Вестник университета Туран. - Алматы, 2016. -№ 1 (69). - С. 105-112.
- 6 Саякбаева А.А. Социально-демографическая ситуация в Кыргызской Республике// Демографический потенциал стран ЕАЭС. Сборник статей VIII Уральского демографического форума. Институт экономики УО РАН. - Екатеринбург, 2017.- С. 522-528.
- 7 Саякбаева А.А., Акылбекова Н.И., Таалайбек Т. Региональный рынок труда и занятость населения. В монографии «Проблемы и векторы регионального развития Кыргызской Республики» // Под общей редакцией д.э.н., проф. Т. К. Камчыбекова и д.э.н., проф. К. А. Атышова - Бишкек, 2018. –С.166-230.
- 8 Саякбаева А.А., Таалайбек Т. Модернизация системы социального страхования в Кыргызской Республике// Научные стремления. - Минск, 2018. - № 23. - С. 82-85.
- 9 Национальный банк Кыргызской Республики - [Электрон.ресурс]. - URL: <https://www.nbkr.kg> (дата обращения: 18.07.2019).
- 10 Об инвестировании средств для финансирования накопительной части пенсии по государственному социальному страхованию в Кыргызской Республике - [Электрон.ресурс]. - URL: http://socfond.kg/ru/legal_acts/8-Ob-investirovanii-sriedstv-dlia-finansirovaniia-n/(дата обращения: 01.08.2019).

11 Перечень банков, с которым Социальный фонд заключил договора на обслуживание пенсионеров - [Электрон.ресурс]. - URL: <http://socfond.kg/ru/pensioners/17-Pieriechien-bankov-s-kotorym-Sotsialnyi-fond-zakli/> (дата обращения: 05.08.2019).

12 Государственный накопительный пенсионный фонд - [Электрон.ресурс]. - URL: <http://socfond.kg/ru/citizens/14-Gosudarstviennyi-nakopitelnyi-pensionnyi-fond.ht> (дата обращения: 06.08.2019).

13 Положение о порядке проведения депозитных аукционов по размещению средств ГНПФ и свободных денежных средств СФКР - [Электрон.ресурс]. - URL: http://socfond.kg/ru/legal_acts/66-Polozhienie-o-poriadkie-provedeniia-diepozitnyk/ (дата обращения: 10.08.2019).

14 Отчет об аудите исполнения бюджета Социального фонда Кыргызской Республики за период с 01.01.2017 года по 31.12.2017 года - [Электрон.ресурс]. - URL: https://www.esep.kg/images/docs/2018/09/Otchet_sf2017_ru.pdf (дата обращения: 10.08.2019).

А.А.Саякбаева¹, Таалайбек Темірлан²

*¹ Жүсін Баласағұни атындағы Қырғыз Ұлттық Университеті, Бішкек,
Қырғыз Республикасы*

*²Халықаралық инновациялық технологиялар университеті, Бішкек,
Қырғыз Республикасы*

Қырғыз Республикасының Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорының қаржылық қызметіне диагностика

Аннотация: Мақалада Қырғыз халқының өмір сүру деңгейінің кейбір аспектілері, оның ішінде халықтың кедейлігі және зейнетақымен қамсыздандырудың негізгі көрсеткіштері, сондай-ақ ҚСРО ыдырағаннан және жаһанданудан кейінгі кедейліктің салдарынан Қырғыз Республикасы халқының, соның ішінде қырғыз ұлтының тұрғындарының көші-қоны қарастырылады, сондай-ақ Қырғыз Республикасының Мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорының қаржылық қызметінің кейбір мәселелері, оның ішінде мақсаттары, міндеттері, функциялары, кірістері - сақтандыру сыйлық ақыларынан түсетін кірістер және инвестициялау қорларынан түсетін кірістер, шығындар, әлеуметтік қор қызмет келісімін жасаған коммерциялық банктердің тізімі зейнеткерлер және Әлеуметтік қордағы зейнетақы жинақтарын есепке алудың негізгі ерекшеліктері.

Түйінді сөздер: өмір сапасы, кедейлік деңгейі, көші-қон, зейнетақымен қамсыздандыру, зейнетақы жүйесі, қаржыландырылған бөлігі, зейнетақы жинақтарын инвестициялау, Әлеуметтік қор, мемлекет қаржыландыратын зейнетақы қоры, зейнетақы жинақтары, кірістер мен шығыстар, коммерциялық банктер.

A.A. Sayakbayeva¹, Taalaibek Temirlan²

¹Kyrgyz National University. J. Balasagyna, Bishkek, Kyrgyz Republic

²International University of Innovative Technology, Bishkek, Kyrgyz Republic

Diagnosis of the financial activities of the State Savings Pension Fund of the Kyrgyz Republic

Abstract: The article looks at some aspects of the standard of living of the Kyrgyz population, including poverty and basic pension indicators, as well as migration of the Population of Kyrgyz, including Kyrgyz nationality as a result poverty after the collapse of the Soviet Union and globalization, as well as some issues of financial activities of the State Savings Pension Fund of the Kyrgyz Republic, including

its goals, tasks, functions, income - income from the receipt of insurance contributions and income from investment, expenses, a list of commercial banks with which the Social Fund has concluded contracts for the service of pensioners and the main features of accounting for pension savings in the Social Fund.

Keywords: quality of life, poverty level, migration, pension, pension system, savings, pension savings, social fund, State savings pension fund, pension savings income and expenses, commercial banks.

References

- 1 Nasionalnyi statisticheskii komitet Kyrgyzskoi Respubliki [National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic] [Electron. resource]. Available at: <http://www.stat.kg> (Accessed: 10.05.2019).
- 2 Prezidenta KR ot 24 sentyabrya 2008 goda № 339 (V redakcii UP KR ot 18 noyabrya 2010 goda №287) [The concept of introducing the funded part into the pension system of the Kyrgyz Republic: Decree of the President of the Kyrgyz Republic of September 24, 2008 No. 339 (as amended by the UP of the Kyrgyz Republic of November 18, 2010 No. 287)]
- 3 Ob investirovanii sredstv dlya finansirovaniya nakopitelnoy hasti pensii po gosudarstvennomu socialnomu strakhovaniyu v Kyrgyzskoy Respublike: Zakon KR ot 4 iulya 2011 goda №78 (V redakcii Zakonov KR ot 3 avgusta 2013 goda №186, 8 iulya 2016 goda №107, 11 yanvarya 2019 goda 1) [On investing funds to finance the funded part of the state social insurance pension in the Kyrgyz Republic: Law of the Kyrgyz Republic of July 4, 2011 No. 78 (As amended by the Laws of the Kyrgyz Republic of August 3, 2013 No. 186, July 8, 2016 No. 107, January 11, 2019 No. one)]
- 4 Socialnii fond Kyrgyzskoi Respubliki [Social Fund of the Kyrgyz Republic] [Electron. resource]. Available at: <http://socfond.kg/ru/news/321-O-biudzhietie-Sotsialnogho-fonda-Kyrgyzskoi-Riesp/> (Accessed: 06.06.2019).
- 5 Sayakbayeva A.A., Kenzhekaraeva A. Zh. Problemy bednosti naseleniya I demograficheskogo razvitiya kyrgyzskoi respubliki I ee regionov// Vestnik universiteta Turan [Problems of poverty and demographic development of the Kyrgyz Republic and its regions // Bulletin of the University of Turan, Almaty] 1(69), 105-112 (2016).
- 6 Sayakbayeva A.A. Socialno-demograficheskaya situatsiya v Kyrgyzskoi Respublike // Demograficheskii potencial stran EAES. Sbornik statey VIII Uralskogo demograficheskogo foruma [Socio-demographic situation in the Kyrgyz Republic // Demographic potential of the EAEU countries. Collection of articles of the VIII Ural Demographic Forum] (Institut ekonomiki UO RAN, Ekaterinburg, 2017, 522-528 p.)
- 7 Sayakbayeva A. A., Akylbekova N.I., Taalaibek T. Regionalnyi rynek truda I zanyatost naseleniya. V momgrafii "Problemy I vektory regionalnogo razvitiya Kyrgyzskoi Respubliki" // Pod obshei redakciei d.e.n., prof. T.K. Kamchybekova I d.e.n., prof. K. A. Atyshova [Sayakbaeva A.A., Akylbekova N.I., Taalaibek T. Regional labor market and employment. In the monograph "Problems and Vectors of Regional Development of the Kyrgyz Republic" // Under the General editorship of Doctor of Economics, prof. T.K. Kamchybekova and Doctor of Economics, prof. K. A. Atyshova] (Bishkek, 2018, 166-230)
- 8 Sayakbayeva A.A., Talaibek T. Modernizatsiya sistemy socialnogo strakhovaniya v Kyrgyzskoi Respublike // Nauchnye stremleniya [Модернизация системы социального страхования в Кыргызской Республике// Научные стремления] (Minsk, 2018, 82-85 p.)
- 9 Nacionalnyi bank Kyrgyzckoi Respubliki [National Bank of the Kyrgyz Republic] - [Electron. resource]. Available at: <http://www.nbkr.kg> (Accessed: 18.07.2019).
- 10 Ob investirovanii—sredstv dlya financirovaniya nakopitelnoy chasti pensii po gosudarstvennomu socialnomu strahovaniyu v Kyrgyzskoi Respublike [On investing funds to finance the funded part of the state social insurance pension in the Kyrgyz Republic] - [Electron. resource].

Available at: http://socfond.kg/ru/legal_acts/8-Ob-investirovanii-sriedstv-dlia-finansirovaniia-n/ (Accessed:01.08.2019).

11 Perechen bankov s kotorym Saocialnyi fond zakliuchil dogovora na obsluzhivanie pensionerov [The list of banks with which the Social Fund has concluded agreements on servicing pensioners] [Electron. resource]. Available at: <http://socfond.kg/ru/pensioners/17-Pieriechien-bankov-s-kotorym-Sotsialnyi-fond-zakli/> (Accessed: 05.09.2019).

12 Gosudarstvennyi nakopitelnyi pensionnyi fond [State funded pension fund]- [Electron. resource]. Available at: <http://socfond.kg/ru/citizens/14-Gosudarstviennyi-nakopiteliyni-pensionnyi-fond.ht> (Accessed: 06.08.2019)

13. Polozhenie o poryadke provedeniya depozitnyh aukcionov po razmesheniu sredstv GNPF I svobodnyh denezhnyh sredstv SFKR [Regulation on the procedure for holding deposit auctions for the placement of funds of GNPF and available funds of the SFKR]- [Electron. resource]. Available at: http://socfond.kg/ru/legal_acts/66-Polozhienie-o-poriadkie-provedieniia-diepozitnyk/ (Accessed: 10.08.2019)

14. Otchet ob audite ispolneniya biudzheta Socialnogo fonda Kyrgyzskoi Respubliki pz period s 01.01.2017 goda po 31.12.2017 goda [Report on the audit of budget execution of the Social Fund of the Kyrgyz Republic for the period from 01/01/2017 to 12/31/2017]- [Electron. resource]. Available at: http://www.esep.kg/images/docs/2018/09/Otchet_sf2017_ru.pdf / (Accessed: 10.08.2019)

Сведения об авторах:

Саякбаева А.А. – заведующая кафедрой «Финансы», Кыргызский национальный университет имени Ж.Баласагына, пр. Жибек Жолу, 394, Бишкек, Кыргызская Республика.

Таалайбек Темирлан – преподаватель Международного университета инновационных технологий, ул. Анкара (Горького), 1/17, Бишкек, Кыргызская Республика.

Sayakbayeva A.A. head of the Department of Finance, Yu. Balasagyn Kyrgyz National University, Jibek Jolu, 394, Bishkek, Kyrgyz Republic.

Taalaibek Temirlan lecturer at the International University of Innovative Technologies, Street. Ankara (Gorky), 1/17, Bishkek, Kyrgyz Republic.

МЕНЕДЖМЕНТ MANAGEMENT

IRSTI 06.61.53

B.N. Zhabytay¹, M.T. Zhetesova², L.Zh. Aitkhozhina²

¹*L.N. Gumilyov Eurasian National University. Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*Kazakh University of Economics, Finance and international trade.*

Nur-Sultan, Kazakhstan.

(E-mail: bayana_7778@mail.ru)

The main directions and ways to improve the management of innovative development of urban infrastructure

Abstract. The article deals with the main directions and ways to improve the management of innovative development of the city and its infrastructure on the example of Nur-Sultan. The main objective of article is carrying out an innovative research of urban infrastructure by the analysis of efficiency of realization of regional investment, industrial, transport and environmental policy and measures of the state support and development of small and medium-sized business. The statistical data of the relevant authorities on the state of these types of policy of innovative development of urban infrastructure and modern indicators of small and medium-sized businesses in the region are given on the example of the city of Nur-Sultan. Theoretical foundations of the article the main ideas and suggestions, judgments and conclusions provided in it make a certain contribution to the theory of management of innovative development and can be used for effective management of innovative development of the city and its infrastructure. The theory of effective management is constantly transforming since the basic content, structure and functions, methods and forms of management of innovative development of the city and its infrastructure to ensure sustainable economic growth of the city.

Keywords: infrastructure, urban infrastructure, innovative development, complexity, special economic zone, investment policy, small and medium business, industrial policy, transport policy, environmental policy.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-141-152>

Each city needs a specific and clear set of infrastructure development. Infrastructure development affects the formation and development of economic life of any city, as the quality of infrastructure, characterized as «complexity», is very important for the economic growth of the city, as all its consumers are always in need of all infrastructure services.

In modern conditions, the problems of management and innovative development of urban infrastructure are characterized by the following features:

- action of economic entities in limited territories;
- the purpose of urban infrastructure development is a set of interrelated indicators and their values for the development of a particular city;
- the use of mainly local resources for the implementation of the urban infrastructure development program;
- all programs of development of city infrastructure provide development of all its branches as uniform, management of implementation of the program is carried out centrally.

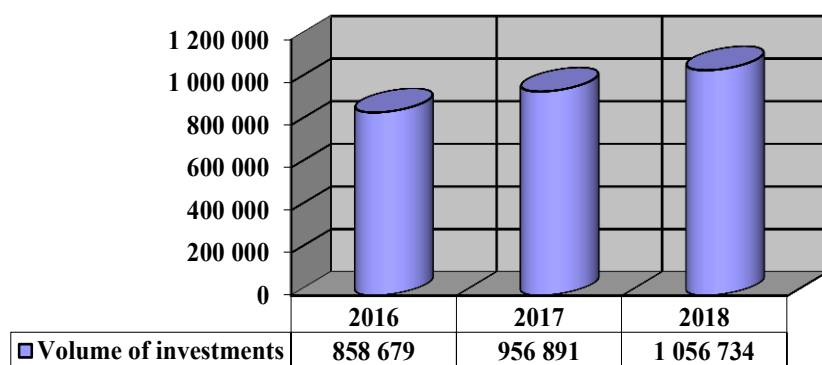
Thus, local authorities puts before the task of developing new forms of management and transition to the development of an innovative economy that contribute to the effective operation of all elements of urban infrastructure. The city Executive bodies play an important role not only in solving various issues of the city development, but also in the administration of economic entities, enterprises and other organizations not subordinate to the city akimat at the same time. To do this, it is necessary to create a unified management system, improve the quality of management of urban infrastructure. The activities of local governments should be aimed at the formation of a systematic approach to the organization and management of innovative development of urban infrastructure [1, 235-236 p.].

As the world experience shows, the development of urban infrastructure is impossible without a targeted regional investment, industrial, transport, environmental policy that stimulates the development of infrastructure, as well as the development of small and medium-sized businesses.

Investment policy. The investment policy of each city, for example, the city of Nur-Sultan has specific features determined by a set of external and internal factors. In addition, we can note the General features of investment policy, among them are:

- priority development of facilities and activities that are important for the city;
- maximum use and development of existing production, natural resource potential and cultural and demographic characteristics;
- equalization of the socio-economic situation throughout the city, the creation and strengthening within its framework of one economic space.

According to the statistics bodies, the total volume of investments attracted to the city of Nur-Sultan amounted to about 8 trillion tenge over 20 years. (Picture 1.).

Picture 1 - The volume of investments in fixed capital in Nur-Sultan, million tg. on 2016-2018.

Generalities. Based on the source [2].

The volume of investments in fixed assets amounted to 1 056 734 billion tenge in January-December 2018 in Nur-Sultan, which is 10.4% more than in January-December 2017, compared to 2017, it is more than in 2018. the volume of foreign investments in fixed assets in Nur-Sultan amounted to 256 billion tenge in January-December 2018, this is 31.2% more than in 2017. The state budget funds in the context of funding sources are 30%, own funds of enterprises and organizations-55%, Bank loans-5%, other borrowed funds - 10%

In the table below you can see the volume of investments in fixed capital in the main areas of application of economic sectors and services in Nur-Sultan.

Table 1

**the Volume of investments in fixed capital in the direction of action in Nur-Sultan,
 million tg. on 2016-2018**

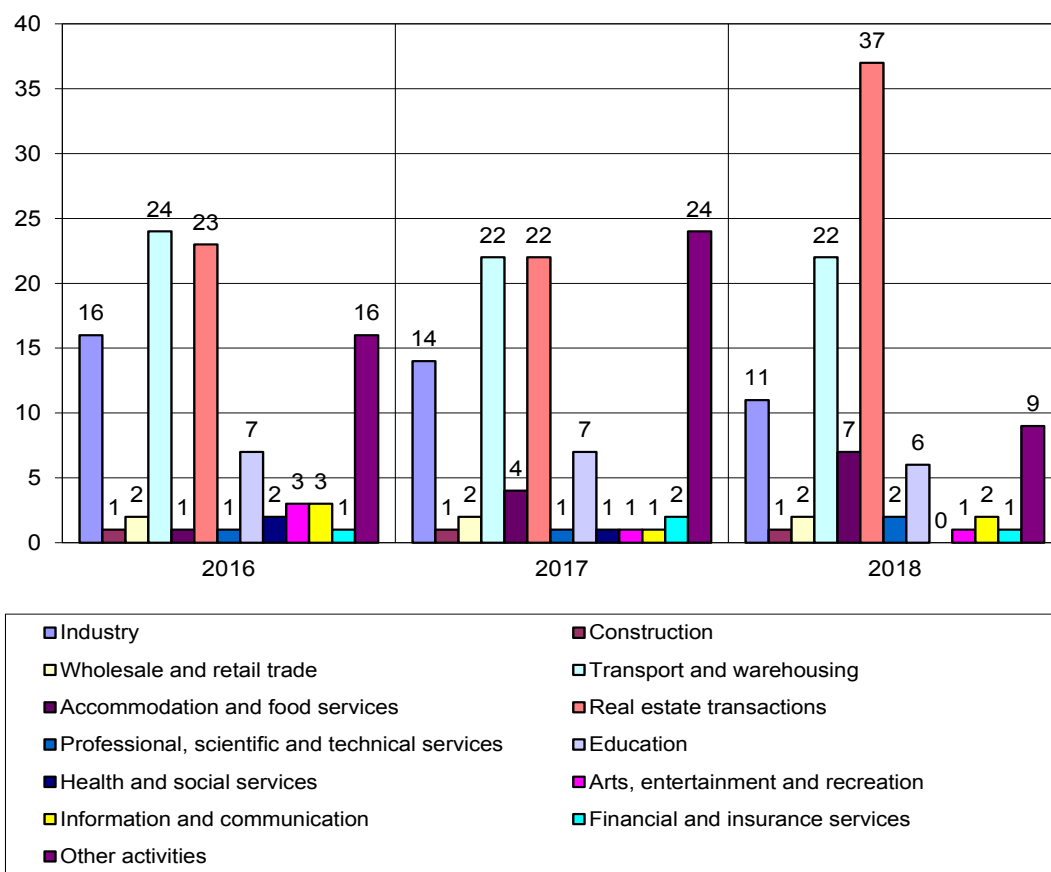
№	Course of action	2016	2017	2018
1	Industry	126 132	122 379	100 684
2	Construction	9 888	6 874	7 469
3	Wholesale and retail trade	14 527	14 187	18 941
4	Transport and warehousing	189 434	186 245	209 864
5	Accommodation and food services	7 224	34 030	67 768
6	Real estate transactions	176 107	189 577	357 572
7	Professional, scientific and technical services	9 953	11 588	19 422
8	Education	52 743	58 332	56 563
9	Health and social services	14 334	7 041	4 689
10	Arts, entertainment and recreation	25 347	9 852	9 474
11	Information and communication	21 266	7 032	14 875
12	Financial and insurance services	10 976	10 376	6 976
13	Other activities	124 395	201 529	82 654

Generalities. Based on the source [2].

As it can be shown from the table, in Nur-Sultan, the largest share of investments in fixed capital is occupied by industries, transport and warehousing, real estate operations.

In the picture below you can see the contribution to the structure of investments in fixed assets in the areas of application in the city of Nur Sultan (Picture 2).

However it is possible to notice that the volume of investment into the industry decreases from year to year or by 5% for the same three years, and growth of investments into operations with the real estate grew by 14%. You see a trend of growth of investments in the sphere of public catering and catering services at the same time. Similar divergences can increase efficiency of investment policy of the city from the point of view of structure of sectors of economy. In particular, it is necessary to take measures for restoration and increase in the volume of investment into the industry in the next years.

Picture 2 - the volume of the structure of investments in fixed capital in the direction of action in the city of Nur Sultan, in percent on 2016-2018

Generalities. Based on the source [2].

The city Nur-Sultan has become the center of investment attraction and the capital of investment projects. Economic and business potential of Nur-Sultan opens up significant advantages for investments. Thanks to the active support of the city, its image of Nur-Sultan of the world level, it becomes very attractive for business. As we have already noted, today 55% of all investments attracted to the economy of Nur-Sultan are at the expense of private capital.

The special economic zone «Nur-Sultan – new city» solves the problem of attracting effective investments. It acts as a «free economic zone», which is used worldwide as a tool to stimulate investment in the region. Since the creation of the special economic zone its territory made 2.0 trillion tenge. more than 60% of investments (1.2 trillion tenge) were used at implementation of projects. [2].

Thus, the priorities of the investment policy are the strengthening and development of infrastructure, including the development of transport infrastructure, water and energy supply, support for agriculture, industrial development, environment, social sector development.

In this regard, work will continue on the implementation of vital investment projects for the development of the city through funding from the national budget, the direct investment Fund, the Single program «business Road map-2020», the entrepreneurship development Fund «Damu», the joint stock company «Baiterek Venture Fund» and other sources [3]. Cooperation with international financial and economic organizations will be strengthened in order to promote the attraction of new, especially green investments through the international financial center «Nur-Sultan» [4]. Purposeful information and propaganda work will be continued to provide investment

opportunities of the city, its innovative potential, as well as participation in economic forums, exhibitions, commissions for trade and economic cooperation [5].

In order to fully saturate the city's market with products of its own production, it is planned to implement investment projects in the future.

Industrial policy. The growth of industrial production will be formed by increasing the volume of permanent enterprises mainly in the woodworking, engineering, metallurgical industry, food industry, light industry, production of construction materials and equipment of the construction industry, production of electricity, gas and water, production of plastic and rubber products in Nur-Sultan in the future.

According to the official data of the Committee on statistics of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan, industrial enterprises of Nur-Sultan (including small enterprises, subsidiary production, household sector) in current prices amounted to 601,7 billion dollars. production for tenge in 2018 compared to the same period in 2017, the inflation rate was 104,8%. In the manufacturing industry in 2018 compared to the level of 2017 increased by 111,2% and came in first place in the country. The volume of production in the engineering industry increased 8,2 times; production of light industry-86,7%; the volume of production in the metallurgical industry increased by 218,3%. In addition, the production of other non-metallic mineral products amounted to 34,6%, production of rubber and plastic products decreased by 29,9%. In power supply, gas supply, steam and air conditioning in January 2018 compared to the level of January 2017, the volume index increased by 2%. In January 2018, the volume index in the water supply, Sewerage system, control over the collection and distribution of waste compared to the level of January 2017 amounted to 118% [6].

The creation of conditions for the development of industry will ensure the satisfaction of the city's needs in essential goods, as well as the development of export potential, the development of the production of competitive products from its own raw materials.

Currently, the town has a very important job in enhancing the business activities of enterprises in the manufacturing industry. New types of production have been mastered in the manufacturing industry:

1. Food industry production: flour, bread, flour confectionery and pasta, meat, eggs, milk, natural juices and juices, milk and cheese products, clean drinking water, mineral water and soft drinks, sausages and semi-finished products, etc.

2. Engineering production: agricultural machinery, equipment and pumps, production of passenger cars» Talgo», production of helicopters, compressor equipment and machines, photovoltaic modules, road barriers, led equipment, etc..

3. Woodworking production: lumber, wooden Windows, doors, stained glass, furniture, wooden building materials, wooden products, wooden houses and baths, gazebos, etc.

4. Production of plastic and rubber products: ceramic sanitary products, fiberglass pipes and standard products, composite wood, laminated plywood, plastic doors and Windows, skylights and lights, pipes and fittings for heating and water supply systems, plastic sheets, polyethylene pipes, plastic bags for goods, etc.

5. Production of building materials: mortar, lime, insulation, cement mix, concrete products, construction steel structures, mixed concrete and dry concrete mix, dry mix, reinforced concrete structures for civil, industrial construction, wall blocks, wire products, manufacture and Assembly of plastic and aluminum products, and silicate facing brick, coatings, shapes, glass, metal, white cement, aerated blocks, concrete blocks and Pembroke slab and concrete pipe, etc.

6. Production of light industry: clothing and accessories, special clothing, professional and uniform, etc.

7. Production of electricity, gas and water.

However, there are some drawbacks to industrial policy:

- a small number of export-oriented and import-substituting industries, low level of technology;
- insufficient domestic investment;
- morally and physically obsolete equipment at the enterprises;
- nonconformity of quality of products to the international standards [7].

To eliminate these shortcomings in the innovative development of the infrastructure of the city of Nur-Sultan, in our opinion, based on the analysis of indicators of socio-economic development of the city, we can present the following directions and ways to improve industrial policy:

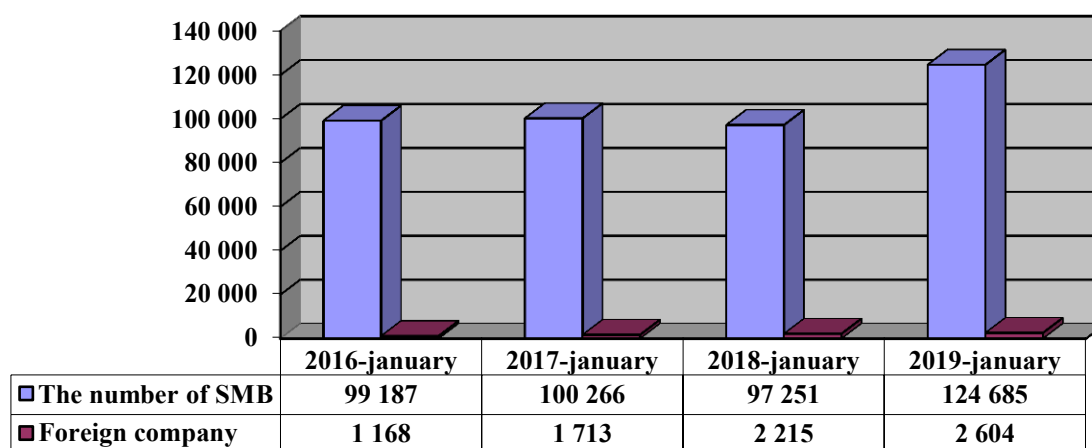
- The mayor's office of Nur-Sultan should be supported in the development of a set of measures to improve the efficiency of industrial production and reduce the number of unprofitable enterprises through direct and indirect regulation of effective management;
- the regional industrial policy supporting increase of competitiveness of the industrial productions which are engaged in deep processing of types of products should be considered as the priority direction and to create conditions for alignment of branch structure of the industry towards increase in a share of branches of the manufacturing industry;
- accumulation and replenishment of financial resources at the expense of natural resource and production potential of the region. This is possible by creating a stabilization fund by increasing the taxation of enterprises of the mining industry of the city;
- due to the elimination of administrative barriers, the use of simplified taxation, the use of legal guarantees issued to investors, it is necessary to intensify and further increase the attractiveness of the investment climate of the city;
- organizational and economic forms of development of new financial and economic structures of the city should be aimed at the production of products with high added value in the city and create an effective system of private enterprise in all sectors of the city's economy.

Small and medium business. Support and sustainable development of entrepreneurship is considered one of the main directions of formation and expansion of production of competitive goods and services, as a tool for creating new jobs and a source of replenishment of the budget, as well as increasing its share in various sectors of the economy in Nur-Sultan.

Currently, state support provides the formation of small and medium-sized businesses (SMB) as an important factor in the development of the economy. Implementation of programs to support and develop small and medium-sized businesses will lay the Foundation for the formation and development of private entrepreneurship in the city.

The mobility and flexibility of small and medium-sized businesses in a low-risk economy and requiring a smaller part of investment allowed for a short time to change and stabilize the situation, first of all, the situation in the sphere of trade and services.

In the further innovative development of the city infrastructure of Nur-Sultan, the support of SMB from the state is of great importance. It will be implemented in accordance with the long-term priorities of the infrastructure development of the city, through the support and financing of SMB. Now we describe the results of these activities on the following indicators. The city has formed a sufficient structure of the economy, which is committed to small and medium-sized businesses. Thus, in 2018, the volume of output of small and medium-sized businesses in the city amounted to \$ 4,889 billion tenge. Nur-Sultan is becoming the leading region in terms of the share of small and medium-sized businesses in the total value added among the regions of Kazakhstan, respectively, in 2018, the share of small and medium-sized businesses in the gross regional product amounted to 54,4% and is the highest among the regions of Kazakhstan. According to data for January 2019, the number of small and medium-sized businesses amounted to 124 685 units and foreign companies-2 604 units in Nur-Sultan. (Picture 3).

Picture 3 - number of operating SMB and foreign companies in Nur-Sultan 2016-2019
 Generalities. Based on the source [8].

One of the main and key priorities identified in the program of socio-economic development will be considered measures to develop new mechanisms for financing SMB, subsidizing their business projects and microcredit in Nur-Sultan. It can be seen in the results of the activities carried out within the framework of the unified program «Business road map-2020» in Nur-Sultan. Thus, within the framework of the entrepreneurship development Fund «Damu» program in Nur-Sultan from 2010 to February 1, 2019, the number of recognized SMB projects reached 805 and these projects amounted to 186.81 billion credited in tenge [9, 4 p.].

Based on such data, Nur-Sultan is among the first three active regions of lending to SMB, recognition and subsidizing of business projects within the framework of the program. In General, the SMB segment remains one of the most important areas of urban infrastructure development.

Transport policy. The purpose of transport policy is the development of the market of services for transportation by all modes of transport, meeting the needs of the economy and the population in transport, the implementation of transit opportunities, including through the construction of new road and railway junctions.

At present, full demonopolization has been carried out on the road transport of Nur-Sultan and a competitive environment has been created. There is a trend of growth in the volume of passenger traffic carried out by specialized transport companies. Within the framework of the project «New transport system of Nur-Sultan», including light rail transport (LRT), high-speed bus transport (BRT) and intelligent transport system (ITS), a program of development and modernization of the capital's transport complex is being implemented. The development and modernization programme is a tool to make the intentions and activities of the real actors open to all stakeholders without prejudice to those activities. The programme formulates the intention of action and the structure of the work and is presented in its entirety. The existence of an activity program increases the transparency of the city administration, as before the start of the activities of the actors it is possible to get acquainted with the loyalty and consistency to combine intentions with the actions presented in the program. The formation of an effective system of management of innovative development of the city and its infrastructure in the modern economy will increase the principles of consolidation, progress, transparency, dynamism. At the same time, to ensure sustainable growth of the city and its infrastructure, the main structures and functions, methods and forms of management of innovative development are being purposefully changed.

In the course of the study, many problems require the set and reasonable answers, and the proposed recommendations require further practical testing in various cities of Kazakhstan in the

spatial and temporal conditions of the market economy [10, 3-4 p.].

Environmental policy. The purpose of environmental policy is to reduce the burden on the environment through the practical implementation of environmental measures, taking into account the interdependence of environmental and economic interests of the city, but with the first priority. The city will introduce a system of mandatory production monitoring at enterprises engaged in environmentally hazardous economic activities.

Environmental policy of the city is carried out in compliance with the following principles:

- environmental protection must ensure that the needs of the present and future generations are met fairly;
- people have the right to Live healthy and fruitful in harmony with nature;
- international cooperation to preserve, protect and restore the integrity and condition of the ecosystems of the region.

The ecological infrastructure of the city is an important element of the urban environment, including a system of gardening, zones and territories favorable for people's living. The development of environmental infrastructure will be provided by the space-planning organization of the created urban residential structures taking into account the meteorological conditions of the external environment of the city, architectural and urban design and adjustment of the natural landscape framework.

Taking into account the current environmental situation in the city, the strategic objective of the capital is to reduce and recycle waste.

A waste management system will be introduced in Nur-Sultan, which includes the following stages: reduction of volumes, processing, utilization and utilization of waste.

The waste management program, which provides support for initiatives to reduce the volume of waste, their disposal, processing and disposal, promotion of efficient use of resources, will improve the competitiveness of the city's economy while mitigating negative consequences for the environment.

The result of the implementation of the program should be a reduction in the volume of waste disposed of to the landfill by about 30% by 2020 and 80% by 2030.

For stabilization and continuous improvement of environmental activities and strategic environmental safety of the city:

- creation of conditions in the field of nature protection and environmental management using information and analytical systems of social, economic, environmental and hygienic monitoring to change the mentality of residents and managers of enterprises of the city, reduce individual pollution indicators, environmental and habitat management;
- updating of city complex programs of measures on ecological safety of vehicles, including development of normative legal acts for step-by-step introduction in the territory of the city of a ban on operation of the motor transport which is not meeting ecological requirements, introduction of catalysts, use of neutralizers of the fulfilled automobile gases, creation of the scheme of regulation of transport flows taking into account the ecological situation in the city;
- promotion of reorganization of the production industry on the basis of science-intensive and resource-saving technologies, placement of new production facilities in accordance with the requirements of environmental safety;
- provision of effective sanitary protection of urban water intakes, development of duplicate water supply systems from artesian wells, stage-by-stage reconstruction of water intakes of the city;
- zoning of territories by improving the quality of the surrounding areas, expansion and improvement of reproduction, organization of monitoring, allocation and arrangement of recreation areas and rest areas as the basis of a single area of the city and the natural framework;
- the access of enterprises to actively enter the market of quotas on emissions;

- to provide arrangement of building of the left-Bank part of the city on prevention of flooding;

- development of an action plan aimed at improving the state of surface water resources and aesthetic appearance of the Ishim river Bank;

- Prevention of pollution, clogging and depletion of the Ishim river and its flow, preservation of the habitat of objects of fauna and flora of reservoirs, as well as in the water protection zone or strip (signs of a ban on car wash, as well as Parking, beaches, etc.) b. ensuring the establishment of water protection zones and strips on the rivers of Nur-Sultan in order to comply with the special regime of economic use;

- it is necessary to create a Center for environmental education of the population.

The solution of this problem provides for a further increase in the area of urban green spaces and Park areas provided by the state program of socio-economic development of Nur-Sultan for 2016-2020 and a comprehensive scheme of landscaping of Nur-Sultan until 2030.

The city administration, through a system of monitoring and various incentives, will support the implementation of a «cleaner production» strategy aimed at the destruction of toxic raw materials at the city's enterprises, reducing the volume and toxicity of all types of waste and waste before the completion of the production process. According to experts, the results of enterprises' application of the strategy «maximum clean production»:

- reduction of consumption of raw materials, electricity, water;

- from waste reduction;

- from enterprise cost savings;

- it is shown in improvement of an ecological situation in districts of the city.

Cleaner production is based on improved technology, knowledge and skills. Also, a mechanism for improving urban planning and financing of environmental activities in Nur-Sultan will be developed, taking into account the methodology used by international financial organizations [11].

Thus, the innovative development of the city in the near future will be provided through the implementation of new strategic actions, programs and projects in various sectors of the economy.

Summing up, it can be noted that the main prerequisites for quality management of innovative development of the city infrastructure of Nur-Sultan are high rates of implementation of investment, industrial, transport and environmental policy, as well as the development of small and medium-sized businesses. All this will determine the main elements and stages of innovative development of urban infrastructure. Thus, it is necessary to stimulate investment in priority sectors of the economy in order to achieve the goals and objectives of the city, aimed at the development of the city's infrastructure and improvement of the production and social structure of the economy.

Әдебиеттер тізімі

1 Голованов В.И. и др. Современное управление инфраструктурой городского хозяйства: Учеб. для вузов / Голованов В.И. М.: «Научный консультант», 2018. – 314 с.

2 Инвестиции г. Астана. Бизнес-портал Астаны [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.astana2050.kz/ru> (дата обращения: 14.02.2019 г.).

3 Меры поддержки инвестиционных проектов г.Астана ТОО «Городской центр развития инвестиции «ASTANA INVEST» [Электронный ресурс]. – URL: <https://investinastana.kz/ru> (дата обращения: 07.03.2019 г.).

4 Данные Международного финансового центра «Астана» [Электронный ресурс]. – URL: <https://aifc.kz/ru> (дата обращения: 21.03.2019 г.).

5 Информационная поддержка – услуги для инвесторов г.Астана ТОО «Городской центр раз-

вития инвестиции «ASTANA INVEST» [Электронный ресурс]. – URL: <https://investinastana.kz/ru> (дата обращения: 04.04. 2019 г.).

6 Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері [Электрондық ресурс]. — URL: <http://stat.gov.kz>. (дата обращения: 04.04.2019 г.).

7 Промышленность г. Астана. Бизнес-портал Астаны. [Электронный ресурс]. – URL: <https://astana2050.kz/ru> (дата обращения: 08.04.2019 г.).

8 Социально-экономический обзор г.Астаны. ТОО «Городской центр развития инвестиции «ASTANA INVEST» [Электронный ресурс]. – URL: <https://investinastana.kz/ru/econom> (дата обращения: 12.04.2019 г.).

9 Еженедельные данные о ходе реализации программы «Дорожная карта бизнеса 2020» Фонда развития предпринимательства «Даму» от 01.02.2019 г. [Электронный ресурс]. – URL: <https://damu.kz/programmi/dorozhnaya-karta-biznesa-2020/ezhenedelnye-dannye-o-khode-realizatsii-programmy-dorozhnaya-karta-biznesa-2020/> (дата обращения: 19.04. 2019 г.).

10 Программа модернизации транспортного комплекса города Астана на 2015-2019 годы [Электронный ресурс]. – URL: <https://zakon.kz/4777818-programma-modernizacii-transportnogo.html> (дата обращения: 21.04. 2019 г.).

11. Стратегический план устойчивого развития города Нұр-Сұлтан до 2030 года [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.adilet.zan.kz/rus> (дата обращения: 21.04. 2019 г.).

Б.Н. Жабытай¹, М.Т. Жетесова², Л.Ж. Айтхожина²

*¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

*²Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан*

Қалалық инфрақұрылымның инновациялық дамуын басқарудың негізгі бағыттары мен жетілдіру жолдары

Аннотация. Мақалада Нұр-Сұлтан қаласының мысалында қаланың инновациялық дамуын және оның инфрақұрылымын басқару мәселелерінің негізгі бағыттары мен жетілдіру жолдары қарастырылады. Мақаланың негізгі мақсаты болып өңірлік инвестициялық, өнеркәсіптік, көліктік және экологиялық саясаттардың тиімді жүзеге асырылуын және шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау мен дамыту шараларын талдау арқылы қалалық инфрақұрылымның инновациялық дамуына зерттеу жүргізу табылады. Нұр-Сұлтан қаласының үлгісінде қалалық инфрақұрылымды инновациялық дамытудың аталған саясат түрлерін жүргізу жағдайының және өңірдегі шағын және орта бизнестің қазіргі уақыттағы даму көрсеткіштері туралы тиісті органдардың статистикалық деректері келтірілген. Мақаланың теориялық негіздері ондағы қарастырылған негізгі ой-пікірлер мен ұсыныстар, пайымдаулар мен қорытындылар инновациялық дамуды басқару теориясына белгілі бір үлес қосады және қаланың және оның инфрақұрылымының инновациялық дамуын тиімді басқару кезінде пайдаланылуы мүмкін. Себебі, мұндағы тиімді басқару теориясы қаланың тұрақты экономикалық өсуін қамтамасыз ету үшін қаланың және оның инфрақұрылымының инновациялық дамуын басқарудың негізгі мазмұнын, құрылымы мен қызметтерін, әдістері мен нысандарын үнемі түрлендіре түседі.

Түйін сөздер: инфрақұрылым, қалалық инфрақұрылым, инновациялық даму, арнайы экономикалық аймақ, инвестициялық саясат, шағын және орта бизнес, өнеркәсіптік саясат, көліктік саясат, экологиялық саясат.

Б.Н. Жабытай¹, М.Т. Жетесова², Л.Ж. Айтхожина²

¹*Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан*

²*Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,
Нур-Султан, Казахстан.*

Основные направления и пути совершенствования управления инновационным развитием городской инфраструктуры

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления и пути совершенствования вопросов управления инновационным развитием города и его инфраструктурой на примере города Нур-Султан. Основной целью статьи является проведение исследований инновационного развития городской инфраструктуры путем анализа эффективности реализации региональной инвестиционной, промышленной, транспортной и экологической политики и мер государственной поддержки и развития малого и среднего бизнеса. На примере города Нур-Султан приведены статистические данные соответствующих органов о состоянии проведения данных видов политики инновационного развития городской инфраструктуры и современных показателях развития малого и среднего бизнеса в регионе. Теоретические основы статьи предусмотренные в ней основные мысли и предложения, суждения и выводы вносят определенный вклад в теорию управления инновационным развитием и могут быть использованы при эффективном управлении инновационным развитием города и его инфраструктуры. Поскольку теория эффективного управления здесь постоянно преобразует основное содержание, структуру и функции, методы и формы управления инновационным развитием города и его инфраструктуры для обеспечения устойчивого экономического роста города.

Ключевые слова: инфраструктура, городская инфраструктура, инновационное развитие, комплексность, специально-экономическая зона, инвестиционная политика, малый и средний бизнес, промышленная политика, транспортная политика, экологическая политика.

References

- 1 Golovanov V.I. *Sovremennoe upravlenie infrastrukturoi gorodskogo hozyaistva* [Modern management of infrastructure urban economy] («Scientific consultant», Moscow, 2018, 314 p.)
- 2 Investitsii Nur-Sultan. Biznes-portal Nur-Sultana. [Investments Nur-Sultan. Business portal of Nur-Sultan]. [Electron.resource]. Available at: <http://www.Nur-Sultan2050.kz/ru> (Accessed: 14.02.2019).
- 3 Mery podderzhki investitsionnykh proyektov v OOO Nur-Sultan «Tsentr gradostroitel'nogo investirovaniya» NUR-SULTAN INVEST» [Measures of support of investment projects in Nur-Sultan LTD «center of Urban development investment «NUR-SULTAN INVEST»]. [Electron.resource]. Available at: <https://investinNur-Sultan.kz/ru> (Accessed: 07.03.2019). [in Kazakh].
- 4 Dannyye mezhdunarodnogo finansovogo tsentra «Nur-Sultan» [Data of the international financial center «Nur-Sultan». [Electron.resource]. Available at: <https://aifc.kz/ru> (Accessed: 21.03.2019).
- 5 Informatsionnaya podderzhka-uslugi dlya investorov Nur-Sultan «Gorodskoy tsentr investitsionnogo razvitiya OOO» NUR-SULTAN INVEST» [Information support-services for investors Nur-Sultan «City center for investment development LTD «NUR-SULTAN INVEST»]. [Electron.resource]. Available at: <https://investinNur-Sultan.kz/ru> (Accessed: 04.04.2019).
- 6 Dannyye Komiteta po statistike Ministerstva natsional'noy ekonomiki Respubliki Kazakhstan. [Data of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. [Electron.resource]. Available at: <http://stat.gov.kz>. (Accessed: 04.04.2019).
- 7 Investitsii Nur-Sultan. Biznes-portal Nur-Sultana. [Investments Nur-Sultan. Business portal of Nur-Sultan]. [Electron.resource]. Available at: <http://www.Nur-Sultan2050.kz/ru> (Accessed: 08.04.2019).
- 8 Sotsial'no-ekonomicheskiy obzor Nur-Sultana. OOO «Nur-Sultan INVEST» Gorodskoy tsentr investitsionnogo razvitiya» [Socio-economic review of Nur-Sultan. «Nur-Sultan INVEST» City center of investment development LTD»]. [Electron.resource]. Available at: <https://investinNur-Sultan.kz/ru/>

econom (Accessed: 12.04.2019).

9 Yezhenedel'nyye dannyye o realizatsii programmy «Dorozhnaya karta biznesa 2020» «Fond razvitiya predprinimatel'stva «Damu» ot 01.02.2009. [Weekly data on the implementation of the program «business Road map 2020 «entrepreneurship development Fund «Damu» from 01.02.2009] [Electron.resource]. Available at: <https://www.damu.kz/programmi/dorozhnaya-karta-biznesa-2020/ezhenedelnye-dannye-o-khode-realizatsii-programmy-dorozhnaya-karta-biznesa-2020/> (Accessed: 19.04.2019).

10 Programma modernizatsii transportnogo kompleksa goroda Nur-Sultan na period 2015-2019 gg. [The program of modernization of the transport complex of the city of Nur-Sultan for the period 2015-2019.]. [Electron.resource]. Available at: <https://www.zakon.kz/4777818-programma-modernizacii-transportnogo.html> (Accessed: 21.04 2019).

11 Strategicheskiy plan ustoychivogo razvitiya goroda Nur-Sultan do 2030 goda [Strategic plan for sustainable development of Nur-Sultan city until 2030]. [Electron.resource]. Available at: <https://www.adilet.zan.kz/rus> (Accessed: 21.04 2019).

Information about authors:

Жабытай Б.Н. - Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 6D051700-«Инновациялық менеджмент» мамандығының докторанты, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.

Жетесова М.Т. – экономика ғылымдарының кандидаты, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті «Есеп және аудит» кафедрасының аға оқытушысы. Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.

Айтхожина Л.Ж. - экономика ғылымдарының кандидаты, Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті «Есеп және аудит» кафедрасының доценті. Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.

Zhabytay B.N. - PhD student of the specialty 6D051700-«Innovation Management» L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zhetesova M.T.- candidate of economic sciences, senior lecturer of the Department «Accounting and auditing» the Kazakh University of Economics, Finance and international trade. Nur-Sultan, Kazakhstan.

Aitkhozhina L.Zh. - candidate of economic sciences, docent of the Department «Accounting and auditing» the Kazakh University of Economics, Finance and international trade, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 06.56.02

Zh.B. Uvaleeva, K. A. Kirdasinova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

(E-mail: zhanargul.76@mail.ru)

Classification of innovations in higher education system and mechanisms of their management

Abstract. Need of questions' studying of innovations' management for the higher education system during an era of its reforming it is caused by a significant role of the industry in development of the country and society and also the specific nature of innovation in the sphere. There is the article purpose determined within this direction: to present the research results of theoretical fundamentals of typology of innovations and mechanisms of management of them in the modern educational sphere. Conclusions of authors are based on application of the analysis methods, synthesis, generalization, induction and deduction, comparison. Researchers carried out the comparative analysis of interpretation of innovations in the higher education, productive and procedural approaches to innovations and classifications of types of innovations corresponding to them in higher education institutions are studied. According to authors the difference in approaches of interpretation of "innovations" term predetermines also the subsequent divergence in understanding of the mechanism of management of them. At application of productive approach to innovations the main focus of the mechanism of management is directed by them to the organization of use and improvement of an innovation. The coverage of the mechanism of management of innovations at procedural approach is limited to management of origin, introduction, development of innovations. The review, comparison and further systematization of theoretical aspects of the management mechanism of innovations of domestic and foreign scientists were sources of conclusions about features and specifics of management of innovations in the higher education system of the Republic of Kazakhstan.

Key words: innovation, higher education, classification of innovations in higher education, higher education institution, the mechanism of management.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-153-172>

Introduction: Now in economic literature there is no standard terminology in the innovative activity field in education including the highest. Researches of modern scientists-economists in the field of innovations' management are devoted to mainly production sphere. Meanwhile owing to its specifics questions of creation, realization, improvement and use of innovations are important for education more in comparison with other life spheres of society and state. The new knowledge and methods of their search and development based on the last achievements of STP set a task of innovative transformation of processes for higher education institutions. Results of theoretical researches in which the shortcoming is felt recently are a basis of the new ideas' implementation in education.

Task setting. Due to the aforesaid it is advisable to authors to begin a research of a creation perspective of organizational mechanisms of innovations' management with the analysis and systematization of the existing approaches to "innovation", "mechanism of management" concepts in relation to education, to carry out innovations' differentiation and corresponding mechanisms, to systematize "mechanism" and "the mechanism of management" definitions including in relation to higher education.

Research methods. Materials (including dissertation) researches of scientists in the management field formed theoretical base of a research. Comparison, the analysis and synthesis of data and the subsequent systematization allowed to develop conclusions some, in turn, are presented graphically. As materials of a research also current data on dynamics of higher education institutions development served in the Republic of Kazakhstan, theoretical and analytical articles devoted to problems of education development in the Republic of Kazakhstan in modern conditions.

Results and discussion. Innovations first of all can be connected with technical and technological and productions which purpose is an economic situation of subjects improvement. At the same time the innovation is a many-sided and multipurpose concept and is characteristic also for the social and humanitarian and cultural sphere.

The “innovation” term comes from Latin “novatio” that means “updating” or “change” and the prefix “in” that is transferred as “to the direction”. I.e. the “innovation” term can be translated literally as “in the direction of changes”. The “innovation” concept for the first time appeared in scientific research of the 19th century, however gained distribution in the 20th century in J. Schumpeter works who considered an innovation in the production systems sphere in the form of new scientific and organizational combination of production factors motivated with entrepreneurial spirit; in other words it is or a combination in the new way of the existing production factors, either new goods or methods which are not tested yet or production for the new market and also production with the new means’ use of production [1].

The set of approaches to “innovation” concept of modern economic science come down to two main directions - either to effectiveness or to procedurality. The following authors treat representatives of the first direction: Mutanov G.M., Baimuratov U.B., Kantarbayeva A.K., Askarov E.S., Alinov A.Sh., Sautpayeva Sh.E., Gokhberg L.M., Molchanov I.N., Medynsky V.G. and Ildemenov S.V., Avsyannikov N.M., Gubarkov S.V., Kokurin D.I., Kulagin A.S., Minnikhanov R.N., Krayushkin O.V., Fatkhutdinov R.A., Raizberg B.A., Huchek M., Gorfinkel V.Ya., Sokolov D.V., Titov A.B. and Shabanov M. M., Lapin N.I., Rappoport V.Sh., Begidzhanov P.M. and etc. The procedural view of an innovation meets in Abdygapparova S.B., Titov A.B., Messi D. works, Kvintas P. and Will D., Goldstein G.Ya., Bezudny F.F., Smirnova G.A. and Nechayeva O.D., Kovalyov R.D., Valente T., Cook Ya. and Myers P., Dodgson M., Vodachek L., Glukhova V.V., Kabakova V.S., Gvishiani D.M., Tvis B., Yakovts Yu.V., Santo B., Morozova Yu.P., Tarda G., Zavlina P.N. and Vasilyeva A.V., Balabanova I.T., Varnet X., Hamilton D., Gross N., Dickinson N., Miles M., Haberman N., Adams A. Vasset Dzh. Let’s provide some of interpretation in table 1.

Table 1

Approaches to the “innovation” concept

Innovation as a result	
Author	Interpretation
Mutanov G.M.	The innovation introduced in any form and in any sphere of human activity providing the high-quality change of processes, products and services characterized by the following sets of properties: - can be the result of any kind of purposeful scientific and (or) practical activities or have accidental origin; - to have practical applicability; - can create positive and negative social and economic consequences for society; - can not have commercial value.
Baimuratov U.B.	Result of financial means’ investment into intellectual development for the purpose of receiving profit by means of the subsequent process of introduction in production of this development for achievement of leadership in the market.
Kantarbayeva A.K.	Commercially realized technical, technological, administrative or other innovation.
Askarov E.S.	Introduction of new knowledge-intensive developments in practice and obtaining real advantage for people consumers.

Sautpayeva Sh.E.	The object introduced to various spheres of the person activity, received as a result of the conducted scientific research, opening different from the previous analogs essentially new qualities and properties, leading to changes in a field of activity, providing satisfaction of the existing requirements in the market and leading to receiving an economic benefit by subjects of the market.
Alinov M.Sh.	Result of the new idea realization in any sphere of the life and human activity promoting satisfaction existing or to creation of new requirement in the market and the bringing economic effect
Gokhberg L.M.	The end result of innovative activity which received the embodiment in the new or advanced product form.
Molchanov I.N.	The result of scientific work directed to process of public practice improvement and intended for direct realization in social production.
Medynsky V.G., Ildemenov S.V.	The object introduced in production as a result of the conducted scientific research or the made discovery is qualitatively different from the previous analogue.
Avsyannikov N.M.	Result of practical or scientific and technical development of an innovation.
Kokurin D.I.	Result of activities for updating, transformation of the previous activities for updating, transformation of the previous activity leading to replacement of some elements with others or addition which are already available new.
Kulagin A.S.	The new or improved products (goods, work, service), ways (technology) of its production or application, innovation or improvement in the sphere of the organization and (or) economy of production and (or) product sales providing an economic benefit, creating conditions of such benefit or improving consumer products' properties. (goods, work, service)
Minnikhanov R.N.	The end result of scientific research or opening is qualitatively different from the previous analogue and introduced in production.
Krayushkin O.V.	Change in initial structure of a production system which brings in emergence of its qualitatively new state.
Fatkhutdinov R.A.	The end result of an innovation introduction for the purpose of change of the management object and receiving economic, social, ecological, scientific and technical or other effect type.
Raizberg B.A.	Innovation in the field of the equipment, technologies, the workplace management based on use of science achievements and the best practices and also these innovations' use in the most different areas and fields of activity.
Innovation as a process	
Author	Interpretation
Abdygapparova S.B.	Process of the innovation introduction, its use with the replication possibility, repeated repetition on other objects
Messi D., Kvintas P., Will D.	The first use of a new product, process or a system; the complex process including such types of activity as researches, design, development and the organization of a new product production, process or a system.
Goldshtein G.Ya.	Technical and economic cycle in which use of the researches' sphere results and development directly causes technical and economic changes which make the return impact on activity of this sphere.
Bezudny F.F., Smirnova G.A., Nechaeva O.D.	The process of the new idea implementation in any sphere of life and activity promoting satisfaction of the existing requirement in the market and bringing economic effect.
Kovalyov R.D.	Complex process of creation, distribution and use of new practical means of the best satisfaction of the known need of people.
Valente T.	Change in initial structure of a production organism i.e. as transition from internal structure to a new state, changes both with positive and with negative social and economic consequences.
Kuk Ya., Mayers P.	It is a full process from the idea to the ready-made product realized in the market.
Dodgson M.	The scientific, technological, organizational and financial activity leading to commercial introduction new (or improved) a product or new (or improved) process of production or the equipment.

Vodachek L.	Target change in functioning of the enterprise as a system.
Glukhov V.V.	Use of the research and development results directed to the process improvement of production activity, economic, legal and social relations in the field of science, cultures, educations and other fields of the society activity.
Tviss B.	Process in which the invention or the idea acquires the economic contents.
Yakovets Yu.V.	Implementation of high-quality changes in production.
Santo B.	Socially technical and economic process which through practical use of the ideas and inventions leads to creation of the first in properties products, technologies and in case it is guided by an economic benefit, profit.
Morozov Yu.P.	Process of development, mastering, operation and exhaustion of the productive and economic and social potential which is the cornerstone of an innovation.
Tard G.	Process of an invention development; production of new products or processes directed to change.
Note - Compiled by the authors based on the source [2-19]	

It should be noted that procedural approach found bigger distribution among the western scientists-economists while representatives of the Kazakhstan science and the countries of the former Soviet Union develop mainly productive approach to innovations in the researches. From domestic scientists - supporters of the process direction can be allocated Abdygapparova S.B. whose distinctive feature of the point of view on an innovation is the distribution aspect.

Adherents of productive approach allocate in the works a concept of innovative process, i.e. process of transformation of an innovation to commercially favorable result, since search, selection, innovation assessment before mass production of an innovative product; sets of the scientific and technological and organizational changes leading to creation of innovations, processes of distribution of an innovation [2,18].

Views of some representatives of procedural approach to innovations, thus, consider it as innovative process entirely (Morozov Yu.P.) or as its part (Kuk Ya., Myers P., Messi D., Kvintas P., Will D., Kovalyov R.D., Tard G.). The definitions of the listed and other authors given in the table, in our opinion, differ in bigger differentiation and an aspect in comparison with interpretation of representatives of productive approach. But irrespective of the direction researchers focus attention on changes of a product, system, activity, structure.

Supporters of productive approach to innovations – Sautpayeva Sh.E., Askarov E.S., Molchanov I.N., Medynsky V.G., Ildemenov S.V., Minnikhanov R.N. Raizberg B.A. consider an innovation or an innovation as the end result of the research activity directed to development, creation, distribution, use of innovations. In a sense the innovation is understood by them as the mastered product of scientific work, opening, applied scientific research. The leading Kazakhstan scientist Mutanov G.M. does not exclude the probability of accidental emergence of an innovation and not just as a result of purposeful scientific work or practical activities.

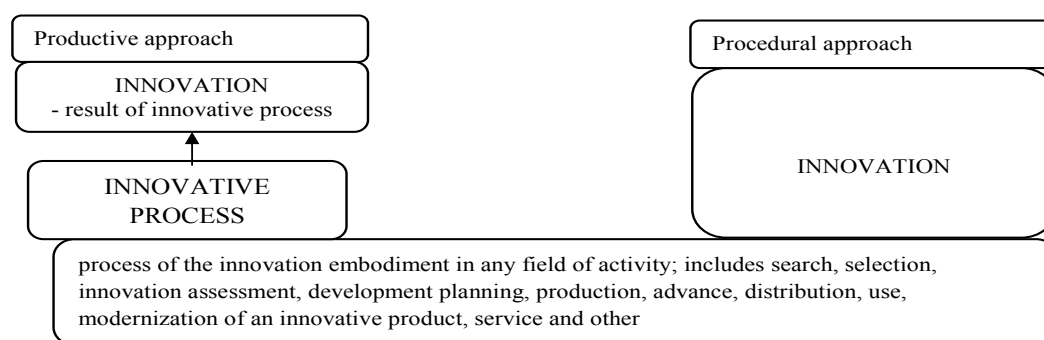

Figure 1 – Understanding of an innovation in procedural and productive approach

Mainly the interest of the listed authors is in the plane of the economic and social relations. The innovation is treated by them as steady state of the object which underwent realization of an innovation as a result of which it, an object, passed into qualitatively new state allowing satisfying more fully needs of the subjects interested in it and promoting effective implementation of functions.

The important property of an innovation in the form of the brought positive effect in a condition of an object, high-quality improvement of its functioning is accurately traced in the interpretation of Medynsky V.G., Ildemenov S.V., Kulagin A. S., Krayushkin O.V., Fatkhutdinov R.A. Really, the sense of an innovation consists in the benefit brought by it and improvement of an object in the form of process, work, service, goods, technology, etc. Along with their producers innovations bring benefit and to consumers whose satisfaction of needs as an important role of an innovation is noted by the Kazakhstan scientists Sautpayeva Sh.E., Askarov E.S., Alinov A.Sh. And the last emphasizes value of innovations in emergence of new requirements in the market.

For both approaches' supporters the practical embodiment and practical applicability are undoubted properties of an innovation while the commercial value and obligatory existence of positive effect, despite importance, for a small number of researchers (Mutanov G.M., Valente T.) do not treat its indisputable attributes. These authors in interpretation of a definition mention the probability of emergence of negative social and economic consequences and the introduction effect of an innovation. For example, processes of digitalization of processes in all spheres of activity of society inevitably aggravate an unemployment problem. Or for the economic object introducing innovations in connection with the changed social and economic operating conditions effect in the final of innovative process it can be other, than at a stage of planning of development of an innovation.

Nevertheless, judgments of possible lack of commercial value of an innovation of Mutanov G.M. and about probability of negative social and economic consequences of an innovation for Valente T. and Mutanova G. M. society are exceptions of opinions of most of supporters of both the productive, and procedural directions which prevailing part focus attention on obligatory existence of positive effect (economic, social, technical, ecological, etc.) from the innovation introduction. Favorable consequences of an innovation are of interest as to representatives of procedural approach (B. Santo, Bezdudny F.F., Smirnova G.A., Nechayev O.D.), and to supporters of productive approach (Kulagin A. S., Fatkhutdinov R.A.).

The financial and commercial aspect of the innovation realization for the producer is present at the Kazakhstan scientists' works Baymuratov U.B. and Kantarbayeva A.K. In particular, Baymuratov U.B. focuses attention on investment of financial means as important condition of the innovation realization. Deserves special attention of judgment of an innovation of the Kazakhstan scientist Stavbunik E.A. considering an innovation in micro and macroeconomic aspects (table 2).

Table 2

Micro and macroeconomic aspects of an innovation

Innovation	
Microeconomic aspect	Macroeconomic aspect
Use by economic subjects of the new receptions and combinations of economic activity irrespective of the field of economy connected with the expected improvements of process of production and directed to receiving profit	The new alternative option of rationalization of consumption of limited resources for the purpose of achievement of qualitatively new type of economic growth in the conditions of the accelerated operation of the law of increase in requirements reached by interaction of the government and market institutions
Note - Compiled by the author based on the source [20]	

In the innovation interpretation given by Morozov Yu.P. it is possible to notice analogy to the concept of the life cycle (LC) of an innovation which is found in works of followers of productive approach. The stages of potential of an innovation allocated with this researcher are similar to innovation LC stages.

At the same time, assessment of effect of innovations differs in subjectivity depending on the one who estimates and that considers as the purpose or a result of an innovation. In the light of the objects' contradictions of market economy and society cases of presence at an innovation, for example, positive technical, social effect, but, at the same time and negative, for example, ecological effect are frequent. Representatives of both directions in the interpretation of "innovation" term do not pay sufficient attention to the importance of an innovation for society.

In our opinion, when studying specifics of management of innovations in the higher education procedural approach is more acceptable because the definition "management" is more applicable to understanding of processes, than results. Management of an innovation as result is interpreted as the management it by distribution, use, modernization, but at the same time previous listed processes (search, selection of an innovation, development planning) remain outside the boundaries of the innovations' management. Procedural approach provides a full complex of actions both before introduction of an innovation, and after it.

It should be noted that the scientists researches in the field of innovative management are devoted mainly to innovations' realization in a business area, than to innovation in the non-productive industries. Also education in which understanding of innovations has certain specifics is not an exception, in particular, their main result is improvement of quality of educational services.

The analysis of judgments of an innovation of the productive and procedural approach supporters allows to mark out the general properties of an innovation:

- 1) improvement of a state, building, functionality of the innovation object. The product, process, structure, systems can act as an object;
- 2) practical applicability and embodiment, possibility of distribution;
- 3) existence of effect (mainly positive though also negative is not excluded) as for the subjects realizing innovations irrespective of the economy sphere, and for other interested subjects (consumers, the market) and for society in general;
- 4) mainly the result of scientific research and (or) practical activities in any sphere of human activity;
- 5) need for investment;
- 6) the process multistage of the innovation introduction.

If to consider an innovation as a result of innovative, i.e. creative process on development, distribution of an innovation then proceeding from conclusions of many authors it is possible to mark out its main properties:

- scientific and technical novelty;
- a practical externalization, i.e. used in one or several industries or spheres;
- being in demand, i.e. the idea realization leads to more qualitative satisfaction of the society requirement, therefore, commercial feasibility;
- price existence. Both the novelty and result of its externalization in the form of an innovation have the price which is formed under the influence of market mechanisms;
- cost existence. Innovative process is steadily followed by expenses.

In our opinion, at procedural approach the innovation considered as the set of creation procedures, distribution, improvement and use of an innovation, the new idea, technology, etc. possesses, the following lines:

- need of management, i.e. purposeful influence of the subject initiating an innovation on an object which in turn, as a result of innovative process changes the substantial or functional essence;

- value of accurately definite purpose of an innovation;
- duration or life cycle of an innovation.

According to us, the definition of an innovation given to Abdygapparova S.B. is most applicable to specifics of innovative processes in the higher education system (HE) of the Republic of Kazakhstan, especially in the context of management of it. Nature of innovations and processes of their introduction in various higher education institutions have similar lines owing to the fact that they are initiated by reforming of the higher education system in general. Therefore, it is possible to assume, as mechanisms of management of innovations in the HE organizations are similar.

As the innovation, having property of qualitative novelty arises and realizes the only time but an innovative process does not come to the end only with emergence of an innovation. Further follows the distribution, use, transformation, modernization, i.e. the high-quality changes which are not innovations by the novelty criterion but making the content of innovative process. Therefore, management of innovations can be considered purposeful impact on the mentioned processes.

The Russian economist Antamoshkina O.I. treats an innovation in education as the training process transformation leading to growth of quality of educational process “as an effective result from the innovation introduction” [21].

According to Pankova N.V. the level of educational process, higher in comparison with the previous analogue, new consumer qualities of an object are a basis of innovations [22]. The classification offered by Pankova N.V. differs in complexity despite a research of innovations in the educational plane. Meanwhile, innovations in higher education institutions are not limited only by educational ones. The modern higher school takes place both administrative and social and some other innovations. Nevertheless the system of multi-criteria classification of innovations offered by her is an interest for researchers of innovative activity in higher professional education (figure 2).

Interpretation of the innovations kinds in higher education in the Management of Oslo and authors Pankova N.V., Zhilyaeva I.A., Mezhonova L.V., Veselovskaya M.Ya. and Kulikova Yu.P. in many aspects are similar. Appropriate to stop on the most main types of innovations in more detail.

Product innovations of a higher educational institution are provided by introduction in educational process of new educational services carrying out the significant improvement which is followed by significant change of functional and consumer qualities of educational services. Also the introduced mastered results of research, developmental activity of scientific and innovative infrastructure of higher education institution act as product innovations of higher education institutions.

Today in the Republic of Kazakhstan it is possible to carry to product high school innovations widely realized in higher education institutions (including regional) new educational programs, programs of two-degree education, the program of distance learning. The mastered results of research and (or) design activity of scientific and innovative infrastructure of higher education institution- scientific laboratories, design offices, etc. also act as product innovations.

Process innovations assume the new considerable improved methods, techniques, technologies of providing educational services, significant changes in the equipment and the software of educational process of higher education institution new much more improved technological processes, the equipment and the software used in financial and economic, personnel, material, organizational and other support of higher education institution.

Within activity of higher education institution act as process innovations:

- growth of qualification and competences of higher-education teaching personnel;
- use of the progressive information and communication technologies including developed

in the higher education institution;

- application of electronic manuals and electronic library resources,
- actively implementable building block system of training, creation of the individual educational trajectories on its basis;
- application of e-learning and distant learning technologies;
- electronic document management, etc.

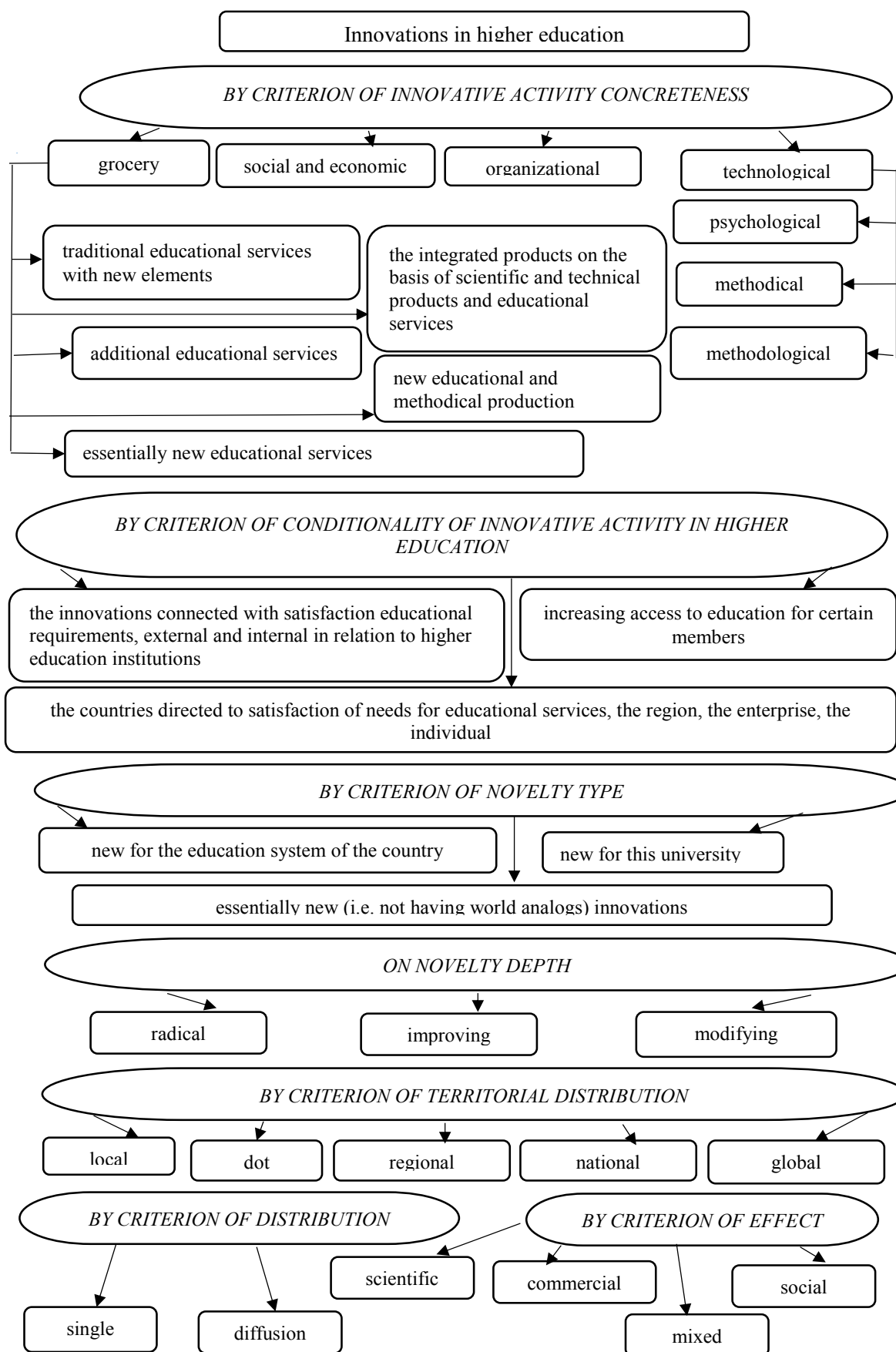

Figure 2 - Classification of innovations in higher education
 Note - Compiled by the authors based on the source [22].

Modern innovative processes in the system of higher professional education are beyond only educational or pedagogical innovations. In figure 2 there are researches' results of other authors presented (figure 3).

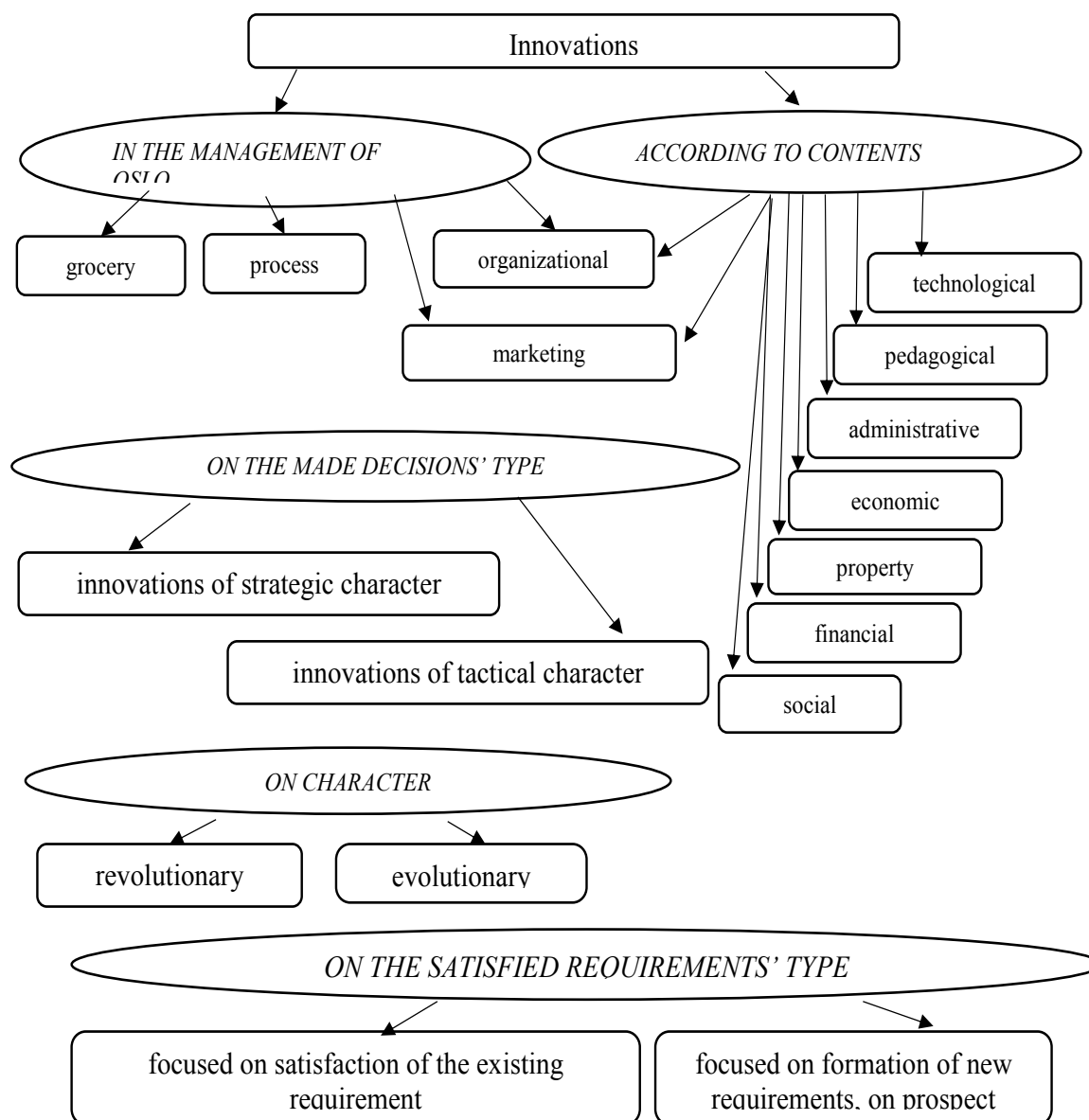

Figure 3 – Classification of innovations in higher education

Note - Compiled by the authors based on the source [23-26].

Organizational innovations act as a factor of product and process innovations' support, improvement of a higher education institution activity for the benefit of improvement of its educational services quality, growth of research potential with simultaneous increase in cost efficiency of a higher education institution. The organizational innovations are:

- change of legal organizational form of educational institution;
- reorganization of structure of the higher education institution management;
- change of correlation of influence spheres of structural divisions;
- redistribution of functions' structure, technologies of management, change of structure of subordination of higher education institutions' structural divisions;

- modernization of a system of HTP material stimulation and a higher education institution personnel, change in the social and legal sphere of a higher education institution.

Marketing innovations assume introduction of new not used earlier marketing methods:

- the existing markets' research;
- carrying out comparative analysis for determination of demand and competitiveness of a higher education institution services, their advance on the market;
- opening and introduction on the new markets or segments;
- use of advertizing in the Internet, in social networks;
- use of the Associations capacity of the university graduates;
- use of technologies of a higher education institution's positive image formation (organization and participation of a higher education institution in flash mobs, organization of the volunteer movement and etc.).

Researches of innovations in Veselovsky M.Ya. and Kulikova Yu.P. educational sphere have classification of innovations by contents in the basis: technological, pedagogical, marketing, economic, organizational, financial, property, administrative [24].

Now influence of technological innovations on others is indisputable because information and communication and telecommunication technologies are a basis of development of a modern educational system: the automated information systems of higher education institutions, the systems of distance learning, the system of testing Web test, electronic library, the information and administrative systems of informing workers on performance of necessary actions and decisions and others. Development of technological innovations is followed by pedagogical innovations, i.e. transformation of pedagogical methods and receptions, change of content of teaching activity, the place, a role and functions of the teacher in educational process and management of these processes. Under the influence of innovative educational technologies marketing innovations, owing to emergence of new sales markets of innovative products of a higher education institution are formed. Therefore, the new type formation of the economic relations with the subjects interested in cooperation of higher education institutions (employers, customers of educational services, etc.), or economic innovations also depends on extent of technological innovations' use. Financial innovations assume new sources of financing of higher education institutions' activity. Property innovations are expressed in the formation of a system of the relations concerning operations with property which is used in innovative process. Innovations of any kind will be realized at the presence of effective administrative innovations.

Practical realization of innovations provides construction and the organization of functioning of the mechanism of their management. In case of productive approach to innovations the mechanism of their management, in our opinion, assumes management of the innovations use, their further improvement. In this case the management mechanism of innovations becomes continuous before the termination of innovations' life cycle which in turn comes at senselessness of further improvement, modernization, use. Procedural approach to innovations assumes other understanding of the mechanism of their management. In this case, in our opinion, it will make the content of management of all stages of development and an innovation introduction until the beginning of the realized idea functioning.

In literature there is no accurately certain interpretation of the "mechanism of management of innovations", "mechanism of management of innovations in higher education system" terms. The specifics of these categories should be begun with studying of the "mechanism", "mechanism of management", "organizational mechanism", "organizational mechanism of management" concepts.

The word "mechanism" has the Greek origin and means "a car". In the Ozhegov S.I. Russian dictionary the term "mechanism" in relation to the social and economic sphere is treated as "a system", the device defining an order of some type of activity, the sequence of states, processes

determining any action, the phenomenon [30]. In this understanding the term found wide circulation in the equipment. Mechanisms in these fields of activity differ with the purposes, objects, subjects, means, etc. Several interpretations of the mechanism concept are given in reference books of general purpose:

- the device for transfer and transformation of the movement;
- the system defining an order of any type of activity;
- the sequence of states, the processes determining by themselves the phenomenon, action.

The mechanism is a component of process, action, activity and it has to be ready for performance of the corresponding process functions. Connection of the mechanism with management represents the internal content of process, its “know-how”.

Economic, organizational, market, organizational and economic, information mechanisms are known to economic science. Mainly these concepts are associated with management. In scientific literature there is no accurate differentiation of these definitions, a lot of things depend on commitment of authors to this or that school of sciences. In scientific literature insufficient attention is paid to questions of the organizational mechanism of administrative processes. The available definitions are characterized by the width of interpretation and, mainly, do not give definite answer on a question of the features of the organizational mechanism distinguishing it from other known mechanisms. Bogdanov A.A. the organizational mechanism in the form of the ways’ system, methods and devices of formation and regulation of the objects’ relations with external and internal environment [31].

There is the existence of criteria for any mechanism which can be divided conventionally into internal and external. To internal criteria, actually forming the mechanism, belong:

- purpose of creation and subsequent functioning of the mechanism;
- objects and subjects of influence or management;
- internal structure of elements.

To external factors which are indicators of the mechanism solvency, in our opinion belong factors of the external environment. The mechanism, being the integral attribute of a system is urged to provide achievement of the goals which are to some extent called to adapt a system to the external environment changes. Therefore, a main objective of any mechanism finally is timely and correct to transform impulses and signals of the external environment to internal means of a system.

Operation of the mechanism begins with the start moment of the corresponding process, in the rest of the time it is in a static state waiting for a start. The active condition of the mechanism is characterized by the subject impact on an object by means of use of methods set, tools and resources by it including information. The intensity of the mechanism operation is defined by the subject, at the same time the nature of an object and the external environment is taken into account by it. The mechanism being the attribute of a system finally accepts also the purpose of its existence- adaptation to conditions and changes in the external environment.

In economic science authors understand a system or a complex of the interconnected elements directed to achievement of any purpose(s) as the mechanism.

Researchers-economists consider the mechanism:

- in the form of the processes’ set which is the intimation basis [32];
- as a system of procedures forming decision or rules of its acceptance [33];
- in the kind of the forms’ set, methods and measures of organizational and economic character allowing a production system to function continuously [24];
- as a system of concrete principles, forms and methods of regulation of the corresponding economic relations [34];
- set of means and ways of administrative influence [35];
- the procedure of the management decisions adoption, set of procedures of management

decisions adoption, set of rules and procedures of acceptance by the Center (subject of the management) of decisions affecting behavior of active economic agents (objects of the management) - in particular on information given by them and the actions chosen by them [25].

Presented above approaches to the term “mechanism” focus attention on the content of functions, the used methods and other attributes characterizing administrative actions. But at the same time authors do not attach due significance to the purpose of the mechanism functioning. The purposes of the mechanism are always accurately defined, despite influence of external and internal factors. For example, the market mechanism, most known in the economic sphere, has accurately a definite purpose- the fullest satisfaction of interests of subjects of the market. Each of subjects has its own purposes, nevertheless “makes a contribution” in formation of a common goal of the mechanism. Proceeding from it, a conclusion about degree of adjustability of the mechanism which force is in direct dependence on influence and potential of its subjects follows.

The concept “mechanism of management” is further specification of the concept “mechanism” as in a more or a less extent includes, concretizes or synthesizes the given interpretation. Invariable in any mechanism of management are:

- methods in the form of procedures’ system and rules of target influences;
- instruments in the form of means and ways of target influences’ implementation;
- legal and regulatory and information support.

According to A.V. Barlukova the mechanism of management performs two main functions of management:

1) delivers information to the subject of management about a condition of the management object: analysis of an object condition, development and adoption of the management decision;

2) provides realization and execution of decisions: the choice of the performer and ensuring execution of the made management decision, control of execution of the management decision, assessment of the made decision and introduction of adjustments [29].

The maintenance of the mechanism of management in a complex with functions can be presented according to figure 4.

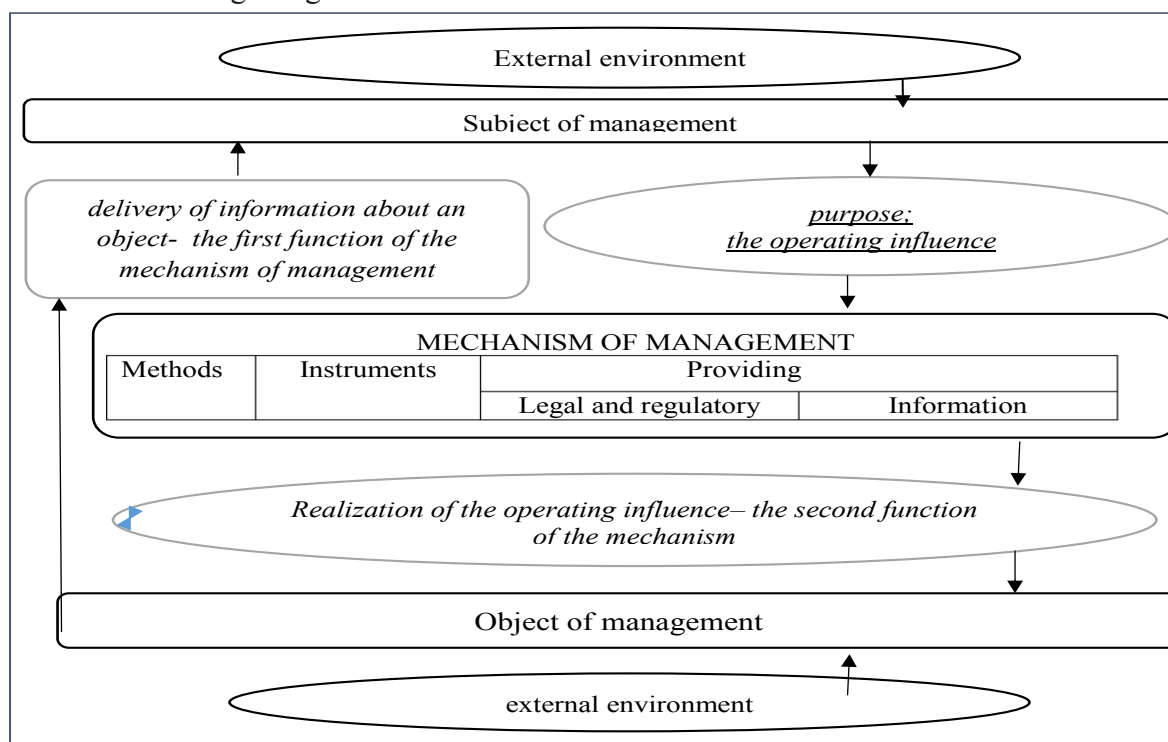

Figure 4 – Maintenance of the management mechanism

Note - Compiled by the authors based on the source [28-29].

The given maintenance of the mechanism of management is applicable also for innovations as objects including for innovations in a higher education system. Creation of the mechanism of management of innovations in a higher education institution is accompanied by some objective obstacles to which belong the following:

1) activity of higher education institutions is regulated and controlled by state bodies, in particular by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and divisions accountable to them. Therefore, selection and realization of innovations is depending on state policy in education and, as a rule, an innovation at the level of higher education institutions answer its requirements;

2) there are certain difficulties in definition and (or) measurement of the innovations effectiveness in higher education institutions, therefore, and effectiveness of the mechanism of their management. Unlike innovations in an innovation business environment in higher education institutions are sources of mainly social, technological, scientific effect, in many cases which is not giving in to exact assessment. In our opinion, about results of functioning of the mechanism of the innovations' management it is possible to judge by changes of indirect indicators' values which, in turn, are indicators of other processes' development.

3) a higher education institution is not only the organization introducing innovations but also "making" them in the development form and in the subsequent innovation having the commercial value.

As owing to specifics objective and subjective conditions of realization individual elements are inherent in each type of innovations and the mechanism of management will be characterized by peculiar features. A part of the innovations realized in higher education institutions of the Republic of Kazakhstan are identical and initiated by accession to the Bologna agreement in 2010 and the subsequent construction of the system of higher and postgraduate education according to three basic principles of the Bologna model which are:

1) three-level preparation "Bachelor degree- Master's degree program- PhD post-doctoral program";

2) modular approach;

3) credit system of education.

To everywhere realized innovations in the sphere of domestic higher education belong:

- introduction of the academic mobility forms of students and higher-education teaching personnel;

- the information and communication systems (ICS), individual for each higher education institution which structure joins the systems of distance learning, information and analytical complexes on educational process management, electronic library and others. The principle of ICS action of various higher education institutions is identical, however the quality, functionality and internal contents are individual.

Now appropriate to consider actively used information and communication systems not so much as an innovation and as the mechanism of their management in view of performance by them of the considered MM functions- deliveries to the subject of department information about an object and realization of the operating influence. And in ICS of domestic higher education institutions the first function is more expressed. The innovation in this case, in our opinion, should be considered from the productive point of view, therefore, the mechanism of their management of innovations are at the same time the mechanism of management of their use and improvement that can make a subject of further researches in the innovative management field in higher education.

Conclusion: "Innovation" and "the mechanism of management" act as a result of systematization of the definitions existing in scientific literature conclusions:

- the innovation in the higher education system represents the change in activity of the organizations of higher education leading to its quality growth now;

- the majority of the known interpretation of the term “innovation” belong or to productive (the innovation is considered as a result of introduction, development of an innovation) or to procedural (the innovation is considered as the process of the new idea realization) direction. The research of content of the innovations’ management in the higher education system of the Republic of Kazakhstan demands consideration of innovations in terms of procedural approach;
- some criteria of innovations’ classification in higher education are specific (conditionality of innovative activity in higher education, the maintenance of innovations), others are inherent in innovations in other spheres (type, depth, effect, distribution);
- the mechanism of innovations’ management is set of methods, instruments and ensuring target influence of the subject of innovations’ management:
 - a) on process of the result use of innovations’ introduction (in case of productive approach),
 - b) directly on process of origin, introduction and development of an innovation (in case of procedural approach);
- in scientific literature economic, organizational, information mechanisms of innovations’ management are known, however there is no accurate differentiation between them;
- as the organizational mechanism of innovations’ management it is possible to consider the information and communication systems of higher education institutions owing to performance of two key functions by them.

Список литературы

- 1 Шумпетер И. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Эксмо, 2007. – 864 с.
- 2 Мутанов Г.М. Инновации: создание и развитие. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 244 с.
- 3 Баймуратов У.Б. Инвестиции с инновациями: синергия в конкурентоспособности экономики // Социально-экономическая и индустриально-инновационная модернизация Казахстана: проблемы и перспективы: Сб. материалов. межд. науч. конф., посвященной 60-летию образования Института экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (часть 1). – Алматы: Институт экономики, 2012. - С.59-66
- 4 Алинов М.Ш. Инновационный менеджмент. – Алматы.: Экономика, 2012. – 204 с.
- 5 Абдыгаппарова С.Б. Инновационный менеджмент. – Алматы: Экономика, 2003. – 164 с.
- 6 Кантарбаева А.К. Предпринимательство: институционально-эволюционный подход. – Алматы : Раритет, 2000. -200 с.
- 7 Аскарров Е.С. Инновационный менеджмент. – Алматы: Экономика, 2014. – 272 с.
- 8 Саутпаева Ш.Е. Инновационный менеджмент. – Астана: Издательство КАТУ им С. Сейфуллина, 2008. -100 с.
- 9 Абдрахманова Г.И., Городникова И.В., Гохберг Л.М., Грачева Г.А. и др. Экономика знаний в терминах статистики: наука, технологии, инновации, информационное общество: словарь / Под ред. Л. М. Гохберга. - М.: Экономика, 2012.
- 10 Завлин П.Н. Основы инновационного менеджмента. Теория и практика. – М.: Экономика, 2010. - 475 с.
- 11 Медынский В.Г. Инновационный менеджмент. -М.: НИЦ Инфра-М, 2013. -295 с.
- 12 Авсянников Н.М. Инновационный менеджмент. – М: Издательство РУДН, 2011 – 189 с.
- 13 Кокурин А.И., Назин К.Н., Тогоев А.М. Устинова Л.Н. Управление инновациями (маркетинго-ориентированный подход). Монография. Второе издание - М.: Изд. Рудомино», 2010 - 496с.
- 14 Кулагин А.С. За что и как платить ученому // Инновации – 2015. № 10 (204). - С.8-22.

- 15 Минниханов Р.Н., Алексеев В.В., Файзрахманов Д.И., Сагдиев М.А. Инновационный менеджмент в АПК. – М.: МСХА, 2003. – 430 с.
- 16 Санто Б. Инновация как средство экономического развития. – М.: Прогресс, 1990. – 296 с.
- 17 Тард Г. Социальная логика. – М.: Ленанд, 2014. – 504 с.
- 18 Губарьков С.В. Управление инновациями в сфере высшего образования: теоретико-методологические аспекты. – Владивосток: Изд-во Дальневост. федерал. ун-та, 2010. – 280 с.
- 19 Белая О.П., Горовая В.И. Управление инновационными процессами в высшей школе. – Ставрополь: Изд-во СГУ, 2010. – 140 с.
- 20 Ставбунник Е.А. Инновация как экономическая категория и ее классификационная структура // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2004. - № 5 (45). – С.20-23.
- 21 Антамошкина О.И. Инструменты оценки эффективности инвестиций в инновационные образовательные технологии. – Красноярск: Красноярский государственный аграрный университет, 2011. – 84 с.
- 22 Панкова Н.В. Государственное управление системой образования. – СПб.: СМбГУЭФ, 2007. – 160 с.
- 23 Руководство Осло – Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям / Совместная публикация ОЭСР и Евростата. Четвертое издание. М.: 2018. – 256 с.
- 24 Веселовский М.Я., Куликова Ю.П. Управление развитием образовательных учреждений высшего профессионального образования на основе интеграции учебного процесса, научной деятельности и бизнеса: монография. – М.: Эдитус, 2012. – 60 с.
- 25 Межонова Л.В. Интегрированный университетский комплекс: организационно-экономические инновации в управлении: монография. – Владивосток: Дальнаука, Изд-во ВГУ-ЭС, 2014. – 168 с.
- 26 Жилыева И.А. Экономико-организационный механизм инновационного развития сферы образовательных услуг: монография. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2015. – 150 с.
- 27 Тимошенко Г.А. Развитие системы информационно-коммуникационного обеспечения инновационной деятельности российских вузов: дис... канд. экон. наук: 08.00.05 / Тимошенко Георгий Александрович. – Москва, 2014. – 184 с.
- 28 Гринь А.М. Организационно-экономический механизм управления вузом: монография. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2006. – 380 с.
- 29 Барлукова А.В. Механизм управления как неотъемлемый элемент системы управления туризмом // Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права). – 2010. - №6 (74), с.121-124.
- 30 Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – М.: Оникс V-A-C press, 2019 г. – 1376 с.
- 31 Богданов А.А. Тектология. Всеобщая организационная наука. М.: Финансы, 2003. – 496 с.
- 32 Чурин А.С. Проблемно-ориентированный механизм устойчивого развития предприятия: дисс...канд. экон. наук: 08.00.05 / Чурин Андрей Сергеевич. - Новочеркасск, 2006. 229 с.
- 33 Свечникова В.В. Организационно-экономический механизм инновационного развития корпоративных структур: дисс. канд. экон. наук: 08.00.05 / Екатеринбург, 2010. - 200 с.
- 34 Теория управления: социально-технологический подход: энциклопедический словарь. / А. Г. Гладышев, В. И. Патрушев, В. Н. Иванов; сост.: В. Г. Городяненко, В. И. Григорьев ; Академия наук [АН] социальных технологий и местного самоуправления [и др.]. - 3-е изд., перераб. и доп. - М: Муниципальный мир, 2004. - 668 с.
- 35 Новиков Д.А. Механизмы управления. – М.: Леканд, 2011. – 216 с

Ж.Б. Увалеева, К.А. Кирдасинова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жоғары білім беру жүйесіндегі инновациялар мен оны басқару механизмдерінің жіктелуі

Аңдатпа. Жоғары білім беру жүйесінде инновацияларды басқару мәселелерін зерттеу қажеттілігі оны реформалау дәуірінде елдің және қоғамның дамуындағы саланың елеулі рөліне, сондай-ақ саланың өзіне жаңалықтарды енгізудің ерекше сипатына негізделген. Осы бағытты дамыту шеңберінде мақаланың мақсаты анықталды: қазіргі білім беру саласындағы инновациялар типологиясының теориялық негіздерін және оларды басқару механизмдерін зерттеу нәтижелерін ұсыну. Авторлардың қорытындылары талдау, синтез, қорыту, индукция және дедукция, салыстыру әдістерін қолдануға негізделген. Зерттеушілер жоғары білім берудегі инновациялардың түсіндірілуіне салыстырмалы талдау жүргізді, жаңашылдықтарға нәтижелі және іс жүргізу тәсілдері және оларға сәйкес келетін жоғары оқу орындарындағы инновация түрлерінің жіктемесі зерделенді. Авторлардың пайымдауы бойынша «инновациялар» терминін түсіндіру тәсілдеріндегі айырмашылық оларды басқару тетігін түсінудегі келесі айырмашылықты алдын ала анықтайды. Инновацияларға нәтижелі тәсілді қолдану кезінде оларды басқару тетігінің негізгі екпіні жаңалықтарды пайдалануды және жетілдіруді ұйымдастыруға бағытталған. Іс жүргізу тәсілі кезінде инновацияларды басқару тетігінің әрекет ету саласы жаңалықтардың пайда болуын, енгізілуін, игерілуін басқарумен шектеледі. Отандық және шетелдік ғалымдардың жаңалықтарын басқару тетігінің теориялық аспектілерін шолу, салыстыру және одан әрі жүйелеу Қазақстан Республикасының Жоғары білім беру жүйесіндегі инновациялар менеджментінің ерекшеліктері мен ерекшеліктері туралы қорытындылардың көзі болып табылады.

Түйін сөздер: инновация, жоғары білім беру, жоғары білім беру инновациялардың жіктелуі, ЖОО, басқару механизмі.

Ж.Б. Увалеева, К.А. Кирдасинова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Классификация инноваций в системе высшего образования и механизмов управления ими

Аннотация. Необходимость изучения вопросов управления инновациями в системе высшего образования в эпоху ее реформирования обусловлено значительной ролью отрасли в развитии страны и общества, а также специфическим характером внедрения новшеств в самой сфере. В рамках развития данного направления определена цель статьи: представить результаты исследования теоретических основ типологии инноваций и механизмов управления ими в современной образовательной сфере. Выводы авторов основаны на применении методов анализа, синтеза, обобщения, индукции и дедукции, сравнения. Исследователями проведен сравнительный анализ толкований инноваций в высшем образовании, изучены результативный и процессуальный подходы к нововведениям и соответствующие им классификации видов инноваций в вузах. По утверждению авторов, различие в подходах толкования термина «инновации» предопределяет и последующее расхождение в понимании механизма управления ими. При применении результативного подхода к инновациям основной акцент механизма управления ими направлен на организацию использования и совершенствования нововведения. Сфера действия механизма управления инновациями при процессуальном подходе ограничена управлением зарождением, введением, освоением новшеств. Обзор, сравнение и дальнейшая систематизация теоретических аспектов механизма управления нововведениями отечественных и зарубежных ученых явились источниками выводов об особенностях и специфике менеджмента инноваций в системе высшего образования Республики Казахстан.

Ключевые слова: инновация, высшее образование, классификация инноваций в высшем образовании, вуз, механизм управления.

References

- 1 Shumpeter I. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya [Theory of Economic Development. Capitalism, socialism and democracy], (Eksmo, Moscow, 2007, 864 p.).
- 2 Mutanov G.M. Innovatsii: sozdaniye i razvitiye [Innovation: creation and development], (Kazak universiteti[Kazakh University], Almaty, 2012, 244 p.).
- 3 Baymuratov U.B. Investitsii s innovatsiyami: sinergiya v konkurentosposobnosti ekonomiki, Sotsial'no-ekonomicheskaya i industrial'no-innovatsionnaya modernizatsiya Kazakhstana: problemy i perspektivy: Sb. materialov. mezhd. nauch. konf., posvyashchennoy 60-letiyu obrazovaniya Instituta ekonomiki Komiteta nauki Ministerstva obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan (chast' 1) [Investments with innovations: synergy in the competitiveness of the economy // Socio-economic and industrial-innovative modernization of Kazakhstan: problems and prospects: Sat. materials. Int. scientific Conf., dedicated to the 60th anniversary of the Institute of Economics of the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (part 1)] 59-66 (2012) [in Russian].
- 4 Alinov M.SH. Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management], (Ekonomika[Economics], Almaty, 2012, 204 p.).
- 5 Abdygapparova S.B. Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management] (Ekonomika[Economics], Almaty, 2003, 164 p.).
- 6 Kantarbayeva A.K. Predprinimatelstvo: institutsional'no-evolyutsionnyy podkhod [Entrepreneurship: an institutional evolutionary approach] (Raritet [Rarity], Almaty, 2000, 200 p.).
- 7 Askarov Ye.S. Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management] (Ekonomika[Economics], Almaty, 2014, 272 p.).
- 8 Sautpayeva SH.Ye. Innovatsionnyy menedzhment [Innovation Management] (Izdatel'stvo KATU im S. Seyfullina [KATU S. Seifullin Publishing House], Astana, 2008, 100 p.).
- 9 Abdrakhmanova G.I., Gorodnikova I.V., Gokhberg L.M., Gracheva G.A. i dr. Ekonomika znaniy v terminakh statistiki: nauka, tekhnologii, innovatsii, informatsionnoye obshchestvo [Knowledge economy in terms of statistics: science, technology, innovation, information society], (Ekonomika[Economics], Moscow, 2012, 240 p.).
- 10 Zavlin P.N. Osnovy innovatsionnogo menedzhmenta. Teoriya i praktika. [Basic of innovation management. Theory and practice] (Ekonomika, Moskau, 2010, 475 p.).
- 11 Medynskiy V.G. Innovatsionnyy menedzhment [Innovation management], (NITS Infra-M, Moscow, 2013, 295 p.).
- 12 Avsyannikov N.M. Innovatsionnyy menedzhment [Innovation management], (RUDN, Moscow, 2011, 174 p.).
- 13 Kokurin A.I., Nazin K.N., Togoyev A.M. Ustinova L.N. Upravleniye innovatsiyami (marketingo-oriyentirovanny podkhod) [Innovation Management (marketing-oriented approach)] (Rudomino, Moscow, 2010, 496 p.).
- 14 Kulagin A.S. Za chto i kak platit uchenomu [For what and how to pay the scientist]. Innovatsii [Innovations], 10 (204), 8-22 (2015). [in Russian].
- 15 Minnikhanov R.N., Alekseyev V.V., Fayzrakhmanov D.I., Sagdiyev M.A. Innovatsionnyy menedzhment v APK [Innovative management in agriculture] (MAA, Moscow, 2003, 430 p.).
- 16 Santo B. Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya [Innovation as a means of

economic development] (Progress, 1990, 296 p.).

17 Tard G. Sotsial'naya logika [Social logic] (Lenand, Moscow, 2014, 504 p.).

18 Gubar'kov S.V. Upravleniye innovatsiyami v sfere vysshego obrazovaniya: teoretiko-metodologicheskiye aspekty [Gubarkov S.V. Managing Innovation in Higher Education: Theoretical and Methodological Aspects] (Izdatel'stvo Dal'nevostochnogo federal'nogo universiteta, Vladivostok, 2010, 280 p.).

19 Belaya O.P., Gorovaya V.I. Upravleniye innovatsionnymi protsessami v vysshey shkole [Management of innovative processes in higher education] (Izd-vo SGU, Stavropol', 2010. 140 p.).

20 Stavbunik Ye.A. Innovatsiya kak ekonomicheskaya kategoriya i yeye klassifikatsionnaya struktura [Innovation as an economic category and its classification structure] Bulletin of KazNU. A series of economic [Vestnik KazNU. Seriya ekonomicheskaya] 5(45), 20-23(2004). [in Russian].

21 Antamoshkina O.I. Instrumenty otsenki effektivnosti investitsiy v innovatsionnyye obrazovatel'nyye tekhnologii [Tools for evaluating the effectiveness of investments in innovative educational technologies] (Krasnoyarskiy gosudarstvennyy agrarnyy universitet, Krasnoyarsk, 2011.84 p.).

22 Pankova N.V. Gosudarstvennoye upravleniye sistemoy obrazovaniya [State administration of the education system] (SMbGUEF, St. Petersburg, 2007, 160 p.).

23 The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities Oslo Manual Guidelines for Collecting, Reporting and Using data on Innovation. 4th edition. (Paris, 2018. 256 p.).

24 Veselovskiy M.YA., Kulikova YU.P. Upravleniye razvitiyem obrazovatel'nykh uchrezhdeniy vysshego professional'nogo obrazovaniya na osnove integratsii uchebnogo protsessa, nauchnoy deyatel'nosti i biznesa: monografiya [Managing the development of educational institutions of higher professional education based on the integration of the educational process, research activities and business] (Editus, Moscow, 2012, 60 p.).

25 Mezhonova L.V. Integrirovanny universitetskiy kompleks: organizatsionno-ekonomicheskkiye innovatsii v upravlenii: monografiya [Integrated University Complex: Organizational and Economic Innovations in Management] (Dal'nauka, VGUES Publishing House, Vladivostok, 2014, 168 p.).

26 Zhilyayeva I.A. Ekonomiko-organizatsionnyy mekhanizm innovatsionnogo razvitiya sfery obrazovatel'nykh uslug: monografiya. [Organizational Mechanism of Innovative Development of the Sphere of Educational Services] (Izdatel'sko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i K», Moscow, 2015, 150 p.).

27 Timoshenko G.A. Razvitiye sistemy informatsionno-kommunikatsionnogo obespecheniya innovatsionnoy deyatel'nosti rossiyskikh vuzov. PhD diss. [About the development of a system of information and communication support for innovation activities of Russian universities]. (Moscow, 2014. 184 p.)

28 Grin' A.M. Organizatsionno-ekonomicheskyy mekhanizm upravleniya vuzom: monografiya. [Organizational and economic mechanism of university management] (Izd-vo NGTU, Novosibirsk, 2006, 380 p.)

29 Barlukova A.V. Mekhanizm upravleniya kak neot'yemlemyy element sistemy upravleniya turizmom [The management mechanism as an integral element of the tourism management system] Izvestiya irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii [Bulletin of the Irkutsk State Economic Academy (Baikal State University of Economics and Law)] 74 (6), 121-124 (2010). [in Russian].

30 Ozhegov S.I. Tolkovyy slovar' russkogo yazyka [Explanatory dictionary of the Russian language.] (Oniks V-A-C press, Moscow, 2019, 1376 p.).

31 Bogdanov A.A. Tektologiya. Vseobshchaya organizatsionnaya nauka [Tectology. General

Organizational Science] (Finansy, Moscow, 2003, 496 p.).

32 Churin A.S. Problemno-orientirovannyi mekhanizm ustoychivogo razvitiya predpriyatiya. PhD diss. [Problem-oriented mechanism for sustainable enterprise development]. (Novocherkassk, 2014, 229 p.)

33 Svechnikova V.V. Organizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm innovatsionnogo razvitiya korporativnykh struktur. PhD diss. [Organizational and economic mechanism of innovative development of corporate structures]. (Yekaterinburg, 2010, 200 p.)

34 Teoriya upravleniya: sotsial'no-tekhnologicheskii podkhod: entsiklopedicheskiy slovar' [Management Theory: Socio-Technological Approach: Encyclopedic Dictionary.]/ A. G. Gladyshev, V. I. Patrushev, V. N. Ivanov. (Munitsipal'nyy mir, Moscow, 2004, 668 p.).

35 Novikov D.A. Mekhanizmy upravleniya. [Management mechanisms.] (Lekand, Moscow, 2011, 216 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Увалеева Ж.Б. – 6D051700 «Инновациялық менеджмент» мамандығының 3 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Кирдасинова К.А. – э.ғ.к., «Менеджмент» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Uvaleeva Zh.B. – 3rd year PhD doctoral student in 6D051700 «Innovation management», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Kirdasinova K. A. – PhD, Associate Professor of the Department “Management”, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 06.81.12

N. M. Sherimova

*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan
(E-mail: asanek2010@mail.ru)*

The mechanism of innovative management of industrial sector

Abstract: The concept of «management mechanism», its essence and types, studied the problems of implementation of the mechanism of management innovation in industry. The effectiveness of the control mechanism depends largely on the factors formed under the influence of internal and external environment. At a qualitatively new level of development of the national economy, it is necessary to form a mechanism of innovative management focused on the economy of knowledge, the activation of, first of all, the production sector. Lack of development of the mechanism of innovative management of production complexes, and also effective ways of management of them point to importance and practical importance of studying of this aspect. Taking into account the application of new management methods, problem-target aspects of the implementation of innovative management of the industrial sector have been developed. The proposed mechanism is aimed at improving the performance indicators, which at the output form the quality characteristics of the results of management impact.

Key words: mechanism, innovations, methods, subject, object, management, industry, resources, efficiency.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2019-3-173-180>

Introduction. The development of the economy at a qualitatively new level of development which is focused on the economy of knowledge involves the activation of innovative management, primarily in the production sector. The relevance and timeliness of the studied problem are due to the need to form a competitive economy, aimed at moving to higher technological structures. During the studies of the categories «innovation», «innovative management», the problematic aspects of this issue related to the definition of objects and subjects, the essence and development stages of their implementation were clarified. It is established that the study of this aspect is connected, first of all, with the further development of the mechanism of innovative management of production complexes and the definition of more effective ways of managing them.

Problem statement. In theory, there are many definitions of the concept of «mechanism». In many modern sources you can find such concepts as «mechanism of socio-economic development», «financial mechanism», «economic mechanism», «management mechanism», etc. [2].

Under the mechanism, it is possible to imply the state of the system, for example, a «financial mechanism» In the state of the financial system; «the mechanism of socio-economic development» - the complex of socio-economic conditions of the economic system. Also, the mechanism can act as the main tool for development, namely, as an element of the structure of the system during the interaction with other elements, etc.

According to L. I. Abalkin, the content of the term «mechanism» in the management of economic processes has excessively expanded features and has a rather complex structure [1]. The concept of management mechanism includes any organizational or economic process of the economic system. It is obvious that regardless of the primary sources and different interpretations of the concept of «mechanism», its essence lies in the understanding of it as a set of interacting elements that drive the object.

Objectives. Based on the relevance of the studied problem, the aim of the study is an attempt to develop recommendations and proposals for improving the mechanisms of management of industrial facilities by means of using new innovative management methods. In this regard, it becomes necessary to solve the problems associated with the modernization of management

of industrial and innovative technological production system in modern economic conditions. In addition, it is necessary to develop ways to ensure effective management of this economic sector by using innovative methods in order for it to progress in the context of digitalization.

Prerequisites. The mechanism considered here as an instrument of impact characterizes the whole management process over the object. Elements of this mechanism will comprise of the following: 1. object: a controllable element which varies under the action of management center; 2. subject: an individual or group of individuals that pose as carriers of the practical activities involved in the “mechanism”; 3. the center: control element exercising influence. Also the algorithm of the mechanism is included, that is, a set of methods and functions of control actions to achieve management goals; parametric description of the planned results that characterize the stage of development of the object; conditions that contribute to or hinder the «work» of the mechanism (factors that can change the algorithm of the «work» mechanism). In addition to these elements, this includes the limitations and assumptions made to the analysis of the mechanism under which it is possible to achieve the target efficiency. Also, the above elements include the characteristics of the description language: graphic, logical-analytical, mathematical, etc., as well as the characteristics of the objective function for the implementation of which a mechanism is created.

The peculiarity of the content of the management mechanism lies in a special function of the center, that is, the element that affects the «work» of the mechanism, as well as the creation of feedback between the subject and the center. The quality of feedback depends on the «size» of the object. For example, feedback, in the real sector of the economy as a capacious object of management, is a response of this sector to the control impact with the accumulated effect over the past period and possible assumptions of the subjects about the impact of this mechanism on their projected future.

Basically, it is a vertical interaction of such type as «top-down management». It is quite obvious that the management mechanism is quite a broader category than the organizational management system, for example, in terms of the interpretation of the object of the system [7, p. 195], which in management systems traditionally include the team, as a consequence, the separation of the concepts of object and subject.

There are many examples of management mechanisms. For example, at the level of the country's economy as a whole there is a fiscal mechanism in state policy; organizational and economic mechanisms of sustainable development of industrial enterprises; mechanism of use and attraction of foreign investments; mechanism of elimination of regional socio-economic differentiation; mechanism of investment distribution at the stage of restructuring of financial institutions, etc.

In the management mechanism objects can be as follows: the economy of the country as a whole, its individual industries, enterprises and organizations of various types of property and fields of activity, individual private enterprises. For example, the mechanism of financial stabilization of the national economy, the mechanism of regulation of agriculture by the state, the mechanism of financial and economic evaluation of the effectiveness of investments in the selection and introduction of information systems in enterprises, the economic mechanism of compensation for social damage in industrial facilities, etc.

The centre of the management mechanism can be the state and state bodies of all types of power, management centers of corporations and public associations, as well as informal elements of the structure. For example, the mechanism of state regulation of energy efficiency of enterprises, the mechanism of management of entrepreneurial units in industrial facilities, the mechanism of regulation of public opinion.

In the management mechanism businesses and organizations, governmental bodies and individuals can serve as subjects directly as the center or facility, or indirectly, through the involvement in the process of «working» mechanism or through experiencing the results of operation of the mechanism. In this case, it is possible that the subject may coincide with an object, or center, or with a managed or management system.

Method of research. The following research methods were used in this paper: comparative, systematic and analytical.

Discussion. Taking into account the specifics of the matter, there are following types of management methods and tools used in the mechanisms: financial, innovative, organizational, institutional, adaptational, environmental, investment, socio-economic, transfer, anti-crisis, concession, etc.

The functions of control actions used by the mechanism are divided into motivational and coercive. In the first case, the mechanism creates conditions that indirectly affect the implementation of the target intentions and motivate the subject to achieve the goals set by the mechanism, as an example, a mechanism stimulating investment in industrial production. This option would take into account the interests and needs of the actors, and the quality of the «work» of the mechanism would depend largely on the degree of convergence of the interests and proposed incentives to the actors. In the second case, the mechanism directly dictates the rules of conduct of the subjects' actions; as an example, the financial mechanism of customs or fiscal recovery.

The effectiveness of the «work» of the mechanism is measured by quantitative and qualitative indicators, such as the level of efficiency of investment funds (quantitative indicator), the level of investment attractiveness (integral indicator) or the quality of industrial products; the degree and pace of development of the object, for example, the intensification of integration processes, reducing the prevalence of occupational diseases of workers in the coal industry; the quality of the outcome as a whole, such as, for example, a mechanism to stabilize national finances or a mechanism to address transformational decline.

The factors impeding or improving the operation of the mechanism can be divided into external (economic, political, legal, scientific, technical, social, etc.) and internal, i.e. included in the resources of the object (material, information, labor, human or psychophysiological, intellectual, etc.).

There are the following tools in the process of innovative management: self-government or self-organization; full or partial automation of management work; clustering; optimization and reorganization of managed elements.

The significance lies in the fact that these areas can be used in accordance with the factors of the management environment.

An effective mechanism of innovative management will help to cope with the quantitative limitations of natural and human resources and create conditions for long-term positive economic development and growth. At the global level, the positions of countries are determined by new competitive conditions, their ability to continuously transform scientific knowledge into innovative products sold in the markets. Countries that have established a mechanism for economic stimulation and financing of innovation are among the leaders and maintain their high competitive positions in international rankings even in times of crisis and recession.

Implementation of innovative technologies from the management point of view can be carried out by the following methods:

- the coercive method is based on the use of force to overcome resistance on the part of staff and may be appropriate when the nature of resistance is clear and innovations need to be implemented in a short time;
- the method of adaptive deviations, on the contrary, involves the gradual introduction of changes over a long period of time specially created for this project team, not the head of the company; conflicts are resolved by compromise.

At the same time, the staff does not have to «break» (which can negatively affect the quality of the work performed): employees themselves eventually accept the convenience and benefits of innovations. This method is used in cases where there is no urgency, and changes in the external environment are easy to foresee. However, it is ineffective in emergency situations;

- crisis management: a method applicable to the most adverse cases when the existence of the

company is threatened. Resistance in this case is usually low, but there is a large time deficit and the risk of failure;

- the method of resistance control: a flexible method involving a combination of adaptive deviations method and a coercive method, there should be maneuvering between them when the urgency of implementation changes [3, p. 112].

Regardless of methods, management must be effective. In a broad sense, effective management is the ratio between the result achieved and the total cost. In the controlled system, the efficiency is expressed by the formula 1 [5, p. 79]:

$$\mathfrak{P}_c = \frac{P_c}{Z_c} \quad [1]$$

where P_c – the economic result of the system for a certain period of time;

Z_c – the total amount of resources spent by the system to get the result .

The management of the industrial sector is an integral part of the innovation management of both the national and regional economy. Industry is a supporting structure and basis of the economy. Quality, efficiency and competitiveness depends on the result of the economy as a whole. Therefore, to solve many problems in this sector of the economy, modification is needed in the management system at all hierarchical levels, the organization of the most effective hierarchical management system, which is capable to use available development resources. In particular, it is necessary for modern efficient scientific-industrial and financial organizations providing competitive complex industrial product for the production in relatively closed cycles.

In a broad sense, the management mechanism is the effect on an object by the subject in order to get the desired result. The innovative management mechanism of the industrial sector can be represented in the scheme shown in Figure 1.

The proposed mechanism for the industrial sector innovative management makes it possible to define and structure the main interrelations between the manager and the direction as the object (controlled subsystem) of management. The scheme takes into account the performance levels of innovation management. New structures and methods of innovation management are created within the state, regional and local policies. Focusing on the innovative path of development the subjects are more proactively participating in all innovation programs, encouraging the innovative activity of other participants in the innovation process within the industrial sector.

The operation of the mechanism largely depends on the factors formed under the influence of the environment. All environmental factors can be divided into two groups:

1) directly affecting innovation management (legislation and institutions of state regulation, the activities of other sectors of the economy, infrastructure elements);

2) indirectly affecting innovation management (economic condition, scientific and technological achievements, demographic, political, natural and cultural factors).

The environment of the mechanism consists of subsystems, forming a process leading to the development of innovative methods and forms of influence on the industrial sector. One of the main subjects in the environment is the subject and object of management, where the subject is declared in the form of public authorities and management bodies, regional authorities and management, local government; managers of industrial enterprises.

The object of management is the industrial sector, which consists of state-owned industrial enterprises engaged in activities of extraction, mineral resource processing, production of raw materials and finished goods. Also there are enterprises, which belong to the sectoral system (technical and service complexes), scientific and technical associations engaged in development and industrial implementation of innovative technologies, educational institutions, leading the training and retraining of specialists in various industrial sectors, etc.

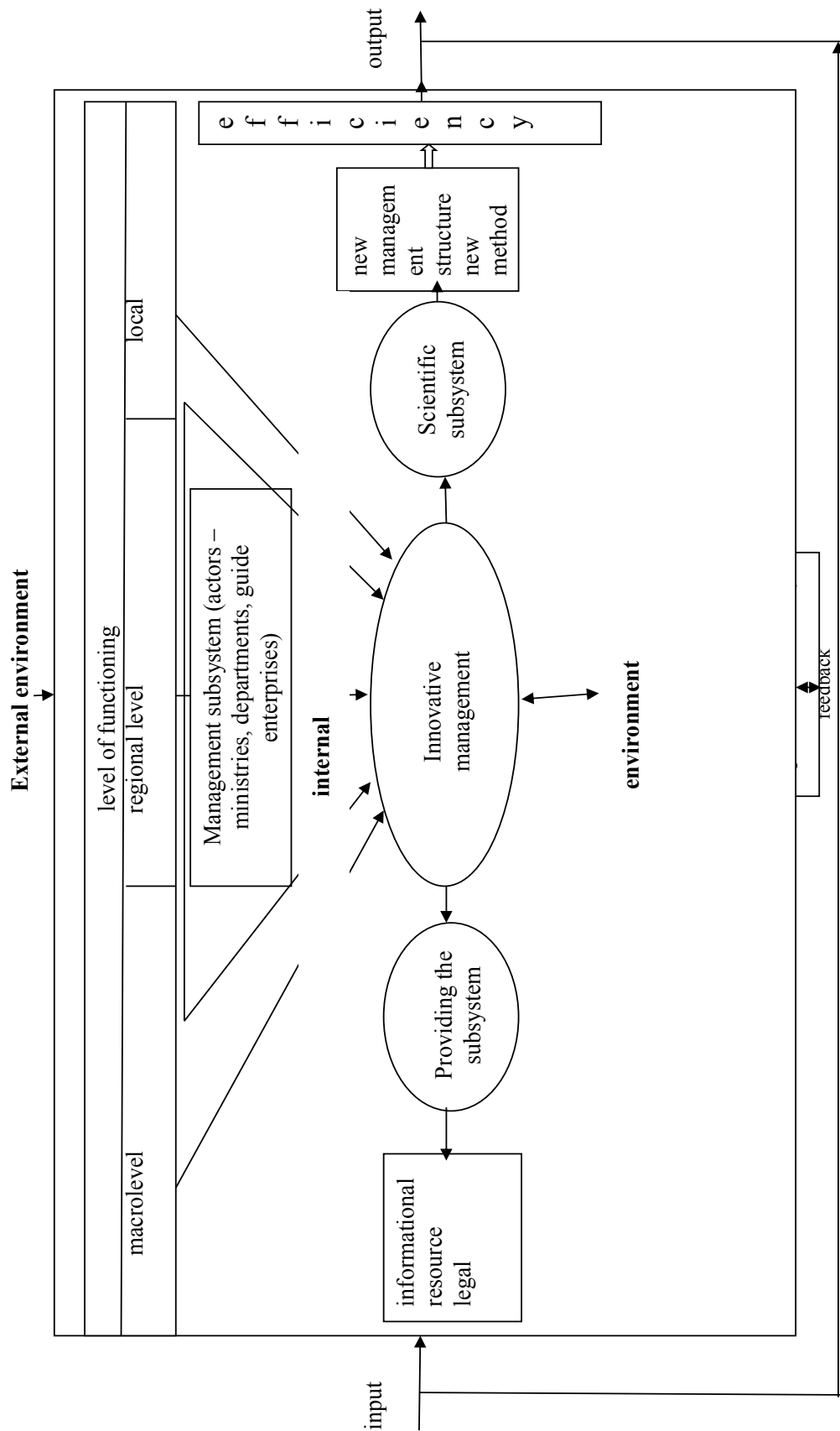

Figure 1 – Mechanism of innovative management of the industrial sector

Note : Developed by the authors

The subject of their interaction is innovative industrial management. The subject and the object in the management mechanism forms a controlled system. This system cannot be closed. In particular, the external sphere affects the subject as information from the outside. It is designated as entry in the figure. The object creates a product of activity, which goes to the exit [4, p.239].

Important components of the domestic environment of innovation management are supply and scientific subsystems. It becomes possible to launch the process in the scientific subsystem, where the result is realized as implementation of new management methods and the formation of the corresponding new structural basis due to the information, resource and legal elements. The whole logic of the described mechanism is aimed at improving the performance indicators, which form the quality characteristics of the obtained results of managerial influence.

Table 1 presents the main objectives (set trajectories) of innovation management [6, p. 181].

Table 1

Managerial trajectories of industrial policy in the innovative economy

Management objectives	The result of management activities
Structural transformation	Development of high value-added industries
Investment support	Growth of the indicators in priority sectors, holding positions in the foreign and domestic market
State protectionism	Protection against external competition
Antitrust management	Improving the structure and location of production, optimizing market prices
State procurements	Intensification of demand, impact on market conditions
Establishing state standards	Improving product quality, increasing competitiveness
Tax policy	Favorable conditions for production growth
Providing conditions for the lease of state property	Conditions for manufacturers, depending on the contribution to the development of industry

Conclusion Thus, in accordance with the objectives of this study we found out that the improvement of the innovative management mechanism of the industrial sector requires the implementation of a structural transformation of the economy. This type of change involves modification of the structure of the national economy in line with the current stage of market economy within the country, expansion of openness, creation of conditions for the competitiveness of the national economy in the domestic and foreign markets.

Using new management methods the goals of innovative management of the industrial sector can be represented in the following tasks:

- 1) achieving a tangible increase in industrial production;
- 2) consistently updating the technical and technological base of production;
- 3) efficient use of resource potential;
- 4) purposeful use of investment resources for the priority areas of industry development [8].

The identification of methods and ways of ensuring effective management on an innovative basis for the progress of this economy sector in the conditions of digitalization should be included among the topical areas of further scientific research.

References

- 1 Абалкин Л.И. На пути к реформе. Хозяйственный механизм развитого социалистического общества. Новый тип экономического мышления. Перестройка: пути и проблемы // Избранные труды. В 4-х т. Т. II. - М.: Экономика, 2000. – 416 с.
- 2 Финансовый механизм / Энциклопедический словарь экономики и права [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/17156 (дата обращения: 05.06.2019)
- 3 Кажымурат К. Избранные научные труды // II том. - Алматы, 1998. – С. 12-18
- 4 Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами, учебное пособие / Б. А. Райзберг. - М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 384 с.
- 5 Алшанов Р.А. Экономика независимого Казахстана: достижения и пути развития / Р.А. Алшанов. -Алматы: Ассоциация вузов РК, 2012. - 448 с.
- 6 Алимбетов У.С. Инновационная экономика в рыночных условиях / У.С. Алимбетов Монография – Усть-Каменогорск, 2012. – 290 с.
- 7 Мухин В.И. Исследование систем управления: учебник / В.И. Мухин. - М.: Экзамен, 2002. - 384 с.
- 8 Ювица Н.В. Государственная промышленная политика, учебное пособие / Н.В.Ювица. - Алматы: из-во «ССК», 2019. - 152 с.

Н.М. Шеримова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Өнеркәсіптік секторды инновациялық басқару тетігі

Аңдатпа. «Басқару механизмі» ұғымы, оның мәні мен түрлері қарастырылды, өнеркәсіпте басқару инновациясының механизмін енгізу мәселелері зерделенді. Басқару механизмі әрекетінің тиімділігі көбінесе ішкі және сыртқы ортаның әсерінен қалыптасатын факторларға байланысты. Ұлттық шаруашылықты дамытудың сапалы жаңа деңгейінде білім экономикасына, ең алдымен өндірістік саланы жандандыруға бағдарланған инновациялық басқару тетігін қалыптастыру қажет. Өндірістік кешендерді инновациялық басқару тетігін, сондай-ақ оларды басқарудың тиімді тәсілдерін әзірлеудің жеткіліксіздігі осы аспектіні зерттеудің маңыздылығы мен практикалық маңыздылығын көрсетеді. Басқарудың жаңа әдістерін қолдануды ескере отырып, өнеркәсіптік секторды инновациялық басқаруды іске асырудың проблемалық-мақсатты аспектілері әзірленді. Ұсынылып отырған механизм тиімділік көрсеткіштерін жақсартуға бағытталған, олар шығуда сапа сипаттама-сын, алынған басқару әсерінің нәтижелерін құрайды.

Түйін сөздер: механизм, инновация, әдіс, субъект, объект, басқару, өнеркәсіп, ресурс, тиімділік.

Н.М. Шеримова

*Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан*

Механизм инновационного управления промышленным сектором

Аннотация: Рассмотрено понятие «механизм управления», его сущность и виды, изучены проблемы внедрения механизма управленческих инноваций в промышленности. Эффективность действия механизма управления во многом зависит от факторов, формируемых под воздействием внутренней и внешней среды. На качественно новом уровне развития национального хозяйства не-

обходимо формирование механизма инновационного управления, ориентированного на экономику знаний, активизацию прежде всего производственной сферы. Недостаточность разработки механизма инновационного управления производственными комплексами, а также эффективных способов управления ими указывают на важность и практическую значимость изучения данного аспекта. С учетом применения новых методов управления разработаны проблемно-целевые аспекты реализации инновационного управления промышленным сектором. Предлагаемый механизм направлен на улучшение показателей эффективности, которые на выходе образуют характеристики качества полученных результатов управленческого воздействия.

Ключевые слова: механизм, инновации, методы, субъект, объект, управление, промышленность, ресурсы, эффективность.

References

- 1 Abalkin L.I. Na puti k reforme. Khoziaistvennyi mekhanizm razvitogo sotsialisticheskogo obshchestva. Novyi tip ekonomicheskogo myshleniia. Perestroika: puti i problemy [On the road to reform. Economic mechanism of the developed socialist society. A new type of economic thinking. Restructuring: paths and challenges], (Ekonomika, Moscow, 2000). [in Russian]
- 2 Finansovyi mekhanizm / Entsiklopedicheskii slovar ekonomiki i prava [Financial mechanism / Encyclopedia of Economics and law] Available at: http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/17156. (accessed: 05.06.2019). [in Russian].
- 3 Kazhymurat K. Izbrannye nauchnye trudy [Selected scientific works] (Almaty, 1998) [in Russian].
- 4 Raizberg B. A. Gosudarstvennoe upravlenie ekonomicheskimi i sotsialnymi protsessami [State management of economic and social processes], (NITs INFRA-M, Moscow, 2016). [in Russian].
- 5 Alshanov R.A. Ekonomika nezavisimogo Kazakhstana: dostizheniia i puti razvitiia [Economy of independent Kazakhstan: achievements and ways of development] (Assotsiatsiia vuzov RK, Almaty, 2012). [in Russian].
- 6 Alimbetov U.S. Innovatsionnaia ekonomika v rynochnykh usloviakh [Innovative economy in market conditions] (Ust-Kamenogorsk, 2012). [in Russian].
- 7 Mukhin V.I. Issledovanie sistem upravleniia: uchebnik [The study of control systems: a tutorial] (Ekzamen, Moscow, 2002). [in Russian].
- 8 Iuvitsa N.V. Gosudarstvennaia promyshlennaia politika [State industrial policy], (SSK, Almaty, 2019). [in Russian].

Сведения об авторах:

Шеримова Н.М. - докторант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Sherimova N. M. - PhD Student, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan.

**«Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰҰ хабаршысының
экономика сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журнал мақсаты. Экономика салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 402 кабинет) және vest_econom@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы электронды нұсқасын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет. Мақаламен бірге автордың жұмыс орнынан Ілеспе хат тапсырылуы қажет (Ілеспе хаттың үлгісі төменде берілген).

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың «Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰҰ хабаршысының экономикасы сериясы» журналында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауы тиіс (6 беттен бастап).

5. Мақаланың құрылымы

6. GTAMP <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспесі, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі)

Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздістіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттер де көрсетілуі керек (мысалы, [1,

45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін <http://bulecon.enp.kz> журнал сайтынан қараңыз).

Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) қолжазбаны қайта қарап, түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 4500 тенге – ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Реквизиттер:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО “Банк ЦентрКредит”
БИК Банка: KСJBKZKX
ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник, ЕНУ, ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО “Bank RBK”
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник, ЕНУ, ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО “Forte”
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ, ФИО, автора»

4) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник, ЕНУ, ФИО автора»

**Положение о рукописях, представляемых в журнал
«Экономическая серия Вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева»**

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ по экономическому направлению.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 402) и по e-mail vest_econom@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией. А также авторам необходимо предоставить сопроводительное письмо (шаблон приведен ниже).

Язык публикаций: Казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. **Объем статьи** не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

МРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановку задачи, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нерецензируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. на сайте журнала <http://bulecon.enu.kz>).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам необходимо отправить корректуру статьи в редакцию журнала. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты (4 варианта):

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: KСJBKZKX
ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник, ЕНУ, ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ, ФИО, автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Forte»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)
Кбе 16
Кнп 859
«За публикацию в Вестник ЕНУ, ФИО, автора»

4) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Народный Банк Казахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кнп 859
«За публикацию в Вестник ЕНУ, ФИО, Автора»

Provision on articles submitted to the journal
ECONOMIC Series of the Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU

1. **Purpose of the journal.** Publication of carefully selected original scientific works in the fields of Economic Science

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail Vest_econom@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained. And also the authors must provide a cover letter (the template is shown below).

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. **The volume of the article** should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. **Structure of the article** (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

IRSTI <http://grnti.ru/> - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

Author's e-mail (s)- in brackets, italics

Article title - center alignment, bold

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by

an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see journal website <http://bulecon.enu.kz>).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. **Work with electronic proofreading.** Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. **Payment.** Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

1) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Банк ЦентрКредит»
БИК Банка: KСJBKZKX
ИИК: KZ978562203105747338 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

2) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Bank RBK»
БИК Банка: KINCKZKA
ИИК: KZ498210439858161073 (KZT)
Кнп 859
Кбе 16
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

3) РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «Forte»
БИК Банка: IRTYKZKA
ИИК: KZ599650000040502847 (KZT)
Кбе 16
Кнп 859
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

4) РГП ПХВ Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
АО «НародныйБанкКазахстан»
БИК Банка: HSBKKZKX
ИИК: KZ946010111000382181
Кбе 16
Кнп 859.
«За публикацию в Вестник ЕНУ ФИО автора»

Мақаланы рәсімдеу үлгісі /Образец оформления статьи /Template

FTAMP 06.71.57

Г.И. Ешенкулова¹, А.Г. Гиззатжанова², А.К. Кусаинова³

¹*Эксетер университеті, Эксетер, Ұлыбритания*

²³*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан*

(E-mail: ¹*g.yeshenkulova@exeter.ac.uk*, ²*Azhar_78@mail.ru*, ³*ainura_kkk777@mail.ru*)

Шекаралық аймақтағы туристік кластердің даму ерекшелігі: Аустриялық жол

Аннотация. Қазіргі кезде Қазақстандағы туризмнің даму кезеңінде туристік қызметтің әлеуметтік-экономикалық тиімділігін арттыруға көмектесетін кластерлік тәсіл қолданылады. Кластерлерді әзірлеудің негізінде аймақтық қайталанбайтын туристік өнімді қалыптастыру жүріп жатыр. [100-200 сөз]

Түйін сөздер. Тұжырымдама, шекаралық кластер, Аустриялық жол, айналма жол.

Мақала мәтіні.

Мақаланың мәтіні кіріспе, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін мүмкіндігінше қамту қажет

Әдебиеттер тізімі

1. Еспаев С.С., Киреева А.А. Ұлттық кластерлерді қалыптастыру және дамыту тұжырымдамасы. – Алматы: ҚР БЖҒМ ҒК Экономика институты, 2013. – 234 б.
2. Ларионова Н.А. Кластерный подход в управлении конкурентоспособностью региона //Экономический вестн. Ростовс.гос.ун-та – 2007. -Ч.2. №1. – С.22-23.

Г.И. Ешенкулова¹, А.Г. Гиззатжанова², А.К. Кусаинова³

¹*Эксетерский университет, Эксетер, Великобритания*

²³*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*

Особенности развития туристского кластера в пограничном регионе: Австрийская дорога

Аннотация. На современном этапе развития туризма в Казахстане используется кластерный подход, который позволяет значительно повысить социально-экономическую эффективность туристской деятельности.

Основой создания ядра туристского кластера в ряде проектов выступает особое территориально-географическое положение – размещение в приграничном регионе. [100-200 слов]

Ключевые слова: Концепция, граничный кластер, Австрийская дорога, кольцевая дорога.

G.I.Yeshenkulova¹, A.G. Gizzatzhanova², A.K.Kussainova³

¹*University of Exeter, Exeter, UK*

²³*L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

Features of the development of the tourist cluster in the border region: The Austrian road

Abstract. At the current stage of tourism development in Kazakhstan, a cluster approach is used that significantly

improves the social and economic efficiency of tourism activities. A number of tourism projects to create the core of the territory occupies a special place in the geographical location of the border areas. [100-200 words]

Keywords: Concept, the boundary cluster, the Austrian road, ring road.

References

1. Espaev S.S., Kireeva A.A. Ul'tytk klasterlerdi khalypastyru jane damytu tuzhyrymdamasy [Concept of formation and development of national clusters] (Kazakhstan Respublikasy Bilim jane Gyl'm Ministriligi Gyl'm Komiteti, Ekonomika instituty [Institute of Economics of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan], Almaty, 2013). [in Kazakh]
2. Larionova N.A. Klasternyi podhod v upravlenii konkurentosposobnostiu regiona [Cluster approach to managing the region's competitiveness], Ekonomicheski vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta [Economic Bulletin of Rostov State University], 2(1), 22-23 (2007). [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Ешенкулова Г.И. - экономика ғылымдарының кандидаты, Эксетер Университетінің шақыртылған ғылыми зерттеушісі, Эксетер Университеті, Ұлыбритания, Эксетер, 5 Eveleighs Court, Acland Road, Exeter, EX46PN.

Гиззатжанова А.Ж. - Туризм магистрі, «Туризм» кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ. Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Кусаинова А.Қ. - Туризм магистрі, «Туризм» кафедрасының оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қ. Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан.

Yeshenkulova G.I. - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Visiting Scholar University of Exeter, Exeter, 5 Eveleighs Court, Acland Road, Exeter, EX46PN, UK.

Gizzatzhanova A.G. - Master of Tourism, Senior Lecturer of Department of Tourism, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Kussainova A.K. - Master of Tourism, teacher of Department of Tourism, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Astana, Kazakhstan.

Глєспє хат үлгісі /Шаблон сопроводительного письма/Cover Letter Template

Настоящим письмом авторы гарантируют, что размещение научной статьи «НАЗВАНИЕ СТАТЬИ» (Произведение) авторов ФИО АВТОРА(ОВ) в журнале «Экономическая серия вестника ЕНУ имени Л.Н. Гумилева» не нарушает ничьих авторских прав. Авторы предоставляют издателю журнала, Евразийскому национальному университету имени Л.Н. Гумилева исключительные права на неограниченный срок:

- право на воспроизведение Произведения (опубликование, обнародование, дублирование, тиражирование или иное размножение Произведения) без ограничения тиража экземпляров, право на распространение Произведения любым способом. При этом каждый экземпляр произведения должен содержать имя автора (ов) Произведения;
- право на включение в составное произведение;
- право на доведение до всеобщего сведения;
- право на использование метаданных (название, имя автора (правообладателя), аннотации, библиографические материалы, полный текст Произведения и пр.) Произведения путем распространения и доведения до всеобщего сведения, обработки и систематизации, а также включения в различные базы данных и информационные системы, в том числе полнотекстовых версий опубликованного Произведения.

Территория, на которой допускается использование прав на Произведения, не ограничена.

Автор(ы) также предоставляют издателю журнала право хранения и обработки своих персональных данных без ограничения по сроку (фамилия, имя, отчество, сведения об образовании, сведения о месте работы и занимаемой должности). Персональные данные предоставляются для их хранения и обработки в различных базах данных и информационных системах, включения их в аналитические и статистические отчеты, создания обоснованных взаимосвязей объектов произведений науки, литературы и искусства с персональными данными и т.п.

Автор(ы) в полном объеме несут ответственность за неправомерное использование в научной статье объектов интеллектуальной собственности, объектов авторского права в соответствии с действующим законодательством РК. Автор(ы) согласны на проверку Произведения на предмет плагиата издателем журнала.

Автор(ы) подтверждают, что направляемое Произведение нигде ранее не было опубликовано, не направлялось и не будет направляться для опубликования в другие научные издания.

*Сопроводительное письмо оформляется на официальном бланке организации и подписывается руководителем организации (для вузов - курирующим проректором по научно-исследовательской работе).

** Сопроводительное письмо авторов, являющихся сотрудниками ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, заверяется деканом факультета.

Исп.: ФИО автора(ов)

Редактор: С.Б. Макыш
Шығарушы редактор, дизайн: Қ. Ж. Жұмабекова

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰҰ хабаршысының
экономика сериясы
-2019. -№3. - Нұр-Сұлтан: ЕҰҰ. -190 б.
Шартты б.т. - 10,5 Таралымы - 25 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ.,
Сатпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-357)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды